SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT I · DÜŞMAN OTAĞINDA DOĞAN ARSLAN

SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT I

Bölüm 1 · Düşman Otağında Doğan Arslan
Bölüm 2 · Bozkırın Sırrı: Yetim Arslan ile Tutsak Çoro
Bölüm 3 · Kavuşma ve İlk Öç: Kırılan Kanadın Şahlanışı

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Сейтек» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында. «Turar» Yayınevi, Bişkek (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 90.000 mısralık «Seytek» bölümünün 1–10.292 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Semetey sır oldu; ama soy tükenmedi. Düşman otağında, ustura gölgesinde doğan bir çocuk, üçlemenin son sözünü söylemek için büyüdü: Seytek. «Seytek», öksüzlüğün, sabrın ve geri alınan yurdun destanıdır; Manas'ın ocağına üçüncü kez düşen közün yeniden aleve dönüşüdür.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta hikâye, Kıyaz'ın elindeki tutsak Ayçürök'ün doğurduğu bebeğin ölümden kıl payı kurtuluşuyla açılır. Kürek kemikleri oyulmuş Külçoro'nun kulluk yılları, on üç yaşında soyunu öğrenen Seytek'in ilk öcü, Kanıkey ile Bakay'ın gözyaşıyla ödenen bedeli, kara mağarada büyülenmiş Semetey'in dile gelişi ve Celmoguz oğlu Sarıbay'a karşı verilen son büyük savaş — hepsi, dişi arslan Kuyalı'nın mızrağıyla taçlanan bir kurtuluşa doğru akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Seytek» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Ata göçtü, oğul kaldı; söz sustu, destan kaldı.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Semetey vanished into mystery; but the line was not extinguished. A child born in the enemy's tent, under the shadow of the razor, grew up to speak the trilogy's final word: Seytek. «Seytek» is the epic of orphanhood, of patience, and of the homeland won back; it is the ember fallen for the third time upon the hearth of Manas, turning once more to flame.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story opens with the hair's-breadth rescue from death of the infant borne by Ayçürök, held captive in Kıyaz's hands. The years of bondage of Külçoro, his shoulder-blades gouged; the first vengeance of Seytek, who learns his lineage at thirteen; the price paid in the tears of Kanıkey and Bakay; the bewitched Semetey brought back to speech in the black cavern; and the last great war against Sarıbay son of Celmoguz — all of it flows toward a deliverance crowned by the lance of the lioness Kuyalı.

In this bilingual edition we present the «Seytek» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The father passed on, the son remained; the word fell silent, the epic remained.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	**Düşman Otağında Doğan Arslan**	Cilt I — bu ciltte
2	**Bozkırın Sırrı: Yetim Arslan ile Tutsak Çoro**	Cilt I — bu ciltte
3	**Kavuşma ve İlk Öç: Kırılan Kanadın Şahlanışı**	Cilt I — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Düşman Otağında Doğan Arslan

Semetey'in ardında bıraktığı emanet, düşman otağında filizlenir: Talas baskınından ganimet olarak alınan Ayçürök, karnında Semetey'in üç dört aylık çocuğunu taşıyarak Cediger hanı Kıyaz'ın eline düşer. Sihir gücüyle namusunu koruyan, ak kuğu donuna girip gökleri dolaşan Çürök'ün doğum sancısı gelince Kıyaz'ın içine kurt düşer; ihtiyar Kutu ay hesabıyla çocuğun Kıyaz'ın öz oğlu sayılacağını ilan etse de, han gizlice yedi cadı kocakarıyı hazineyle satın alır ve onlara "ses etmez" ejder zehrine batırılmış yedi ustura verir: doğan erkekse göbeği kesilirken öldürülecektir. Kuyudaki tuzağı Karaçaç duyar ve can dostuna yetiştirir; Ayçürök cadıların gözünü bağlar, usturalar dipsiz kuyuya atılır, yedi kocakarı zehirli kımızla susturulup ocak başına gömülür.

Tan yıldızı doğarken dünyaya gelen oğlan, Semetey'in tıpatıp benzeridir; Kıyaz bebeği kucağına aldığında mezar taşı gibi ağırlaşan bu "düşman tohumunu" pençeli taşla ezmeye davranır. Ak tinte hançerini kuşanan Ayçürök hanın bileğini yakalar, Akun Han'ın, Kalday'ın ve Alabek'in ordularını başına yıkmakla tehdit ederek çocuğu söker alır; köşeye sıkışan Kıyaz "yiğitliğini sınadım" diye işi tatlıya bağlayıp ad toyu kurdurur. Zalim handan korkan halk çocuğa ad koymaya cesaret edemezken öğle vakti beliriveren yırtık hırkalı bir divane — Hızır'ın ta kendisi — bebeğin alnını üç kez sıvazlar, Manas'a uzanan ata soyunu bir bir sayar ve oğlana Seytek adını verip gözlerin önünde kaybolur.

KÜNYE — KEY FACTS

- Ayçürök, Semetey'den üç dört aylık hamileyken Cediger hanı Kıyaz'a (Bagış oğlu) ganimet düşer ve Ceti-Özön'e götürülür; sihriyle kendini Kıyaz'a teslim etmez.
- Kıyaz, doğacak çocuk erkekse öldürülmesi için yedi cadı kocakarıya "ses etmez" ejder zehrine batırılmış yedi ustura verir; planı Karahan kızı Karaçaç duyup Ayçürök'e ulaştırır.
- Ayçürök cadıları kör edip usturaları dipsiz kuyuya attırır; Kanıkey'den kalma zehri kımıza katarak yedi kocakarıyı öldürür ve ocak çukuruna gömer.
- İhtiyar Kutu'nun "on iki ay hesabı" ve akıl vermesiyle Kıyaz, çocuğu halka kendi öz oğlu olarak ilan edip doksan baş hayvan kestirerek toy verir.
- Toy sırasında bebeği taşla ezmeye kalkan Kıyaz'ı, Ak tinte hançerini kuşanan Ayçürök babası Akun Han'ın ve müttefik orduların tehdidiyle dize getirir.
- Kimsenin ad koyamadığı çocuğa, divane kılığında gelen Hızır, Manas'a uzanan soy kütüğünü sayarak Seytek adını verir ve kalabalığın gözü önünde sırra kadem basar.

TÜRKÇE METİN

SEYTEK'İN DOĞUŞU

O nu şöyle bırakalım,
Bu yanından başlayalım:
Dönüşü olmayan gerçek yurdu
Can dostu önceden gördü – diye,
Ay eksilip, gün geçip,
Aradan bunca yıl geçip,
Hani Çürök'ü Kıyaz aldığında,
Talas'a yağma saldığında,
Akun'un kızı bahtı kara
Öleyim demişti gönlünde,
Ölmeyip sağ kalması –
Kalmış meğer bahadırdan
Dört aylık çocuk karnında.
Kederlenip gitmekti niyeti,
Gitmeyip sağ kalması,
Semetey'den kalmıştı
Üç aylık yükü karnında.
Öleyim demişti arından
Ölmeyip yengen kaldı ya,
Karnında kalan talihli yavru,
Yoldaştan nişan var diye.
Yiğidinden ayrılıp,
Bahtsız kadın Ayçürök
Sızlanıp bozlayıp yanmıştı.

Yiğitten nişan kaldı – diye,
Bu peri kızı, yanası,
Karnındaki üç aylık çocuğa
Umut bağlayıp gezmişti.
Hıçkırıp ağlayıp feryat edip
Öleyim demişti arından
Ölmeyip sağ kalmıştı,
Karnında umudu var diye.
«Hunhar beyim öldü» – diye,

ENGLISH TRANSLATION

THE BIRTH OF SEYTEK

L et us leave him thus,
And begin from this side here:
That the true homeland of no return
Her soul's own friend saw first – saying,
The moon waning, the days passing,
So many years slipping between,
When Kıyaz took Çürök, remember,
When he loosed plunder on Talas,
Akun's daughter, black of fate,
Had said within her heart, "Let me die,"
Yet did not die, but stayed alive –
For there remained, it seems, from the batyr
A four-month child within her womb.
Her intent was to grieve and go,
Yet she went not, but stayed alive,
For from Semetey had remained
A three-month burden in her womb.
For shame she had said, "Let me die,"
Yet your yenge died not, she lived,
The lucky babe left in her womb
A token from her companion – saying.
Parted from her hero-lord,
The luckless woman Ayçürök
Had moaned and keened and burned with grief.
"A token stayed from the hero" – saying,
This peri maiden, poor burning soul,
Upon the three-month child within her
Had gone about with hope bound fast.
Sobbing, weeping, crying out,
For shame she had said, "Let me die,"
Yet did not die, but stayed alive,
For in her womb her hope yet lay.
«My fierce lord is dead» – saying,

Feryat edip ağlayıp çığlık atıp
Katılıp ölsem hıçkırarak
Vadi boyunca konar – diye,
Yiğitten kalan umut yok.
Merhumdan kalan evlat yok,
Bozkurttan kalan nişan yok,
Böylesi kara dünya bir hiç.
Vadili yurda konar – diye,

Gölge yok, karaltı yok,
Ardından nişan, iz yok.
Ateş sönmüş gibi olur – diye,
Ganimet edip bu başı
Azgın Kıyaz alsın – diye,
Gümüş gözlü, gün yüzlü,
Erin dayanağı yiğitten,
El başbuğu koç erden,
Ardından soy kalsın – diye,
Kazı kuşa yedirip,
Bir yavrucak uğruna
Ganimet kadın dedirtip,
Bunun için ganimet gelmişti,
Kalday* başını dağ edip,
Kadın başını er edip,
Kıyaz'a gönlünü vermişti.
Zavallı kadın Ayçürök
Alacakaranlık çöküp, gün batınca,
Halk uyuyup sessiz yatınca
Arka saçını yayarmış,
Er Kıyaz'ın koynuna

Onun yanındaki cökörü*
Altmış gelin, seksen kız,
Kendi suretine sokup,
Kıyaz Han'ın koynuna
Her gün birini verirmiş.
Helal başını ak saklayıp,
Her şeyden temiz saklayıp,
Zavallı canı Ayçürök

Crying out, weeping, shrieking loud,
"Might I choke and die with sobbing,
Camped all along the valley" – saying,
No hope remains from the hero.
No child remains from the departed,
No token left from the grey wolf,
Such a black world is nothing at all.
"They camp in the valleyed homeland" – saying,
No shadow is there, no silhouette,
No token and no trace behind him.
"It is as if the fire has died" – saying,
"Taking this head as spoil of war
Let savage Kıyaz have it" – saying,
From the silver-eyed, sun-faced one,
From the hero, prop of men,
From the ram-brave chief of the people,
"Let seed remain behind him" – saying,
Feeding the goose to the raptor,
For the sake of one little babe
Letting them call her a captive woman,
For this she had come as spoil of war,
Making a mountain of the kalday's head,*
Making her woman's head a man's,
She had given Kıyaz her heart.
The wretched woman Ayçürök,
When dusk fell and the sun went down,
When folk slept and all lay silent,
Would spread loose the hair at her back,
Into the bosom of Er Kıyaz

Of her cökörü at her side —*
Sixty brides and eighty maidens,
Shaping them into her own likeness,
Into the bosom of Kıyaz Han
Each day she would give one of them.
Keeping her honest head unstained,
Keeping herself clean of all things,
The poor soul Ayçürök

Böylece koruya dururmuş.	*Thus kept guarding herself.*
Kerametli bahtı kara,	*The black-fated one of wonders,*
Kerameti pek çoktu,	*Her miracles were very many,*
Geniş gömlekli kadınlardan	*Of all the wide-smocked womankind*
Üstün çıkmış bir candı,	*She was a soul proved above them all,*
Peri kızı bahtsızın	*The luckless peri maiden's*
Dilinde mührü var idi.	*Tongue bore a seal upon it.*
At tozunu sıyırıp geçen,	*She who skims past the dust of horses,*
Ay-âlemin tamamını	*Who over all the moonlit world*
Uçup gezip dolaşan,	*Goes flying, roaming, wandering,*
Büyücülüğü var idi.	*Sorcery indeed she had.*
Uçtuğunu cuma günü bilirdi,	*Only Friday knew she flew,*
Gezdiğini Kadir gecesi bilirdi,	*Only the Night of Kadir knew she roamed,*
Bir dönüşüp uçtuğunda	*When she wheeled about and flew,*
Onun uçtuğunu kim bilirdi.	*Who could know that she had flown.*
Yeşil ovayı yurt edinen,	*Making the green plain her home,*
Göz bağcılar dua okuyup,	*Eye-binding charmers reciting prayers,*
İnsanın gözünü bağlardı.	*She would bind the eyes of men.*
İnsana verilen akıldan,	*Of the wit that is given to man*
Kıl kadar eksiği yoktu,	*She lacked not so much as a hair,*
Bedduası kötü, zehri güçlü,	*Her curse was dire, her venom strong,*
Lanetlediğini dümdüz eder.	*Whom she damns she lays out flat.*
Heybetini gören ürkerdi,	*Who saw her majesty took fright,*
Göz bağlayan sihiri,	*Her eye-binding magic arts*
Pek çok, iyice okumuştu.	*Were many; she had studied well.*
Ak kuğu olup dönüşse,	*If she turned into a white swan,*
Uçtuğunu alaca gece bilirdi,	*Only the piebald night knew she flew,*
Onun gittiğini başka kim bilirdi.	*Who else could know that she had gone.*
Büyüsünü fazla salıverse,	*If she loosed her magic in excess,*
Yazın gününü kış eder,	*She turns the summer's day to winter,*
Yaylanın hepsini buz eder.	*She turns all the yayla to ice.*
O çılgın bir kabarınca	*When that wild one once swells up*
Vadiden duman bulunur,	*Smoke is found along the valley,*
Sahiden kudursa bahtsızda,	*If the luckless one truly rages,*
Bin türlü gerçek çare bulunur.	*A thousand true devices are found.*
Arapça okuyup göz bağlar,	*Reciting Arabic she binds eyes,*
Ak kuğu olup göğü büyüler.	*As a white swan she charms the sky.*
Sıradan deme Çürök'e,	*Do not call Çürök common,*

Tam bir bela, afettir,
Boş deme Çürök'e,
Huyu böyledir bu afetin.
Güzelliği, endamı
Kulda yok bu bahtsızın,

Naz içinde kıymeti.
Gündüzünde Kıyaz'ı
Canını sevindirip avutmuştu,
Gece girince Kıyaz'ı
Göz bağı salıp aldatmıştı,
Böylece Kıyaz'da
Zerre kadar kuşku kalmamıştı.
Ünü çalkalanan Ayçürök
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ı
Gündüzleri salınıp,
Yanında dolandığı çağ idi.
Gece içinde Kıyaz'ın,
O yiğidin gözünü bağlayıp,
Aldatıp durduğu çağ idi.
Ondan destek görürmüş,
Her bir gün Kıyaz'a
Kendi suretine sokup,
Yanındaki cökörü
Gelinlerden verirmiş.
Vadili pınar, dik yamaç
Ölse bağrını verir mi,
O soydan bir düzenbaz,
Gün eksilip, ay geçip,
Er Kıyaz Çürök'ü alalı
Dokuz aya dolmuştu,
On aya yaklaşmıştı.
Karın olgunlaşıp gün dolup,
Vakit erişip, gün geçip,
Ay yüzlü kadın Çürök'e

Sancı erişti böylece.
Cumanın kadir gecesinde,
Perşembenin gününde,

She is pure calamity, a scourge,
Do not call Çürök idle,
Such is the temper of this scourge.
Her beauty and her stature —
No servant of God has this luckless one's like,
Her worth is wrapped in coquetry.
By day she would give Kıyaz
Delight of soul and consolation,
When night came in, on Kıyaz
She cast eye-binding spells, deceiving him,
And thus within Kıyaz
Not a mote of doubt remained.
Ayçürök of surging fame,
Round Kıyaz, son of Bagış,
Swaying gracefully by day,
It was the season she moved at his side.
And in the night, of that Kıyaz,
Binding that hero's very eyes,
It was the season she kept deceiving him.
From them she would find her support,
For every single day, to Kıyaz,
Shaped into her own likeness,
From the cökörü at her side
She would give one of the brides.
Valley spring and sheer hillside —
Would she yield her breast though she died?
A schemer of that very stock,
The days waning, the months passing,
Since Er Kıyaz took Çürök
Nine full months had been completed,
It was drawing on toward ten.
The womb grown ripe, the days fulfilled,
The hour arriving, the days passing,
Upon moon-faced woman Çürök

Thus the birth-pangs came upon her.
On the Friday's Night of Power,
Upon the day of Thursday,

Ay yüzlü kadın Çürök'e,
Akılda usta o afete,
Tam sancı erişmişti.
Gönlü bozulup eti ağrıyıp,
Çürök'e sancı gelmişti,
Çocuk nişanı kan gelip
Nişanı görüp sızlanıp,
Ayçürök'ten güç gidip,
Beli sızlayıp, pek ağrıyıp
Altmış uzuv, kırk bir kemik
Birini koymadan ağrı kemirip.
Oturuverse Çürök'ün
İki kara uyluğu ağrıyıp,
Kıpırdatmadan zavallının
Mesanesi dahi ağrıyıp.
Bütün beden hep ağrıyıp,
Can yerinin kendisi ağrıyıp,
Kötü dert oldu sancısı,
Feryat edip ağlayıp çığlık atar,
Dayanamayıp hıçkırır.
Kaburga kemiği ayrılıp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Kahrolası sinsi ölüm
Gözüne yakın görünüp,
Hıçkıran kadın Ayçürök
Sinek kadar canı tüketti,
Feryat edip ağlayıp çığlık atıp,
Hanımdan kalan öksüzü,
Hunhardan kalan yadigârı,
Mızrağa takılan flamayı,
Adaklının verdiği hediyeyi,
Küheylandan kalan tırnağı,
Şahinden kalan yavruyu
Dosdoğru göster Tanrım – diye,

Yakıcı derdi dindir – diye,
Ayna gibi yüzü açtır – diye,
Gönül – keder, yürek – dert,

Upon moon-faced woman Çürök,
That scourge so masterful in wit,
The full birth-pangs had come.
Her heart distressed, her flesh in pain,
The pangs had come upon Çürök,
Blood came, the token of the child,
Seeing the token she moaned aloud,
The strength went out of Ayçürök,
Her waist aching, hurting sore,
Sixty limbs and forty-one bones —
The pain gnawed, sparing not one.
If Çürök but sat her down,
Both her dark thighs were aching,
And without her stirring, the poor thing's
Very bladder ached as well.
All her body aching whole,
The very seat of life in pain,
Her pangs became an evil torment,
She cries out, weeps, and shrieks aloud,
Unable to endure, she sobs.
Her rib-bones parting one from one,
The tears out-pouring from her eyes,
Accursed, stealthy-creeping death
Loomed near before her very eyes,
The sobbing woman Ayçürök
Wore out her fly-small speck of life,
Crying out, weeping, shrieking loud,
The orphan left of the lady,
The keepsake left of the fierce one,
The pennant fixed upon the lance,
The gift her betrothed had given,
The hoof left of the blooded steed,
The fledgling left of the falcon —
"Show him true and straight, my God" – saying,
"Still this searing grief of mine" – saying,
"Unveil a face like a mirror" – saying,
Soul all sorrow, heart all grief,

Yanan yüreği dindir – diye,

Allah'tan isteyip çareyi,
Tanrı'dan isteyip bahtı kara
Karnındaki çocuğu.
«Ver, ne olur» – diye sızlanıp,
Yığın düşmanın içinde
Göreceğin nasıl olur – diye,

Ecel erişip, gün dolsa
Ölmem nasıl olur – diye.
Karşımdaki karaltıyı,
Namlı bozkurdun kendinden,
Hanımın kara gözünden,
Dileyip kaldığım yavruyu
Nasıl görecek miyim ki,
Ah, nice düşüncemi böldürdü,
Böğrümden çıkan yavrumu.
Düşmana sırrını sezdirmeden
Emanet edip alayım mı?
Ansızın zorbalık ederlerse,
Kazara cebir ederlerse,
Bakan gözü oyarlar mı?
Arslandan kalan yavruya
Düşmanlık ediverirler mi?
Kemaline erdirmeden
Geciktirmeden boğazlarlar mı?
Göğsüne sığmaz çok kaygı,
Gözünden yaşı bin pınar,
Daha çok ağlar biçare.
Ağlamasının sebebi:
Başı ganimet olmuştu,
Kederlenip ağlayıp bahtı kara
Kötü ada konmuştu,
Ağlamasının sebebi –
Bel bağlayacak dayanağı yok,
Sığınıp saklanacak yeri yok,
Kaçıp girecek ormanı yok,
Kol kanat gerecek Nogoy yok,

"Quiet this burning heart of mine" –
saying,
Begging Allah for the remedy,
Begging God, the black-fated one,
For the child within her womb.
«Grant it, I beg» – so she moaned,
"Amid the massed and swarming foe
How will what you must see turn out" –
saying,
"If death arrives, my days fulfilled,
How then will my dying be" – saying.
"The dim shape there before me —
From the famed grey wolf himself,
From the lady's own dark eyes,
The babe I have kept praying for —
How shall I ever come to see him?
Ah, how many thoughts he has broken,
My babe come forth from my own flank.
Without letting the foe sense the secret,
Shall I give him into safekeeping?
If of a sudden they do violence,
If by mischance they use their force,
Will they gouge the watching eye?
To the cub left of the lion
Will they turn in sudden enmity?
Before he comes to his full ripeness
Will they slaughter him without delay?"
Cares too many for her breast to hold,
From her eyes a thousand springs of tears,
The helpless one weeps all the more.
The reason for her weeping:
Her head had been made spoil of war,
Grieving, weeping, the black-fated one
Had been settled with an evil name,
The reason for her weeping –
No prop on which to stake her trust,
No place to shelter and to hide,
No forest to flee into,
No Nogoy to spread wing and arm,

Zavallılığının benzeri yok.
Umudu dağ gibi yükselen,
Namlı Kırgız halkı yok.

Kaygısı sayısız sökülüp,
Aklı şaşkın bölünüp,
Altı kapalı kara yer
Sağ kalsa bu başı
Alacakmış gibi görünüp,
Bıldırcın gözü gibi gözünden
Apayrı deli zavallının,
Bölük bölük yaş akar,
Kuş üzümü gibi kara gözünden,
Titreyen zavallı kadının
Kamçı boyu yaş akar.
Gönlünü durultup toparlayamaz,
Dertlenip ağlar derdi için,
Burnunun suyunu çekemez.
Dertlenince o çılgının
Eklemleri gevşeyip çözülüp,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Fazlasıyla gözüne
Azrail suretinde görünüp,
Altın eşikli kapı,
Kanadı som kalay.
Han Kıyaz'a varması,
Boşta kalan karaltının,
Görünüşü işte böyle.
Ak sarayın kendisinde,
Kara pınarın gözünde,
Kuru çınarın dibinde,
Çevresi yiğit dolu hisar,
İnsanda böylesi kim olmuş.
Süzülüp duran Çürök'ün,
Huyu çetin bu afetin,
Ay gibi güzel kadının,
Akılda usta o çılgının,
El içinde yıllanıp, yurt edinip,

Her wretchedness is without like.
Rising mountain-high in hope,
The famed Kırgız people are not here.

Her countless cares came ripping loose,
Her dazed mind splitting into parts,
The black earth, sealed beneath,
Seemed, if this head should stay alive,
As though it meant to take her in,
From eyes like the eyes of a quail,
Of the poor half-crazed distracted one,
The tears flow down in rank on rank,
From dark eyes like black currants,
Of the trembling wretched woman
Tears flow a whip-length long.
She cannot still and gather her heart,
Grieving she weeps over her grief,
Nor stem the streaming of her nose.
When grief takes hold, that wild one's
Joints go slack and come undone,
And the Cediger's Er Kıyaz
All too vividly to her eye
Appears in the shape of Azrail,
A door with golden threshold,
Its leaf of solid tin.
Her going in to Han Kıyaz,
That shadow left with none to claim her —
Such indeed was how it looked.
In the white palace itself,
At the eye of the dark spring,
At the foot of the withered plane,
A fortress ringed about with warriors,
Who among mankind has known her like?
Of Çürök gliding softly there,
This scourge of stubborn temper,
Of the woman lovely as the moon,
That wild one masterful in wit,
Grown old among the folk, made it her home,

Tanınıp kalmış o çılgının.
Umay Ana* ile Zühre'ye,
Utanmadan karnını düzelttirip,
Kimseye sezdirmeden
Yedi gün o çılgın sancılanıp,
Sinek kadar canı tüketmişti.

That wild one known to all around.
To Umay Ana and to Zühre,*
Unashamed she let them ease her womb,
Letting no one sense a thing,
Seven days that wild one labored,
And wore out her fly-small speck of life.

Gerçek Tanrı'dan bu kadın
Gerçekten çocuk dilemişti.
Yedi gün art arda sancılandıktan sonra,
Çürök'ün gerçek sancısı
Yedi günce sürdükten sonra,
Kanı tükenip gücü gidip,
Takati bitip nefesi geçip,
Çocuk için bozlayan zavallının
Çaresi tükendi böylece,
İşte o zaman Ayçürök,
Feryat edip ses saldığında
Cansız biten söğüt ağlayıp,
Yaratılmışın hepsi ağlayıp,
Mahlûkatın hepsi ağlayıp,
Çürök'ün işi yola girmişti.
Altmış yıldız, yedi arkar,
Tepede duran salkım saçak,
Ay ile yıldız ortak olup,
Tepede birlikte doğurmuştu.
Çevresini toplayıp,
Her boyun baksısı –
Salkım saçak birlikte doğurmuştu,
İşte o zaman Ayçürök
Sekiz gün durmadan sancı çekip,
Kanı kaldı bir kaşık,
«E-e» – diyemez oldu, bilinci gidip,
Eti kaldı gök çelimsiz.
«Üü» demeye sesi kalmayıp,
Cediger'in Kıyaz'ından
Saklanacak hali kalmayıp,
Gerçek sancıyla kavrulup,
Dayanamayıp biçare

From the true God this woman
Had truly begged to have a child.
After seven days of pangs on pangs,
When Çürök's true birth-labor
Had lasted seven days entire,
Her blood run dry, her strength gone out,
Her force spent and her breath grown faint,
The poor one keening for the child
Thus came to the end of her devices,
It was then that Ayçürök,
When she cried out and loosed her voice,
The lifeless-sprouted willow wept,
All that was created wept,
All living creatures wept as one,
And Çürök's labor came on course.
Sixty stars and the seven arkar,
The tasselled cluster overhead,
Moon and stars joined in as one,
Overhead they birthed together with her.
Gathering all around her close,
The bakshi of every tribe –
The tasselled cluster birthed with her,
It was then that Ayçürök,
Eight days in labor without cease,
Her blood was left a single spoonful,
She could not say «E-eh», her senses gone,
Her flesh left livid, frail and thin.
No voice was left to utter «Üü»,
From the Cediger's own Kıyaz
No strength was left to hide herself,
Scorched by the true pangs of birth,
The helpless one, unable to endure,

Sinek kadar candan umut kesip,
Dokuz güne dolduğunda,
Durup dinlenmeye çare yok,
Kalabalık yurdu burada yok,
Tan ağarıp söktüğünde,
Tan yeri belli belirsiz ışıyıp,

Yere aydınlık değdiğinde
Gökten yıldız dökülüp,

Yere parıltısı vurup,
Tepeden yıldız tek tek kayıp,
Yere ışık titreyip,
Gökten yıldız parlayıp,
Kıbleye yönelip çığrışıp,
Seher yeli keskin esip,
Kamışın başı hışırdayıp,
Yavru tarlakuşu cıvıldaşıp,
Yere tam aydınlık değmişti,
Tan apak ağarıp sökmüştü.
Can taşıyan mahlûkat
Yerden çığrışıp ses salıp,
Dağ dağın başına
Nur dökülüp güneş vurup,
Kuleli saraydan
Altın asayı ele alıp,
Ak yazmasını sallayıp,
Bol kürk kaftanı örtünüp,
Salına basıp bahtı kara,
Yaradan'a yalvarıp,
Eşikli kuleden,
Vakti belirsiz bahtı kara,
Gerçek sancıyla duruyordu.
Yengenin sancılandığını
Dağ gibi Kıyaz gördü işte,
Görüp alınca er Kıyaz
Atmaca gibi hazırlandı,
Er Kıyaz'ın kendisine
Gaipten bir akıl bulundu.

Gave up hope of her fly-small life,
When nine full days had been fulfilled,
No way to pause and take her rest,
Her crowded homeland is not here,
When dawn blanched and broke apart,
The dawn-place glimmering faint and dim,
When brightness touched upon the earth,
Stars came spilling from the sky,

Their glitter striking on the earth,
Stars slid one by one from overhead,
Light came trembling to the ground,
Stars blazed brightly in the sky,
Turning toward the kıble, clamoring,
The dawn wind blowing keen and sharp,
The reed-heads rustling in the wind,
The young skylarks twittering together,
Full brightness had now touched the earth,
The dawn had broken white and clear.
Every creature bearing life
Cried from the earth and loosed its voice,
Upon mountain after mountain-head
Light poured down, the sun struck bright,
From the towered palace then,
Taking the golden staff in hand,
Waving her white kerchief high,
Wrapped in the ample fur kaftan,
Stepping stately, the black-fated one,
Pleading with the Creator,
From the tower with its threshold,
The black-fated one, her hour unknown,
Stood there in the true pangs of birth.
That the yenge was in labor
Mountain-like Kıyaz now saw,
And when Er Kıyaz saw and grasped it,
He made ready like a sparrowhawk,
And to Er Kıyaz himself
A scheme came from the unseen world.

Gümbürdeyip coşup,
Kalabalık kara Cediger'e
«Hana toplanın» – diye seslenip,
Han Kıyaz kahrını saçmaya başladı.
Han Kıyaz'ın kahrını görünce
Düşman gelmiş gibi Cediger:
«Yolu açık olsun yurdum» – deyip,

Ürküp dağılıverdi.
Han nişanıdır kule –
Kuleyi hiç sorma,
Baha biçilmez yüksekliği,

O kulenin üstünden
Dolu yurda bağırdı.
«Dalgalanıp yatan Cediger,
Gel, hepiniz» – diye çağırdı.
«Kalabalık kara Cediger,
Han kapısı kıyamettir,
Basıp girmeye usul gerek.
Han gönlü som demirdir,
Eritmeye usul gerek.
Namlı yurt Cediger,
İkişer ikişer danışsın,
Hadi, ne dersiniz,
Şaşılası sözü görün,
Peri kızı bahtsıza
Şiddetli sancı girmiştir,
Azabını tartıp görün.
Halk içinde kocamış yaşlın gel,
Uzun kulaklı, çok görmüş,
Söz dinlemiş hepiniz gelin.
Ayı hesaba vuran gel,
Ay hesabını tutan gel,
Hesapta usta erin gel,
Sınayıcı söz diyeceğim, görün.
Akun'un kızı Ayçürök
Kazara doğursa çocuğu
Kimin olur, bakın hele?» –

Thundering, surging up,
To the crowded dark Cediger
«Gather to the khan» – he called,
Han Kıyaz began to scatter his wrath.
Seeing Han Kıyaz's wrath,
As if a foe had come, the Cediger:
«May the road be open, my people» – saying,
Took fright and scattered wide.
The tower is the khan's own token –
Ask not about the tower,
Its height beyond all price,

From atop that very tower
He shouted to the teeming land.
«Cediger lying like a rolling sea,
Come, all of you» – so he called.
«Crowded dark Cediger,
The khan's gate is doomsday itself,
To tread within needs proper form.
The khan's heart is solid iron,
To melt it down needs proper form.
Cediger, renowned people,
Let them take counsel two by two,
Come now, what do you say,
Behold the word to marvel at,
Upon the luckless peri maiden
Fierce birth-pangs have come on,
Weigh her torment, look and see.
Come, elders grown old among the folk,
Long-eared ones who have seen much,
All you who have heard words, come.
Come, you who cast the months to account,
Come, you who keep the count of moons,
Come, men most skilled in reckoning,
I shall speak a testing word — behold.
If Akun's daughter Ayçürök
Should chance to bear the child today,
Whose will it be? Consider well!» –

Ay yüzlü kadın Çürök'ün
Bugün doğsa çocuğu
Kimin olur, bakın hele?
Bunu duyunca Cediger
Günü yazıya vurdu,
Gün hesabını aldı.
Ayı yazıya vurdu işte,
Ayı hesaplayıp aldı işte.
Çetin usta yaşlısı,
Kırgına uğramış gibi,
Sıkıntı görmüş Cediger'in
Kaynaşan hepsi.
Üyrülmö Tepe çayırına
Üç gün toplantı yaptı,

If moon-faced woman Çürök's
Child should be born this very day,
Whose will it be? Consider well!
On hearing this, the Cediger
Set the days down in writing,
And took the reckoning of days.
They set the months in writing too,
And took the reckoning of months.
Its elders, hard and masterful,
As though struck down by slaughter,
Of the trouble-worn Cediger
All its swarming multitude.
On the meadow of Üyrülmö Tepe
Three days they held assembly,

Çogulma çayırına
Toplaşıp durdular.
Günü yazıya vurup,
Gün hesabı böyle – diye,
Buluş yarıştırıp,
Ayı yazıya vurup,
Ay hesabı böyle – diye
Çekişip tartışıp durdular.
Gün hesabını hesaplayıp,
Günü yazıya vurdular.
Ay hesabını hesaplayıp,
Kesinleştirip bildiler.
Alçak sesle söyleyip, sağlam bağlayıp,
Sakallısı er Kutu
Er Kıyaz'a söz başlattı:
«Ayı hesaplayıp gelince
On iki aya dolmuştur,
Kadının doğuracağı çocuk
Senin öz çocuğun olmuştur.
Kadın çocuk doğurursa
Toyuna doksan kurban kesiniz,
Adını belleyip koyunuz.
Bölünmesin kaygınız,
Bağrınızdan çıkma, kuşkusuz,

On the meadow of Çogulma
They kept on gathering.
Setting the days in writing,
"The count of days is thus" – saying,
Vying with their findings,
Setting the months in writing,
"The count of months is thus" – saying,
They wrangled and disputed on.
They reckoned out the count of days,
They set the days in writing.
They reckoned out the count of months,
Made it certain, and they knew.
Speaking low, binding it fast,
Their bearded one, Er Kutu,
Opened his speech to Er Kıyaz:
«When we come to reckon the months,
Twelve full months have been fulfilled,
The child the woman is to bear
Has proved to be your own true child.
If the woman bears the child,
Slaughter ninety victims for the feast,
Fix well his name and give it him.
Let your care not be divided,
Sprung from your own breast, past doubt,

Sizin öz çocuğunuzdur.
Eğer erkek oğul olursa
Bulunup yakışan adı koyalım,
Çocuklu Kıyaz oldu – diye,
Gönüldeki kederin
Birini koymadan giderelim.
Kahırlı düşman el gelirse
Ele karşı gösterip,
Topuz edip alalım,
El içine sahip kılıp,
Cediger yurduna dev kılıp,
Koç edinip alalım.
Günlük işi yoluna girse,
Günden güne büyüse,
O yüce dağ gibi heybetlenip,
Dayanak edinip alalım.

He is your own true child.
And if it be a boy-child born,
Let us find and give the fitting name,
"Kıyaz now has a child" – saying,
Of the sorrow in your heart
Let us drive out every one.
If a wrathful foreign foe should come,
Setting him forth against the foe,
Let us make of him a mace,
Make him master among the people,
Make him a giant for the Cediger land,
Let us take him for our ram.
If his daily work goes on its course,
If he grows from day to day,
Grown mighty like that lofty mountain,
Let us take him for our prop.

Görüverse gönül tok,
Handan doğma oğul – diye,
Bakıp dursak kanımız tok,
Göz bebeği edindik, hasret yok.

Serpilip yetişip er olursa,
Er oğluyla denk olursa,
Ordaya sahip kılıp han yapıp,

Makam sahibi er yapıp,
Sığınak edinip görürüz,
Şu çocuk büyürse.
Erişip bozar Afgan'ı,
Cet-Kayt nasıl sağ kalsın.
Ok geçmez kaftanı giyerler,
İnsan duymamış, el görmemiş

Ellere varıp saldırırlar.
Kulak duymamış, yurt görmemiş
Yerlere varıp yürürler.
Sağ olursa çocuğunuz

One look at him — the heart is full,
"A son born of the khan" – saying,
Gazing on him, our blood is sated,
We gain the apple of our eye — no longing more.
If he shoots up and becomes a man,
If he stands equal with men's sons,
We make him lord of the orda, make him khan,
Make him a man who holds high seat,
We shall find in him our refuge,
If this child but grows.
He will reach out and break the Afghan,
How should Cet-Kayt stay alive?
They will wear the arrow-proof kaftan,
To lands no man has heard of, none has seen,
They will go and fall upon them.
To places no ear has heard, no folk has seen,
They will go and march upon them.
If your child but lives,

Çam mızrağa bağ dolarlar,

Değdiği yerde savaşırlar,
Sağ yürürse sizin oğul
Ceti-Özön'deki Cediger'e,
Erişip ganimet yedirir.
Yeryüzüne şanını
Kıyaz'ın oğlu dedirtir,
Hayra dönmüş talihimiz,
Ganimet kadın erkek doğurup
Kötü olmaz bizim işimiz.
Bu kadından doğan çocuğunuz
Her yanı denk, kusursuz olur,
Diş bileyen düşman eksilir,
Bakışı dalgalı sel olur,
Tutuşan adam eksik olur.
Yöneldiği yan kor olur,
Yüzleşmeden düşman durulur,
Yamaçta yanan kor olur,
Bununla yüzleşmeden düşman durulur!
Sağ olursa çocuğunuz
Yiğitliğine bakın böylece,

Çelmeleşeni yorar,
Tutuşanı yere serer!
Rastlayanı sersem eder
Sataşanı dümdüz eder.
Karşısına adam gelemez
Sağ olursa bu oğlun
Sombuk'un suyunu boylar ya,
Soluyan kul yere serilir ya,
Göz göze gelen fena görür ya,
Serpilip yetişse oğlunuz
Çarpışan adam serilir ya.
Dönse kavga başlatırlar,
Bunu gören nicesi
Bozulup dağılıverirler.
Oyun çağında çocuğun

They will wind the bindings on the pinewood lance,
Wherever it strikes they will do battle,
If your son but walks alive,
To the Cediger of Ceti-Özön
He will reach out and feed them spoils.
Across the earth his glory
Will make them say "the son of Kıyaz",
Our fortune has turned to good,
The captive woman bearing a boy,
Our affairs will not go ill.
The child born to you of this woman
Will be even-limbed and flawless,
The tooth-whetting foe will dwindle,
His gaze will be a surging flood,
The man who grapples him will fail.
The side he turns to turns to embers,
Before they face him, foes fall still,
He is the ember blazing on the slope,
Before they face him, the foe falls still!
If your child but lives,
Behold his valor even so,

He wearies him who trips with him,
He lays the grappler on the ground!
He stuns whoever crosses him,
He flattens whoever picks a fight.
No man can stand before his face,
If this your son but lives,
He will range the waters of Sombuk,
The panting slave is laid out flat,
Who meets his eye will fare but ill,
If your son shoots up full-grown,
The man who clashes with him falls.
If he turns, they start the brawl,
And many a one who sees it
Breaks apart and scatters wide.
While the child is at the age of play,

Boynuna kılıç takalım,
Kanatlıya çarptırmadan
Gagalıya dokundurtmadan
Kirli çanaktan içirmeden
Kirli giysi giydirmeden,
Yiğit Kıyaz'ın oğlu – diye,
Apaçık erin ta kendisi – diye,
Koruyup kollayıp besleyelim.
Kazara erkek doğurursa
Şöyle böyle diyenin,
Dedikodu edip pislik yiyenin
Kılıçlayıp başını alalım,
Kıl kadar koymadan malını
Talan edip dağıtalım!
Kazara saçmalarsa,
Yurt kazara sayıklarsa
El bozanın ta kendisi – diye,
Bu adı ona koyalım.
Zırvalayan bir can olursa,
Tutup gözünü oyalım.
Nicesini yağmalayıp alalım
Nice ceza salalım,
Ahmak biri saçmalarsa
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere yem edelim.

Let us hang a sword about his neck,
Letting nothing winged strike him,
Letting nothing beaked touch him,
Never fed from an unclean bowl,
Never dressed in unclean clothes,
"Son of valiant Kıyaz" – saying,
"The manifest man himself" – saying,
Let us guard and tend and rear him.
If she chance to bear a boy,
Whoever says this or says that,
Whoever gossips, eating filth,
Let us sword him and take his head,
His goods, not sparing a hair's worth,
Let us plunder and scatter wide!
If one should chance to babble,
If the folk should chance to rave,
"The very wrecker of the people" – saying,
Let us fix that name on him.
If there be a soul who raves,
Let us seize and gouge his eyes.
Let us pillage many of them,
Let us send down many a punishment,
If some fool should babble on,
Let us drag him along the road
And make him food for raging dogs.

Ant işte bu oldu – diye,
Söze kulak koyalım,
Erkek doğurursa, Cediger
Toyuna san saat* keselim,
Zırvalayan, saçmalayan
Öyle sözü bırakalım.
Hangi eğriyse dövelim,
Zırvalayıp dedikodu etmemeye
Yurdum, kılıcın keskin ağzını
yalayalım!» –
Ok öpüşüp ant içip,
Bunu duyunca Cediger:
«Tamam, Kutu, bahadır» – deyip,

"This, then, is the oath" – saying,
Let us lend our ear to the word,
If she bears a boy, O Cediger,
Let us slay san saat for his feast,*
All raving and all babbling —
Let us leave such talk aside.
Whichever is crooked, let us beat him,
That none may rave and gossip more,
My people, the sword's keen edge —
let us lick it!» –
Kissing the arrow, swearing the oath,
On hearing this, the Cediger:
«Agreed, Kutu, batyr» – saying,

Dediğin doğru akıl – deyip,
Sizin sözünü dinlemeyenin
Yedi atası kâfirdir deyip,
Zırvalama, Cediger,
El atası Kutu'mun
Bu dediği akıldır – deyip.
El içinde neler yok
Kazara zırvalarsa,
Kazara sayıklarsa,
Ezip döve döve girişelim
Cezasını fena verelim.
Yalvarsa da sözünü dinlemeden
Cezalandırıp oyup gözlerini,
Otlaktan kısrağına el koyup,
Boşboğazlık eden öylesinin
Çıkarılsa yeridir diyeti» –
Cediger çığrışıp, yurt dalgalanıp,

Sözü sağlam bağladılar.
Kutu'n böyle söz söyleyip
Cediger dağılıp gitti.
Halk birer birer yurda gidip,
Cediger böylece dağılıp,
Cediger böyle dururken
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Üstün yiğit bir can idi,
O Kıyaz'ın hilesi
Ala-Too kadar var idi.

"What you say is right counsel" – saying,
"Whoever heeds not your word,
His seven forefathers are infidels," saying,
"Rave not, O Cediger,
What my Kutu, father of the people,
Has spoken here is wisdom" – saying.
What is there not among the folk —
If one should chance to rave,
If one should chance to babble,
Let us set on him, crushing, beating,
Let us punish him full sore.
Though he beg, heeding not his word,
Punishing him, gouging out his eyes,
Seizing his mares from off the pasture,
From such a loose-tongued babbler
It is fitting his blood-price be exacted» –
The Cediger clamored, the folk surged like waves,
They bound the word up fast.
Your Kutu having spoken so,
The Cediger dispersed and went.
The folk went home one by one,
The Cediger thus scattering,
While the Cediger stood so,
The Cediger's Er Kıyaz —
A soul of surpassing valor he was,
And that Kıyaz's cunning
Was vast as the Ala-Too.

Büyücü yedi kocakarısını –
Kocakarıların hali şöyleydi:
Doksanına çıkıp ölmemiş,
Yer azabını görmemiş,
Celmoguz gibi büyücü,
Yurdu fesada yormuş.
Yedi kocakarının uğursuzluğundan
Nice büyüyecek yavrular,
Kundaktaki bebek denilenler,
Çokça ölüp kırılmıştı.

His seven sorceress crones –
The state of those crones was this:
Come to ninety, still not dead,
Never having seen earth's torment,
Sorceresses like Celmoguz,
They had steeped the land in mischief.
Through the seven crones' ill-boding
Many babes that would have grown,
Those called infants in the cradle-wrap,
Had died and perished in great number.

Araya giren ayyaş,
Dünya malına saldıran obur,
Büyücü yedi kocakarının
Ölse de gözü doymamış,
Başı yere girse de
Yurt bozuculuğunu bırakmamış.
Otursa kalksa düşünüp,
Büyük fesadını bırakmamış.
Namını duyan ürkmüş,
Koca efsuncu üfürükçü,
Katıksız bela bu yedisi,
Acayip ilimler okumuş,
Yedi bozguncunun gözüydü,
Katıksız belanın kendisiydi.
Gerçek musibetin biriydi,
Her sancılanan kadının
Gözünü bağlayıverirdi,
Yavrusunu alıp giderdi.
Küçücük demeden, düşünmeden,
Tanrı'dan korkar günü olmadan,
Sessizce yok ediverirdi.
El gittikten sonra er Kıyaz
Bir kişiye göstermeden,
Bir adama bildirmeden,
Çevresi çınar bahçesi
Ortasında, sorarsan,
Er Kıyaz'ın altın tahtı.
Altın tahtlı ordaya,
Er Kıyaz'ın hisarına,
Büyücü yedi kocakarıyı,

Meddling drunkards in between,
Gluttons lunging at the world's goods,
The seven sorceress crones —
Though dying, their eyes were never sated,
Though their heads went under earth,
They left not off wrecking the land.
Sitting or rising, ever scheming,
They left not off their great mischief.
Who heard their name took fright,
Old enchantresses, breath-charm blowers,
Unmixed calamity, these seven,
Versed in strange uncanny sciences,
They were the eye of seven wreckers,
The very self of unmixed bane.
Each one a true calamity,
Of every woman in her birth-pangs
They would quickly bind the eyes,
And take her babe and go.
Not saying "so small," not thinking twice,
Having no day of fear of God,
They would quietly snuff it out.
When the folk were gone, Er Kıyaz,
Showing it to not one person,
Letting no man know of it,
Ringed round by a garden of planes —
In its midst, if you should ask,
Stands Er Kıyaz's golden throne.
To the golden-throned orda,
To Er Kıyaz's fortress-keep,
The seven sorceress crones

Getirtmişti başına,
Yakınına alıp karşısına
Alçak sesle söyleyip sağlam bağlayıp,
Yiğit Kıyaz söz başlattı:
«Yedi ev dolusu imiş hazine» –
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Hazine ağzını açtı
Argacı ipek, paha ağır

He had summoned to his side,
Drawing them near, before his face,
Speaking low, binding it fast,
Valiant Kıyaz opened his speech:
«Seven houses full, they say, the treasure» –
The Cediger's Er Kıyaz
Opened the treasury's mouth,
Silk of weft and heavy-priced,

Her bir parayı kocakarıya,
Harcayıp saçtı,
Dediğine kandılar.
Parlak altın, ak gümüş,
«A» dedirtmeden er Kıyaz
Kocakarılara, kudurası,
Torbaya koyup verdi.
Zavallı Kıyaz ne yapsın,
Düşmanlık etmeden duramadı,
Ağızlarına zehir saçıp
Yedi ustura hazırladı.
Usturanın ağzında
Değince öldüren zehri var:
«Kız doğurursa Ayçürök
Apak kundaklayıp alın,
Dileğini verdi hanım – diye,
Müjdeleyip koşun!
Dilediğim kız idi
Dileğime erdirirsen,
Atanın körü, yedi ana,
Dediğinize razı olurum.
Gerçekten inanırsan sözüme,
Gerçek hizmet edersen bana,
Eğer erkek oğul olursa,
Eli kolu bağında da sonunda

Ahir düşmandır mayasında.
İyilik etmez aslında,
Hesapsız düşmandır mayasında.
Eğer erkek oğul olursa
Göbeğini keserim, – diye,
«Zehir dökülmüş ustura»
Tutuşasıcanın soyu,

Sonunda bir iş eder – diye,
Ustura getirttim,
Bu ustura ağzına,
Ejderhanın zehrinden,
Ses etmez zehrin buğusundan

Every coin upon the crones
He spent and scattered,
They were won to what he said.
Gleaming gold and white silver,
Before they could say «Ah», Er Kıyaz
To the crones — may they run mad —
Put it in bags and gave it.
What should wretched Kıyaz do,
He could not rest from enmity,
Strewing venom on their edges,
He made ready seven razors.
Upon the razor's edge
Is venom that kills at a touch:
«If Ayçürök bears a girl,
Swaddle her white and take her up,
"The lady got her wish" – saying,
Run with the glad tidings!
A girl was what I wished for;
If you bring me to my wish,
You father-blind ones, seven mothers,
I will grant whatever you say.
If you truly trust my word,
If you truly serve me well,
If it be a boy-child born,
Though his hands and arms be bound, in the end
He is foe at the last, in his very leaven.
He will do no good in truth,
He is measureless foe in his leaven.
If it be a boy-child born,
"I shall cut his navel-cord," – saying,
«A razor steeped in venom» —
May-he-burn, that one's breed,

"Will work some deed at last" – saying,
I had the razors brought,
And on this razor's edge,
From the venom of the dragon,
From the fume of the soundless venom,

Ağzına sağlamca sürdürdüm.
Süsletip sardırdım,
Çocuğunu öldürmeye
Uygun görüp yordum,
Kara malın yarısını
Ustura için harcadım.
İnsandan üstün yedi anam,
Ayçürök doğurursa erkek oğul
Göbeğini kesiveresin,
Sezdirmeden kırıp çocuğunu
Sessizce yok ediveresin!
Hünerini gösterirsen
Yolunu bulup usturayı –
Göbeğine değdirip,
Parçalayıp bağrını yakıp,
Sessizce yok ediniz.
Çocuğun izini yok edip,
Kıyaz'ın işini düzeltirsen,
Dediğine razı olurum,
Batman batman kızıl zeer*
Yedi anam, sana veririm!
Alnımın önünden ayırmadan
Meyvem bilip bağrıma basarım,

Anacığım, senin kendini
Ana edinip alırım!
Eğemi bırakıp bileğitaşımı al,
İkisinden birini koy, birini al,
Ver, aşa toya binmeye,
Salınıp yürütmeye,
Huyu güzel mal idi,
Tootoru küheylan malımı al.
Dolu dünyalık, hepsini al.
Kımıldayan mülkümü al,
Kıymetim böyledir, bil de al.
Kıl kadar malı esirgemem

Hilebaz anam, sözümü tut.
Erkek olursa çocuğu

I had it rubbed fast upon the edge.
I had it decked and wrapped,
For the killing of her child
I judged it fit and so divined,
Half of all my black herds —
I spent upon the razors.
My seven mothers, more than human,
If Ayçürök bears a boy-child,
Be quick to cut his navel-cord,
Break the child, unsensed by any,
And quietly snuff him out!
If you show your craft in this,
Finding your way, the razor –
Touch it to his navel-cord,
Rend him, sear his inward parts,
And quietly make away with him.
Blot out the traces of the child,
And if you set Kıyaz's affair aright,
I will grant whatever you say,
Red zeer by the batman-weight,*
My seven mothers, I will give you!
Never parted from before my brow,
I will clasp you to my breast as my own fruit,
Dear mother, you yourself
I will take and make my mother!
Leave my file and take my whetstone,
Of the two put one down, take one,
Give — for riding to feast and toy,
For pacing out in stately gait,
A beast it was of gentle temper,
Take my blooded steed Tootoru.
Worldly goods in plenty — take them all.
Take my every stirring chattel,
Such is my price — know it and take.
I grudge not a hair's worth of my herds,

My wily mother, keep my word.
If her child should be a boy,

Çocuğu şöyledir, bak hele:
Çayırlı yere yangın salan
Çimenli yere tuğ diken,
Yeryüzüne velvele salan
Öte atası er Manas,
Altay'a varıp doğmuş,
Âleme velvele salmış,
Halka baş olan arslan olmuş,
On iki dev ok atıp,
Kara Hıtay Mançu'nun
Yüreğine dert olmuş.
Kakan'dan altın para almış,
Ordalı Hıtay, ölçüsüz yurt,

Çokluğuna baksan kara kurt,

Onun bile yurdu ağlamış.
Dediğim budur, bil de al,
Nice armağan mal veririm.
Kurbanın olayım yedi anam,
Hizmetime yararsan
Kızıl kuyruklu nar deve veririm,
Kıl esirgemem, altın veririm,
Yaklarını doksan sürü ederim,
Dünyalığını doldurup düzene koyarım,
Analar, gönlünüzü hoş ederim.
Kızıldan kete* giydiririm,
Kete kaftanın eteğini
Geniş kılıp yere değdiririm.
Ceti-Özön'deki Cediger'i,
Yurtlu ilimin tamamını
Şu yedi anam, sana bildiririm!

Kazara ölüp kalırsan,
Erken ölürsen ansızın
Altından kümbet yaptırırım,
O kümbetin başına
Yakut taştan yazdırırım.
Gören ele şan ederim,

Her child is thus — consider well:
He who set fire to meadowed ground,
Who planted the tuğ on grassy ground,
Who loosed uproar across the earth,
His forefather beyond, Er Manas,
Was born away in the Altay,
Loosed uproar upon the world,
Became a lion at the people's head,
Loosed his shafts at twelve devs,
Of the Kara Hıtay and Mançu
He became the heart's affliction.
He took gold coin from the Kakan,
The orda-throned Hıtay, a measureless land,

Look at their numbers — black worms swarming,

Even that one's land was left to weep.
This is my word — know it and take,
I will give you gift on gift of herds.
Let me be your offering, my seven mothers,
If you serve my purpose well,
I will give red-tailed nar camels,
I grudge not a hair — I will give gold,
I will make your yaks ninety herds,
I will fill and order all your worldly store,
Mothers, I will please your hearts.
I will dress you in kete of crimson,*
The skirt of the kete kaftan
I will cut full wide to touch the ground.
The Cediger of Ceti-Özön,
The whole of my landed realm,
My seven mothers, I will place beneath your word!

If you should chance to die,
If you die early, suddenly,
I will have a dome of gold built,
And at the head of that same dome
I will have it written in ruby stone.
I will make it glory for all who see,

Halka nam salarım.
Eğimli inişteki pınardan

Üşenmeden atını sulayıp,
Ele adını çıkarıp,
Halk içinde gönlünü hoş edip,
Kadın padişah – han ederim –

Kurbanın olayım yedi ana,
Dediğim söze razı olun,
Dilediğimi veriverin» –
Deyip, böylece er Kıyaz
Dünyalığı dökmeden durmadı,
O Ayçürök kadının
Çocuğunu boğazlayıp gelmeye,
Yedi kocakarıyı seçip koştu.
Yedi kocakarı bozguncular
Dediğine razı olmaya,
Körpe çocuğu dünyadan
Sessizce yok edivermeye,
Bağrına zehir salmaya,
Kıyaz'dan altın almaya:
«Yavrum, Kıyaz, peki – deyip,
Yorup durduğun düşünden,
Yarayalım öyle işine.
Hizmet edip yürürüz,
Yavrum, senin gibi gerekli kişiye.
Dediğine razı olalım,
Yavrum, dilediğini verelim.
Ağrıyan derdini dindirelim,
Umaç gibi gözünü açalım.
Gideni getirip
Kederini yok edip,
İşini yapıp vermezsek
Kılıçlayıp başımızı alınız.
Kıl kadar can bırakmadan
Kırıp geçiriniz.
O çocuğu yok edersek,
Kıyaz'ın işini düzeltirsek,

I will spread your fame among the folk.
From the spring on the sloping descent

Watering your horse untiring,
Raising your name among the people,
Pleasing your heart among the folk,
I will make you woman-padishah — a khan —
Let me be your offering, seven mothers,
Consent to the word I speak,
And grant me quickly what I wish» –
Saying so, thus Er Kıyaz
Could not stop pouring out his goods,
That woman Ayçürök's
Child — to go and slaughter him,
He chose and set the seven crones.
The seven crones, those wreckers,
To consent to what he said,
To take the tender child from the world,
To quietly snuff him out,
To send venom through his breast,
To take the gold from Kıyaz:
«Very well, Kıyaz, my child» – saying,
"From this dream you keep divining,
We shall serve your purpose so.
We shall go about your service,
My child, for one as needed as you.
Let us consent to what you say,
My child, let us grant you your wish.
Let us still your aching grief,
Let us open your eyes wide as umaç.
Bringing back what has gone,
Wiping out your sorrow whole,
If we fail to do your work for you,
Sword us then and take our heads.
Leaving not a hair's-breadth of life,
Cut us down entire.
If we make away with that child,
If we set Kıyaz's affair aright,

Kocamış yedi ananın
Dediğine razı olunuz,
Dilediğini veriniz.
Dilek şudur, han Kıyaz,
Dikkatle bakıp iyi görünüz,

Yedi kocamış anana
İnsan gözüyle bakınız.
Ceti-Özön'deki Cediger'i
Erişip toplayıp durunuz,
Yavrum Kıyaz'ın önünde
Yedi ananın gönlü hoş idi
Yaratan tek Tanrı'dan,
Yedi anan gibi garibin
Dilediği çocuk idi:
Hasret kalınan sözü ediniz,
Otuzundaki yiğide
Eline uygun görüp
Yerine buyruk kılıp
Bizi nikâh ediniz.
Altın da taş, taş da taş,
Üstün olur erimiz.
Arada kalmadan gerçek olsun,
Söylenen budur sözümüz.
Tutuşup ölen bahtsızın
Erkek olursa çocuğunu
Bir yolunu bulup çalarız.
Varılıp dönülmez gerçek yurda,

O çocuğu göndeririz.
Coşarsak onun çocuğunu
Oynasak da, ciddiye bindirsek de
Körpeyken kanını emeriz,
İleride sivrilecek yavrunun
Kanına ortak oluruz» –
Yedi kocakarı bunu söyleyip,
Celmoguz gibi sinsice söyleyip,
Er Kıyaz'a uygununu söyleyip,
Ayçürök'ün başına

Then to what your seven aged mothers
Say — do you consent in turn,
And grant them what they wish.
The wish is this, Han Kıyaz —
Look with care and see it well,

Upon your seven aged mothers
Look with a human eye.
The Cediger of Ceti-Özön
Reach out and keep them gathered,
Before my child Kıyaz
The seven mothers' hearts were glad,
From the one creating God,
For poor souls like your seven mothers
It was a child they wished for:
Speak the word long yearned for,
To a warrior in his thirties,
Judging it fitting for your people,
Making decree in its place,
Join us in marriage, then.
Gold is stone, and stone is stone,
A husband would be better still.
Let it come true without delay,
This spoken word is all our word.
Of the luckless one who burns and dies,
If her child should be a boy,
We will find a way and steal him.
To the true land gone to, never returned from,
We will send that child away.
If we wax wild, that woman's child —
Whether in play or in dead earnest,
We will suck his blood while tender,
Of the babe who would rise hereafter
We will be partners in his blood» –
The seven crones spoke thus,
Speaking slyly like Celmoguz,
Telling Er Kıyaz what suited him,
And upon Ayçürök's head

Fazlasıyla çetin sözü söyleyip.
Söz böyle oldu – diye,
Çoğu yerine oturdu – diye,
Vaatleşip bitirinceye dek
Sancı çeken Çürök'e,
Cehennemlik yedisi varıncaya dek,
Han Kıyaz'ın evinde
Odun taşıyıp, su döken

They spoke a word exceeding harsh.
"So the word has fallen out" – saying,
"The most is settled in its place" – saying,
Until they had done exchanging vows,
Until the hell-bound seven reached
Çürök wracked with pangs — meanwhile,
In the house of Han Kıyaz,
Carrying wood and pouring water,

Karaçaç kadın var idi.
«Cariye» olup gün görüp,
Horluk içinde yürüyen bir can idi,
O Ayçürök geleli –
Yorgun canı düzelip,
Her kederi yok olup,
Süzülmüş yüzüne süt dolup,
Çökük yerine et dolup,
Kopanı ulanıp,
Saçılanı toplanıp,
Horluk ve zillet yok olup,
Ayçürök ile biçare
Tanrı diyerek söz edip,
Ölümüne ant edip,
Otursalar baş başa,
Yemek yapsalar aş bir,
Otursa kalksa söz eder
Geniş Talas'a gitmeye,
Bir mirasa ermeye
Sözü sağlam bağlamıştı,
Evinde kadın kısmının önünde
Ölümüne ant içmişti.
Anlata dururdu Ayçürök,
Karaçaç'ın kendisine
Elini öve dururdu,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas,
Yerini öve dururdu.
«Bizim Talas şöyledir – diye,
Bizim Kırgız, canım yurt,
İpekli saç bağı, geniş sağrı

There was the woman Karaçaç.
Living her days as a «slave-girl»,
A soul who walked in scorn and abuse,
But since that Ayçürök had come –
Her weary soul had mended,
Her every sorrow vanished,
Milk filled her drawn and wasted face,
Flesh filled her sunken hollows,
What was broken was rejoined,
What was scattered gathered up,
Scorn and abasement passed away,
And with Ayçürök the poor one,
Speaking with God upon their lips,
Swearing an oath unto the death,
When they sat, they sat together,
When they cooked, their food was one,
Sitting, rising, they would speak
Of going to broad Talas,
Of coming to an inheritance,
She had bound the word up fast,
At home before the womenfolk
She had sworn an oath unto the death.
Ayçürök would tell and tell,
To Karaçaç herself
She would praise her people on,
Tamarisk-grown Keñ-Kol, broad Talas,
She would praise her land on.
«Such is our Talas – saying,
Our Kırgız, my darling homeland,
Silken hair-bands, ample haunches,

Gelini güzel bizim yurt.
Kızıl gömlek, ay gibi ince bel
Kızı güzel bizim el,
Kara cepken, ak kalpak
Yiğidi şahane bizim el.
Bizim eli sorarsan
Canları sıkılsa karaca avlarlar,
Sıkılmazlarsa Talas'ta
Özgürce oynayıp yatarlar.
Kımız içip, kızla oynayıp,

Fair are the brides of our land.
Crimson shifts, waists slim as the moon,
Fair are the girls of our people,
Black jackets and white kalpaks,
Splendid are the men of our people.
If you ask about our people —
When bored they hunt the roe deer,
And when not bored, in Talas
They sport at ease and take their rest.
Drinking kumis, sporting with girls,

Zevke böyle dalarlar.
Bizim eli sorarsan –
Bahadırlarla yürekteş,
Pehlivanlarla bilekteş,
Erenlerle alın alına,
Söz ustalarıyla damaktaş!
Kurt uğurlu kaplan,
Bambaşka bir el, evliya yurdu,
Karşısına adam varmamış,
Hiçbir düşman yenememiş
Erin eri bizdedir,
Halkı şahane, canım yurt!
Kara ekinden pirinci çok,
Bizim elin hali şöyledir,
Kalayından gümüşü çok,
Kara maldan devesi çok,
Cılızında bile devi çok,
Halkı şahane bizim yurt!
Tepelerinde kulan toplanır,
Kırlarında arkar otlar,
Yalçın kayasında teke yatar,
Yamaçta kurt dolanır,
Patikada tilki oynar.
Söğüdünde bülbül şakır,
Bizim Talas, geniş vadi,
Şensiz tek dal kalmamış,
Çalılıktan maral böğürür,
Çınardan guguk öter,

Thus they plunge into delight.
If you ask about our people –
Heart-kin with the bahadırs,
Wrist-kin with the wrestlers,
Brow to brow with holy men,
Palate-kin with masters of the word!
Tigers with the wolf's good omen,
A people apart, a land of saints,
No man has stood against them,
No foe has ever overcome —
The man of men is ours,
Splendid its folk, my darling homeland!
Rich in rice from the dark tilth,
Such is the state of our people,
More its silver than its tin,
More its camels than its cattle,
Even its scrawny ones are giants,
Splendid its folk, our homeland!
On its hills the kulan gather,
On its steppes the arkar graze,
On its sheer crags the ibex lies,
On the slope the wolf goes prowling,
On the path the fox is playing.
In its willows nightingales sing,
Our Talas, the broad valley,
Not one branch is left unjoyous,
From the thicket bells the maral,
From the plane the cuckoo calls,

Taşında kartal çırpınır,
Tünekten sungur atılır,
Nice canlısı var, hayvanatı
Hem Talas bizim yer –
Can taşıyanın hepsi var.
Yemyeşil meydan, geniş vadi,
O yere varacak gün nerede?!
Gönlümce vefalı Karaçaç,
Ele varacak gün nerede?!»
Murada birlikte ermeye,
Dönüp güzel gün gelirse
Talas'a geri gitmeye,

On its rocks the eagle beats its wings,
From the perch the gyrfalcon launches,
How many live things, how many beasts —
And Talas is our own place –
All that bears life is there.
Green-green field and broad valley,
Where is the day I reach that place?!
Karaçaç, faithful after my heart,
Where is the day we reach the people?!»
To reach their goal together,
If the fair day came round again,
To go back home to Talas,

Akıllı Çürök bir can idi,
Karaçaç ile ikisinin
Sözleşmesi var idi.
Kıyaz'ın kötülük kurduğunu,
Yedi kocakarının Kıyaz'a
Söz verip durduğunu
Duymuş idi Karaçaç.
Dizi yere bükülüp,
Sancı çeken Çürök'e
Koşarak erişip geldi,
Gönlü paramparça olup,
Gözünün yaşı dökülüp,
Şöyle böyle deyinceye dek
Soluk soluğa telaşla Karaçaç
Ayçürök'e vardı:
«Kurbanın olayım ablacığım,
Görüversem gönlüm tok,
Senden başka dayanağım yok.
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Benim bildiğimi bilmezsen,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz –
Ceti-Özön size yer değil,
Cediger size el değil,
Er Kıyaz sana koca değil.
Erkek doğurursan, senin

Wise Çürök was such a soul,
Between her and Karaçaç
There stood a covenant.
That Kıyaz was plotting evil,
That the seven crones to Kıyaz
Had gone on giving their word —
Karaçaç had heard it all.
Her knees buckling to the ground,
To Çürök wracked with birth-pangs
She came running in all haste,
Her heart shattered all to pieces,
The tears out-pouring from her eyes,
Before one could say this or that,
Panting, flurried, Karaçaç
Came to Ayçürök:
«Let me be your offering, dear elder sister,
One look at you — my heart is full,
I have no prop but you alone.
Have you seen what I have seen?
Do you know what I have known?
If you know not what I know —
Er Kıyaz, son of Bagış –
Ceti-Özön is no place for you,
The Cediger are no people for you,
Er Kıyaz is no husband for you.
If you bear a boy, then yours —

Büyüleyip gözünü oymaya,
Çocuğunu alıp boğazlamaya
Kocakarıların hepsi söz etti,
Sözü sağlam bağladılar.
Dişi arslan, kaplan idin.
Hızır'dan, yüce Allah'tan
Dilediğim sen idin.
Yedi zalim kocakarının
Çaresini bul sen abla,
Kahırlı Kıyaz kâfirin
Yolunu bul sen abla» –
Deyip, böylece, Karaçaç
Söyleyip ağzını toplayıncaya dek,
Yedi kocakarı büyücü

To bewitch you and gouge out your eyes,
To take your child and slaughter him,
The crones have all given their word,
They bound the word up fast.
You were the she-lion, the tigress.
From Hızır and from Allah most high
You were the one I prayed for.
For the seven cruel crones,
Find the remedy, elder sister,
For the wrathful infidel Kıyaz,
Find the way, elder sister» –
Saying so, thus Karaçaç —
Before she could gather up her lips,
The seven sorceress crones

Ayçürök'ün üstüne
Göz boyayıp çocuğunu
Almaya girip vardılar,
Bir sinsiliğe Çürök'ü
Düşürmeye girip vardılar.
Düşmanlığını bildikten sonra
Ay yüzlü kadın Ayçürök –
At tozunu sıyırıp geçen,
Uçup gezen o kurnaz,
Uçanı bilen o kurnaz
Düşmanı bilmez olur mu,
Bilmese Çürök olur mu!
Akılda seçkin, yıldız alınlı cariye,
Peri kızı, bambaşka cariye,
Zalim kocakarılar girince
Suuk duba* saldı,
Cadıgöyü* ölçüsüzdü,
Yedi kocakarının birden
Gözünü bağlayıverdi.
Yedi ustura takımını
Karaçaç çalıp aldı,
Dibi yok kara kuyuya
Götürüp attı:
Kuyusuna ustura

Came in upon Ayçürök,
To dazzle eyes and take her child,
They entered in to seize him,
Into some sly and creeping snare
They entered in to trap Çürök.
But once she knew their enmity,
The moon-faced woman Ayçürök –
She who skims past the dust of horses,
That cunning one who roams in flight,
That cunning one who knows what flies —
Would she not know her enemy?
Not knowing, would she be Çürök!
Choice in wit, the star-browed handmaid,
The peri maiden, handmaid like no other,
When the cruel crones came in,
She cast a suuk duba,*
Her cadıgöy was measureless,*
Of all the seven crones at once
She swiftly bound the eyes.
The set of seven razors
Karaçaç stole clean away,
Into the bottomless black well
She carried them and threw:
The razors to that well —

Atar atmaz ulaştı,
Zehrine dayanamayıp,
Su dibindeki kara taş
Çat diye yarılıverdi.
Sersemleyip kocakarılar şaşkın dolandı,
Deli de değil, ayık da değil,
Erlerinin verdiği ustura –
Usturadan oldular.
Hani horluğu koyun sürer gibi saldıklarında,
Orda'yı yağmalayıp aldıklarında,
Yiğit anam Kanıkey
Gözetmezsen kötü olur,
Kin güden düşmana,
Dara düşülen yerde yavrum,
«Ver» dediği emanet –
Hani Küncüt'e cehennemi saldığında,

No sooner thrown than they had reached,
Unable to withstand the venom,
The black stone at the water's floor
Split with a sudden crack.
The crones milled dazed and stupefied,
Not mad, and yet not sober either,
The razors that their lord had given –
Of their razors they were bereft.
When they drove scorn on them like herded sheep, remember,
When they pillaged and seized the Orda,
My valiant mother Kanıkey —
"If you watch not, it will go ill,
Against the grudge-bearing foe,
In the place of direst straits, my child,"
The trust of which she said «Give» –
When hell was loosed on Küncüt, remember,

Kükreyip Manas kaplan
Hani Küncüt'ü vurup aldığında,
Amansız belayı salıp getirdiği buydu,

İnsan öldüren sinsi zehirdi,
«Ses etmez» denen zehirdi.
Koklayan adam ölürdü,
Varılıp dönülmez gerçek yurdu,
Tadan adam görürdü.
İnsana kokusu erişirdi,
İnsan koklayıverdiğinde,
Dayanamayıp ödü patlayıverirdi.
Kokusuna varan ölürdü,
Kötülük kurup gelen can
Kendi cezasını görürdü.
Gerçek sancıdaki Ayçürök'ün
Hazır ettiği zehri var,
Yedi mastan kocakarıya
Bahtsızın salacağı velvelesi var,
Buyruk etti geline:

When Manas the tiger, roaring,
Struck and seized Küncüt, remember,
This was the pitiless bane he loosed and brought,
It was a stealthy man-killing venom,
The venom that they called «Soundless».
The man who smelled it died,
The true land gone to, never returned from,
The man who tasted it beheld.
Its odor would reach a man,
And when a man but breathed it in,
His gall would burst, unable to endure.
Who came within its scent would die,
The soul that came with evil plotted
Would meet his own just punishment.
Ayçürök, in her true birth-pangs,
Has the venom she made ready,
For the seven mastan crones
The luckless one has an uproar yet to loose,
She gave the young wife her command:

«Kalk, Karaçaç, kalksana – diye,
Susamış gelen analara,
Sarı taze kımızdan
Analarına doldursana – diye.
Susuzlukları dinsin,
Umaç gibi gözleri açılsın,
Açlıktan hastalık bulaşır,
Tok olursan akıl bulunur,
Derde derman analar,
Büyük iyilik edenler,
Ecel ile azabı
Bırakmadan söküp alanlar.
Bilek tutup iş bilen
Açık iki gözlüler,
Söyleyene doğru sözlüler,
Canı Tanrı yaratır,
Çaresini yediniz buluverin,
Canım çıkıp gidiyor.
Gözüm dalıp yalvarır oldu,
Kemiğim kaldı takatsiz,
Sinek kadar canım çığlık atar.

«Rise, Karaçaç, rise up» – saying,
"For the mothers come athirst,
Of the fresh and yellow kumis
Pour full for your mothers" – saying.
Let their thirst be stilled,
Let their eyes open wide as umaç,
From hunger sickness spreads,
When one is full, wit is found,
Mothers, remedy for grief,
Doers of great kindness,
Who death and torment both
Rip out and leave nothing behind.
Skilled hands that grip the wrist,
You of the two open eyes,
True of word to him who speaks,
It is God who creates the soul,
You seven, find the remedy quick,
My soul is going out of me.
My eyes glaze over, turned to pleading,
My bones are left without their strength,
My fly-small speck of life is shrieking.

İlik ve kemiklerin hepsi
Ufalanıp gitmek üzere,
Görgüsü güzel, eli şifalı,
Bübü'den geldiniz yediniz.
Ağrıyan yeri bastırın,
Şifa sahibi analar,
Umaç gibi gözü açın» –
Deyip, böylece, Ayçürök
Söyleyip ağzını topladı,
Zehir katılmış kımızdan
Yedi karkıt* kımızı,
Becerikli, hünerli Karaçaç
Kocakarılara doldurdu.
Çevikliği ölçüsüz,
Eli tez bahtı kara,
Atmaca gibi davranıp,
Yalancıktan kocakarılara yalvarıp,

Marrow and bones, the whole of them,
Are all but crumbling clean away,
Fair of breeding, healing of hand,
You seven are come of Bübü.
Press down upon the aching place,
Mothers, mistresses of healing,
Open my eyes wide as umaç» –
Saying so, thus Ayçürök
Spoke and gathered up her lips,
Of the kumis mixed with venom,
Seven karkıt of kumis,*
Deft and skilful Karaçaç
Poured out full for the crones.
Measureless in nimbleness,
Quick of hand, the black-fated one,
Moving like a sparrowhawk,
Feigning to entreat the crones,

Kepçeyle ölçüp zehir verip,
Kaşık ile su verip,
Yedisine birden çabucak verip,
Kuşku sezdirmeden tez verip,
Alacakaranlık çöküp gün batarken,
Halk uyuyup sessiz yatarken,
Sadaktakinin hepsini ok edip,
Uğursuz yedi kocakarıyı
Dünyadan yok edip,
Ocak yerinin kıyısını
Çukur edip oydu işte,
Becerikli kadın Ayçürök
Bu yedisini ustaca boğazladı,

Belinden büküp katlayıp
Ocak yerinin kenarına
Gömüp sindiriverdi.
Bir kişiye bilinmeden,
Bir adama görünmeden
Yedi mastan öldü işte,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu
Bozguncu yedisi gördü işte,
Yedisinin canı sustu,
Yedisinden birden kurtulup,

Cediger'in yiğidi Kıyaz
Yatarmış kaygılanıp,
Gördün mü bu işi?!
Terazi yıldızı batarken,
Tan sökülüp atarken
Çılgın kadının işi rast gitmiş,
Tepeden Çolpan katılıp
Nişan olup doğurmuş.
Doğduğunda çocuğu
Alameti şöyle, bak hele:
Sağ şakaktan Güneş doğup,
Sol şakaktan Ay doğup,
Kavuşup bu ikisi
Nişan olup durmuşlar,

Measuring venom with the ladle,
Giving water with the spoon,
Serving all the seven swiftly at once,
Serving quick, rousing no doubt,
As dusk fell and the sun went down,
As folk slept and all lay silent,
Making arrows of all in the quiver,
The seven ill-omened crones
She wiped out from the world,
And at the border of the hearth-place
She hollowed out a pit,
The deft woman Ayçürök
Slaughtered these seven with a master's hand,
Bending, folding them at the waist,
At the edge of the hearth-place
She buried them and tamped them down.
Unknown to any single person,
Unseen by any single man,
The seven mastan thus were dead,
The true homeland of no return
The seven wreckers now beheld,
The souls of the seven fell silent,
Freed of all the seven at once,

Kıyaz, the brave of Cediger,
Lay there brooding in his care,
Have you seen this thing that passed?!
As the Scales-star sank to setting,
As the dawn broke forth and brightened,
The mad woman's deed went well,
From the height Çolpan joined in
And was born to be a sign.
When the child came into the world
Behold the token that he bore:
From the right temple rose the Sun,
From the left temple rose the Moon,
And these two, meeting each to each,
Stood together as a sign,

Ay gibi kadın Ayçürök
Bir erkek doğuruvermiş.
Babasından oğlunun
Üstünlüğüne bak hele,
Sağ kalırsa bu çocuk
Hüda'nın sevgili kulu – diye,
Yiğit bozkurdun oğlu – diye,
Belli yamaçtaki pınarın
Erenden kalan yavrucak – diye,
Merhumdan kalan medet – diye,
Erenden kalan tılsım – diye,
Yaman bozkurt bahadırın
Yerinden biten çınar – diye,

Çınara canlar sığınıp,
Sağ olursa durur – diye,
Dikkatle bakıp görene
Alna dikilmiş bayrak – diye,
Bahadırdan kalan armağan – diye,
Tulpardan kalan tırnak – diye,
Tuğ hazinesi yavrucak – diye,

Yamaçta altın ordam – diye,
Huzurla göçüp giden beyden
Armağan kalan kale – diye,
Yorulmadan çölde koşan
Altın tırnaklı tulpar – diye,
Gölden kuğu kapıp parçalayan

Çelik mahmuzlu sungur» – diye,
Sevincinden Ayçürök
Hoşnut olup çarpınıp,
Sevincinden sarsılıp,
Ham ipeğe sarınıp,
Sırf kana boyanıp,
Doğduğunda bu çocuk
Çocuktan başka görünüp,
Sırtında kara yele

Ayçürök, the moon-like woman,
Brought forth a boy into the world.
See how the son surpasses
Even the father who begot him,
If this child should live and thrive,
Hüda's beloved servant – saying,
Son of the valiant grey wolf – saying,
Of the spring on the well-known slope
The little one left by the eren – saying,
The succor left by the departed – saying,
The talisman left by the eren – saying,
Of the fierce grey-wolf batyr
The plane tree sprung from his place – saying,
Souls take shelter in the plane tree,
If he lives, it will stand – saying,
To one who looks with careful eye
A banner planted on the brow – saying,
The gift left by the batyr – saying,
The hoof left by the tulpar – saying,
The little one, treasure of the standard – saying,
My golden horde upon the slope – saying,
From the bey who passed in peace
The fortress left as a gift – saying,
Running tireless through the desert,
The golden-hoofed tulpar – saying,
Snatching swans from the lake and rending them,

The steel-spurred falcon» – saying,
In her gladness Ayçürök,
Content and throbbing with delight,
Shaken through with her rejoicing,
Wrapped about in raw silk,
Dyed all over in pure blood,
When this child came to birth
He seemed a thing beyond a child,
The black mane along his back

İkiye ayrılıp dökülüp,
O yaman bozkurt aslanın
Tıpkı kendisi gibi görünüp:
«Kirpiği alev, gözü kor,
Yaratılmış öyle çocuk yok,
Yassı alınlı, geniş omuzlu,
Geniş ağızlı, sarp bakışlı,
Her yanından dikkatle bak!
Burnuna burnu
Basıp koymuş gibi tıpkı,
Kulağına kulağı,
Yiğit bozkurdun sûreti,
Bakan kara gözü gibi,
Tıpkı han-zadenin kendisi gibi,
Kendisi şöyle dursun, bahadırın
Ölçülü kara gözü gibi,
Kaplanın ta kendisi gibi.
Yüzü ondan alınmış gibi,
Can türlü türlü yaratılır,
Baksa yürek tutuşur gibi,
Görse susuzluk kanar gibi,
Kaplan bozkurt bahadırın
Ağzından düşmüş gibi.
Günlük dert yitip gitse,
Sağ salim büyüse,
Ergenlik* çağına erip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Yetim gezip yetişip,
Yurduna bir yol kavuşup,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas
Yerini bulur mu ola – diye,

Mutlu Argın, kalabalık Kırgız
Elini bulur mu ola – diye,
Her geçitte dayanak olan
Göçünü alır mı ola – diye,
Kançoro ile Kıyaz'dan
Sağ kalırsa bu yavrum
Öcünü alır mı ola – diye,

Parted in two and flowing down,
Of that fierce grey-wolf lion
He seemed the very self and image:
«His lashes flame, his eyes live coals,
No child so made was ever created,
Flat of brow and broad of shoulder,
Wide of mouth and stern of gaze,
Look at him well from every side!
Nose upon nose, as if the one
Were pressed and set upon the other,
Ear set exactly upon ear,
The very likeness of the valiant grey wolf,
Like his watchful black eye,
The very image of the khan's own son,
Himself aside, like the batyr's
Measured and steady black eye,
Like the very tiger himself.
As if his face were taken from him,
Souls are created many ways,
To look on him sets the heart aflame,
To see him slakes the deepest thirst,
Of the tiger, the grey-wolf batyr,
As if dropped from his very mouth.
If the daily grief should pass away,
If he should grow up safe and sound,
Reaching manhood and becoming a man,*
Standing equal with a hero's son,
Wandering an orphan, yet maturing,
Finding at last a way to his homeland,
Tamarisk-grown Keñ-Kol, broad Talas —
Will he ever find his land – saying,

Blessed Argın, the teeming Kırgız —
Will he ever find his people – saying,
The support at every mountain pass —
Will he take back his migration – saying,
From Kançoro and from Kıyaz,
If this little one of mine survives,
Will he take his vengeance – saying,

Keñ-Kol'dan bozdular ordamı.
Uğursuz belalı zalimler
Kermeden bindi yorgama,
Talas'tan bozdu ardımı,

Parçalanıp zavallı baş,
Alamadan geldim derdimi.
Talas'ta yakıp malımı,
Kadınlığım kurusun,
Uluyup inleyip zavallı can,
Alamadan geldim şu hakkımı.
Yılkıda kaynım, oğlumu,

Bugün gösterdi Hüda gözüme
Sağ esen bu ikisi
Öç alacak oğlumu,
Ak buğdayın unu gibi
Şu karnımdaki oğlum olmasa
Yoğrulacak gün olsa,
Kim kovar kan bedelimi.
Çığlık atıp bozlayıp ağlasam,
Kimler duyar derdimi.
Yağmaya alıp malımı,
Su gibi akıttılar kanımı.
Sarı tepeli yaylamı,
Sersefil etti Kırgız elimi.
Paramparça etti varımı,
Yanıp ölesice bu ikisi
Yaktı besbelli canımı.
Beş perçem örüp saçımı,
Yağmalayıp geldi başımı.
Hor etti zavallı anamı,
Kırdı çınar meyvemi,
Belinden büküp mızrağımı
Yağma edip parçalayıp,
Böylece bitirdi çaremi.
Ardıma bereket verse de
Kadınlığım kurusun,
Haramlardan alamadan geldim

From Keñ-Kol they broke up my horde.
The ill-omened, baneful tyrants
Mounted my ambler from the tether-line,
From Talas they broke what stood behind me,
This poor head torn to pieces,
I came away without redress for my grief.
They burned my herds in Talas,
May my womanhood wither,
Howling and moaning, this poor soul,
I came away without claiming my right.
My brother-in-law and my son at the herds —
Today Hüda showed before my eyes
These two alive and well,
My son who will take revenge,
Like the flour of white wheat
If not for this son within my womb,
Should the day of kneading come,
Who would pursue my price of blood?
If I shriek and wail and weep aloud,
Who is there to hear my grief?
They took my herds for plunder,
They poured out my blood like water.
My yellow-crested summer pasture —
They cast my Kırgız people into misery.
They tore my possessions all to shreds,
May they burn and perish, these two
Who surely set my soul on fire.
Braiding my hair in five forelocks,
They came and plundered my head.
They scorned my poor mother,
They broke the fruit of my plane tree,
Bending my lance across the waist,
Plundering and tearing it apart,
Thus they ended every remedy.
Though blessing follow after me,
May my womanhood wither,
From the profane ones I came away without

derdimi.

Dileyeyim hayırlı soyumu,
Savaşacak kaynım olmadığından
Kovalayamadan geldim kan bedelimi.

Kudret can diye yaratmışsa,
İşitiver şu niyazımı!
Yoldaştan kalan armağanım,
Merhumdan kalan direğim,
Sağ esen büyürse,
Nasıl da kovarım kan bedelimi.
Yurtlu kanadım yetişse,
Yetip karşılarım göçümü,
Soysuz haramdan
Aldır Hüda'm öcümü!
Ganimet düşen bedelimi,
Sağ bırakırsa şunumu,
Esen bırakırsa Kudret,
Ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılışacak gün olsa,
Gökte Çolpan yıldızı gibi
Coşuşacak gün olsa,
Ak yılkı gibi boz oğlan,
Öte dünyalık dost olup,
Birliği koyup bir yere
Kavuşacak çağ olsa,
Kançoro ile Kıyaz'a
Karşı karşıya dursalar,
Bağırıp mızrak uzatsalar,
Tüfek atıp, yay çekip
Yiğitlenip vuruşsalar!
Bunun babasından dedesinin
Yamanlığına bak hele.
Kötü kadınların biri gibi
Bozlayıp durursam çığrışıp,
Ağlayıp durursam hıçkırıp,
Ateşi sezdirip Kıyaz'a
Kabalık edip nideyim,

my redress.

Let me pray for a worthy line,
Having no brother-in-law to fight for me,
I came away unable to pursue my blood-price.
If the Power created him as a soul,
Then hear this supplication of mine!
My gift left by my companion,
My pillar left by the departed,
If he grows up safe and sound,
How I shall pursue my price of blood!
If my homeland wing should reach me,
I shall go and meet my migration,
From the base-born profane one,
My Hüda, take my vengeance!
My blood-price fallen as spoil,
If He leaves this one of mine alive,
If the Power leaves him safe and sound,
Like the hair of the white gazelle
Should the day come to slip free,
Like the Çolpan star in heaven
Should the day come to surge and shine,
The grey boy like a white herd of horses,
Becoming a friend for the world beyond,
Setting their union in one place
Should the hour come to be joined,
Against Kançoro and Kıyaz
Were they to stand face to face,
Were they to shout and thrust the lance,
Firing muskets, drawing bows,
Were they to fight like valiant men!
See the wickedness of his father's
Forefathers, only look at it.
If, like one of the base women,
I keep on wailing, crying out,
If I keep on weeping, sobbing,
Betraying the fire to Kıyaz,
What use to act with rudeness,

Sözü sezdirip Kıyaz'a
İnatçılık edip nideyim,
Kendinden doğma çocuk – diye,
Ondan ise Kıyaz'a
Şüphe sezdirmeden varayım.
Altmış tanap*, bin akıl
İyice düşünüp alayım,
Erkek doğurup verdim – diye,
Agış'ın oğlu Kıyaz'a
Esirgemeden minnet yükleyeyim.
İçinde haram saklayıp ansızın,
Hayvanlık ederse kazara,
Ak kuğu donumu giyeyim,
Âlem yönünü dolaşıp,
Yavrumu saklayıp koynuma,
Can besler yere gideyim.
Erlik-şirlik göstermeden,
Kötü kadınların biri gibi
Kederlenip nasıl durayım,
Zalimlik ederse er Kıyaz,
Bel bağladığım bel idi,
Belli erin kendisi idi,
Dayanağımı bulup arayayım,
Atam Akun'un ordusunu toplayayım.
Elden önce Kıyaz'ın
İlk sözünü dinleyeyim,
Düşmanlık ederse, Kıyaz'a
Akun Han'ın elini toplayayım.
Belli yerden dayanak arayıp,
Bel bağlanacak yer arayıp,
Tedbiri sağlam kurayım,
Sıkıca koruyup canımı,
Bu biriciğimi besleyeyim».
Kadın başını er edip,
Yaslı başını tuğ edip,
Ay gibi kadın Ayçürök
Kirini kendi yıkadı,
Göbeğini de kendi kesip,

Betraying the word to Kıyaz,
What use to act with stubbornness,
A child born of his own self – saying,
Rather than that, to Kıyaz
Let me go betraying no suspicion.
Sixty tanap, a thousand wits —*
Let me think it through and take it well,
I have borne and given you a son – saying,
Upon Agış's son Kıyaz
Let me lay the debt unsparingly.
If, hiding profanity within, all at once
He should turn beast by some mischance,
Let me put on my white swan plumage,
Wander the quarters of the world,
Hiding my little one in my bosom,
And go to a land that nurtures life.
Showing no manly-lion daring,
Like one of the base women
How should I stand here grieving?
If the man Kıyaz turns tyrant —
He was the waist I bound my hopes to,
He was the well-known man himself —
Let me seek out and find my support,
Let me gather the horde of my father Akun.
Before all else, let me listen
To the first word of Kıyaz,
If he turns hostile, then against Kıyaz
Let me gather Akun Han's people.
Seeking support from a well-known place,
Seeking a place to bind my hopes,
Let me lay my measures firm and sound,
Guarding my life with all my strength,
Let me nurture this my only one».
Making her woman's head a man's,
Making her mourning head a standard,
Ayçürök, the moon-like woman,
Washed the birth-stains by herself,
Cut the navel-cord herself as well,

Ak gömleğe koydu şimdi,
İyice sarıp sarmaladı,

Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Alıp götürüp vardı.
O çağda er Kıyaz
Orda kurup han olmuş,
Evliyazâde can olmuş.
Yürüdüğünden toz çıkan,
Sesinden can çıkan,
Bindiği altın taht olup,
Doyup durduğu çağıydı,
Karşı geleni karanlığa
Saldığı çağıydı,
Rast geleni kurt gibi
Yardığı çağıydı,
Dünyaya o Kıyaz
Kandığı çağıydı.
Rast geldiği yeri viran edip
Aldığı çağıydı.
Kıyaz'ın heybetinden
El, canından umut keser.
Karaltısını görünce Kıyaz'a
Halk çığrışıp eğilir.
Görsen Kıyaz şöyledir,
İki yanağı sarkmış,
İki azman köpek doymuş gibi,
Bakarsın öfkesi tutarsa
Bütün canları boğazlayacak gibi.
Çocuk şöyle dursun, âlemi
Sahiden öfkesi tutarsa
Kırıp geçirecek gibi.
Kılıcı alev, yüzü kor,
Kıpkızıl bela er Kıyaz,
Âlemde böyle kâfir yok.
Kabağı yüce, gönlü dar,
Görseniz, sözü böyle zehir.
Taht üstündeki Kıyaz'a
Çocuğunu koyup eteğe,

Laid him now in a white shirt,
Wrapped and swaddled him with care,

To Bagış's son Kıyaz
She carried him and came.
In that season the man Kıyaz
Had raised his horde and become khan,
Had become a soul of saintly line.
Dust rising wherever he walked,
Life fleeing at the sound of his voice,
His mount a golden throne,
It was the season of his glut,
The season when he cast into darkness
Whoever came against him,
The season when he tore like a wolf
Whoever crossed his path,
The season when that Kıyaz
Had drunk his fill of the world.
The season when he laid waste and took
Whatever place he came upon.
Before the dread might of Kıyaz
The people despair of their lives.
Seeing but his silhouette, to Kıyaz
The folk cry out and bow them down.
Should you see him, Kıyaz is thus:
His two cheeks hanging heavy,
Like two monstrous dogs gorged full,
You would think, if his fury took him,
He would slaughter every living soul.
The child aside, the whole wide world,
Should his fury truly take him,
He would cut down utterly.
His sword is flame, his face live coal,
Crimson calamity, the man Kıyaz,
No such infidel in all the world.
Lofty of brow and narrow of heart,
Should you see — his word is poison so.
To Kıyaz upon the throne,
Laying her child upon the skirt,

Zavallı yengen Ayçürök,
Arkar gibi gözü ışıldayıp,
Ham ipeği hışırdayıp,
Pek boynu bükük, çözülüp,

Doğan Ay gibi görünüp,
Zırh pulu gibi balkıyıp,
Salınarak yürüyüp parıldayıp,
Körpe yavrusunu kaldırıp,
Ak memesini uzatıp,
Usulca söyleyip şunu deyip,
Dili düzgün, sözü bal,
İnsanda olmaz öyle can,
Erkeç gibi boynunu büktü,
Ay doğmuş gibi Ayçürök,
Akun'un kızı Çürök'ün,
Çürök değil, baş belan,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Emsalsiz kadın Ayçürök
Müjde verip durdu:
«Hoşnut ol sözüme,
Müjde Kıyaz, sana!
Rızkın göl gibi dolmuş,
Kuyruğun kulaç olmuş.
Bahtın gerçekten yürümüş,
Ay gibi kadının Çürök'ün
Erkek oğul doğurmuş!
Gökte yıldızla sözleşenin,
Ayçürök senin yoldaşın,
Olgunlaşan sağlam dileğini
Göstermeye durmuşum,
Bahadır han Kıyaz, «oğlunun».
Boynuna tılsım takınız,
Belli kadın doğurdu – diye,
Erenim Kıyaz, besleyiniz.
Miras gelen oğlunu
Mirasçı edip alınız.
Ceti-Özön imiş yeriniz,
Ceti-Özön'ü yurt tutan

Your poor sister-in-law Ayçürök,
Her eyes gleaming like the arkar's,
Her raw silk rustling soft,
Her firm neck bowed, unloosened,

Appearing like the rising Moon,
Glinting like the scales of mail,
Walking swaying, shimmering bright,
Lifting up her tender babe,
Offering her white breast,
Speaking gently, saying this,
Her tongue is smooth, her word is honey,
No such soul is found in humankind,
She bowed her neck like a young he-goat,
Ayçürök like the risen Moon,
Akun's daughter, Çürök —
Not Çürök: your chief calamity,
To Bagış's son Kıyaz
The peerless woman Ayçürök
Stood and gave the tidings:
«Be well pleased with my word,
Good tidings, Kıyaz, to you!
Your portion has filled like a lake,
Your tail has grown a fathom long.
Your fortune truly is afoot,
Your moon-like woman, your Çürök,
Has borne for you a boy!
Of her who pledged with the stars in heaven,
Ayçürök is your companion,
Her ripened, steadfast wish
I have come here to show,
Batyr khan Kıyaz — «your son's».
Hang a talisman about his neck,
A well-known woman bore him – saying,
My eren Kıyaz, nurture him.
The son who comes as heritage —
Take him and make him your heir.
Ceti-Özön, it seems, is your land,
Making Ceti-Özön their homeland,

Cediger imiş eliniz.
Yurtlu halkını toplayıp
Hayır toyunu vermemişsiniz,
Nice kadın, zevce almışsınız,
Öteden beri çocuk görmemişsiniz.
Öndeki yolu katar edip,

Cediger, it seems, is your people.
Gathering the folk of your homeland
You have never given the feast of blessing,
Many a woman and wife you have taken,
Yet from of old have seen no child.
Making the road ahead a caravan,

At yarışıp çocuk oynayıp,
Çağrılan eli sevindirip,
İnsanlara toy kılmamışsınız.
Müjde Kıyaz, sözüme,
Emanetini mahsus,
Arslan Kıyaz, er yaman,
Bahadır, alıp geldim sana!
Genişlemiş geniş yolunuz,
Sağ olup çocuk büyürse
Âleme yeter kolunuz.
Düzgünce, iyi niyetle,
Bahadır, besleyiver Kıyaz, oğlunu» –
Ayçürök böyle dedikten sonra
Tutuşup yanan er Kıyaz
Çok söylemez, dil oynatmaz.
Gerçek bir yaman iş olduğunu,
Çocuğunkini bildi.
Hemen bilip er Kıyaz,
Gerçek azap şimdi oldu – diye,
Mahsus düşman geldi – diye,
Kadir Allah, Yaradan,
Kaygıyı şimdi verdi – diye,
Bugün bulunan çocuktur,
Çocuk değil bu müşkül,
Kara deccal beladır!
Büyücü yedi kocakarım,
At gönlüne bakmadan,
Atımı verdim esirgemeden,
Kürk gönlüne bakmadan,
Kürkümü verdim esirgemeden,
Rüşvet verdiğim kocakarılar
İşe yaramaz kalmışlar,

Racing horses, children playing,
Gladdening the people summoned,
You have never made a feast for mankind.
Good tidings, Kıyaz, upon my word,
Your entrusted charge, expressly,
Arslan Kıyaz, fierce among men,
Batyr, I have brought him to you!
Broadened wide now lies your road,
If the child should live and grow,
Your arm shall reach the whole wide world.
Rightly, and with good intent,
Batyr, nurture him, Kıyaz — your son» –
When Ayçürök had spoken so,
The man Kıyaz, kindled and burning,
Says not much, plays not his tongue.
That it was in truth a fearsome matter,
The matter of the child, he knew.
Knowing it at once, the man Kıyaz,
The true torment has now come – saying,
The foe has come expressly – saying,
Almighty Allah, the Creator,
Has given me the sorrow now – saying,
It is a child found this day —
Not a child is this affliction,
It is the black deccal, calamity!
My seven sorceress crones,
Heedless of what a horse is worth,
I gave my horse unsparingly,
Heedless of what a fur is worth,
I gave my fur coat unsparingly,
The crones I plied with bribes
Have proved good for nothing,

Çocuğunu çalıp alamadan,
Yok edip bırakamadan!
Kasılıp duran kudurasıca,
Toplayıp derleyip almazsam,
Kudurasıcalar, hepinize
Kırgını hoşça salmazsam,
Kılıçla başını almazsam,
Yol üstünde sürükleyip,

Failing to steal the child away,
Failing to blot him out and leave him!
The strutting one, may she go rabid —
If I do not gather and take them in,
If on you all, you rabid wretches,
I do not loose the slaughter gladly,
If I do not take her head with the sword,
Dragging her along the road,

Azman itlere yarmazsam!
Akıl etmeden, söz demeden,
İçinden bunu düşünüp,
Ak kaplan gibi kıvranıp,
Gök zırhını bürünüp,
Görsen böyledir er Kıyaz,
Boz ayı gibi atılıp,
Şaşakaldı er Kıyaz.
Uyluğunu sıkıp hışımlanıp,
Kıyaz'ın kahrı bunca,
Tepe saçı diken diken,
Beyiniz Kıyaz kabarıp,
Zalimleşip atılıp,
Zavallı Kıyaz kendine
Dolaylı bir akıl bulunup,
Gürül gürül hışımlanıp,
Kalabalık kara Cediger
Kalmadan gel – diye söylenip,
Dayanamayıp düşünceden,
Haram düşünüp o Kıyaz,
Karından çıkan çocuktan,
Kayalıktan akan pınardan
Haram düşünür kudurasıca,
Zırh aynasındaki yavrucaktan.
Ateş gibi gözü fildır fildır,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Bedeninden güç fışkırıp,
Kara uğursuz meymenetsizin,
Halkı kırıp geçiren Kıyaz'ın
Yüzünden kara tüy çıkıp,

If I do not rend her for the monstrous dogs!
Without reasoning, without a word,
Pondering this within himself,
Writhing like a white tiger,
Wrapped in his grey-blue mail,
Should you see him, such is the man Kıyaz,
Lunging like a grey bear,
Astounded stood the man Kıyaz.
Clenching his thigh, seething with wrath,
So great the fury of Kıyaz,
The hair of his crown stood bristling,
Your bey Kıyaz swelling up,
Turning tyrant, lunging forth,
Wretched Kıyaz for himself
Found a roundabout design,
Rumbling and roaring in his rage,
The teeming black Cediger —
Come, let none remain – he muttered,
Unable to endure his thoughts,
Thinking profane thoughts, that Kıyaz,
Of the child come from the womb,
Of the spring that flows from the crag
He thinks profanely, the rabid one,
Of the babe mirrored in the armor.
His eyes like fire darting round,
His blood-drinking truly seized him,
Power gushing from his body,
Of the black, ill-omened, luckless one,
Of Kıyaz who mows the people down,
Black bristles sprouted from his face,

İki gözü çukurlaşıp fildır dönüp,
Yuvasında bembeyaz diş
Çatır çutur sıkıca çiğneyip.
Gırtlağını çekip kasılıp,
Soluğunu alıp gürleyip,
Kalabalık kara Cediger
Zavallı candan umudu kesip,
Kaçıp telaşla uğuldayıp.
Çok söylemeden, dil demeden,
Dilden kaldı er Kıyaz,

His two eyes sunk hollow, spinning round,
The white, white teeth within their sockets
Grinding hard with crack and crunch.
Straining his throat, tensing stiff,
Drawing his breath and thundering,
The teeming black Cediger
Despaired of their poor lives,
Fleeing, droning in their panic.
Without much speech, without a word,
Speechless was left the man Kıyaz,

Benzi atıp gözü dönüp,
Suretten çıktı er Kıyaz.
O gün Kıyaz gürleyip,
Kahrı şiddetle başlattı.
Elin tekini bile bırakmadan,
Kahrını saçıp bu Kıyaz,
Yutuverdi âdeta.
Karısı doğurunca er Kıyaz,
Kahır salıp bağırıp,
Çare bilir becerikli olanını,
Akılda usta sağlamını,
Bırakmadan halkını çağırıp,
Ceti-Özön'ün yaşlısını,
Bırakmadan topladı hepsini.
Halk telaşla gelmiş,
Kıyaz'ın karardığını
Zavallı Kutu görmüş.
Kutu, yurdun kutlusu,
Çenesi açılmış hatibi,
Ciğerle sağaltan bahşısı,
Yükselten iyisi,
Sözde usta bilgesi,
Yakışıklı sağlam ustası,
Gelip Kutu orada durdu.
O eski pehlivan Kara dev
Düşünmüş o gün:
Atam Kutu er ile
Ağız dalaşına girseler,

His color fled, his eyes turned wild,
The man Kıyaz went out of countenance.
That day Kıyaz, thundering,
Began his wrath with violence.
Leaving not one of the people,
Scattering his fury, this Kıyaz
All but swallowed them whole.
When his wife gave birth, the man Kıyaz,
Loosing wrath and bellowing,
The resourceful ones who know a remedy,
The sound ones masterly in counsel,
Leaving none, he called his people,
The elders of Ceti-Özön,
Leaving none, he gathered all.
The folk came in a flurry,
That Kıyaz had darkened over
Poor Kutu had seen.
Kutu, the blessed of the homeland,
Its orator of opened jaw,
Its bakhshi healing with the liver,
Its good one who uplifts,
Its sage well-skilled in speech,
Its comely, steadfast master,
Kutu came and there he stood.
That old wrestler, the Black giant,
Had pondered on that day:
Should my father Kutu the man
Fall to quarreling words with him,

Bozarıp da vuruşsalar,
Kılıcı kından almaya,
Zorlayıp kavga salmaya,
Talkan gibi ufalayıp,
Yukarı aşağı biçmeye,
Öldürtmeden çocuğu
Kıyaz'dan çekip almaya.
Erken sözü geç oldu,
Manevi babası er Kutu,
Araya girip Kara dev,
İki gözü dört oldu.
Kutu yatar çare arayıp,

Should they pale and come to blows,
To draw the sword out of its sheath,
To force the matter into strife,
To crumble him like parched-grain meal,
To hew him upward and downward,
Before the child could be put to death
To wrest him away from Kıyaz.
The early word came late,
His spiritual father, the man Kutu,
Stepping between, the Black giant,
His two eyes opened into four.
Kutu lies seeking remedy,

Kara dev gezer diş bileyip,
Kutlu, tarafsız er Kutu,
Yavru kaz gibi öterek,
Ağan Kutu zavallının
Ak sakalı parıldayıp,
Kelamı öğütlü, sözü bal,
Yerinse de bulunmaz öyle can.
Yumuşak söyleyip, sağlam koyup,
Zavallı Kutu söze başlayıp,
Er Kutu der böyle söz,
Er Kıyaz'a şöyle diyerek:
«Oğlum Kıyaz, değerin var,
Kutlu desin bir sözü,
Dinleyip bozkurt, bilesin,
Oğlum Kıyaz, öğüdümü al!
Hanı Hüda çarptığında
Karısıyla dalaşır,
Halkıyla vuruşur.
Mızrak tutup boğazlaşır,
Yakınıyla yad olup,
Öz eliyle düşmanlaşır.
Hanı bela basarken,
Buyurduğu kulunu sıralar,
Evinde aşını hesaplar.
Han başından baht gider,
Altından altın taht gider,

The Black giant prowls whetting his teeth,
Blessed, impartial, the man Kutu,
Piping like a gosling young,
Poor elder Kutu's
White beard glistening bright,
His speech is counsel, his word is honey,
Grieve as you may, no such soul is found.
Speaking softly, setting firmly,
Poor Kutu began upon the word,
The man Kutu says such a word,
Speaking thus to the man Kıyaz:
«My son Kıyaz, you have your worth,
Let Kutlu speak a single word,
Listen, grey wolf, and know it well,
My son Kıyaz, take my counsel!
When Hüda strikes a khan,
He falls to quarreling with his wife,
He comes to blows with his own people.
Gripping the lance, they throttle each other,
Grown stranger to his kin,
He turns foe to his own people.
When calamity presses on a khan,
He counts the servants at his command,
He reckons the food within his house.
From the khan's head fortune goes,
From under him the golden throne goes,

O yüce dağ gibi bel gider,
Avuç içi kadar çığrışıp
Ondan sonra el gider!
İyinin başı sağ olur.
Hanı Hüda çarpacakken,
Halkı şöyle dursun, koynundaki
Karısıyla düşman olur.
Bahadır Kıyaz, sen idin,
Yurdun hatibi ben idim.
Bölmüşsün düşünceni,
Elin oğlu demişsin ya,
Böğründen çıkan oğlunu.
Yad görmüşsün er Kıyaz,
Kadir gecesi akan pınarı,

That mountain-lofty ridge goes,
Crying out, a mere palm's breadth,
And after that the people go!
The head of the good stays whole.
When Hüda is about to strike a khan,
His people aside, he turns foe
To the wife within his bosom.
Batyr Kıyaz, you it was,
The homeland's orator was I.
You have divided your thinking,
You have called him a stranger's son —
The son come from your own flank.
You have seen as alien, man Kıyaz,
The spring that flows on the Night of Power,

Başkasının oğlu demişsin ya,
Öz içinden çıkan yavrucağı.
Aldığın on bir ay olup,
Baht ile devlet konmuş,
Zevcen erkek doğurmuş,
Ölçüsünü görsene er Kıyaz,
Öz çocuğunu öldürürsen,
Ayçürök'ün gönlüne
Çözülmez düğüm söz girerse,
Gönlüne haram şüphe düşerse,
Ak kuğu donunu giymesin,
Akun Han'a doğru gitmesin,
Akun'dan toplayıp asker alıp,
Orduyu toplayıp bol alıp,
Yazın günü olduğunda
Yeleli kısrak binilmeden,
Güzün günü olduğunda
Kuyruklu kuzu yeldirtilmeden,
Karşı karşıya duruşup,
Güm güm vuruşup,
Bambaşka kavgaya düşmeyelim!?
Deveye yük yüklemeyelim,
Çocuğuna dokunup,

You have called him another's son —
The little one come from your own core.
Eleven months since you took her,
Fortune and dominion have alighted,
Your wife has borne you a boy,
See the measure of it, man Kıyaz:
If you kill your own child,
If into Ayçürök's heart
There enters a word, a knot unloosed,
If profane suspicion falls upon her heart,
Let her not don her white swan plumage,
Let her not set out toward Akun Han,
Let her not muster troops from Akun,
Gathering the horde in abundance,
When the summer day is come,
Before the maned mare is ridden,
When the autumn day is come,
Before the tailed lamb is set trotting,
Standing arrayed face to face,
Clashing with boom on boom,
Let us not fall into a war all other!?
Let us not load the camel with that burden,
By touching your child,

	Bahadırım, bambaşka azap çekmeyelim!	*My batyr, let us not suffer torment all other!*
	Çocuğuna dokunursak,	*If we touch your child,*
1490	Belaya boşuna bulaşırsak,	*If we tangle with calamity in vain,*
	Bu bahtsız Çürök'ün,	*This luckless Çürök —*
	Keramet dolu gailenin,	*The trouble filled with wonder-working —*
	Bel bağladığı beli var,	*Has a waist to which she binds her hopes,*
	Gizlenip yattığı yeri var,	*Has a place where she lies hidden,*
	Bu nicesini bilen ulu kişi,	*This great one who knows how many things*
	Bu halka değeri var.	*Has her worth before this people.*
	Bütün yeri yöneten,	*She who governs all the land —*
	Issızın hepsini toplamaz mı,	*Will she not gather all the wilds,*
	Pehlivanlık taslayan, devlik taslayan	*Will she not gather all the men*
1500	Erlerin hepsini toplamaz mı,	*Who play the wrestler, play the giant,*
	Kavgayı fena kılmaz mı,	*Will she not make the war grow evil,*
	Can esirgemeden bu kadın	*Will this woman, unsparing of life,*
	Kavgaya tutuşmaz mı!?	*Not fling herself into the fray!?*
	Âleme yeten ünü,	*Her fame that reaches all the world —*
	Çocuğuna dokunursak,	*If we touch her child,*
	Ezelden dinmez	*Never stilled from all eternity*
	Bu kâfirin kavgası.	*Is the warfare of this infidel.*
	Ölçersen Kıyaz, kötü düş,	*Measure it, Kıyaz — an evil dream:*
	Öz çocuğunu öldüren,	*One who kills his own child —*
1510	Âlemde olmaz böyle iş.	*No such deed exists in all the world.*
	Şüphe sezdirmeden Çürök'e,	*Betraying no suspicion to Çürök,*
	Bahadır Kıyaz, sen isen,	*Batyr Kıyaz, if it is you,*
	Başını sokma gaileye.	*Do not thrust your head into trouble.*
	Dokundun bozkurt hunhara,	*You have touched the grey wolf, the bloodthirsty one —*
	Pusuyu kurma avulına.	*Do not lay an ambush for his aiyl.*
	Bahadır, fesadı salma avulına,	*Batyr, loose no mischief on his aiyl,*
	Peri-zade biçarenin	*For the peri-born unfortunate*
	İçini iyice ağartacak işi kıl,	*Do the deed that makes her heart shine white,*
	Bu çocuğun toyunu kıl!	*Hold the feast for this child!*
1520	Toyuna doksan kara baş kes,	*Slaughter ninety head of black stock for his feast,*
	Benim oğlum oldu – diye,	*He has become my son – saying,*

Çocuğun adını kendin koy!» –
Deyip, böylece, er Kutu
Kara dilini biledi,

KIYAZ'IN SEYTEK'E TOY VERİŞİ

Sürüyle malı kesmeye
Hazırlandı Kıyaz zavallın.
Çocuğun adını koymaya,
Toyuna doksan kesti,
Curcunayla el kaynaşıp,
Toy kılma çağı geldi.
Elini toplayıp bağırıp,
El ile yurdunu Kıyaz çağırıp,
Büyücüsünü, bilicisini,
Çok görmüş yaşlısını,
Çok bilenlerin hepsini,
Uzun kulaklı erenini,
Niceyi bilen erenin
Uçsuz bucaksız elini topladı.
Nice dünyalık çok mülkünü
Harcamaya iyice kıydı.

Zavallı Kutu şakıdı.
Söz söyledi türlü türlü,
Açıkça dediği doğru söz,
Mızrakla dürtmüş gibi.
Akıcı, usta bir canmış,
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yumuşak huylu, doğru sözlü,
Hatipliği var imiş.
Geleceği ile gideceği
Enine boyuna bilen canmış.

Hunhara dokunan Kıyaz'a,

Baksana, böyle Kutu'nun
Büyük garezi var imiş,
Ele uygun söz atıp,

Set the child's name yourself!» –
Saying so, in this wise, the man Kutu
Whetted his black tongue,

KIYAZ GIVES THE FEAST FOR SEYTEK

To slaughter stock in droves
Poor Kıyaz made himself ready.
To bestow the child's name,
He slaughtered ninety for the feast,
The people seething in the tumult,
The time to hold the feast had come.
Gathering his people, shouting,
Kıyaz summoned people and homeland,
Its sorcerers, its soothsayers,
Its elders who had seen much,
All of its deeply knowing ones,
Its long-eared eren,
Of the eren who knows how much —
He gathered its endless, boundless people.
His many worldly goods in plenty
He steeled himself well to spend.

Poor Kutu warbled on.
He spoke words of every kind,
The true word plainly spoken
Was like a thrust of the lance.
A fluent, masterly soul he was,
Flat of jaw and broad of tongue,
Mild of temper, true of word,
The orator's gift was his.
What was to come and what would go
He was a soul who knew through and through.

Against Kıyaz who touched the bloodthirsty one,

Behold, such was Kutu's
Great and hidden grudge,
Casting words to suit the people,

El söz dinleyip çığrışıp,
Zavallınınki akıldır – diye,
Dediğine peki – diye,
Halka uygun düşüp,
Halk uygun görünce
Ne yapsın er Kıyaz.
Halkın içinde bir kule,
Kulenin halini sorma!
Nice kulaç yüksekliği,
Zormuş o çağda
Erenin Kıyaz'ın bilgisi.
Kuleden er Kıyaz
Nara saldı gürleyip,
Nice yurdun hepsine
Tellal çağırttı inleyip,
Çürök'ün çocuk doğurduğunu
Cediger yurduna bildirip:
«Kalabalık kara halkım, duy,
Peri-zade Çürök'ü
Nikâh bağlayıp aldığım,
Gün hesabını sayıp,
Günü kayda geçirdiğim,

The people heeding, crying out,
The poor man's word is wisdom – saying,
So be it to what he said – saying,
Falling in accord with the folk,
When the folk deemed it fitting,
What could the man Kıyaz do?
Amid the people stands a tower —
Ask not the state of that tower!
Many fathoms was its height,
Mighty in that season
Was the knowledge of your eren Kıyaz.
From the tower the man Kıyaz
Loosed his war-cry, thundering,
To all his many homelands
He had criers cry it, wailing,
That Çürök had borne a child
He made known to the Cediger homeland:
«Hear me, my teeming black people,
The peri-born Çürök
Whom I took with the marriage-bond,
Counting the tally of the days,
Whose days I set on record,

Gün vadesi şöyledir:
Biçareyi alalı
On bir aya dolmuştur,
Bugün doğan çocuğu,
Yurdum, düşünüp baksana,
Kendi öz oğlum olmuştur!
Sevinen gönül düşünceyle,
Dünyalığımı saçıp toy kılarım
Yeni doğan yavruma.
Peki deyip düşün, Cediger,
Sevinç düştü gönlüme.
Gönül coşup, göz parlayıp,
Bugün nasip oldu yavruma.
Yurdum, Kıyaz Kıyaz olalı,
Kıyaz adını alalı,
Ergenliğe erip er olup,

The term of days is thus:
Since I took the unfortunate one
Eleven months have been fulfilled,
The child who is born today,
My homeland, only think on it,
Has become my own true son!
The rejoicing heart with forethought —
I scatter my worldly wealth and hold a feast
For my newborn little one.
Say so-be-it and consider, Cediger,
Joy has fallen on my heart.
The heart surging, the eye alight,
Today my little one was granted me.
My homeland, since Kıyaz has been Kıyaz,
Since I took the name Kıyaz,
Reaching manhood, become a man,

Er oğluyla denk olup,
Ak zırh kürkü giyeli,
Apışıp ata bineli,
Tootoru'ya bindiğimde,
Akına çıkıp yürüdüğümde,
Hani çarpışmayı şiddetli saldığımda,
Kayıphan kızı Akbermet,
Halk toplanıp, yurt kaynaşıp,
Çatışmadan nice er ölüp,
Tutup aldığım kadınım.
Boynuna tılsım takmışım,
Yüzüne allık sürdüğüm,
Gönül inciten söz demeden,
Nazlandırıp beslediğim,
Bundan çocuk görmedim,
Bana seslenen ününü duymadım.
Küncüt'ün hanı Karahan,
Gün gibi güzel, ince bel,
O yurttan türemiş,
Gün gibi olan güzelden,
Alımlı, şeker sözlüden,
Süzgün kara gözlüden,
Öylesi güzeli almaya,
Bir sevdaya kanmaya,

Standing equal with a hero's son,
Since I donned the white mail-fur,
Since I straddled and mounted the horse,
When I rode out on Tootoru,
When I set forth upon the raid,
When I loosed the clash in fury —
Kayıphan's daughter Akbermet,
The folk gathering, the homeland seething,
Many a man dead in the fighting —
Is the wife I seized and took.
I hung a talisman at her neck,
I daubed the rouge upon her face,
Speaking no heart-wounding word,
I pampered her and nurtured her,
Yet from her I saw no child,
I never heard a voice call out to me.
Karahan, the khan of Küncüt —
Lovely as the sun, slender-waisted,
Sprung from that homeland,
From the beauty like the very sun,
From the winsome one of sugared speech,
From the languid black-eyed one —
To take a beauty such as that,
To be sated with one passion,

Eğlenceye dalmaya,
Yorulmadan oynayıp yatmaya,
Gündüz yatıp, gece yürüyüp,
Ceti-Özön'de Cediger,
Cefayı fena çektirip,
Kızıl kuyruk kırk deveye
Kızıl altın yükletip,
Ayın gönlünü çelip,
Alaçık kadar ak ipeği
Boz hayvan yüğrüğün
Perçeminde gösterip,
Dünür olup mal sürüp,
«Kulluklaşıp» yağ çiğneyip,
Karahan kızı Karaçaç,

To plunge into merriment,
To play untiring and to lie at ease,
Lying by day, riding by night,
In Ceti-Özön the Cediger —
I made them suffer sorely,
On forty red-tailed camels
I loaded up red gold,
Beguiling the heart of the Moon,
White silk in bulk as a herdsman's hut
Displayed upon the forelock
Of the grey racer of the beasts,
Becoming in-laws, driving stock,
«Doing homage», chewing fat,
Karahan's daughter Karaçaç,

Dünyalık döküp, mal saçıp,
İsteyip aldığım kadınım,
Bundan da evlat görmedim.
Kara dağ boyunca karlar geçti,
Çocuk sevip şen şakrak,
Türlü türlü canlar geçti,
Erkek şöyle dursun, kızım yok,
Bana çocuk hasreti işledi!
Toy kılmaya doksan kesimlik,
Çarpışıp aldığım kadınım,
Fıkırdayan kâfiriniz,
Peri-zade Ayçürök,
Erenim, erkek doğurmuş,
Yavrumun adını koyuver!
Toyuna doksan kestirsin,
Çocuğun adı konulsun» –
Deyip, böylece, er Kıyaz
Doksan semiz kısrak kesip,
Sayısız koyun kesip,
Üstüne nice tay kesip,
Laf etmeden şenlik salıp,
El gürültüyle ayaklanıp:
«Bahadır oğullu oldu» – diye,
Baksana, kalabalık Cediger
Çığlık çığlığa kalkışıp.
Halk toplanıp, el kaynaşıp,

Pouring out wealth, scattering stock,
Is the wife I sought and took —
From her too I saw no offspring.
Along the black mountain snows went by,
Cherishing children, blithe and merry,
Souls of every kind went by,
A son aside, no daughter is mine,
The longing for a child ate into me!
Ninety head to slaughter for the feast —
The wife I took in battle,
Your simmering infidel,
The peri-born Ayçürök,
My eren, has borne a boy —
Bestow a name upon my little one!
Let ninety be slaughtered for his feast,
Let the child's name be given» –
Saying so, in this wise, the man Kıyaz
Slaughtered ninety fattened mares,
Slaughtered sheep beyond all counting,
Slaughtered many a colt besides,
Loosing revelry without a word,
The people rising with a roar:
«The batyr has gained a son» – saying,
Behold, the teeming Cediger
Rose up shout upon shout.
Folk gathering, people seething,

Koyu oldu eğlence.
Horoz gibi olan er Kıyaz,
Elini alıp arkasına,
Rahat bırakmaz çocuğu,
Korkup durur birazcık
Ayçürök'ün derdinden.
Söz söylemeden, dil demeden,
Düşünüp durur er Kıyaz,
Çocuğun düşman olduğunu,
Kaçırmadan öcünü alacağını,
Kavgayı enine boyuna salacağını,
Yetim gezip yetişirse

Thick and deep grew the merriment.
The man Kıyaz, like a rooster,
Folding his hands behind his back,
Gives the child no moment's peace,
Yet fears a little all the while
The grief of Ayçürök.
Speaking no word, saying no tongue,
The man Kıyaz keeps pondering:
That the child is a foe,
That he will not miss his vengeance,
That he will spread war far and wide,
That if he wanders orphaned and matures

Öç alıp kökünü kurutacağını,
Kollarını sıvayıp kapışıp,
Ete kemiğe girişeceğini
Bilip durur er Kıyaz.
Çocuğun kökünü kurutacağını.
Yanıp tutuşup kor olup,
Bir parça Çürök'ten
Ürktüğünden duraklayıp,
O gün er Kıyaz
Boyuna düşünüp yanıp,
Ayçürök'ün önüne
Girdi Kıyaz koşarak.
Ay gibi kadın Çürök'e,
Azabı koyu gaileye,
Peri-zade biçareye
Girmiş Kıyaz süklüm püklüm,
Yalan sözle kahkaha atıp,
Ağız ucuyla, onmayasıca,
Yalandan çocuğa yalvarıp,
Çocuğu ele almaya,
Ad koydurtuvermeye,
Kundaktayken çocuğun
İki gözünü oymaya,
Fırsat bulsa boğazlamaya,
Dünyadan çocuğu
Sessizce yok etmeye,
Sözünde başkalık var,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz

He will avenge and root him out,
That rolling up his sleeves to grapple
He will set upon flesh and bone —
The man Kıyaz knows it well.
That he will root out the child utterly.
Burning, smoldering, turned to coal,
Yet from Çürök a little
He shrank back and he faltered,
That day the man Kıyaz,
Pondering endlessly and burning,
Before Ayçürök
Kıyaz came in at a run.
To the moon-like woman Çürök,
To her whose torment is thick trouble,
To the peri-born unfortunate
Kıyaz came in all hangdog,
Laughing loud with lying words,
With the lip's edge, the graceless wretch,
Falsely fawning on the child,
To get the child into his hands,
To have the name bestowed,
While the child lay in swaddling
To gouge out his two eyes,
To cut his throat should chance allow,
To blot the child out of the world
In silence and unseen —
There is otherness in his word,
Bagış's son, the man Kıyaz,

Düşman görünür iyiden iyiye
Ayçürök'ün gözüne.
Ulularını, hanlarını
Toplayıp durdu er Kıyaz,
Çocuğu bana ver – diye
İsteyip durdu er Kıyaz:
«Ay gibi kadınım Çürök'üm,
Göğsümde sıcak yüreğim,
Allahu Teala Hüda'dan
İşte buydu dileğim,

Appears an enemy through and through
To Ayçürök's eye.
His great ones and his khans
The man Kıyaz kept gathering,
Give the child to me – saying,
The man Kıyaz kept demanding:
«My moon-like woman, my Çürök,
Warm heart within my breast,
From Allahu Teala, from Hüda,
This indeed was my petition,

Peri-zade bahtsızım,
Buldun yüce muradımı,
Bulup verdin zavallım,
Yüzümü güldürecek yavrumu.
Kıra akan pınarı,
Ardımda armağan yavrucağı,
Getir oğlu, göreyim,
Ağzımı açıp öpeyim!
Alnını aydınlık açarım,
Bağrıma basarım,
Dayanağım işte bu yavrum – diye,
Kederin hepsini dağıtırım,
Ak sakallı yaşlıya,
Çok uzun yaşayıp varana
Sohbet, oyun düzenlerim,
Ad koydurup alırım!» –

Deyip, böylece, er Kıyaz
Kahrını salıp kudurup,
Kıyaz'ı Hüda çarpmıştı,
Çocuğu isteyip durdu.
Halkın güçlüsü Kıyaz'a
Kundak yaştaki çocuğu
Vermemenin çaresi yok,
Böyledir işte, dünya bok.
Peri-zade biçarenin,
Çocuğu kâfir ne yapar – diye,

Ne etse kökünü kurutur – diye,

Bağrına bastırıverse,
Kâfiri Hüda çarpar – diye,
Körpe fidanı boğazlar – diye,

Göz nurumdan ayırıp
Köreltip gözümü oyar – diye,
Ölesiceyi Hüda çarpsın – diye,
Biriciğimden ayırıp,

My peri-born unlucky one,
You have found my highest wish,
You found and gave, my poor one,
The little one to light my face.
The spring that flows to the steppe,
The little one, gift left in my wake,
Bring the boy, let me behold him,
Let me open my mouth and kiss him!
I will brighten his brow with light,
I will press him to my breast,
This little one is my support – saying,
I will scatter every sorrow,
For the white-bearded elder,
For him who has lived long years,
I will hold discourse and games,
I will have the name bestowed and take him!» –
Saying so, in this wise, the man Kıyaz,
Loosing his wrath, raging mad —
Hüda had stricken Kıyaz —
Kept demanding the child.
To Kıyaz, the mighty of the people,
The child of swaddling age
There was no remedy but to give,
So it is — the world is dung.
The peri-born unfortunate:
What will the infidel do to the child – saying,
Whatever he does, he will root him out – saying,
Should she press him to her breast,
May Hüda strike the infidel – saying,
He will slaughter the tender sapling – saying,

Parting me from the light of my eye,
He will blind me, gouge my eye – saying,
May Hüda strike him dead – saying,
Parting me from my only one,

Ocağım sönmüş gibi eder – diye,

Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Zavallı Çürök'ün başına
Altmış düşünce bir gelip,
Gönlü sızlayıp bölünüp,
«Çocuğu ver» diyen Kıyaz'ın
Ejderha sureti görünüp.
Onu gören Çürök'ün
Gözünden yaşı dökülüp,
Er Kıyaz durdu, kudurasıca,
Çocuğu almaya davranıp,
Görsen Kıyaz er böyle,
Boz arslan gibi atılıp.
Ayçürök durur çığrışıp,
Düşünceye dalıp perişan,
Şüphe sezdirmeden Kıyaz'a.
Gönlü gidip bölünüp,
Ne yapacağını bilemeyip,
Gözünün yaşı dökülüp,
Gözün yaşını silemeyip,
Burnunun suyunu çekemeyip,
Kazgaldak denen zavallı kuş
Dönmeden uçar kıra – diye,

Nicesini gördü Ayçürök,
Hanından kalan çocuk – diye,
Bezbeldek denen zavallı kuş
Çırpınıp uçar dal için,
Mihnet, çile çekti karayazılın,
Beyimden kalan çocuk – diye,
Boz ala sungur yavrusuna,
Bozlayıp durur kurumasıca,
Bağrından çıkan Çolpan'a.
Bunlara kederlenip,
İnleyip durur Ayçürök,
Hanından kalan, kurumasıca,
Kara sakar doğana.

He will make my hearth as quenched – saying,
Allah's day in heaven clouding over,
Upon poor Çürök's head
Sixty thoughts came all at once,
Her heart aching, split in two,
Of Kıyaz who said «Give the child»
The dragon-visage showed itself.
Çürök, beholding him,
Tears spilling from her eyes,
The man Kıyaz stood, the rabid one,
Moving to take the child away,
Should you see him, thus is the man Kıyaz,
Lunging like a grey lion.
Ayçürök stands crying out,
Sunk in thought, forlorn,
Betraying no suspicion to Kıyaz.
Her heart failing, split in two,
Not knowing what to do,
The tears spilling from her eyes,
Unable to wipe her eyes' tears,
Unable to sniff back her nose —
The poor bird they call kazgaldak
Flies to the steppe without returning – saying,
Ayçürök beheld how many things,
The child left of her khan – saying,
The poor bird they call bezbeldek
Flutters and flies for the branch's sake,
Toil and torment bore the black-fated one,
The child left of my bey – saying,
For the grey-pied falcon's nestling,
She keens, may she not wither,
For the Çolpan sprung from her breast.
Grieving over all of these,
Ayçürök stands moaning,
Left of her khan, may she not wither,
For the black-blazed falcon.

Ele destek erene,
Talas'ta Kırgız çok yurda
Dayanak olacak erene.
Eren Kıyaz isteyince,
Sızlanıp yanıp Ayçürök,
«Vermem» – diye diyemez,

Belli bahadır Kıyaz'ın
Heybetinden can çıkar,
İşte o zaman Çürök'ün
Sinek kadar canı çığrışıp,
Ten kemiği sızlayıp,
Erken sözü geç olup,
Ilgınlı Keñ-Kol'u, Talas'ı
Dönüp varıp görsem – diye,
Hanından kalan yavrucağı
Göz nuru edip alsam – diye,

Kocamışken Bakay'a,
Yaşlanmışken anama,
Erenden kalan nişan – diye,
Yavrucak yüz tutup geldi – diye,

Bir gösterivereyim – diye.
Kara niyetli çorodan
Nicedir öcümü alsam – diye,
Göz nuru edip çocuğu,
Nice kurar yaman düşünceyi.
Kıyaz tümen, bizler az,
Zindana atar mı ola – diye,
Kundak yaştaki çocuğu –
Dünyadan gözünü yok edip,
Yola koyar mı ola – diye,
Yürekli kadın Ayçürök,
Parıldayarak yürüyüp bahtsız,
Ezilip ağlayıp duracağına,
Er yürekliliğini takınayım.
Erlik yüzünü gösterip,
Sığınak kıldığım biriciği

For the eren, prop of the people,
For the eren who will be the stay
Of the many Kırgız homeland in Talas.
When the eren Kıyaz demanded,
Aching and burning, Ayçürök
Cannot bring herself to say «I will not give»,
Before the dread might of Kıyaz,
The well-known batyr, life flees the body,
And in that hour Çürök's
Fly-small soul crying out,
The bones of her body aching,
Her early word grown late,
Tamarisk-grown Keñ-Kol and Talas —
Might I turn back and see them – saying,
The little one left of her khan —
Might I take him as my eye's own light – saying,
To Bakay in his old age,
To my mother in her aged years,
The token left of the eren – saying,
The little one has come, set out to us – saying,
Might I show him but once – saying.
On the black-hearted çoro
Might I at last take my vengeance – saying,
Making the child her eye's own light,
How many grim designs she lays.
Kıyaz is ten thousand, we are few —
Will he cast him into the dungeon – saying,
The child of swaddling age –
Blotting his eyes out of the world,
Will he set him on the road – saying,
The stout-hearted woman Ayçürök,
Walking shimmering, the luckless one,
Rather than stand crushed and weeping,
Let me put on a man's stout heart.
Showing the face of manly daring,
The only one I made my refuge

Sağ kurtarıp alayım.
Ateşe atsa kül olmadan,
Çileye bansa, cariye olmadan,

Pekiştireyim sözümü,

Kaptırmayayım belimi.
Ezelden karayazılı zavallı can,
Erliği görülmedik salayım.
Esilden kalan biriciğim,
Bir yolunu bulup kurtarayım.
Rahat bırakmadan Kıyaz'a
Kavgayı fena salayım,
Göz nuru kıldığım biriciği
Bir yolunu bulup kurtarayım.
Kıyaz isteyip dururken,
Zorbalık edip er Kıyaz,
Aşırıya varıp dururken,
Dediğine razı oldu şimdi.
Halis ipeğe sarınıp,
Körpe çocuğu ele alıp,
Zırh pulu gibi balkıyıp,
Doğan Ay gibi ışığın,
Ak Çolpan gibi parıldayıp,
Çok düşünüp müşkül düşünceyi,
Atanın körü, müşkül – diye,
Eteğine koydu şimdi,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Çaresiz verdi çocuğu.
Çocuğu Kıyaz aldı,
Ak sakallı yaşlıya
Ad koydurtuverdi,
Eteğine koydu,
Kök atası Tügöl Han,
Doğru olasının soyu,
Baş ataları hepsi han –
Yaman oğlanın soyu.
Eteğe alıp çocuğu,
Kıyaz'ın kalmadı hasreti,

Let me rescue safe and living.
Cast in fire, before he turns to ash,
Dipped in torment, before he turns bondmaid,
Let me make firm my word,

Let me not let my waist be seized.
A poor soul black-fated from of old,
Let me loose a daring never seen.
My only one, left of the noble line,
Let me find some way and save him.
Giving Kıyaz no moment's peace,
Let me loose the war upon him fiercely,
The only one I made my eye's own light,
Let me find some way and save him.
While Kıyaz kept on demanding,
While the man Kıyaz, playing the tyrant,
Kept pressing past all bounds,
She yielded now to what he said.
Wrapping him in purest silk,
Taking the tender child in hand,
Glinting like the scales of mail,
Radiant as the rising Moon,
Shimmering like the white Çolpan,
Long pondering the grievous thought,
Blind fate of the father, hard it is – saying,
She laid him on the skirt now,
To Bagış's son Kıyaz
Helpless, she gave the child.
Kıyaz took the child,
By the white-bearded elder
He had the name bestowed,
He laid him on his skirt,
His root-father Tügöl Han,
The line of the one born true,
His forefathers, khans every one –
The lineage of the fierce boy.
Taking the child upon his skirt,
No longing was left to Kıyaz,

Ölçüsü yok çocuğun,
Mezar taşı gibi ağırlığı.
Ağırlığı taş gibiymiş,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın
Ökçesi yere girmiş,
Titremesi tutup er Kıyaz,
Düşman olacağını bilmiş,

Measureless is the child,
His weight like a gravestone's weight.
His heaviness was like a stone's,
Bagış's son Kıyaz —
His heel sank into the earth,
Trembling seized the man Kıyaz,
He knew the child would be his foe,

Hemen bilip er Kıyaz,
Bıyık altından gülmüş.
Hanlarına bunu der,
Baksana, böyle şom söz der:
«Kurbanınız olayım hanlarım,
Akılda üstat canlarım,
Kavgada düşman kıranım,
Söz açsam akıl bulanım,

Yokuş çıksam desteğim,
İniş insem dayanağım,
Koyunum bir, ağıldaşım,
Aşım bir, sofradaşım,
Bahadırlıkta yürekdaşım,
Kuvvette bilekdaşım,
Kazanılan malda ortağım,
Düşüncede yaşıtdaşım,
Etekteki körpe çocuğu,
Çocuk değil, kızıl belayı,
Kendisi başka surette,
Bize düşman özünde.
Gündelik her bir ünü,
Bu kahrolası uğursuzun
Âleme değer kavgası.
Ağırlığı dağın yarısı kadar,
Ergenliğe erip er olsa,
Bütün vadideki Cediger'i
Canını komadan yiyecek gibi.
Kaşı karış, dağ kovuğu gibi,
Kara uğursuz kudurasıca,
Saldırdığını yutacak gibi.

Knowing it at once, the man Kıyaz
Smiled beneath his mustache.
To his khans he says this,
Behold, he says such ill-omened words:
«Let me be your offering, my khans,
My souls masterly in counsel,
My mowers of foes in battle,
My finders of wisdom when I broach a word,
My prop when I climb the rise,
My stay when I ride the descent,
One is my sheep — my fold-mates,
One is my food — my table-mates,
My heart-fellows in valor,
My arm-fellows in strength,
My partners in the stock we win,
My peers in every thought and plan —
The tender child upon the skirt,
No child, but the crimson calamity,
Himself in other guise and form,
In his essence foe to us.
Each single daily cry of his —
Of this accursed ill-omened one
The warfare reaches all the world.
His weight is half a mountain's weight,
Should he reach manhood, become a man,
All the Cediger of the valley
He will devour, sparing no soul.
His brow a span, like a mountain hollow,
The black ill-omened rabid one,
He will swallow whatever he assails.

Ağırlığı ağır pehlivan gibi,

İnsan, türlü türlü doğarmış!
Ağırlığından can çıkıp,
Bel sızlayıp bölünür,
Sağ kalıp büyürse,
Âleme bedel görünür.

Kendisi kundakta çocuktur,
Çocuk değil, kızıl beladır,
Yaramaza baksana,
Yürekte gizli yaradır.

Yanasıcanın kendisidir,
Kara uğursuzluğun gözüdür,
Otlu yere ateş salan,
Çayırlı yeri tutuşturan.
Kara suyu kan eden,
Börk al dese, baş alan,
Kan dök dese, cin döken,
Su iç dese, ağı içen,
Ak maralı sürüp inek eden,
Ay ile âlemi viran eden,
Gök maralı kovup inek eden,
Göründüğü yeri viran eden.
Uzağa varmış ünü,
Yerin üstünü viran edip,
Âleme değmiş kavgası.
Kırılasıcanın soyu

Vuruşmadan yatar mı?
Gönül sızlayıp bölünür,
Doğduğunda çocuğun
Düşmanlık yüzü görünür.
Bozkurt Manas soyu,
Besbelli bozkurdun öz oğlu.
Kahrı böyledir düşüncesi,
O kırılasıcanın çocuğu,
Yanasıcanın kendisiymiş,

His weight the weight of a mighty wrestler
—
Man is born in many kinds!
From his heaviness the life is pressed out,
The waist aches and splits in two,
If he survives and grows,
He will show himself the whole world's match.
Himself, he is a child in swaddling,
No child, but the crimson calamity,
Look upon the wicked one —
A hidden wound within the heart.

He is the very one who burns,
He is the eye of black ill-omen,
Setting fire to the grassy place,
Kindling the meadowed place ablaze.
Turning the black water into blood,
Told to take a börk, he takes a head,
Told to shed blood, he sheds demons,
Told to drink water, he drinks poison,
Driving the white maral to make it a cow,
Laying waste the Moon and all the world,
Chasing the grey maral to make it a cow,
Laying waste whatever place he shows in.
His fame has traveled far,
Laying waste the face of the earth,
His warfare has touched all the world.
Will the brood of the one marked for breaking
Lie still without a battle?
The heart aches and splits in two:
At the birth of this child
The face of enmity shows plain.
The seed of the grey wolf Manas,
Beyond doubt the grey wolf's own son.
Such is the fury of his thought,
The child of that one marked for breaking,
He was the very burning one himself,

Kendisi şöyle dursun, edepsiz,
Bakan kara gözüymüş.
Bunun öteki atası ulu Manas –
On iki yaşına geldiğinde
Orda bozup ganimet alıp,
Koca yurda el salıp,
Çorodan kırkını toplayan,
Karşısına çıkan kırılan.
Gerçek haberini duyduğunda,
Nur dökülen Beecin'den
Kakan'ın hanı ağlayan,
Rast gelen düşman kırılan,
Arslanlığı görünen,
Karşılaşan düşmanın
Kaburgası sökülen.

Himself aside, the shameless one,
He was his watchful black eye.
His other forefather, great Manas –
Who at twelve years of age
Broke hordes and took the spoil,
Laid hands upon the ancient homeland,
Gathered forty of the çoro,
Broke whoever came against him.
When word of him proved true,
In Beecin bathed in light
The Kakan's khan would weep,
Every foe he met was broken,
His lion-nature showing plain,
Of the enemy who faced him
The ribs were torn asunder.

Kanları su gibi dökülen,
Erenin başı kesilen,
Rastlayan, akılsız cahildi.
Püsküllü mızrak savuran,
İtişen kul devrilen.
Çatışan halk ölüp,
Rast gelip nice alp ölmüş,
İnat eden nice han ölüp,
Tutuşasıcanın soyuna
Denk gelenin hepsi ölmüş.

Their blood was poured out like water,
The eren's head was severed,
Whoever met him was a witless fool.
Hurling the tasseled lance,
The slave who grappled was o'erthrown.
The folk who clashed with him would die,
Many an alp who met him died,
Many a stubborn khan has died,
Whoever proved a match for the brood
Of the one marked for burning — all have died.

Yaz gününü bırakıp güz eden,
Yüz tutup gelen düşmanın
Sağlam kalesini düz eden,
İçime işledi şu söz:
Tedbiri sağlam kılalım,
Vebali varsa da, gönlü öteye,
Çocuğun canına kıyalım!
Hesabını bir yol bulayım,
Kara deccal uğursuzun
Beynini yarıp vurayım,
Baldıranın kökünü
Söker gibi edeyim,

Turning summer's day to autumn,
Of the foe that came against him
Leveling the stoutest fortress —
This word has pierced into my core:
Let us lay our measures firm,
Though the sin be ours, heart set beyond,
Let us take the child's life!
Let me find some way to settle his account,
Of the black deccal, the ill-omened one,
Let me split the brain and strike,
Like tearing up the hemlock
By the root — so let me do,

Tohumluk kara darıyı
Kavurur gibi edeyim!
Başını gözünü parçalayıp,
Oymaya durdu çocuğu,
Elinde pençe taşı var,
Boğazlamaya durdu çocuğu.
Uğraşıp durup hesabını
Bulmaya durdu çocuğun,
Gerilip pençe taşla
Vurmaya durdu çocuğa.
Kerametli kadın Ayçürök,
Söz etme o çılgını,
Er yapılı Çürök'ün
Becerikliliği dahi var.
Dişi arslan kancığın
Sağlamlığı dahi var,
Kelamı şirin, sözü bal,
İnsandan çıkmaz öyle can.

Like parching the black seed-millet
In the pan — so let me do!
Shattering his head and eyes,
He set to gouging the child,
In his hand a talon-stone,
He set to butchering the child.
Striving on to find
The child's account, he set,
Drawing back with the talon-stone
He set to striking at the child.
The wonder-working woman Ayçürök —
Speak not of that mad one,
Man-built Çürök
Has resourcefulness besides.
The lioness she-beast's
Firmness too is hers,
Her speech is sweet, her word is honey,
From humankind comes no such soul.

Kahırlanıp Ayçürök,
Pusatını kuşanıp,
Altı bin deve, bin taya

Fazlasıyla alınmış ak hançer,
Balçağı cevher, sapı altın,
Sapına çizip yazı koymuşlar.
Yapıldığında o yamana
«Ak tinte» – diye ad koymuşlar.
Taştan geri dönmeyen,
Demire çalsa bu yaman,
Eğilip bükülmeyen.
Çayıra koysa yangın giden,
Salladığı anda öldüren,
Ağzı keskin, ışıl ışıl,
Vurduğu yerden kan yayan.
Savurduğunda ucu yeten,
Ucu değse can giden.
Kıyaz han ganimet kıldığında,
Ordayı yağmalayıp durduğunda,

Filled with wrath, Ayçürök,
Girding on her weaponry —
For six thousand camels and a thousand colts
And more was bought the white dagger,
Its guard of gems, its hilt of gold,
On the hilt they graved an inscription.
When it was forged, upon that fierce one
They set the name «Ak tinte».
Never turning back from stone,
Struck on iron, this fierce blade
Neither bends nor buckles.
Laid to the meadow, fire runs out,
Killing in the instant that it swings,
Its edge is keen, aglitter bright,
Spreading blood where it has struck.
When swung, its point reaches home,
Where the point touches, life departs.
When Kıyaz khan took his spoil,
When he stood plundering the horde,

Cediger'in sonunu
Getirmeye gelmiş değil mi.
Diri cana faydadır – diye,
Ten içine, karayazılın,
Tek bir cana sezdirmeden,
Zalime göstermeden,
Görülmedik büyük gaileyi
Salmaya gelmiş değil mi.
Ereninin ak hançerini,
Armağan edip bu çılgın,
Alıp gelmiş değil mi.
Coşup Ayçürök,
İki yana bakmadan,
«Erken öldüm» – deyip bu Çürök,
Aziz canı esirgemeden,
Çevresine bakmadan,
Kıl kadar canı esirgemeden,
Er yapılı görülmedik hatun,
Erenden kalan ak hançeri
Sapından kavrayıp,
Kınından sıyırıp.

To bring the Cediger
To their end it came, did it not?
It is a boon to the living soul – saying,
Against her flesh, the black-fated one,
Betraying it to not one soul,
Showing it not to the tyrant,
Trouble vast and never seen
To loose — for that it came, did it not?
Her eren's white dagger,
As a keepsake, this mad one
Brought it with her, did she not?
Surging up, Ayçürök,
Looking neither left nor right,
«I have died early» – saying, this Çürök,
Unsparing of her precious life,
Casting no glance about her,
Unsparing of her hair's-breadth life,
Man-built matron never seen,
The white dagger left of the eren
She gripped fast by the hilt,
Drawing it from its sheath.

Ak ipekten o yamanın
Yılan karnı örgülü bağı var.
Bileğine dolayıp bağlamış,
Er Kıyaz'a yetişmeye,
Çocuğa dokunursa Kıyaz'ı
Öldürüp geçmeye,
Biriciğe dokunursa Kıyaz'ı
Ak hançerle vurmaya,
Kanından yutup almaya,
Gözü kararmış bu Çürök.
Gaileyi dosdoğru başlatmış,
Sinek kadar olan zavallı canı,
Çocuk için gözden çıkarmış.
Bozkurt kadın Ayçürök
Bozkurtluğu başlatmış,
Arslan gibi gözü alevlenmiş,
Dişlediğinde karayazılı,

Of white silk that fierce blade
Has a plaited snake-belly cord.
She wound and bound it round her wrist,
To reach the man Kıyaz,
If he touches the child, to slay
Kıyaz and be done,
If he touches her only one, to strike
Kıyaz with the white dagger,
To gulp down of his blood —
Her eyes have darkened, this Çürök.
She has begun the trouble in dead earnest,
Her poor life no bigger than a fly
She has forsworn for the child's sake.
The grey-wolf woman Ayçürök
Has begun her grey-wolf ways,
Her eyes have flamed like a lion's,
When she bit down, the black-fated one,

Dudağını kesercesine çiğnemiş.
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Kadınlardan başka diş,
Dişlendiğinde düpedüz
Darı kadar kırıntı saçıp,
Biçarenin yüzünü görünce.
Han Kıyaz'ın nice beyi
Çat yarıldı çığrışıp,
Yaklaşamayıp Cediger,
Yoluna girdi tabana kuvvet,
Çift örgülü kadının,
Gailesi böyledir kâfirin,
Önünden ağzını açıp,
Koruyucusu boz kaplan.
Geniş gömlekli kadından
Böyle endamlı can olmaz.
Dişiden arslan imiş,
Güzelliği, erliği
Denk gelmiş hatun imiş,
İşte o zaman Ayçürök:
«Kazgaldak denen zavallı kuş
Dönmeden uçar yem için.
Kanımı dökövereyim,

Karnımdan çıkan sen varsın diye.

Teligin denen alıcı kuş
Çırpınıp uçar yem için,
Kurban olup gideyim
Karnımdan çıkan senin uğruna!»

Deccal kesilip Kıyaz'a,
Hiç hesabını buldurmadan,
Boz yavrusunu vurdurmadan,
Taşla bir kez bile dokundurtmadan,
Boz yavrusunu boğazlatmadan,

Hışımla yetişti Ayçürök.
Er Kıyaz'a yetişti işte,

She chewed as if to sever her own lip.
Teeth white as a door's white leaf,
Teeth unlike all other women's,
When she clenched them, outright
Scattering crumbs fine as millet,
On seeing the unfortunate one's face.
Many a bey of Khan Kıyaz
Split asunder, crying out,
Unable to draw near, the Cediger
Took to their heels upon their road,
Of the woman of the double braid —
Such is the trouble of the infidel —
Opening its jaws before her,
Her guardian is the grey tiger.
From a wide-shifted woman
No soul so shapely ever comes.
A lion from the female line she was,
In beauty and in daring
A matron proven equal she was,
And in that hour Ayçürök:
«The poor bird they call kazgaldak
Flies without returning for the feed.
Let me pour out my blood,

Saying: you exist, come forth from my womb.

The hunting bird they call the teligin
Flutters and flies for its prey,
Let me go and be the sacrifice
For your sake, you who came from my womb!»

Turning like the Deccal upon Kıyaz,
Before he could settle any reckoning,
Before he had her grey fledgling struck,
Before he let a stone touch him even once,
Before he had her grey fledgling slaughtered,
Ayçürök came storming to the spot.
She reached Er Kıyaz then and there,

Taş kavramış sağ elini
Yetişip yakalayıverdi işte,
İşte o anda Kıyaz'a
Ayçürök söz söyledi işte:
«Yeti-Özön kavisli yerini
Yurt imiş diye gelmiştim!
Yeti-Özön'de cediger
El imiş diye gelmiştim!
Cediger'in eri Kıyaz,
Bahadır Kıyaz derken ben,
Kadın Kıyaz imişsin sen!
Haram niyetli, koca sinsi
Kâfir Kıyaz imişsin sen!
Yedi tümen kara cediger,
Yemişten yurdun tok mudur,
Ganimet gelip doğuran,
Elinizde, er Kıyaz,
Benim gibi bir cariye yok mudur?!
Kulaalı denen soylu kuş
Renkten renge girip uçar kırlara,
Canımı kurban ederim
Rahmimden çıkan yavruya!
Ezelî canımı esirgemem,
Sersem Kıyaz, dinle bunu,
Seni ederim sadaka!
Hır çıkarırsan, er Kıyaz,
Ak hançeri* saplarım,
Ganimet düşmüş ben kancık,

His right hand that had gripped the stone
She reached and seized it in her grasp,
And in that very moment to Kıyaz
Ayçürök spoke her word:
«The curving land of Yeti-Özön —
I came believing it a homeland!
The cediger in Yeti-Özön —
I came believing them a people!
Kıyaz, the man of the cediger,
While I called you batyr Kıyaz,
A woman Kıyaz is what you are!
Foul of intent, an old sly schemer,
An infidel Kıyaz is what you are!
Seven tümen of black cediger,
Is your homeland sated with its fruit?
Come as spoils, bearing children —
In your hands, Er Kıyaz,
Is there no bondwoman like me?!
The noble bird they call kulaalı
Shifts from hue to hue and flies the steppes;
I will offer up my soul in sacrifice
For the child come forth from my womb!
I will not spare my eternal soul —
Witless Kıyaz, hear this well,
I will make an offering of you!
If you stir up strife, Er Kıyaz,
I will plunge the white dagger in,*
Fallen as spoils, I, the she-wolf —

Ey Kıyaz, seni yararım!
Kökünü kazıyıp elinin,
Söndürürüm bugün ocağını,
Oyarım iki gözünü!
Sinek kadar canım ölümlü,
Gerçekten öldürürüm seni!
Zırh içindeki çocuğun
Fesadını nereden bildin sen?
Karından çıkan çocuğun
Ne olacağını bilir misin?!

O Kıyaz, I will split you open!
Digging out the root of your people,
This day I will quench your hearth,
I will gouge out both your eyes!
My life is mortal, small as a fly —
Truly I will kill you dead!
The child within the armor —
Whence did you learn of his mischief?
The child come from your own loins —
Do you know what he shall become?!

Hiddetlenip kabararak,
Yeninde bir avuç kara taş
Neden saklayıp gezersin?
Kahrolası Kıyaz, onmayasın,
Er değilsin, alçaksın,
Asla iflah olmayasın!
Karından çıkan bu çocuk
Kulunu mu kovup kaçırdı?
Heybendeki malını mı saçtı?

Alanını mı alıp kaçtı?
Ak altın yığdığın hazinen,
Hazineni mi saçtı?
Cediger elini yutup
Ejderha gibi mi emdi?
Pusulu yolunu mu kesti?
Bunu öldürüp boğazlayacak,
Kökünü kurutup bırakacak kadar,
Hanlarını mı boğazladı?
Halkına hükmedip kargaşa salıp,
Canı çıkasıca kâfir kul,
Küçücük çocuk düşman mı oldu?
Hüda vardır, kurnaz Kıyaz,
Arapça söyleyip dua okuyup,

Ak kuğu kisvemi giymezsem,
Atam Akun'un şehrine
Yorulmadan uçup varmazsam!
Geniş Ürgenç'ten asker alıp,
Yeri dolduracak kadar bol alıp,
Mızrağı sivri, işbilir alıp,

Her ustayı toplayıp ordu kurup,

Türlü türlü halkı derleyip,
Zülfikâr'ı biletip,
Yeti-Özön'ü dolduran cediger
Yurduna çiğnetip bozdurmazsam,

Swelling up in your fury,
A fistful of black stones in your sleeve —
Why do you go about concealing them?
Accursed Kıyaz, may you never prosper,
You are no man, you are base,
May you never mend at all!
This child come forth from your loins —
Did he drive off and scatter your foals?
Did he strew the goods from your saddlebags?
Did he seize your open ground and flee?
The white gold heaped in your treasury —
Did he scatter your treasure?
Did he swallow the cediger people,
Sucking them down like a dragon?
Did he waylay your ambushed road?
That you should kill and butcher him,
Enough to dry his root and cast him off —
Did he slaughter your khans?
Ruling your folk, sowing turmoil —
Infidel slave whose soul should flee,
Has a tiny child become your foe?
There is a God, cunning Kıyaz —
If I do not speak Arabic and recite the prayer,
If I do not don my white swan raiment,
If I do not fly unwearied
To the city of my father Akun!
Taking soldiers from broad Ürgenç,
Taking enough to fill the earth,
Taking sharp-lanced men who know their craft,
Gathering every master, raising a host,

Mustering peoples of every kind,
Whetting the Zülfikâr,
If I do not have the cediger filling Yeti-Özön
Trampled and broken in your homeland,

Malını yağmalatıp aldırmazsam,
If I do not have your goods plundered and taken,

Fesadı fena salıvermezsem,
Yeti-Özön, senin yurduna
Kargaşayı salmazsam,
Topluluğunu darmadağın etmezsem,
If I do not loose the mischief foully forth,
If upon your homeland, Yeti-Özön,
I do not unleash the turmoil,
If I do not scatter your gathered folk asunder,

Durmaksızın üç yıl vuruşup
Obanı bozup kırmazsam!
Damını itip yıkarak,
Tahtını un ufak edip,
Yağmalayıp varını yoğunu,
Kapan gibi belini kırıp,
Kaynaşan cediger,
Kırgına uğratıp elini,
Zorlu bir belaya salmazsam!
Canaalı, Karaç yavrusu,
Kana doymaz koca pehlivan
Kalday Han'ın ordusunu toplamazsam,
Bak da gör, er Kıyaz,
Kimseyi komadan halkını kırmazsam!
Fighting three years without ceasing,
If I do not break and shatter your aiyl!
Shoving down your roof to ruin,
Grinding your throne to powder,
Plundering all you have and own,
Snapping your spine like a trap,
The swarming cediger —
Visiting slaughter on your people,
If I do not cast you into grievous woe!
Canaalı, the whelp of Karaç,
The old pehlivan never sated with blood —
If I do not gather Kalday Han's host,
Look then and see, Er Kıyaz,
If I do not cut down your folk, sparing none!

Atam Akun'un şehrinden,
Büyük Ürgenç'in obasından,
Bel bağladığım belimden,
Sığınıp yattığım yerimden,
Yeni soylu boğazdan,
Kaynaşan Afgan halkımdan.
Rahat dur dense yanıp tutuşan,
Düşman denince sevinen,
Kazan gibi kara börk giyen,
At kuyruğunu sımsıkı düğümleyen,
Yılmadan düşmana bir dalan.
Bahadırlığı bambaşka,
Yamanlığı bir hayli.
Sert huylu sözü var,
Onulmaz belalı bir can,
Afgan denen elim var.
Geniş Ürgenç yolunu gözlemezsem,
From the city of my father Akun,
From the aiyl of great Ürgenç,
From the waist to which I bound my trust,
From the place where I lay sheltered,
From the newly noble gorge,
From my swarming Afghan people.
Told to be still, they blaze and burn;
Hearing "enemy," they rejoice;
They wear black börk caps like cauldrons,
They knot the horse's tail up tight,
They charge the foe undaunted.
Their valor is a thing apart,
Their fierceness is no small measure.
Hard-tempered is their word,
A soul of incurable trouble —
I have a people called the Afghan.
If I do not watch the road of broad Ürgenç,

Boşboğazlık edersin sen, Kıyaz,
Atam Akun'un ordusunu toplamazsam.

Bir açığa vurup izini,
Perişan edip obanı,
Odun gibi bükmezsem belini,
Viran edip elini,
Kimseyi komadan halkını kırmazsam.
Alın alına dikilip,
Teke tek vuruşup,
Yılkıdan aygır binişip,
Yerden sırık kapışıp,
Yedi yıl durmadan çarpışıp,
Alın alına dikilip,
Güm güm vuruşup,
Kanını akıtıp koymazsam,
Obanı talayıp doymazsam,
Topluluğuna cehennemi salmazsam!
Helal Kıyaz, er desem,

Haram Kıyaz imişsin sen!
Akıl bilmez, el bilmez
Kötü Kıyaz imişsin sen!
Başka yöne çevirdin düşünceni,
Kılıç hazırlayıp, taş alıp,
Bölmüşsün fikrini,
Öldürmeye niyetlenmişsin
Kendinden çıkan yavrunu.
Öz çocuğuna el kaldırırsan,

Kavgaya kendin bulaşırsan,
Ak hançerle kesmezsem,
Er Kıyaz, senden bezmezsem!
Kara yürekli Kıyaz, senin için
Hazine yığıp neyleyeyim,
Erkenden uçup er hazırlayıp,
Sersem Kıyaz, senin köküne
Tam da böyle ereyim!
Atın yelesini sıvazlayıp,

You prattle idly, you, Kıyaz —
If I do not gather the host of my father Akun.
Laying your trail all bare,
Casting your aiyl to wretchedness,
If I do not bend your spine like firewood,
Laying waste your people,
If I do not cut down your folk, sparing none.
Standing forehead to forehead,
Fighting man against man,
Mounting stallions from the herd,
Snatching poles up from the ground,
Clashing seven years without pause,
Standing forehead to forehead,
Striking blow on booming blow,
If I do not leave your blood to flow,
If I do not glut myself sacking your aiyl,
If I do not loose hell upon your gathering!
When I would call you lawful Kıyaz, a man,
An unlawful Kıyaz is what you are!
Knowing no reason, knowing no people —
A wicked Kıyaz is what you are!
You turned your thoughts another way,
Readying the sword, taking up stone,
You have divided your mind,
You have set yourself to kill
The child sprung from your own self.
If you raise your hand against your own child,
If you tangle yourself into this fight,
If I do not cut you with the white dagger,
Er Kıyaz, may I never tire of you!
Black-hearted Kıyaz, for your sake
Why should I go heaping treasure?
Flying out early, readying men,
Witless Kıyaz, to your very root
Just so shall I attain!
Stroking the mane of my steed,

Altı-Şaar boyunca dolaşıp,
Geniş Ob ırmağının kıyısından,
Uygur yurdunun elinden,
Altı-Şaar hanı Alabek'in

Halkına haber salmazsam.
Beline sarık dolanan,
Kudret'e yalvaran,
Yuvarlak pişmiş tanesi var,
Dört köşe kurulmuş damı var.
Sıcak çölü yurt tutan,
Güzün pirinç eken,
Bir karış yürüse âdeti,
Beline çapa gibi somun bağlayan.
Ağzını hızar gibi açıp,
Kendi türküsünü çağıran.
Baltasını mal gibi bileyen,
Ayağına gön geçiren.
Uçmak misali kent, ulu yurt,
Çokluğu kara kurt gibi kaynaşan,

Uygur'dan bolca asker alıp,

Alabek yiğidi toplamazsam.
Yeti-Özön'de cediger
Yurdunu bozup kırmazsam.

Diyarını talamazsam,
Ecelini bir yolunu bulup getirmezsem.

Sürgün edip elini —
Hele, Kıyaz, dur bakalım —
Bükmezsem belini.
Öz çocuğunu öldürürsen,
«Er» deyip seni neyleyeyim,
Sersem Kıyaz, dur bakalım,
Köküne böylece ereyim.
Yurt bozulup er ölmesi,
Sersem hanın marifetidir.

Ranging all along Altı-Şaar,
From the banks of the broad river Ob,
From the people of the Uygur land,
Of Alabek, khan of Altı-Şaar —

If I do not send word to his folk.
They wind the turban round their waists,
They supplicate the Almighty,
They have their round-baked grain,
They have their houses built four-square.
They make the hot desert their homeland,
They sow their rice in autumn;
Their custom, if they walk a span,
Is to tie a loaf like a hoe at the waist.
Opening their mouths like a sawmill,
They sing their own songs aloud.
They whet their axes like livestock,
They draw rawhide upon their feet.
A city like paradise, a mighty homeland,
Their multitude swarming like black worms,
If I do not take soldiers in plenty from the Uygur,
If I do not gather the warriors of Alabek.
The cediger in Yeti-Özön —
If I do not break and shatter your homeland.
If I do not plunder your realm,
If I do not find a way to bring your appointed death.
Driving your people into exile —
Just wait, Kıyaz, wait and see —
If I do not bend your spine.
If you kill your own child,
Why should I call you «man» —
Witless Kıyaz, wait and see,
Thus shall I reach your very root.
A homeland broken, its men dying —
That is the handiwork of a witless khan.

Halk dağılıp yurdun kaçması,
Senin gibi akılsız hanın fesadıdır.
Yeti-Özön'ü kapıp yurt edinip
Geçineyim demişsin sen.
Kavga çıkarıp yurt kırıp,
Cediger'in köküne —
Yerin dibine giresice er Kıyaz —
Ereyim demişsin sen.
Fesatlı kavgayı koparmazsam,
Er Kıyaz, senin yüzünden

A folk scattered, a homeland fleeing —
That is the mischief of a fool khan like you.
Seizing Yeti-Özön for your homeland,
You thought that you would live at ease.
Stirring up strife, cutting down the land,
To the root of the cediger —
Er Kıyaz, may you sink into the earth —
You thought that you would reach.
If I do not break out the seditious quarrel,
Er Kıyaz, because of you,

Cediger yurdunu kırmazsam.
Düşmanlık edersen, Kıyaz, doğrunu söyle,
Zehir katarım küpüne,
Haramlık edersen sen, Kıyaz,
Sonunda ererim köküne.
Bulaşırsın kavgama,
Rastlarsın sırrıma,
Takılırsın tuzağıma,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz,
Düşersin şimdi elime.
Çok içlenip gerçekten yanarsam,
Bağrımdan kopan derdime.
Bir hayli düşman olmuşsun
Bedeninden çıkan yavruya;
Bozukmuş gördüğün düş,
Öz çocuğunu düşman görmek —
Kahrolası, onmayası —
Asırlar boyu olmaz bu iş.
Yer yer oyup gönlümü,
Düşman gördün yavrunu.
Oğlum düşman, ben acılı —
Bozuverdin gönlümü.
Bugün dağ dağ başına
Dumanlı bulut kondurup,
Koyaktan çelik buldurup,
Kımıldatıp dilimi
Karartmazsam, er Kıyaz,

If I do not cut down the cediger homeland.
If you deal in enmity, Kıyaz, speak true —

I will stir poison into your jar;
If you deal in foulness, you, Kıyaz,
In the end I will reach your root.
You will tangle in my quarrel,
You will stumble on my secret,
You will be caught within my snare,
Bagış's son, Er Kıyaz,
You will fall now into my hands.
If I truly grieve and burn within,
For the sorrow torn out of my breast.
A bitter foe you have become
To the child come forth from your body;
Corrupt was the dream you saw —
To see your own child as a foe —
Accursed one, never to prosper —
Through all the ages this cannot be.
Gouging my heart out place by place,
You saw your child as a foe.
My son a foe, and I in anguish —
You have shattered my heart entire.
This day upon each mountain's peak
If I do not settle clouds of mist,
Have steel discovered in the gorge,
And, setting my tongue in motion,
Darken all, Er Kıyaz —

Gününü görürdün sen.
Ak kuğu kisvesini giymezsem,
Bel bağlanacak bel arayıp,
Telaş salıp arslan arayıp,
Yaratılmış Yer'in üstünü
Yorulmadan uçup dolaşıp,
Savaşacağımı bulamazsan —
Sersem Kıyaz, dur bakalım —
Ezelî cinini kakmazsam.
Kakmamın sebebi şu:
Yaktın beni Kıyaz, kor ettin,
Posta döver gibi dövüp yün ettin,
Yağmalayıp cariye ettin.

You would have seen your day.
If I do not don the white swan's raiment,
Seeking a waist to bind my trust upon,
Casting alarm, seeking out a lion,
Over the face of created Earth
Flying unwearied, ranging far —
Should you not find whom I shall fight —
Witless Kıyaz, wait and see —
If I do not rouse my eternal jinn.
And this is why I rouse it so:
You burned me, Kıyaz, made me embers,
You beat me like felt pounded to wool,
You plundered me and made me a bondwoman.

Gülüp oynayıp yatmaya,
Yurdu bütün cediger,
Cediger'in gönlü tok mudur?
Elinizde, er Kıyaz,
Yağmalanıp gelmiş benim gibi
Elinin altında cariyen yok mudur?
Söylesem ağzım mı haşarı —
Halkından kopup horlanan,
Elinizde, er Kıyaz,
Benim gibi ganimet kadın yok mudur?
Nice keskin sözler söyleyip,
Bahadır Kıyaz bozkurta
Belalı vakti anlatıp,
Hiddetlenip kabararak,
Birine saldırmak üzereydi.
İkiye yarıldı cediger
Öfkeli Çürök'ün heybetinden.
Böyle yaparsan, Çürök, onmazsın.
Kan dökmekten çekinmez,
Sınasam sözümü bilmezsin,

To lie in laughter and in play,
All the cediger of the homeland —
Is the heart of the cediger content?
In your hands, Er Kıyaz,
Come here plundered, one like me —
Is there no bondwoman beneath your hand?
If I speak, is my mouth unruly —
Torn from her people and despised,
In your hands, Er Kıyaz,
Is there no spoils-woman like me?
Speaking many a cutting word,
To the grey wolf, batyr Kıyaz,
Telling of the hour of woe,
Swelling up in her fury,
She was on the point of falling on someone.
The cediger split in two
Before the majesty of wrathful Çürök.
If you do so, Çürök, you shall not prosper.
He does not shrink from shedding blood —
Should I test you, you heed no word of mine —

Dolunay gibi ışıldayıp,
Dışı kara bir şey gibi
Telaşla parıldayıp,

Gleaming like the full moon,
Like some thing black without,
Flashing in your haste,

Çeliğini kavrayıp savurdun.
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Yüreklenip gerekçe söyleyip,
Her bir sözünü Kıyaz'ın
Kemiğine işleterek söyleyip,
İnce bileğinden tuttu işte;
Etekteki erkek çocuğu,
Dağ gibi olan Kıyaz'dan,
Kıvrılıp yürüyen Ayçürök
Elinden çekip aldı işte.
Koynunun içine koyuverdi,
Yiğitten kalan nişanı,
Sızlanıp yanan Ayçürök
Bağrına basıverdi.
Çürök'ün bela olduğunu,
Çocuğu koruyup kalacağını,
Çocuğa dokunulsa ordu toplayıp

Bir şeytanlık edeceğini,
Kudurmuş bahtsızın iliğini,

Bilirmiş o Kıyaz —
Bu kadının fitnesini.
Çalınsa uçup gideceğini,

Uçup gitse ordu toplayıp,
Savaşıp köke ereceğini,
Yiğit Kıyaz bilmişti.
Bilir bilmez o sinsi,
Kahkahayla gülüvermişti:
«Yaman kadın Ayçürök,
Sınamadan anlamazsın,
Dışarıdaki düşmana gösterip,
Çocuğundan beter sövüyorsun!?
Şakadan anlamazsın,
Kaba, kötü bir kadın gibi
Hırçınlaşıp sövüyorsun!
Onmaz Çürök, onmazsın,
Her vakitten bir vakit,

You gripped your steel and swung it.
To Bagış's son Kıyaz
Speaking her case with swelling heart,
Driving every word of hers
Into the very bone of Kıyaz,
She took him by his slender wrist;
The boy-child at the hem,
From Kıyaz, massive as a mountain,
Ayçürök, walking supple and swift,
Wrenched him out of his hand.
She tucked him deep into her bosom —
The token left behind by the warrior —
Moaning, burning, Ayçürök
Pressed him hard against her breast.
That Çürök would be a scourge,
That she would stay and guard the child,
That were the child touched she would raise a host
And work some devilry,
The marrow of the maddened luckless one —
He knew it well, that Kıyaz —
The sedition of this woman.
That if it were stolen she would fly away,

That flying away she would gather a host,
Would fight and reach down to the root —
Warrior Kıyaz had known it.
Knowing, half-knowing, that sly one
Burst out into roaring laughter:
«Fierce woman Ayçürök,
You understand nothing untested —
Showing him off to the foe outside,
You curse worse than your own child!?
You understand no jest —
Like some coarse and wicked woman
You bristle up and curse!
Hopeless Çürök, you shall not prosper;
From every season one season,

Her daimden bir daim
Çılgınlığından vazgeçmezsin,
Kemiğimi yakıverdin.
Yavrum, hakça bulduğum çocuğuma
Düşmanlık etsem onar mıyım,
Yeni doğmuş oğluma
Zalimlik etsem olur mu?!
Peri soylu, itibarın var;
Süzülüp duran zavallının
Yiğitliği ne kadarmış diye
Sınamıştım, ey devletlim.
Ay gibi kadınım Çürök'üm,
Nicesini yapan belalım,
Göğsümdeki sıcak yüreğim,
Yanıma yatan dayanağım,
Can şenlendiren eğlencem;
Kadın alıp ev kurdum,
Senin gibi hatırlısını görmedim.
Güzelliğe imrenilse,
Cemaline kim erişir;
Yüreklenip kabarsan,
Kahrından kim geçebilir.

From every age one age,
You will not leave your madness —
You have set my very bones aflame.
My child, the child I rightly found —
Would I prosper bearing him ill will?
To my newborn son —
Could I ever deal in cruelty?!
You are of peri stock, you have your honor;
Of this poor gliding creature
How great might his valor be —
I was but testing, O my fortune.
My moonlike wife, my Çürök,
My scourge who works so many deeds,
The warm heart within my breast,
The support who lies beside me,
My delight that cheers the soul;
I took wives and built a house —
I never saw one honored like you.
Should beauty stir men's envy,
Who could attain your face;
Should you swell up with daring heart,
Who could withstand your wrath.

Vazgeçtim Çürök, boyun eğdim, deyip,
İki dizgin, bir yular,
Ey güzelim, sana verdim, deyip,
Sırıtarak gülüp er Kıyaz:
«Öle öle kavuştuğun oğlunun

Toyuna doksan hayvan boğazlat, deyip,

Baş hatun Ayçürök,
Oğlunun adını koydur, deyip,
Bunca dünyalığı, kara malı

Durdurmadan tümünü saç, deyip,
Tümden yak dünyalığı.
Talan et bu malı;
Dokunma desem onar mıyım?

I yield, Çürök, I bow my neck, he said;
Two reins and one halter,
O my beauty, I give to you, he said;
Grinning, laughing, Er Kıyaz:
«For the son you gained through dying deaths,
Have ninety beasts slaughtered for his toy, he said,
Chief wife Ayçürök,
Have your son's name bestowed, he said,
All these worldly goods, this dark livestock —
Scatter it all without cease, he said,
Burn all the worldly goods entire.
Plunder all these herds;
Were I to say hands off, would I prosper?

Güneş gibi kadın Çürök'ten
Gürleyen ben Kıyaz,
Çok dünyalığımı esirgersem
Hiç adam olur muyum?
Yeti-Özön'ü dolduran cediger —
Akılsızsan kov gitsin,
Kahrın gelirse halkımı...»
Hanı Kıyaz bu sözünü —

From Çürök, woman like the sun,
I, the thundering Kıyaz —
If I begrudged my heaped-up wealth
Would I be any man at all?
The cediger who fill Yeti-Özön —
If you are witless, drive them off;
If your wrath should rise, my people...»
Khan Kıyaz — this word of his —

SEYTEK'E AD KONULUŞU

THE BESTOWING OF SEYTEK'S NAME

«Çocuğun adını koyun» deyip,
Halkını toplayıp er Kıyaz
Şiddetle öfkesini salmıştı.
Yurt toplanıp, el kaynaşıp,

Kara sakallılar telaşlanıp,
Ak sakallılar soluyarak,
Kıyaz'a yakın yürüyüp.
İnsan kaynayıp itişerek,
Göğe savrulup toz toprak.
Kıyaz'a yakın olmaları,
Çocuğun adını koymaları için;
Erkek, kadın, dişi —
Söze girenin adı çıkar deyip,

Acep ne ad koyar deyip,

Yurt şaşakalmıştı.

«Bestow the name of the child,» he said —
Gathering his folk, Er Kıyaz
Had loosed his fury fiercely forth.
The homeland gathering, the people swarming,
The black-bearded bustling in alarm,
The white-bearded panting hard,
Walking up close to Kıyaz.
The people seething, jostling,
Dust and earth flung to the sky.
Their pressing close to Kıyaz
Was to bestow the name of the child;
Man and woman, male and female —
Who ventures speech makes his name known, they said,
What name will he bestow, they wondered —
The homeland stood amazed.

Kimseyi komadan hepsini ateşe ver.
Yaktı diyen onmasın,
Elin yuları bendim,
Asla ikilik etmeyeyim.
İki dizgin, bir yular,
Verdim Çürök, alınız.
Eli yola koyunuz,
Dediğim söze uyunuz,

Set fire to them all, sparing none.
Let none who says "he burned it" prosper —
I was the halter of the people;
Let me never deal in discord.
Two reins and one halter —
I have given them, Çürök: take them.
Set the people on the road,
Follow the word that I have said;

Yaz sıcağında kanı serinleten
Meyve olup veriniz,
Cediger'e sen, Çürök,
Ana olup veriniz.
Kadın hanı olunuz,
Karşı çıkan olursa Kıyaz'ı
Kendi elinizle boğazlayınız.
Ayıp olur, uçarım demeyi —
Dişi arslan Ayçürök,
İşte o sözü bırakınız» —
Deyip, böylece er Kıyaz,
Ayçürök'e han Kıyaz
Yakışık alır sözler söylemişti.
Kıyaz dikilip bağırdı:
«Ad koyun» deyip, kudurmuş,
Cediger halkını çağırıp,
Cediger'in tümünü,
Genciyle yaşlısını,
Biçilmiş ot gibi yatırıp,
«Çocuğun adını söyleyin» deyip,

Kalabalık yurdun tümünü
Bağırarak Kıyaz sindirip.
Böğürerek Kıyaz tellal salıp,
Sert buyruk vermeye koyulmuş.
Kahrına dayanamayıp,
Zavallılar, Kıyaz bahadırın
Heybetine bakıp duramayıp,
Kaçıp bırakıvermişler.

Minareden er Kıyaz
Kabararak çıktı bağırıp,
«Geri durmayın» deyip halkını çağırıp:
«Aranızda bilge varsa,
Çocuğun adını koyarsanız,
Doğru sözü görürüm;
Kısrak başlı beş dokuz
Beylik olarak veririm!
Güzel ad koyarsanız çocuğa,

Be the fruit that cools the blood
In the heat of summer, give it;
To the cediger, you, Çürök,
Be a mother to them, give it.
Be the khan among the women;
If any stand against Kıyaz,
Slaughter him with your own hand.
It is shameful to say "I shall fly away" —
She-lion Ayçürök,
Leave off that word for good» —
So saying, thus Er Kıyaz,
To Ayçürök, Khan Kıyaz,
Had spoken words that fit the case.
Kıyaz rose up and bellowed:
«Bestow the name,» the maddened one,
Summoning the cediger folk,
All of the cediger,
Their young ones with their old,
Laying them flat like mown grass,
«Speak out the name of the child,» he said —
All of the crowded homeland
Kıyaz cowed down with his roaring.
Bellowing, Kıyaz sent out criers,
He set about giving harsh command.
Unable to bear his wrath,
The poor wretches, at batyr Kıyaz's
Majesty unable to keep gazing,
Had fled and left it all.

From the minaret Er Kıyaz
Climbed swelling up and shouting,
«Do not hold back,» he called his folk:
«If there is a sage among you,
If you bestow the name of the child,
I shall see the true word spoken;
Five nines of horses, mare-led,
I shall give as a lordly grant!
If you set a fine name on the child,

Eğrisi olmayan düz bir ad olursa,
Adını söyleyen kula
Eğri hörgüçlü buğra veririm,
Eğri kuyruklu kısrak veririm,
Türlü türlü mal veririm.
Almaç* hörgüçlü deve veririm,
Yılkısıyla kısrak veririm.
Hemen koyun, cediger,
Nice değerli mal veririm!» —
Deyip, böylece er Kıyaz,
Gök çiçekli kürk bürünüp,
Masmavi çelik kuşanıp,
Gök kaplan gibi atılıp —
Hem azman imiş, hem dev imiş,
Kalabalık kara cediger
Halkına hükmeden sahip imiş.
Kaplan Kıyaz dev imiş,
Atmaca gibi davranıp,
Han Kıyaz'a durup dururken
Gaipten akıl geliverip,
Kıyaz böyle dikilince
Dili tutuldu cediger'in.
Kımıldayan tek can yok,
Yere başını eğmişti;
Söz söylemeden, dil dökmeden,
Dertlenip zavallı cediger
Yeri eşeleyip kalmıştı.
Er Kıyaz'ın başında
Kazan gibi kara börkü var;
Çocuğun adını koymazlarsa,
Ahalinin tümünün

Kellesini uçurmaya niyeti var.
Kıyaz dikilip haykırdı,
Kış zemherisi gibi ıslık çalıp,
Gök kaplan gibi soluyup.
Yüzü kaynayıp, can çekişip,
Tükenmiş Kıyaz dikilmişti.
Bahadır doğan Kıyaz'ın

If it be a straight name with no crook in it,
To the slave who speaks the name
I shall give a bent-humped bull camel,
I shall give a bent-tailed mare,
I shall give livestock of every kind.
I shall give an almaç-humped camel,*
I shall give a mare with all her herd.
Bestow it at once, cediger,
Many a precious beast I'll give!» —
So saying, thus Er Kıyaz,
Wrapped in a fur of sky-blue flowers,
Girt with steel of deepest blue,
Springing like a blue-grey tiger —
Both monstrous was he and a giant,
Of the crowded black cediger
The folk's commanding master was he.
Tiger Kıyaz was a giant,
Bearing himself like a sparrowhawk;
To Khan Kıyaz, out of nowhere,
Wisdom came from the unseen,
And when Kıyaz stood towering so
The cediger's tongues were tied.
Not one soul stirred a limb,
They had bowed their heads to earth;
Speaking no word, pouring out no speech,
Grieving, the wretched cediger
Remained there scraping at the ground.
Upon the head of Er Kıyaz
Sits his black börk like a cauldron;
Should they fail to name the child,
Of all the populace entire

He means to send the heads a-flying.
Kıyaz stood up and screamed,
Whistling like the dead of winter,
Panting like a blue-grey tiger.
His face aboil, his soul in throes,
Spent, Kıyaz stood towering there.
Batyr-born Kıyaz —

Sıcaklığına sokulamayıp,
Yiğitliğine erişemeyip,
Zehrine dayanıp duramayıp,
Ak sakallıları göz süzüp,
Kara sakallıları çatlayacak hale geldi.

Kara sakallılar bir olup:
Yavrum, altın taştadır derlerdi,
Akıl gençtedir derlerdi.
Delikanlılar, haydi olun,
Çocuğun adını koyun,
Adını söyleyiverin,
Bunca dünyalığı, nice malı
Ödül olarak alın.
Handan alınmış nişandır deyip,
Hasretini fazlasıyla giderin,
Ulu imiş Kıyaz'ın —
Oğlunun adını koyun,
Bunca dünyalığı, nice malı
Mükâfat olarak alın.
Çocuğun adını koyduk deyip,
Verilen mala doyduk deyip,

Bir güzel övünedurun.
Kara sakallılar «böyle» deyip,
Delikanlılara baktı.
Han kahrına dayanamayıp,
Delikanlıların tümü
Sessizce soluk soluğa,
Kaça kaça dağıldı.
Kaçmayı gençler başlattı;
Mal almak şöyle dursun, canından
Cediger vazgeçiverdi.
Kalabalık kara cediger'e
Karşısından Kıyaz haykırıp,

Ulu kesilip dikilmişti.
Cediger'in tümü,

Unable to draw near his heat,
Unable to attain his valor,
Unable to endure his venom,
The white-bearded narrowing their eyes,
The black-bearded were driven near to bursting.
The black-bearded joined as one:
My child, gold lies in stone, they said,
Wisdom lies in the young, they said.
Young men, come now, bestir yourselves,
Bestow the name of the child,
Speak out his name at once,
All these worldly goods, such herds,
Take them as your prize.
A token taken from the khan, they said,
Slake your longing full measure;
Mighty indeed is Kıyaz —
Bestow the name of his son,
All these worldly goods, such herds,
Take them as reward.
We set the name of the child, say it,
We had our fill of the wealth he gave, say it —
Go boasting of it long and well.
The black-bearded said «so be it»
And looked toward the young men.
Unable to bear the khan's wrath,
All of the young men there,
Silent, gasping breath on breath,
Fled and scattered wide.
The young began the flight;
Never mind taking wealth — of life itself
The cediger washed their hands.
At the crowded black cediger
Kıyaz roared from where he faced them,

He stood there towering, mighty made.
All of the cediger,

Kim koyar deyip ad koyamayıp,

Ad koymaya varamayıp,
Dilsiz olup kalakalmıştı.
Yurt şaşırıp gürültüyle ayaklanıp,
Halk çığrışıp yanıp yakılıp,
Kadir Allah, ey Kudret,
Han kahrı nasıl da tuttu deyip,

Yurdun kederi belli olup,
Kuşatılmış gibi dil söylemeden,
Yurt titreyip duruyordu,
Başlarını yere eğerek.
Doğrulamadan bu yurt,
Yere yüzükoyun kapanıp.
Çabuk ol deyip birbirini
Yumrukla dürtüşüp.
Kırılıp gidiyordu cediger,
Kıpırdayıp yeri eşeleyerek.
Karşı koyan tek can yok,
«Sen de kimsin» diyen adam yok;
Hep birden toplanıp
Ululari, gençleri,
Nice yurda baş olanları,
Diyarı düzeltecek işbiliri,
Nicesini bilen seçkini,
Ulusunu görüp dağılıp,
Perişan oldu zavallı yurt,
Zehir içmişçesine sinip.
Ad koymaya söz bulamayıp,
Dilsiz oldu zavallı yurt.
Çaresinin ucunu bulamayıp,
Adını koyuveremeyip,
Suskun oldu zavallı yurt.
Eğri koysak kazara,
Ters söylesek kazara,
Kırgını hınçla salar deyip,

Saying "who will name him," could not name,
Could not bring themselves to name,
Remained struck dumb and tongueless.
The homeland, dazed, rose up in clamor,
The folk shrieked out, lamenting, burning:
Almighty Allah, O Power,
How the khan's wrath has seized us, they said;
The homeland's sorrow now made plain,
As if besieged, without a word,
The homeland stood there trembling,
Bowing their heads down to the earth.
Not rising upright, this homeland
Fell prostrate, face against the ground.
Saying "be quick," each at the other
Jabbing with their fists.
The cediger were perishing,
Squirming, scraping at the earth.
Not one soul to stand against him,
No man to say «and who are you»;
All gathering as one —
Their elders and their young,
The many chiefs of the homeland,
The able men who set the realm to rights,
The chosen ones who knew so much,
Seeing their great lord, they scattered;
Wretched became the poor homeland,
Cowering as if they had drunk poison.
Finding no word to set the name,
Tongueless became the poor homeland.
Finding no thread of remedy,
Unable to bestow his name,
Speechless became the poor homeland.
Should we chance to set it crooked,
Should we chance to speak it wrong,
He will loose the slaughter in his spite, they said;

Zorlanıp cini tutarsa

Kahrolası yanası,
Kılıçlayıp baş alır deyip,

Yol üstünde sürükletip,
Ululuk taslayan bu zavallıyı
İt sürülerine yem eder deyip.

Yine cini tutarsa,
Yaman bela salar deyip.
Kim denk gelip söz sorar,
«Bırakın, bahadır» deyip yalvarır?
Kahrı katı erenden,
Halkı perişan eden yiğitten,
Gerçek zorba işbilirden,
Yurt bozan güçlüden,

Kahrı bambaşka kâfirden,
Halk bozucu bahadırdan,
Asrı aşmış hilekârdan,
Huyu azgın hunhardan.
Ad konacak çocuk bu değil,
Bu, Kıyaz'ın oğlu değil.
İşkilli olursa kazara
Cediger'in devi er Kıyaz,
Cinlenip gider ansızın.
Çürök'ten korkup bu alçak,
Cediger'i itip kakan gök domuz.

Silahını alıp davransa,
Yaman belalı iş olur.
Adı koyan adamın
Canı kıyılıp yere serilir.
Hiddetlense yaşlıya,
Kara uğursuz obur canavarın
Belası dokunur herkese.
Kudurup saldırırsa azgın,
Kurnaz can sağ kalmaz deyip,

If, hard-pressed, his jinn should seize him
—
The accursed one, the burning bane —
He will take heads with the sword, they said,

Dragging them along the road,
This wretch who plays at lordliness
Will feed them to the packs of dogs, they said.
If again his jinn should seize him,
He will loose some fearful woe, they said.
Who will step up and ask a word,
Who plead «hold off, bahadır»?
From the stern-wrathed man of might,
From the warrior who ruins folk,
From the true tyrant skilled in all,
From the strongman who breaks homelands,
From the infidel of unmatched wrath,
From the batyr, corrupter of peoples,
From the trickster who outlasts the age,
From the bloodreaver of rabid temper.
This is no child for naming,
This is no son of Kıyaz.
Should he chance to take suspicion —
The giant of the cediger, Er Kıyaz —
He flies into his frenzy in a flash.
Fearing Çürök, this base one —
The blue boar who shoves and drives the cediger.
Should he seize his weapon and set on,
A fearful woeful thing will be.
The man who sets the name —
His life is forfeit, laid out on the ground.
Should he rage against the old,
The black ill-omened glutton monster's
Scourge will touch us all.
Should the rabid one run mad and charge,
No cunning soul will stay alive, they said;

Heybetine «dur dur» çekip
Tek başına kimse varamaz deyip,
Cinlenip giderse bu Kıyaz,
Cediger sağ kalmaz deyip,
Kara sakallı, ak sakallı,
Yerlerinde akıl bulamayıp,
Yerin dibine giriyordu.
Oyunbaz gibi delikanlılar:
Kırılıp yaşlılar ölsün deyip,

Zorbadan horluğu
Ad koyacağım diye görsün deyip,

Tırmalayıp insanın çözemeyeceği
Düğüm olup gitsin deyip,
Çapalayıp insanın delemeyeceği
Yenik olup gitsin deyip,
Cezalısı ölsün deyip,
Ad koyarım diyen zavallılar —

Şuradaki ak-kır sakallı ölsün deyip.

El başı sersemden,
Huyu hoyrat pehlivandan,
Kaba huylu hanlardan —
O onmazlar ölsün deyip,
Başları güçlü Kıyaz'ın
Var belasını görsün deyip.
Delikanlılar bunu söyleyip,
Böylesi şom sözü söyleyip,
Yaşlıya nereden bakacaklardı;
Kaçıp ürküp delikanlılar
Ad koymadan dağıldı.
Kırgına uğrayacakmış gibi
Zorlu yurt kaçıp gidiyordu.

Yurdun halini görünce
Atılıp Kıyaz gürleyip,
Önündeki insanların

Before his majesty crying «hold, hold»,
No man alone can dare approach, they said;
Should this Kıyaz go frenzied,
No cediger will stay alive, they said —
The black-bearded, the white-bearded,
Finding no wisdom where they stood,
Were sinking through the floor of the earth.
The young men, like pranksters:
Let the old be cut down and die, they said,

From the tyrant let them taste
Contempt for saying "I shall name him," they said;
A knot no man can claw apart —
Let it become and stay so, they said;
A seam no man can hoe and pierce —
Let it become and stay so, they said;
Let the condemned one die, they said;
The wretches who say "I shall set the name" —
Let that white-grizzled beard over there die, they said.
From the dolt who heads the people,
From the pehlivan of brutish temper,
From the khans of churlish ways —
Let those hopeless ones die, they said;
Of strong-headed Kıyaz
Let them behold the whole scourge, they said.
The young men saying this,
Speaking such ill-boding words,
How could they look the old ones in the face;
Fleeing, shying off, the young men
Scattered without naming.
As though slaughter were upon them,
The hard-pressed homeland was running off.
Seeing the homeland's state,
Kıyaz sprang thundering forth;
Of the people there before him

Değerli bedenleri ürperip,
El, yurt gidip dağılıp,
İhtiyarın ağzı kapanıp,
Delikanlılar kurtulup gitti;
Kara sakallı, ak sakallı —
Bunlar tutulup kalıvermiş.
Gök kurt gibi gözleri parlayıp,
Kalan ele gerçekten haykırıp,
Er Kıyaz kudurup dikildi.
Aklı erenler dağılıp,
İhtiyarın ağzı kapanıp,
El gürültüyle ayaklanıp toplanıp,
Akıllının ağzı bağlanıp,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz
«Ad koy» deyip yurda çullanıp,

The precious bodies shuddered;
People and homeland went scattering,
The old men's mouths clamped shut,
The young men slipped away and fled;
The black-bearded, the white-bearded —
These were caught and held fast there.
His eyes flashing like a blue wolf's,
Truly roaring at the folk who stayed,
Er Kıyaz stood raging mad.
Those of understanding scattered,
The old men's mouths clamped shut,
The people rose in clamor and gathered,
The mouths of the wise were bound,
Bagış's son Er Kıyaz,
«Set the name,» he said, bearing down on the homeland,

Çaresi var mı kalabalık elin;
Dışarıya sığmadan toplanıp,
Kuşatma gördü Kıyaz'dan,
Kalabalık elin ağzı bağlandı.

İyisi kötüsü, ulu yurt
Han Kıyaz'a toplandı.
Ad koymaya can çıkmadan,
Yaşlının dili kesildi.
Yeniden söylesek yine söz;
Nasıl bir can ses çıkarsın —
Cediger'in Kıyaz'ının
Dalgası başka, zehri güçlü,
Öz yurduna zulmeder.
Dediği dili tutmazsa,
Sürdüğü yola varmazsa,
Yeri yağlayan bu Kıyaz
Cediger yurdunu dümdüz eder.
Dümdüz etmesinin sebebi:
Yeti-Özön'de cediger,
Yeri kaplayan Kırgız'ın
Yükselten iyisi,

What remedy has the crowded people;
Gathering till they spilled past the walls,
They saw a siege from Kıyaz,
The mouth of the crowded people was bound.
Its good and bad, the mighty homeland
Gathered to Khan Kıyaz.
No soul came forth to set the name,
The tongue of the old was severed.
Speak it again, still it is words;
What soul could make a sound —
Of the cediger, their Kıyaz —
His surge is strange, his venom strong,
He tyrannizes his own homeland.
If his spoken word is not obeyed,
If the road he drives is not pursued,
This Kıyaz who greases the earth
Levels the cediger homeland flat.
The reason for his leveling:
The cediger in Yeti-Özön,
Of the Kyrgyz who cover the earth —
Their best who raises up,

Ciğerine işleyen baksısı,
Ata binen işbiliri,
Mızrak alıp düşmana saldıran
Eşsiz güçlüsü,
Teke tek meydana çıkan namlısı,

İki dizgin, bir yular,
Ustaca kavrayıp tutanı,
Teke tek düşmana çıkanı,
Mızrakçıların üstadı,
Obasına yararlı becerikli eri,
Kuvveti yerinde kâfiri,
Halkın bahadırı nihayet —
Gürlemesinden can çıkan,
Yeti-Özön'e sahip olan,
Kudretli başını dev gören,
Yiğidi Kıyaz baş olup,
Uluları, yaşlıları,
Bunca yurdun tümü,
Örselenip yurt kaynaşıp,

Yurt meclisi dağılıp,
El ile yurdun ağzı kapanıp.
Bağıra bağıra ad koyamayıp,
Ad koymaya varamayıp,
Yurt bocalayıp sıkışıp kalıp.
Ad koymaya kalabalık el —
Asla ağza girmiyor deyip,
Aklı hayran, şaşakalıp,
Devler telaşla toplanıp,
Cediger'in ağzı bağlanıp.
Çocuğun adını koyarken
Belalı, çetin iş görüp,
Cediger hanı Kıyaz'dan
Fazlasıyla ağır zulüm görüp.
Toyun etini donuk görüp —
Toyu kargaşayla kavga olsun —
Cehennemi kötü, büyük görüp.
Adını koyup böbürlenmeye,

Their baksı who pierces to the liver,
Their able man who mounts the horse,
Charging the foe with lance in hand,
Their strong one without equal,
Their famed one who rides out to single combat,
Two reins and one halter,
He who grips and holds with mastery,
He who rides to face the foe alone,
The master of the lancers,
The deft man useful to his aiyl,
The infidel whose strength stands firm,
The batyr of the folk at last —
He whose thunder drives the soul out,
He who holds Yeti-Özön,
Whose mighty head is seen a giant's,
Their warrior Kıyaz at their head,
Their mighty ones, their aged ones,
All of this great homeland,
Battered, the homeland seething,

The homeland's council scattering,
The mouths of folk and homeland shut.
Shouting aloud, they could not name,
Could not bring themselves to name,
The homeland floundering, cornered fast.
For the naming, the crowded people —
It will not pass the lips at all, they said;
Their minds astounded, dumbstruck,
The giants gathering in alarm,
The mouth of the cediger was bound.
In the naming of the child
Seeing a woeful, grievous task,
From Kıyaz, khan of the cediger,
Suffering oppression all too heavy,
Seeing the toy-feast's meat gone cold —
Let his feast be tumult and brawling —
Seeing its hell as evil, vast.
To set the name and boast of it,

Mirasa bu yurt eremeyip,

Sen kendin adını koy deyip,
İçlenmiş, bitkin yurt,
Kendi keyfince yürüyüp gidemeyip,
Bütün cediger'in tümü,
Denk edilip gelmiş kumaşa benzeyip,
O gün dilden düşmüş,
Satılıp gelmiş kula benzeyip.
Taht üstünde atılıp,
Han Kıyaz dikilip gürlüyordu.
Ad koymaya can bulamayıp,
Kalabalık kara cediger'in
Tepeden tırnağa bedeni ürperiyordu.
Ad koyup malımı alın deyip,

Er Kıyaz atılıp duruyor,
Kalabalık el yeri eşeleyip duruyor,

Kederlenip çırpınarak.
Yurt çareyi bulamayıp,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Ulu olarak yaratılıp,
Oğluna ad bulamayıp,
Yılıp yorulan cediger

Sıkışıp kalmış duruyormuş.
«A» deyip adını bulamayıp,

Öylece duran cediger'i —
Bunu böylece bırakalım,
Bu yanından başlayalım.
Düşünülse çetin iş olup,
Gün tepede öğle olup,
Dolgunlaşıp Güneş dolunca,
Can, canavar soluyup,
Gölgeye sığındığında,
Günün aydınlık öğlesinde,
Kudretli Kıyaz, cediger —

This homeland could not reach that heritage;
Set the name yourself then, they said;
The brooding, exhausted homeland,
Unable to walk at its own pleasure,
The whole of all the cediger,
Like cloth brought bale on bale to measure,
That day had fallen from every tongue,
Like a slave brought in and sold.
Springing up upon the throne,
Khan Kıyaz stood there thundering.
No soul was found to set the name;
Of the crowded black cediger
The bodies shuddered head to heel.
Set the name and take my wealth, he said —
Er Kıyaz keeps springing up,
The crowded people keep scraping at the earth,
Grieving, writhing where they stand.
The homeland finding no way out,
The cediger's Er Kıyaz,
Created to be mighty,
Finding no name for his son,
The cowed and weary cediger

Stood squeezed into a corner.
Saying «A—», they could not find his name;
The cediger standing so —
Let us leave them at this point,
Let us begin from this side here.
Pondered on, a grievous task;
The sun at zenith, midday come,
The Sun grown full and rounded out,
Man and beast alike a-panting,
Taking refuge in the shade,
In the bright noon of the day,
Mighty Kıyaz, the cediger —

Cediger'in içinde,
Sarığı var kazan gibi,
Haykırsa sesi ezan gibi;
Bir bakılsa bu işe —
Boğazını uzatıp o iniverdi.
Yalınayak, başı kabak,
Kesilmeden uzamış kara saç.
Suratını görsen uzağa kaç,
Kılığı başka türlü,
Cumanın Kadir gecesinde,
Asalı değnek* elinde,
Kendisi âdemoğlu yolunda,
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten bir can beliriverip;
Bir kılığına bakılsa —
Yemek yemeden, aş içmeden
Zayıf düşmüş hali var.
Bir huyuna bakılsa —
Dudağı aşa değmemiş,
Yamayıp yaptığı kavruk kürkü
Dizinden aşağı inmemiş.
Kendisi yoksul, karnı aç,
Öyle bir can görsen uzağa kaç.
Zikir çekip, hakka vuran,
Yaradan'a yalvaran,
Sureti soğuk, o geldi.
«Şu, bu» deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,

Into the cediger's midst,
His turban like a cauldron,
His cry like the ezan when he calls;
Cast but one look upon this thing —
Stretching out his neck, down he came.
Barefoot he was, bareheaded,
Black hair grown long, uncut.
See his face and flee afar,
His garb of another kind,
On Friday's Night of Power,
A staffed rod in his hand,*
Himself upon the path of Adam's sons,
Bearing himself like a sparrowhawk,
A soul appearing from the unseen;
Look once upon his guise —
Not eating food, not drinking broth,
He bears the look of one grown gaunt.
Look once upon his ways —
His lip has never touched a meal;
The scorched fur coat he patched himself
Has never fallen past his knee.
Himself a pauper, belly empty —
See such a soul and flee afar.
Telling the zikir, striking toward the truth,
Supplicating the Creator,
Cold of countenance, he came.
In the time it takes to say «this, that»,
In the blink and opening of an eye,

Cediger'in bahtına,
Han Kıyaz'ın tahtına,
Çelik korunaklı saraya,
Dalgalanıp duran nicesine,
Cediger'in eline,
Yeri kaplayan çoğuna,
Kahırlı Kıyaz bahadıra,
Halk perişan eden kâfire,
Handan çok kıyım görüp

To the fortune of the cediger,
To the throne of Khan Kıyaz,
To the palace fortified with steel,
To the many surging there,
To the people of the cediger,
To the multitude that covers earth,
To wrath-filled Kıyaz the bahadır,
To the infidel who ruins folk,
Suffering slaughter beyond measure from the khan,

Sıkışıp kalmış zavallıya,
Alelacele koşup,
Gördüğü candan ümit kesip,
Asasını alıp usulca,
İnsanların hepsini yararak,
«Allah» çağırıp bağırarak.
Halk içinde kalender —
Yokluğundan kurumuş,
Halktan ekmek dilenen
Kalenderin ta kendisi deyip,
Kendisi şöyle dursun, onun
Kararmış kara gözü deyip,
İnsaflıca düşünüp şöyle deyip:
«Halk içindeki o can» —
Şimdi koşup yetişti,
Kıbleye yüzünü dönüp,
«Allah» deyip elleri kaldırıp,
Divane el açıvermişti;
Cediger'in yaşlıları,
Sıkışıp duran zavallı yurt,
Birlikte el kaldırdı.
Usulca söyleyip sıkı bağlayıp,
Divane girişti, çokça başlayıp.
Gelip duran o can
Ata Hızır'ın ta kendisiymiş;
Kendisi şöyle dursun, Hızır'ın
Kararmış kara gözüymüş;
Halk içinde bulunmaya,
Çocuğun adını koymaya
Gelip çattığı an imiş.
Yiğitten kalan garibi

To the wretch squeezed into the corner,
Running up in urgent haste,
Despairing of every soul he saw,
Taking up his staff full softly,
Cleaving through the whole of the people,
Crying out, calling «Allah».
A kalender amid the folk —
Withered up from destitution,
Begging bread from off the people —
The kalender's very self, they said;
Never mind himself — he is
His darkened jet-black eye, they said;
Judging fairly, thus they said:
«That soul amid the folk» —
Now he came running up,
Turning his face toward the kıble,
Saying «Allah», raising up his hands,
The divane spread his palms in prayer;
The elders of the cediger,
The poor hard-cornered homeland,
Lifted their hands together.
Speaking softly, binding fast,
The divane set to, beginning at length.
That soul who came and stood
Was Father Hızır's very self;
Never mind himself — he was
Hızır's darkened jet-black eye;
To be present among the folk,
To bestow the name of the child —
It was the moment of his coming.
The orphan left behind by the warrior —

Onarmaya gelmiş besbelli,
Aklı ererse iki elle
Kollamaya gelmiş besbelli.
Çocuğun kopan bağını
Ulamaya geldiği an imiş,
Bahtsızın halini hatırını
Sormaya geldiği an imiş.

To mend him he had come, it was plain;
Should his wit suffice, with both his hands
To shield him he had come, it was plain.
The severed cord of the child —
It was the moment he came to splice it;
The state and spirits of the luckless one —
It was the moment he came to ask.

Göz göre çetin kederi
Dağıtmaya gelmiş besbelli;
Arslanın yavrusunun
Adını söyleyip apaçık
Koymaya geldiği an imiş,
Yurdun çatık kaşını ayna gibi

Açmaya geldiği an imiş,
Coşmuş Kıyaz bahadırı
Yatıştırmaya geldiği an imiş.
Yükselirse yetime
Destek olup vermeye,
Alçalırsa yetime
Dayanak olup vermeye;
Dolu gibi yağan ok olsa,
Gürleyip yanan kor olsa,
Kazılmış derin çukur olsa,
Kaynatılıp konmuş çorak olsa,
Basıp geçen ordu olsa,
Takılınan çetin ağ olsa,
Kendisi yedeğine alması,
Himayeli garibi
Yedekleyip yola koyması —
Atasının atalarının
Kollayışı işte böyledir;
Yiğidin haline bir bak!
Yola çıksa bahadıra
Yol Baabedin yoldaşlık etmiş,
Adı Hızır divane
Geminden tutup yedeklemiş.
Nicelerinde böylesi can olmaz;
Sağ yanında yürürmüş —
Yeri kamburlaştıran boz kaplan,
Tam karşısında durup —

Kara benekli pars
Tam önünde atılıp —
Kollayanı işte buymuş.
Atasından atalarının

The grievous sorrow plain to see —
To scatter it he had come, it was plain;
Of the lion's own cub
Speaking out the name full clear —
It was the moment he came to set it,
The homeland's knitted brow, like a mirror —
It was the moment he came to smooth it,
The boiling batyr Kıyaz —
It was the moment he came to calm him.
Should the orphan rise on high,
To give himself as buttress;
Should the orphan sink low,
To give himself as stay;
Were there arrows raining down like hail,
Were there embers roaring and burning,
Were there a deep-dug pit,
Were there salt flats boiled and laid,
Were there an army trampling through,
Were there a grievous snaring net,
To take him on his own lead-rein,
The sheltered orphan —
To lead him out and set him on the road —
Of his father's fathers
Such indeed is the guarding care;
Behold the warrior's state!
Should the bahadır set out on the road,
Yol Baabedin rode escort with him;
Hızır the divane by name
Took his bridle and led him on.
In many souls no such soul is found;
On his right side there walked —
The grey tiger who humps the very earth;
Standing straight before him —

The black-spotted pards
Springing at his very front —
Such was the one who guarded him.
Of his father's fathers

Dayanağının ta kendisiymiş;
Ad koymaya çocuğa,
Adı Hızır divane,
Şimdi geldiği an imiş.
Ay gibi kadın Çürök'ten,
Ağır yürüyüp o adam,
Usulca isteyip aldı,
İçi eriyip pek sevecekmiş gibi.

Süt kokan körpe çocuğa
Pay ayırıp verecekmiş gibi.
İltifat edip coşarak,
Eline alıp tartarak,
«Karaltı» deyiniz, pınardır deyip,

Halk atası merhumdan
Karaltıya kalmış gariptir deyip,

Sert söylersek bu yurt ne der deyip,

Halkı koruyan merhumdan
Karanlığa kalmış umuttur» deyip,
Söylenip böylesi sözler edip,
Alnından üç kez sıvazlayıp,
Eline aldığı yetimin
Bütün bedenini güçle ovup,
Bütün ilikli kemiğini sıvazlayıp,
Kutlu hasletini bildirip,
Şakağına şakağını
Uğur sayıp değdirip:
«Sağ esen yürürse, çocuğun
Tutuştuğu düşmanı kurtulmasın!
Cenkleştiği düşmanı
Fazla uzaklaşıp geçmesin!
Sağ esen yürüyüp ulu olursa,

Kayalığı yarıp yol açar,
Hain düşmana el atar!
Dokuzar küheylan oynatır,

He was the mainstay's very self;
To set the name upon the child,
Hızır the divane by name —
Now was the moment of his coming.
From Çürök, woman like the moon,
Walking gravely, that man
Softly asked and took the child,
As though his heart would melt with love for him.
To the tender babe still smelling of milk
As though he would portion out a share.
Showing favor, overflowing,
Taking him in hand and weighing him:
«Say "Karaltı" — he is a wellspring,» he said,
«From the late father of the folk
An orphan left to the dusk-shadow,» he said,
«If we speak harshly, what will this homeland say,» he said,
«From the late guardian of the folk
A hope left to the darkness,» he said —
Uttering words such as these,
Stroking his brow three times over,
The orphan taken in his hands —
Rubbing his whole body with his strength,
Stroking every marrowed bone,
Making known his blessed nature,
Temple against temple
Touching him for fortune's sake:
«If he walks safe and sound, may the foe
This child grapples not escape!
May the foe he wars against
Not pass far off beyond him!
If he walks safe and sound and grows to greatness,
He splits the crag and opens roads,
He lays hands upon the treacherous foe!
He gallops chargers nine by nine,

Karşısına dikileni süründürür,	*He drags whoever stands against him in the dust,*
Yürüyüşünden toz kopar,	*Dust breaks loose from his very stride,*
Gürleyişinden can çıkar!	*His thunder drives the soul out!*
Sadağına ok soldurtan,	*He who makes quivers shed their arrows,*
Karşısına dikileni koyaklara sindiren	*Who cows whoever stands against him into the gorges —*
Namlının ta kendisidir,	*The famed one's very self is he,*
Yiğidin kara gözüdür;	*The warrior's jet-black eye;*
Toy sevinci sürelim,	*Let us keep the joy of the toy —*
Toplan yurdum, el aç,	*Gather, my homeland, spread your palms,*
Çocuğun adını koyalım.	*Let us bestow the name of the child.*
Bunun kök atası Tügöl Han —	*His root-father is Tügöl Han —*
Doğrul yurdum, âmin!	*Rise upright, my homeland — âmin!*
Kökünden Hızır dokunmuş,	*From his root Hızır has touched him;*
Baş atası Baarı Han,	*His head-father is Baarı Han,*
Başından Hızır dokunmuş;	*From his head Hızır has touched him;*
Akcoltoy'un ta kendisinden,	*From Akcoltoy's very self,*
Beregeç'in gözünden,	*From the eye of Beregeç,*
Yer ile suyun sahibinden,	*From the master of Earth and Water,*
Ala-Too'nun devinden!	*From the giant of the Ala-Too!*
İsteyip içse doymayan,	*He who, drinking at will, is never sated,*
Açgözlülüğünü bırakmayan,	*Who never leaves his hunger,*
Karanlıkta düşman denince	*Who, hearing "foe" in darkness,*
Kaplan misali sinsice sokulan,	*Steals close and sly as a tiger,*
Yese yağa doymayan,	*Who, eating, is never sated with fat,*
Kımız içip yağla büyümüş,	*He grew on kumis and on fat,*
Bambaşka cennet yerde büyümüş.	*He grew in a place apart, a paradise.*
Denk olup kul varamamış,	*No slave could come to match him,*
Üzengileyeni sağ kalmamış;	*None who stirruped up against him stayed alive;*
Öteki atası Akcoltoy,	*His other forefather Akcoltoy,*
Ondan sonra Sankoldoy,	*And after him Sankoldoy;*
Sankoldoy'dan can çıkmış.	*From Sankoldoy a soul came forth.*
Can çıkan hanın oğlu,	*The son of the khan from whom that soul came forth —*
Sayısız ordu toplayan Tümön Han.	*Tümön Han, gatherer of countless hosts.*
Tümön Han'dan Böyön Han,	*From Tümön Han came Böyön Han,*

Akrep gibi sokup düşman kıran,
Heybetli bahadır Nogoy Han.
Bunun öteki atası Nogoy'dur —
Nogoy Han nereden kolay ola;
Sombuk'un suyu boyunca konan,

Savaştığı düşmanı süründüren.

Nogoy Han'dan Karakan,
Karakan'dan Balakan,

Balakan'dan türeyen
Kara niyetli Cakıp'tan,
Kara bozkurt bahadırdan,
Öz bahadırın ta kendisinden,
Kara suya kan döken
Hunharın kara gözünden —
Tam ondan doğdu,
Âleme velvele saldı.
Adı Seytek olsun deyip,
Tutuştuğu canı boğazlasın deyip;

Karşısına çıkan canı çiğneyen,
Rastladığını yere seren;
Gürültü koparıp geldiğinde
Ağıl kadar kızıl söğüt bitmiş gibi,

Yüz tutup düşmana daldığında

Düşmanın yüreği bölünsün,
O, sarp dağ gibi görünsün,
Tutuştuğunun kanı dökülsün;
Karşısına çıkanı çiğneyen
Yiğit Seytek olsun deyip,
Âmin! deyip duaya
Kalender el açtığında —
Ahali elini açmıştı,
İyi kötü tüm mahlûkat,
Hanı da elini açmıştı;

Stinging like a scorpion, breaking foes,
The majestic bahadır Nogoy Han.
His other forefather is Nogoy —
Nogoy Han, no easy man to come by;
Who camped along the waters of the Sombuk,
Who dragged the foes he fought through the dust.
From Nogoy Han came Karakan,
From Karakan came Balakan,

Sprung in turn from Balakan,
From black-intentioned Cakıp,
From the black grey-wolf bahadır,
From the true bahadır's very self,
From the jet-black eye of the bloodreaver
Who spills blood into black water —
From that very one he was born,
He set the world in uproar.
Let his name be Seytek, he said,
Let him slaughter the soul he grapples, he said;
Trampling the soul that stands against him,
Felling to earth whatever he meets;
When he comes raising thunder,
As though red willows sprouted thick as sheepfolds;
When he turns his face and dives upon the foe,
Let the foe's heart be split in two,
Let him loom like a sheer crag-mountain,
Let the blood of whom he grapples pour;
Trampling whoever stands against him —
Let him be warrior Seytek, he said;
Saying Âmin! — to the prayer
When the kalender spread his palms —
The populace had spread their palms;
All creation, good and bad,
Their khan too had spread his palms;

Han, ahali, kalabalık el,
Hepsi elini açmıştı.
Kederin tümünü dağıttı işte,
Adını Seytek koydu işte.
Böylece Seytek doğmuş;
Kalabalık kara cediger —
Doğduğunda tutuşasıca —
Ele saldığı velveleyi koparan;

Kaygı ve keder dağılıp,
Adı Seytek konulup,
Kalender coşup dolanıp,
Kalabalık el büsbütün şaşakalıp.

Soyundan sopundan
Böylesine güçlü er denen,
Bu çilenin dölünü

Tutuşup insan yenememiş.
Arslan şirin ta kendisi deyip,
Kendisi şöyle dursun, belanın
Bakan kara gözü deyip —
Namlı arslanın yavrusu.
Hızır dokunup böylece,
Ardından erkek oğul olup,
Sonunda çocuğun işinin
Yoluna girişine bir bak!
Yurt çığrışıp şaşırıp,
Kıyaz çıktı davranıp.
Adı koyan kalendere —
Kalendere doğru
Kalabalık kara cediger
Üşüşüp kalmak üzereydi.
Er Kıyaz çıktı hışımla,
El ile yurduna söylenip:
«Beline sarık dolayıp,
Bu kudurmuş sayıklayanın
Olmadık sözü gelip bulunup,

Khan, populace, the crowded people,
Every one had spread their palms.
He scattered all the sorrow then and there,
He set his name as Seytek then and there.
Thus was Seytek born;
The crowded black cediger —
May they burn for the day he was born —
He who raises the uproar loosed upon the people;
Care and sorrow scattering,
His name bestowed as Seytek,
The kalender pacing, overflowing,
The crowded people wholly struck with wonder.
Out of his line and lineage
One called a man so mighty —
This ordeal's offspring

No man could grapple and defeat.
The lion, the şir's very self, they said;
Never mind himself — of the scourge
He is the watching jet-black eye, they said —
The cub of the famed lion.
Hızır touching him thus,
A boy-son following after,
How at the last the child's affairs
Came onto their road — behold!
The homeland shrieking, dazed,
Kıyaz came striding out.
At the kalender who set the name —
Toward the kalender —
The crowded black cediger
Were on the point of mobbing round.
Er Kıyaz came out in fury,
Railing at his folk and homeland:
«Winding a turban round his waist,
This rabid raving babbler —
His unheard-of word has come and found us,

	Gevezelik edip duruyor ya!	*And there he stands and prattles!*
	Olmayan şeyi çok söyleyip,	*Speaking much of what is not,*
	Zırvalayıp duruyor ya!	*There he stands and drivels!*
	Adı koyan hocaya	*The hoca who set the name —*
	Koyun gibi horluk edin,	*Despise him like a sheep,*
	Kavun gibi karnını yarın,	*Split his belly like a melon,*
	Söyleyen dilini kesin,	*Cut out the tongue that spoke,*
	İki gözünü delin,	*Pierce both his eyes,*
	Horlukla öldürüp,	*Kill him with contempt;*
3000	Zırvalayan hocanın	*Of the driveling hoca*
	Komadan başını alın.	*Take the head, spare nothing.*
	Saçmalayan ahmağın	*The babbling fool —*
	Dudağını delip asın,	*Pierce his lip and hang him up,*
	Sırtından kayış yüzün!	*Flay a strap from off his back!*
	Hakkından esaslıca gelin,	*Settle his account in earnest,*
	Beynini yayarak parçalayın,	*Spread his brains and tear them apart,*
	Hakkından böylece gelin,	*Settle his account just so,*
	Başına balta çalın,	*Strike an axe upon his head;*
	Bu mırıldanan hocayı	*This muttering hoca —*
3010	Susturuverin temelli,	*Silence him for good,*
	«Hoca» dense yolu yordamı yok,	*Call him «hoca» — he has no way nor manner,*
	Zırvalayıp duruyormuş ya.	*And there he stands, driveling on.*
	Söz söyle dense küstahlığın	*Told to speak a word, his insolence*
	Kıra ağıyor ya!	*Comes flooding over the steppe!*
	Olmayan şeyi gevezeleyip	*Prattling of what is not,*
	Çıkıp duruyor ya.	*Out he keeps on coming.*
	Avuç açsa apaçık	*Spreading his palms in open view,*
	Duaya girişiyor ya.	*He launches into prayer.*
	İnsanın bulamayacağı bir kocaman	*Into a huge commotion*
3020	Velveleye girişiyor ya.	*Past man's finding, he launches forth.*
	Rahat bırakmayın böyle hocayı,	*Give such a hoca no peace —*
	Topuğundan asın.	*Hang him by the heel.*
	Sırtından kayış yüzün,	*Flay a strap from off his back,*
	Sıkıştırıp bağrını ezin!	*Crush his breast in the vice!*
	Bundan sonra sırıtıp	*That never again he grin*
	Söylemesin saçmalayıp;	*And speak his driveling speech;*
	Gücü dermanı tükettirip,	*Draining strength and vigor out,*

Her yana çevirip çocuğu,
Çok yitirtip dermanı,
Çok saptırıp çocuğu,
Yorga yürüyen «hocayı»,
Gevezelettirip onu —
Şimdi, yurt, yakalayıverin.
Kırk urgan boyu zindana
Şimdi diri diri atın.
Ezelî cinini kakın,
El perişan eden düzenbazın
Hakkından böylece gelin!» —
Deyip, böylece er Kıyaz,
Aç buğra gibi gürleyip,
Kahrına dayanamayıp,
Kalabalık kara cediger
Sendeleyip ürpererek,
Kuşatıp girip gürültüyle,
Pehlivanı yakalayacakken,
Han buyruğunu yerine getirecekken,
Kalenderin canını kıyacakken,
Hepten üşüşüp pehlivanlar
Çepeçevre sarıp kaldılar.
Kuşatma kurup cediger,

Turning the child every which way,
Squandering much of his strength,
Leading the child far astray,
The ambling «hoca» —
He who set him chattering —
Now, homeland, seize him fast.
Into a dungeon forty lasso-lengths deep
Now throw him down alive.
Rouse his eternal jinn,
The schemer who ruins folk —
Settle his account just so!» —
So saying, thus Er Kıyaz,
Thundering like a hungry bull camel,
Unable to master his own wrath;
The crowded black cediger,
Staggering and shuddering,
Closing round and surging in,
Were on the point of seizing the pehlivan,
On the point of doing the khan's command,
On the point of taking the kalender's life —
Swarming in a mass, the pehlivans
Ringed him round on every side.
Laying siege, the cediger

Kurtçasına kaynayıp dolmuştu;
«Çocuğunun adı Seytek'tir» deyip
Bağırıp duran o kişiyi
Kıyaz yakalayacakken,

Büyük kavgayı koparacakken,

Diriliğinin çağına
Horluk edecek olduğunda,
Zorlanıp pehlivanını
Toplayacak olduğunda,
Sinek kadar canını o adamın
Kıyacak olduğunda —
«Şu, bu» deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,

Had boiled and filled the place like worms;
«Your child's name is Seytek,» he said —
That person crying it aloud —
When Kıyaz was on the point of seizing him,
On the point of breaking out the great quarrel,
When upon the season of his living
He was about to heap contempt,
When, hard-pressed, his pehlivans
He was about to muster,
When that man's life, small as a fly,
He was about to take —
In the time it takes to say «this, that»,
In the blink and opening of an eye,

Halk davranıp dolmuştu ki,

Bakılsa göze ilişmeden,
Nerede olduğu bilinmeden,
Gözden kayboluvermişti.
Gaip oldu o adam —
Adı Hızır «divane»;
Elin söylediğinin ta kendisiymiş;
Kendisi şöyle dursun, onun
Bakan kara gözüymüş.
Bahadırı kollayanın,
Ad koyanın ta kendisiymiş.
Çocuğun adını koymaya
Gelip dolaştığı an imiş,
Koruyucunun ta kendisiymiş.
İşte o zaman Kalender,
Bir murada erdikten sonra,
Tek bir insana sezdirmeden
Gaip olup gittikten sonra,
Yurdun tümü uğuldayıp:
«Arslanın dölü,
Adı Seytek oldu deyip,
Hızır dokunup çocuğun
Adını kendisi koydu» deyip,
Kalabalık kara cediger
Çocuğun toyunu yiyip gitti.
Sağ esen kalırsa bu çocuk,
Âleme değer deyip gitti.

The folk had surged and filled the place,
and yet —
Look — he never caught the eye,
None knowing where he was,
He had vanished out of sight.
That man became unseen —
Hızır the «divane» by name;
He was the very one the people spoke of;
Never mind himself — he was
His watching jet-black eye.
The guardian of the bahadır,
The setter of the name — his very self.
To bestow the name of the child —
It was the moment he came wandering by;
He was the protector's very self.
And then indeed the Kalender,
Having attained his purpose,
Unseen by one single soul,
Having vanished clean away,
The whole homeland droned aloud:
«The lion's offspring —
His name is Seytek now,» they said;
«Hızır touched the child
And set the name himself,» they said;
The crowded black cediger
Ate the child's toy-feast and went.
If this child stays safe and sound,
He will be worth the world, they said, and
went.

İKİNCİ BÖLÜM

Bozkırın Sırrı: Yetim Arslan ile Tutsak Çoro

Ayçürök, çelik kapılı ak sarayda gözünden sakınarak büyüttüğü Seytek'i on üç yaşına getirir: boynunda tumar, başında ananın uykusuz nöbeti, karşısında ona el süremeyen ama diş bileyen Kıyaz vardır. Issız bozkırda tek başına ava çıkan delikanlı, "ilk avım" diye üstüne yürüdüğü heybetli atlının — Semetey'in eski yoldaşı Kara döö'nün — dilinden gerçeği öğrenir: babası Semetey'dir, onu Kıyaz ile hain Kançoro devirmiştir; Almambet oğlu Külçoro kırk yılkıcının elinde köle, Bakay ile Kanıkey esarette inlemektedir. Kara döö çare ustası Kızılsart'ı bulmaya yollanırken Ayçürök'e de haber salar: dualar hazırlansın, Kıyaz'dan zülfikar kılıç, ok geçmez kaftan ve Tootoru at el oyunuyla koparılsın.

Bu sırada iki kürek kemiği oyulmuş Külçoro, yılkıcı başı zalim Karagul'un elinde odun kölesi olarak sürünmekte, gündüz deri sepileyip gece "Kalmuk gibi" oynatılmaktadır. Tek dostu genç çoban Bozbala'dan Ayçürök'ün Seytek adında bir arslan doğurduğunu işitince sönmüş ateşi tutuşur; ölüm tehditleriyle kopardığı yedi günlük izinle, kendisini tanıyan yaşlı kuğu kısrağın sırtında Kıyaz'ın ordasına varır. Han onu aybaltayla yere serip başını kesmeye davranırken kapıdan kasırga gibi giren Ayçürök, "dağ sanırdım, aşık kemiği kadarmışsın" diye hanı itip Çoro'yu ak saraya alır;

on iki yıl sakladığı ok geçmez kaftanı giydirir, gök demir tulgayı başına geçirir ve bitkin yiğidi besleyip yeniden cana getirir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Ayçürök, Seytek'i çelik kapılı sarayda gizleyerek büyütür; on üç yaşına gelen çocuk Cediger yiğitlerini dövecek kadar yaman çıkar, Kıyaz ise Çürök korkusundan ona dokunamaz.
- Bozkırda karşılaştığı Kara döö, Seytek'e ata soyunu açıklar: babası Semetey'dir ve onu Kıyaz ile Kançoro öldürmüştür; Bakay ve Kanıkey esarette, Akbala zorla alınmıştır.
- Kara döö, Külçoro'ya şifa bulmak için Küncüt taraflarındaki usta Kızılsart'ı aramaya çıkar ve Külçoro'yu Seytek'e emanet eder.
- Ayçürök'e gizli tembih gönderilir: Kıyaz'dan zülfikar kılıcı, ok geçmez kaftanı ve Tootoru atı kurnazlıkla koparması istenir.
- Kürek kemikleri oyulan Külçoro, Bagış'ın kuma oğlu zalim Karagul'un kölesidir; tek dostu Bozbala'dan Seytek'in doğduğunu öğrenip yaşama umudunu tazeler.
- Yedi günlük izinle Kıyaz'ın ordasına gelen ve az kalsın başı kesilecek olan Külçoro'yu Ayçürök kurtarır; on iki yıl sakladığı Semetey'in ok geçmez kaftanı ile gök demir tulgayı ona giydirip gücünü geri kazandırır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Nice halk toyunu yiyip gitti.	*Many folk ate the feast and went their way.*
Sağ kalırsa bu yavrucak,	*If this little babe lives on,*
Bir asra bedeldir deyip gitti.	*He is worth a century, they said, and went.*
Otlu yeri tutuşturur,	*He sets the grassy ground ablaze,*
Çayırlı yere ateş salar,	*He puts fire to the meadowed land,*
Kara suya kan döker,	*He spills blood into the dark water,*
Bastığı yerden toz kalkar,	*Dust rises where he treads,*
Tutuştuğu yerden kan çıkar.	*Blood springs where he grapples.*
Ak maralı kovalayıp,	*Chasing down the white maral doe,*
Boyun eğdirenin dölüdür,	*He is the seed of the one who made it bow,*
Ay-âlemin tümünü	*Of him who threw the whole moonlit world*
Perişan edenin dölüdür.	*Into ruin — his seed is he.*
Halk dedikodu edip, el çalkalanıp,	*The folk gossiped, the people churned,*
Homurdanıp kaldı şimdi,	*And now stood grumbling still,*
Ahali böyle çığrışıp,	*The commons clamored so,*
Fısıldaşıp kalmıştı.	*And fell to whispering.*
Açık demeyip fısıldaşıp,	*Not speaking plain, but whispering,*
Kem söz edip homurdanıp:	*Muttering with words of ill:*
«Serpilip de er olursa,	*«If he shoots up and becomes a man,*
Er oğluyla denk olursa,	*If he stands equal to a hero's son,*
Yedi-Özön'de Cediger	*Then Cediger in Yedi-Özön*
Yere girsin, Kıyaz'ın	*May sink into the earth — Kıyaz's*
Ezelden gelen kinini çıkarır ya.	*Ancient grudge he will avenge.*
Tüyünü komaz bu yurdun,	*He will leave not a hair of this land,*

AYÇÜRÖK'ÜN SEYTEK'İ BÜYÜTMESİ

AYÇÜRÖK RAISES SEYTEK

O ay yüzlü kadın Ayçürök,	*That moon-faced woman Ayçürök,*
Adı Seytek olan çocuğu	*The child whose name was Seytek —*
Bir adama sezdirmeden,	*Letting no man sense a thing,*
Bir kişiye göstermeden,	*Showing him to not one soul,*
Çelik kapılı saraya,	*In the palace with the steel door,*
Hesapsız nice zamana,	*Through countless spans of time,*
Boynuna muska taktırıp,	*Hanging an amulet at his neck,*
Ninniletip baktırıp,	*Having him lulled and tended,*

Kirli kaptan içirmeden,	*Never letting him drink from an unclean bowl,*
Kirli giysi giydirmeden,	*Never dressing him in unclean clothes,*
Kanatlıya değdirtmeden,	*Letting nothing winged so much as touch him,*
Kamçılıya vurdurmadan,	*Letting no one with a whip strike him,*
Gece boyunca akın eder ya.	*He will raid the night long through.*
Kana bular da salar ya,	*He will drench in blood and strike,*
Kalan canı kırıp geçirip,	*Cutting down what life remains,*
3130 Ta nerelerde öcünü alır ya.	*He will take revenge in far-off lands.*
Koruyucusu bambaşka,	*His protector is of another kind,*
El içinde korudu,	*He guarded him among the people,*
Böyle tuhaf büyük kargaşa	*Such strange and mighty turmoil*
Yaradan'ın kullarında olmadı.	*Never befell the Creator's servants.*
Ee... Kadir Allah, kudret,	*Ah... Almighty God, the power —*
Bu kadim çocuğu ta kendisi,	*This child of ancient line He Himself,*
Babası gibi korudu.	*Guarded as his father was.*
Böylesine korunan görülmedi.	*None so guarded was ever seen.*
Zırhlı kürkü seksen dört,	*His armored fur-coat eighty-four,*
3140 Babası üstün bozkurdun,	*His father the peerless grey wolf,*
Bakışı kızıl yangın.	*His gaze a crimson blaze.*
Belli arslanın soyudur,	*Clearly he is of the lion's line,*
Nişanı böyle oldu – diye,	*Such was his mark upon him – saying,*
Hızır dokunup çocuğun	*Hızır touched the child*
Adını Seytek koydu – diye,	*And gave him the name Seytek – saying,*
Apaçık gerçeği: yavrucağın	*The plain truth: the little one's*
Babası bozkurt Semetey –	*Father is the grey wolf Semetey –*
Öz oğlu oldu – diye,	*He is his own true son – saying,*
Halk birer birer, yurt dağılıp,	*The folk, one by one, the camp dispersing,*
3150 Kalmışlar yerli yerinde.	*Remained each in their place.*
Yetimliğini sezdirmeden,	*Letting none sense his orphanhood,*
Cediger dilini değdirtmeden,	*Letting no Cediger tongue touch him,*
Beyşarkıt'ı* eve sokmadan,	*Not letting Beyşarkıt* into the house,*
Boz ala doğanım, tombulum – diye,	*My grey-pied falcon, my plump one – saying,*
Bozkurttan kalan Çolpan'ım – diye,	*My Çolpan left me by the grey wolf – saying,*
Küheylandan kalan toynak – diye,	*Hoof left me by the courser – saying,*

Kutlu hazine yavrucak – diye,
Gecikip saçımı ördüm – diye,
Gelinken gördüm onu – diye,
Yamaçtan akan pınar – diye,
Beyimden kalan yavrucak – diye,
Böylece baktı çocuğa.

Blessed treasure, little babe – saying,
Belated, I braided my hair – saying,
I saw him while yet a bride – saying,
Spring that flows down the slope – saying,
Little one left me by my bey – saying,
Thus did she tend the child.

Bu Akun'un kızı bahtı kara,
Oynayıp duran yavrucağın
Ocağına biri kast eder – diye,
Ansızın kahredip
Biri öldürüp gider – diye,
Yiğitliğe vurup Ayçürök,
Gündüzleri uyku almadan,
Gecelerinde rahat bulmadan,
Uğraşıp baktı çocuğa.
Kadınların yamanı, bahtı kara,
Uğraşıp bakıp er kılıp,
Er oğluyla denk kılıp,
Geçmiş işin yüzünden,
Ayçürök'ten ötürü,
Kuşkulu söz söyleyemeden,
Çürök'ten korkup er Kıyaz,
O çocuğa dokunamadan,
Kazıdan kesip yedirip,
Kıyaz'ın oğlu dedirtip,
Bakmış meğer çocuğa.
Kazı kuşa yedirtmeden,
Halkın konduğu çok ele

This daughter of Akun, dark of fate,
Lest at the hearth of the little one
At play, someone strike a blow – saying,
Lest, suddenly wreaking ruin,
Someone kill him and be gone – saying,
Ayçürök, girding herself with valor,
Taking no sleep by day,
Finding no rest in her nights,
Toiled and tended the child.
Fiercest of women, dark of fate,
Toiling, tending, making him a man,
Making him equal to a hero's son,
Because of what was done of old,
On Ayçürök's account,
Unable to speak a doubting word,
Fearing Çürök, the man Kıyaz,
Unable to lay a hand on that child —
She fed him kazı, slice by slice,
Had them call him Kıyaz's son,
And so, it seems, she reared the child.
Not letting birds eat the kazı,
Through the many lands where the folk had camped

Semetey oğlu dedirtmeden.
Hani yaslı kalıp Ayçürök,
Ganimet olup devrilip,
Cediger'e girip gün görüp,
Derlenip toplanıp düzelip,
Yağmalanıp da büyüyüp,
Ay eksilip, Gün geçip,
Aradan nice yıl geçip,
Horluk görüp bu şekilde,

Not letting them call him Semetey's son.
So Ayçürök, left in mourning,
Toppled over as spoils of war,
Entering Cediger, seeing her days,
Gathering herself, mending, setting right,
Plundered and yet growing on,
The Moon waning, the Sun passing,
Many a year going by between,
Suffering scorn in such a way,

Kapılı altın saraya
Er Seytek'i geceletip,
Sınçıya gösterip beğendirip,
Bekçi koyup baktırıp,
Ozanlara söyletip,
Sınçılara sınatıp,
Yiğitliğe vurup Ayçürök,
Uğraşıp bakıp çocuğa,
Serpilip yetişen er kılıp,

In the golden palace with its door
She lodged Er Seytek by night,
Showed him to the seer and won approval,
Set watchmen and had him tended,
Had the bards sing of him,
Had the seers appraise him,
Ayçürök, girding herself with valor,
Toiling and tending the child,
Made him a man shot up full-grown,

Er oğluyla denk kılıp,
Dileğini Kuday vermiş,
On üçüne çocuk gelmiş.
Çocuk on üçe geldiğinde,
Kana doyup katılaşıp,
Halka Seytek diye ün salıp,
Yanıp duran kor çıkıp,
Böylesi haşarı yok çıkıp,
Halkı bezdiren yaman çıkıp,
Nice ereni dövdü,
Kahrına dayanamayıp
Cediger yurdu bezdi.
Görünüşünü görsen çocuğun:
Kirpiği alev, gözü kor,
Kişide böylesi bela yok.
Geniş ağızlı, uçurum kaşlı,
Hele yiğitliğini sına da bak,
Gözü alev, sözü dik,
Burnu sarp kaya burnu gibi,
Bu kara saat kudurası,
Çekişeni yutacak gibi.
Atılışı kaplan gibi,
Sataşan sağ kalmayacak gibi.
İki gözü kıpkızıl,
Tabılgı közü gibi,
Şakırtısı çocuğun
Yıldırımın oku gibi.
Keskinliği çocuğun
Sazak korunun tıpkısı.

Made him equal to a hero's son,
Kuday granted her desire,
The child came to his thirteenth year.
When the child reached thirteen,
Sated with blood, grown hard,
Famed among the folk as Seytek,
He proved a burning ember,
Proved a scamp without an equal,
Proved a scourge that wore the people down,
He beat many a stout man,
Unable to bear his fury,
The Cediger land grew weary.
If you saw the child's appearance:
His lashes flame, his eyes live coals,
In no man is there such a bane.
Wide of mouth, with brows like cliffs,
And just test his valor and see —
His eye is flame, his word is blunt,
His nose like the nose of a sheer crag,
This black-hour fury of a boy,
Looks fit to swallow all who cross him.
His pounce is like a tiger's,
Whoever picks a fight will scarce survive.
His two eyes crimson-red,
Like embers of the tabılgı wood,
The clatter of the child
Is like the arrow of the lightning.
The keenness of the child
Is the very image of a sazak ember.

Belerse gözü Çolpan gibi,
Kepçe kulağı kalkan gibi,
Kara saat çocuğun
Dokunuşu ısırgan gibi,
Er gayreti çocuğun
Sağlam çelik kını gibi,
Keskinliğine bakarsan,
Buhara işi pala gibi.
Bozuşup gidenin
Kökünü toptan kurutacak gibi.
Görkemi çocuğun

When his eye glares, it is like Çolpan,
His ladle-ears like shields,
The black-hour child's
Touch is like the stinging nettle,
The manly mettle of the child
Is like a sheath of sturdy steel,
If you look upon his keenness,
He is like a saber of Bukhara work.
Whoever falls out with him —
He looks fit to dry up his root entire.
The splendor of the child

Göğermiş alev yatağı gibi,
Gerçek gayreti çocuğun
Vadili derin boğazın ağzı gibi,
Coştuğunda bu çocuk,
Yeriyle birlikte yutacak gibi.
Sağ küreği geniş çıktı,
On iki âzâsı denk çıktı,
Öbür dünyaya giden kan içiciden

Is like a flame-bed turned to blue,
The true mettle of the child
Is like the mouth of a deep valleyed gorge,
When this child surges up,
He looks fit to swallow you, ground and all.
His right shoulder-blade proved broad,
His twelve limbs proved matched,
Than the blood-drinker gone to the other world

Daha üstün bir er çıktı.
Yürüse dursa çocuğun
Karaltısı gök yalçın dağ gibi.
Dalgası gölün seli gibi,
Durdurmadan can yutacak gibi,
Çocuktan yaman haşarı çıktı,
Böylesi katıksız bela yok,
Koruyucusu boz kaplan,
Yamanın böylesi can olmaz.
Kara başlı ak buğra
Önü sıra sallanıp yürür,
Çiğnese kökünü kurutacak gibi,
Alp kara kuş, dev gibi büyük,
Pençesini gererek uzatmış,
Şimdi kapıp gidecek gibi.

A yet more peerless man he proved.
Whether the child walks or stands,
His silhouette is like a blue sheer mountain.
His wave is like the lake's flood-surge,
Fit to swallow souls without a pause,
The child proved a fearsome scamp,
There is no bane so unalloyed,
His protector a grey tiger,
No fiercer soul could ever be.
A white bull-camel, black of head,
Goes swaying on before him,
Should it trample, fit to dry your root,
The alp black bird, huge as a div,
Has stretched its talons spread out wide,
As if to snatch and carry off.

KARA DÖÖ'NÜN SEYTEK'İ BOZKIRDA ARAYIP GELİP ONA RASTLAYIP, ATA SOYUNU ANLATMASI

KARA DÖÖ SEEKS SEYTEK ON THE STEPPE, COMES UPON HIM, AND TELLS HIM OF HIS FATHER'S LINE

Kutlu dağın sırtında,
Tüfek atıp, yay çekip,
Av avladığı yerinde –
Kızıl doru at binip,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kahrı yüzüne vurup,
Pusatını kuşanıp,
Gönlünce at koşturup,
Dolambaç dağın ak ininde,
Ak in kartalı misali kuşu

On the ridge of the blessed mountain,
Firing his gun, drawing his bow,
In the place where he hunted game –
Mounted on a red-bay horse,
Knotting tight its horsehair tail,
Girded with a sheathless sword,
His fury written on his face,
Buckling on his battle gear,
Coursing his horse at his own will,
In the white den of the winding mountain,
A bird like the eagle of the white den

Koruyucusu bir dokuz,
Kımıldamadan yoldaş olmuş,
Destekçisi bir dokuz –
Kılığını gören şaşakalası,
Gayretini isteyip gören can,
Kara saat çocuktan
Titreyerek kaçası.
Aslı yurdun arslanı gibi,
İtişse canı yutacak gibi.
Karaltısı dağın beli gibi,
Tutsa canı yutacak gibi.
Ere yaraşır gözü dik,
Görsen şu çocukcağızın
Çok adamdan sözü dik.
İçse kana doymayası,
Çarpışsa can komayası.
Cediger değil, âlemi
Coşarsa tek başına güdesi,
Altındaki kalın tüylü yer

His protectors are a nine,
Unstirring they became his fellows,
His backers are a nine –
Whoever saw his guise stood stunned,
Any soul that saw and craved his mettle
From the black-hour child
Would flee away a-trembling.
Like the lion of his native land,
Should he grapple, fit to swallow souls.
His silhouette like a mountain pass,
Should he seize, fit to swallow souls.
His eye is bold, as fits a man,
Look upon this little child —
His word is blunter than most men's.
Should he drink, never sated with blood,
Should he clash, leaving no soul alive.
Not Cediger — the whole wide world
He would herd alone, should he surge up,
The thick-piled ground beneath him

Kalınından tütecek gibi!
Rastlayan adam sağ kalır mı,
Karşılaşan erenler
Hemen kırgına uğrayası.
Baldaksız kola kondurup,
Çarpmaya dağ bulamadan,
Vuruşmaya düşman bulamadan,
Dalmaya toz bulamadan,
Sataşmaya can bulamadan,
Ayı gözleyip, arslan kovup,
Av aramaya çıkmıştı,
Yiğitliğinden coştu,
Issız yere rast geldi.
Yedi-Özön bozkır yermiş:
Çalısı var çınar gibi,

Looks fit to smoke up from its depths!
Can any man who meets him live?
The stout men who encounter him
Would straightway meet with slaughter.
Perching the bird on his guardless arm,
Finding no mountain to strike against,
Finding no foe to fight,
Finding no dust to plunge into,
Finding no soul to pick on,
Watching for bear, chasing lion,
He had gone out seeking game,
He surged up in his valor,
And came upon a desolate place.
Yedi-Özön was steppe country:
Its brush like plane trees,

Serçeleri dağ tavuğu gibi,
Kulunları kunan gibi,
Yılanları urgan gibi,
Türlü türlü can yaratılmış!
Başıboş yatan yermiş,
Gaklayıp uçan kuzgun yok,
Gakıldayıp uçan karga yok.
El yürümezin ıssız kırı,
Elsiz bozkır derlermiş.
Çocuk yürüyüp vardığında,
Engebeli inişli tepeyi
Aşıp çocuk vardığında,
Kara kula at binmiş,
Çam gibi kargı almış,
Kınsız kılıç kuşanmış,
Yeniden yağacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurmuş,
Bileği kalın, taş yürek,
Kendi fil gövdeli badirek*,
Komokoylu sırlı kargısını
Heybetle yukarı dikmiş,
Cenkleşen düşmana
Korkup koltuk açmayan,

Its sparrows like mountain fowl,
Its foals like three-year colts,
Its serpents like hawsers,
All manner of creatures made!
It was land lying masterless,
No raven cawing in its flight,
No crow there cackling on the wing.
A desolate waste no folk had walked,
The folkless steppe, they called it.
When the child walked and arrived,
Over the rugged hill of dips
When the child crossed and arrived —
Mounted on a black-dun horse,
Bearing a lance like a pine,
Girded with a sheathless sword,
Like a cloud about to rain anew
His fury written on his face,
Thick of wrist, stone-hearted,
Himself an elephant-bodied badirek,*
His inlaid lance of Komokoy
Raised majestically on high,
Before the foe who wars with him
Never fearing, never flinching,

Damarına basanı
Tavşan gibi yere çalan,
Binlerce tümen düşman gelse,
Şaşıp kalmayan, telaşlanmayan,
İki gözünden od çıkan,
Omzu düşük, kendi iri,
Yassı alınlı, yayvan göğüslü,
Kesik burunlu, kızıl gözlü,
Kızıl yağız, heybetli,
Çetin bahadır bir can çıktı.
Canı görüp er Seytek,
Canı çıkarcasına sevinip:
«Devlerin irice biri imiş,
Yüz tutup kargı saplayayım,
Çetinlik taslayan yiğidin
Kılıçlayıp başını alayım,
Altında bindiği Aydayboz'u

Whoever treads upon his vein
He slams to earth like a hare,
Should thousands of tümens of foes come on,
Never startled, never flustered,
Fire darting from his two eyes,
Slope-shouldered, huge of frame,
Flat-browed, broad of chest,
Cut-nosed, red of eye,
Ruddy-dark, majestic,
A stern batyr of a soul appeared.
Seeing the soul, Er Seytek,
Rejoicing fit to burst his soul:
«He seems one of the bigger divs,
Let me face him and drive in my lance,
The warrior who plays at sternness —
Let me sword him and take his head,
The Aydayboz he rides beneath him

Ganimet edip kalayım,
İlk avım budur – diye,
Yedi-Özön dolusu elime
Müjdeleyip varayım!
Yedi-Özön'ün hanlığını
Halkımdan isteyip alayım –
Diye, böylece, er Seytek,
Çullanmış kartal gibi,
Hem de yiğitliği şu canın
Tek doğmuş kartal gibi,
Çevikliği ölçüsüz,
Laçın gibi çocuğun
Ustalığı dahi var.
Yüz tuttuğu düşmandan dönmeyen,
Ecel ile azaptan
Sonunda geri durmayan,
Yanan ateşten dönmeyen,
Gösterişli arslanın soyu,
Karşısına çıkan adamı
Düşmandır diye bilmişti,
Böyle bilince bu cancağız,

Let me keep as my war-spoils,
This is my first hunt – saying,
To my folk who fill Yedi-Özön
Let me go bearing glad tidings!
The khanship of Yedi-Özön
Let me ask and take from my people –
Saying so, thus, Er Seytek,
Like an eagle come swooping down,
And indeed the valor of this soul
Like an eagle born alone,
His swiftness without measure,
Like a laçın falcon, the child
Has mastery besides.
Never turning from the foe he faces,
From death's hour and from torment
Never in the end drawing back,
Never turning from the burning fire,
Seed of the stately lion,
The man who came before him
He had reckoned for a foe,
And reckoning so, this dear soul

İçin için gülmüştü.
Rengârenk giyinip,
Düşman deyince, yanası,
Kız kaynını görmüşçesine,
Parıldayıp gülüp sevinip,
Bahadırlığı, arslanlığı,
Babası ayköl yiğidin

Tıpkı kendisi gibi görünüp,
Cazayıl* hazırlayıp, yay alıp,
Ay baltasını kaldırıp,
Kargılarını doğrultup,
Sarı sahtiyan şalvar giyip,
Ayçık* altın tuğ alıp,
Şimdi gelen adamın
Karşısına çıktı er Seytek.
Çatal ağızlı yalçından,
At geçidinin alçağından,
Alt dudağına göz dikip,
Heybeti aşırı salmıştı.

Had laughed within himself.
Dressed in many colors,
At the word "foe," the burning one,
As a girl beholds her husband's kin,
Gleaming, laughing, rejoicing,
His prowess and his lion-heart,
Like his father, that moonlike-generous brave,
Showing forth his very image,
Readying his cazayıl, taking his bow,*
Raising up his moon-axe,
Leveling his lances straight,
Donning yellow saffian trousers,
Taking the ayçık golden standard,*
Against the man now coming on
Er Seytek went out to face him.
From the fork-mouthed crag,
From the low ground of the horse-ford,
Fixing his eye upon his lower lip,
He had cast his grandeur beyond all bounds.

Can komazcasına coşup,
Cellat gibi azıp,
Yakınına girip vardığında,
Kargısını bırakıp kollarını açıp,

Atından indi koca gövdesiyle,
Kara döö'nün ta kendisiymiş,
Bakan kara gözü imiş,
Çocuğu sağ esen görüp,
Buluşup armağan sunmaya,
Nice sırrını söylemeye,
Karşılaştığı demi imiş,
Kara döö ağan ta kendisiymiş,
Kendisi şöyle dursun, ağanın
Bakan kara gözü imiş.
Irlayıp söyleyip ırlarını,
İman gibi dosdoğru sırlarını

Surging as if to spare no soul,
Raging like an executioner,
When he came in close upon him,
The other dropped his lance and spread his arms,
Dismounted with his mighty frame —
It was Kara döö his very self,
It was his watchful dark eye,
Seeing the child safe and sound,
To meet him and to offer gifts,
To speak his many secrets —
This was the moment of their meeting,
It was Kara döö, his elder, his very self,
Not merely himself — his elder's
Watchful dark eye it was.
Singing, chanting out his songs,
His secrets true and straight as faith

Söylemeye geldiği demi imiş,
Söyleyiverip Talas'a
Dönmeye durduğu demi imiş.
Kara döö zavallı, ne etsin,
İçinde bir dert, kederi
Biriktirip gezdiği demi imiş,

Sinek kadar kuru canı,
Ah yavrum, üzüp gezdiği demi imiş!

Bilmediğini bildirip,
Duymadığını duyurup
Söylemeye geldiği çağı imiş,
Söyleyiverip Kara döö,
Dönmeye durduğu demi imiş.
On üçündeki Seytek'i
Görmeye geldiği demi imiş,
Gölgelik olursa bu çocuk,
Çok Cediger elinden
Ölmeye geldiği demi imiş!
Yamaca çıkageldiğinde,
Yiğidin hâlini söyleyelim,
Yiğidin oğlu er Seytek,
Erenin hâlini söyleyelim:
Horoz gibi kabaran koca arslan,
Kımıldamadan duran koca er,

Kara kıyaklı düzlüğe,
Dönüvermiş er Seytek,
Kara döö'ye varmaya.
Horoz gibi duran Kara döö,
El kavuşturup çocuğa,
Ak tulparın başını çevirmiş,
Söze girişip durmuş.
Çocuk yakına varırken,
Haykırıp kargı salarken,
Sıkıca balta çarpışıp,
Boğaz boğaza gelirken,
Yolu daraltıp kestirmeden,

This was the hour he came to speak them,
And having spoken, to Talas
This was the hour he stood to turn.
Poor Kara döö, what could he do —
A grief, a sorrow deep within,
This was the hour he roamed with it stored up,
His dry soul, small as a fly,
Ah, my child — the hour he roamed in torment!
To make known what he did not know,
To make heard what he had not heard —
It was the season he came to speak,
And having spoken, Kara döö —
It was the hour he stood to turn.
The thirteen-year-old Seytek —
It was the hour he came to see him;
If this child should be his shelter,
At the hands of the many Cediger folk
It was the hour he came to die!
When he came up onto the slope,
Let us tell the warrior's state,
The warrior's son, Er Seytek —
Let us tell the stout man's state:
A great lion puffed up like a rooster,
A great man standing without a stir,

To the plain of black kıyak grass,
Er Seytek had turned about,
To go up to Kara döö.
Kara döö, standing like a rooster,
Folding his hands before the child,
Had turned the white tulpar's head,
And stood entering into speech.
As the child drew in close,
As he cried out and cast his lance,
As axes clashed together hard,
As they came throat to throat,
Without narrowing or cutting off his path,

O yalçın dağ gibi Kara döö,
Ak tulparı yedeğine alıp,
El kavuşturup yalvarıp,
Kement gibi düğümlü koca yuları
Boynuna geçirip,
Atını çekip, baş eğip,
Seytek'e durdu yalvarıp:
«Sırttan akan pınarım,

Koca yiğitten kalan yavrucağım!
Kargıya nişan flamam,
Ayköl'den kalan armağanım!

Ağı katıp çalarsan, yer işte,

Bahadır, ezip geçersen, ben işte!

Bahadır, sıra sıra aşarsan, bel işte,

Hınçlanırsan biriciğim,
Kırıp geçirirsen, ben işte!
Kanatırsan, flama-tuğ işte,

Çarpışırsan, kavga şamata işte!
Keşfe çıktın yeri sınayarak,
Ganimet olup kul olan,
Kutluya besleme oğul olan,
Halkından öte kederlenen,
Kan içici arslandan ayrılan,
Elinden azıp başıboş kalan,
El ve yurdundan ayrılan,
Anlarsan, güzel yer işte,
Şimdi dökersen kanımı,
Kara döö ağan, ben işte.

Dün dilek diledim biriciğim,
Evliyanın verdiği duanın
Hatırını sayıp dururum.
Öbür dünyaya giden babanın,

That Kara döö like a sheer mountain,
Taking the white tulpar in lead,
Folding his hands, imploring,
The great halter knotted like a lasso
Slipping over his own neck,
Drawing his horse, bowing his head,
Kara döö stood imploring Seytek:
«My spring that flows down from the ridge,
My little one left by the great brave!
My pennant of aim upon the lance,
My keepsake left me by the moonlike-generous!
If you strike with poison mixed, here is the ground,
Batyr, if you crush your way through — here am I!
Batyr, if you cross ridge after ridge, here is the pass,
If you fill with wrath, my only one,
If you cut all down — here am I!
If you draw blood, here are pennant and standard,
If you clash, here are fray and tumult!
You rode out scouting, testing the land —
One made a slave as spoils of war,
Made a fosterling son to the blessed,
Grieving beyond his own folk,
Parted from the blood-drinking lion,
Strayed from his people, left masterless,
Parted from land and home —
If you understand, here is fair ground,
If now you spill my blood —
Kara döö your elder — here am I.

Yesterday I made a wish, my only one,
The blessing that the saint bestowed —
I hold its honor still.
Of your father gone to the other world,

Hızır'ın değdiği duanın
Hizmetinde yürürüm, yavrum,
Kıyamete giden babanın.
Ünlü baban arslandı,
Babandan kalan Kara döö,
Yavrum, üstün bir yadigâr bendim.
Dönüp de dinle sözümü,
Görüp git, yavrum, gözümü,
Irlayayım, dinle ırımı,
Doğrulayıp söylerim sırrımı:
Bugün seki başında dururum,
Bahadırdan kalan badirek,
Nicedir derdimi dökerim.
Sızlatayım dilimi,
Sına dur, yavrum, hâlimi,
Yiğidim, sana rast geldim.
Süz de otur şu hâlimi,
Çıkarayım kederimi.
Koca yiğitten kalan vasiyetim,
Asilden kalan som baltam,
Ayköl'den kalan koca dayanağım,

Vadide dimdik karaltım,
Bahadırdan kalan karaltım.
Karaltını görüp, er Seytek,
Yana yana pişip giderim.

Gözleyip duran erenim,
Erenim, sana söylerim,
Söyleyiverip biriciğim,
Geri dönüp giderim.
Kahrolası Kıyaz'a,
Her zamandan bir zaman,
Ten kulu olup nideyim,
Emaneti söyleyiverip,
Obama girip giderim.
Beyzadenin biriciği,
Kaçıp gezecek gün var mı?

The blessing touched by Hızır —
In its service do I walk, my child,
Of your father gone to the last day.
Your famed father was a lion,
Kara döö, left you by your father —
My child, I was a peerless keepsake.
Turn back and hear my word,
See my eye, my child, and go,
Let me sing — hear my song,
I speak my secret, proving it true:
Today I stand at the terrace-head,
Badirek left by the batyr,
Long have I poured out my grief.
Let me make my tongue lament,
Test my state, my child, as you will,
My brave, I came upon you.
Sit and gaze upon this state of mine,
Let me pour out my sorrow.
My testament left by the great brave,
My solid axe left by the noble,
My great mainstay left by the moonlike-generous,
My silhouette upright in the vale,
My silhouette left by the batyr.
Seeing your silhouette, Er Seytek,
I go on burning, scorched through and through.
My stout one whom I have watched for,
My stout one, to you I speak,
And having spoken, my only one,
I turn and go my way.
To the accursed Kıyaz,
Of all times this one time,
Why should I be his body-slave?
Speaking out the trust I bear,
I enter my camp and go.
Only one of the bey's line,
Is there a day to roam in flight?

Yiğidim, yetim, el nerede?
Hanzadenin biriciği,
Kaçıp gezmenin yolu var mı,
Vah Seytek, el nerede?
Binlerce insanın konduğu,
Sarı vadili Talas yerini,
Özleyen Kırgız elini,
Gösterecek gün var mı?
Kahırlanıp dikilirsen,
Kazıverirsen, çukur işte,
Halkından azıp sürünen,
Kara döö ağan, ben işte.
Hani Kançoro han, Kıyaz han,
Kâfirler ikisi birleşip,
Bellerini pekçe bağlayınca,
Yiğit Kıyaz, er Toltoy'un
Kanını güttüğü o demde,
İki haram toptan birleşip,
Akıttılar su gibi kanımı,
Ganimete aldı malımı,
Kül gibi yaktı canımı.
Yağmalatıp kesti kısrağımı,
Kul edip gitti Külçoro'yu,
Aç arslan yiğidimi!
Yeleyle kuyruktan ayırtıp,
Güdük etti bu ikisi,
Boynuz kırılıp, baş kalıp,
Boynuzsuz koydu bu ikisi.
Kürek etini kesip, yük vurup,
Yük hayvanı etti bu ikisi.

Gökkaşkayı ganimet edip,
Ölüye çevirdi bu ikisi!
Akıttılar su gibi kanımı,
Suretsiz sefil kul ettiler –
Kocamış Bakay'ı, Kanıkey'i,
İyice yaşlanmış ihtiyarımı.
Haram etti aşımı,
Kırıp geçti başımı!

My brave, orphan — where is the folk?
Only one of the khan's line,
Is there a way to roam in flight,
Alas, Seytek — where is the folk?
Where thousands of people camped,
The land of Talas with its yellow vale,
The Kırgız folk who long for you —
Is there a day I shall show you them?
If you rear up in wrath,
If you dig — here is the pit,
Strayed from his folk and crawling,
Kara döö your elder — here am I.
When Kançoro han and Kıyaz han,
The two infidels joining as one,
Bound up their loins full tight,
When the brave Kıyaz pursued
The blood of Er Toltoy, in that hour,
The two profane ones joined entire,
They made my blood flow like water,
Took my herds as spoils of war,
Burned my soul to ashes.
They plundered and cut down my mares,
Made Külçoro a slave and left —
My hungry lion of a brave!
Parting mane from tail,
The two of them left him docked,
The horn broken, the head remaining,
The two of them left him hornless.
Cutting his shoulder-flesh, loading him,
The two of them made him a beast of burden.
Taking Gökkaşka as spoils,
The two of them turned him to a corpse!
They made my blood flow like water,
Made abject slaves, stripped of all likeness –
Of aged Bakay, of Kanıkey,
Of my elder grown full old.
He made my food profane,
He crushed and broke my head!

Kaplan, senden ayrılıp,
Cediger yurduna kul olup,

Çocuksuz ihtiyara oğul olup,
Tutuşup yanıp kavruldum,
Önceki handan kalan buyla – diye,
Bu Seytek, senin kendini,
Yadigâr bilip yaşadım!
Sarp boğazlı berk yerden,
Güç alır diye yaşadım,
Ar için doğmuş arslan olsa,
Öç alır diye yaşadım!
Dinleyiver, yavrum, sözümü,
Atacığın Semetey'i boğazlayan
Kıyaz'dan,
Alıver, yavrum, öcümü!
Yavrum, han Bakay yağma elindedir,

Kanıkey gezer, kulunum,
Kançoro hanın kuşatmasında.
Akbala gezer zorbalıkta,
Yavrum, Kara döö ağan horluktadır.
Öleyim dedim arımdan,
Ölmeyip sağ gezmem –
Sen yavrucak var olduğundan!
Gideyim dedim arımdan,
Gitmez dururum, er Seytek,
Gözbebeğim, sen var olduğundan!
Yatsam kalksam yanarım,
Belime destek edinsem – diye,
Yüzleşen düşmanı kırsam – diye,

Kuday'dan umduğum budur,
Hep onu isteyip dururum!
Yağmalanıp giden birikimim,
Medet bildiğim Külçoro'm,
Armağan bildiğim er Seytek,
İkinize yanıp dururum!
Yüreğim kaynar, içim sızlar,

Tiger, parted from you,
A slave to the Cediger land,

A son to a childless elder,
I caught fire, burned and scorched,
The buyla left by the former khan – saying,
You yourself, this Seytek,
I held a keepsake, and so lived!
From the fast place with its sheer gorge
He will take strength, I said, and lived,
If he be a lion born for honor,
He will take revenge, I said, and lived!
Hear my word, my child —
From Kıyaz who slit the throat of your dear father Semetey,
Take, my child, my revenge!
My child, han Bakay is in the plunderers' hands,
Kanıkey wanders, my foal,
Ringed round by Kançoro han.
Akbala wanders in oppression,
My child, Kara döö your elder is in scorn.
I said I would die for my honor —
I do not die, but wander living –
Because you, little one, exist!
I said I would go for my honor —
I do not go, I stay, Er Seytek,
Apple of my eye — because you exist!
Lying or rising, I burn,
Might I make a prop for my back – saying,
Might I cut down the foe who faces me – saying,
This is what I hope from Kuday,
This do I ask forever!
My store swept off in plunder,
My Külçoro whom I held my help,
Er Seytek whom I held my gift,
For you two I burn without end!
My heart boils, my inwards ache,

Ne zaman dökerim derdimi?!
Düşün, Seytek, şu hâlimi.
Belini ne zaman bağlarsın,
Yiğit atacığını katleden,
Cediger oğlu Kıyaz'dan,
Ne zaman kanını güdersin?
Erkek isen, arslan isen,

When shall I pour out my grief?!
Think, Seytek, on this my state.
When will you bind up your loins,
From Kıyaz, son of Cediger,
Who slew your warrior father —
When will you pursue his blood?
If you are male, if you are lion,

Bozkurdun oğlu sen isen,
Dikkatle dinleyiver sözümü,
Uğursuz Kançoro'dan –
Halkı bezdiren o düzenbazdan,
Alsana öcünü!
Bambaşka olur şanınız,
Coşup gidersen, yetimim,
Cediger yurduna akın edin.
Azgın Kıyaz inatçının,
Hesabını bir yolunu bulup görün!
Halkı bezdiren düzenbazı,
Basıp yurdunu vurun.
Ok yağmurunu bolca yağdırıver,
Elin yeterse Kıyaz'ı,
Yol üstünde yarıver.
Kırk yılkıcının kuludur,
Atacığın erin sırdaşı,
Asil bozkurdun yaşıtı,
Yokuş çıksa desteği,
Han babanın dayanağı.
Önünde yürüse ak yolu,
Sürüp gitse sayısız ordusu.
Sevip okşasa göz bebeği,
Âlemi çiğneyen şahbazı.
Çelik toynaklı tulparı,
Yaman şahbaz sungur kuşu,
Hanzadelerin birisi,
Han baban Semetey'in kardeşi.
Kulaktan kulağa ulaştım,
Bilgelerden sordum.
Kervanlardan söz duydum,

If you are the grey wolf's son,
Listen closely to my word —
On the ill-omened Kançoro –
That schemer who wore down the folk,
Take your revenge!
Your glory shall be of another kind,
If you surge forth, my orphan,
Raid the Cediger land.
Of the rabid, stubborn Kıyaz
Find some way to settle the account!
The schemer who wore down the folk —
Press on his land and strike.
Pour down the rain of arrows in plenty,
And if your hand can reach Kıyaz,
Cleave him upon the road.
He is the slave of the forty herdsmen,
Your dear father's confidant,
Agemate of the noble grey wolf,
His support on the uphill climb,
Your khan father's mainstay.
Walking before him, his white road,
Driving behind, his countless host.
Cherished and caressed, the apple of his eye,
His şahbaz who trampled the world.
His tulpar of steel hooves,
His fierce şahbaz gyrfalcon,
One of the khan's own line,
Brother of your khan father Semetey.
From ear to ear I traced the word,
I asked it of the sages.
From caravans I heard the tale:

Kırk yılkıcı içinde,	*Among the forty herdsmen,*
Kıvılcım gibi yanıp kor olup,	*Burning like a spark, become an ember,*
El yokluğundan eğlenip,	*Idling for want of a folk,*
Bugün sağdır diye duydum.	*He lives this day, I heard.*
Yalınayak, yalın baş,	*Barefoot and bareheaded,*
Hizmet eder diye duydum.	*He serves, so I heard.*
Her hafta senin ağana,	*Every week upon your elder*
Horluk eder diye duydum,	*Scorn is heaped, I heard,*
3630 Yılkıcı başı Karagul,	*The herdsmen's chief Karagul*
Horluk eder diye duydum.	*Heaps scorn on him, I heard.*
Kırk kulaç boyunda taşıma –	*A carrying-rope forty fathoms long –*
Urgan alır diye duydum.	*He takes, so I heard.*
O urgana dolduruncaya dek,	*Until that rope is filled,*
Odun bağlar diye duyarım.	*He binds firewood, so I hear.*
Odun bağlayıp geldiğinde,	*When he comes with the firewood bound,*
O odunu gördüğünde,	*When he beholds that wood,*
Kahırlanıp Karagul,	*Karagul, filling with wrath,*
Kasap gibi kıyarmış işte bu.	*Butchers him like a slaughterer — even so.*
3640 Bu onmaz çoro onmaz – diye,	*This wretched çoro will not mend – saying,*
Er gayretini bırakmaz – diye,	*He will not drop his manly mettle – saying,*
Yılkıcılara hırpalatıp,	*Letting the herdsmen maul him,*
Pehlivanlara dövdürüp,	*Letting the strongmen beat him,*
Sersemlere parçalatıp,	*Letting dullards tear at him,*
Dokuz kova buz gibi suyu,	*Nine pails of ice-cold water*
Külçoro'ya yutturup,	*Forcing Külçoro to gulp down,*
Horlayıp gerdirip,	*Scorning him, racking him stretched,*
Su ardından, kudurası,	*And after the water, the rabid one,*
Dokuz tomuk yutturup,	*Forcing nine knucklebones down his throat,*
3650 Gerçek horluk edip bezdirip,	*Wearying him with scorn in truth,*
Şahbazı inim inim inletip,	*Making the şahbaz groan and groan,*
Dikenle dövdürüp,	*Having him flogged with thorns —*
Kavlak kafalı kurnaz kulun,	*The bald-pated cunning slave's*
Horluğu böyledir diye duydum.	*Scorn is of this kind, I heard.*
Yılkıcı başı Karagul,	*The herdsmen's chief Karagul,*
Sinsi kalmış kurnaz kulun,	*That sly, remaining, cunning slave —*
Zorbalığı böyledir diye duydum.	*His tyranny is of this kind, I heard.*
Alacakaranlık çöküp gün batarken,	*As dusk descends and the sun goes down,*
El daha sessizce yatarken,	*While the folk still lie in silence,*

Zorbalık edip bahadıra,
Doksan deriyi sepiletip,
Sabahleyin Çoro'yu,
Eğlence edip, kudurası,
Kalmuklar gibi oynatıp,
Azabı fazlasıyla saldı – der,
Ta nerelerin öcünü aldı – der.

Zavallı Külçoro ağanın,
Kanı kalıp bir kaşık,
Eti kalıp mosmor çürük,

Dönüşü olmayan gerçek yeri,

Wreaking tyranny on the batyr,
Making him tan ninety hides,
And in the morning, the Çoro —
Making him his sport, the rabid one,
Making him dance like the Kalmuks,
He loosed torment in excess – they say,
Took vengeance for who knows what far things – they say.
Of poor Külçoro, the elder,
His blood remaining but a spoonful,
His flesh remaining bruised and rotten blue,
The true place of no returning —

Görecek oldu diye duydum.
Horluktan, müşkül beladan,
Küreğindeki yaradan,
Arlandığından çok ağlayıp,
Ayköl'üm ağam – diye ağlayıp,

Ölecek oldu diye duydum.
Dönüşü olmayan gerçek yeri,
Koca ağan böylece,
Görecek oldu diye duyarım.
Sinek kadar canı böylece,
Harcayıp gezer diye duyarım.
Ağamdan kalan toynak – diye,
Arka bildiğim yavrucak – diye,
Hepsinden çok seni,
Dileyip gezer diye duyarım.
Vadili ırmağın pınarı,
Ah, ölürken gördüğüm yavrucağım.
Hani gökten yıldız oynamıştı,
Kök atan Manas'tan beri dost olan,
Nice kervanın başı,
Hastalananın usta hekimi,
Ayaş atam Momuncan,
Çare var, sebep var, ilaç var,

He was soon to see, I heard.
From scorn, from grievous bane,
From the wound upon his shoulder-blade,
Weeping much for wounded honor,
Weeping — My moonlike-generous elder! – saying,
He was soon to die, I heard.
The true place of no returning
Your great elder, even so,
Was soon to see, I hear.
His soul, small as a fly, even so,
He wanders spending it, I hear.
Hoof left me by my elder – saying,
Little one I held my backing – saying,
More than all the rest, for you
He wanders wishing, I hear.
Spring of the valleyed river,
Ah, my little one, seen as I lay dying.
Once a star had danced from heaven —
Friend since Manas, your root-forefather,
Head of many a caravan,
Master healer of the ailing,
Momuncan, my sworn-kin father —
There is remedy, there is means, there is medicine,

Momuncan'ın elinde,
İnsana şifa her şey var.
Sağ olursa Momun'a,
İnsana şifalı o güzele,
Altı yürük at ile,
Avuç içi kadar mektupla,
Tez elden haber salayım,
Yadigâr olacak Külçoro'yu,
Bu zavallıyı azaptan,
İyileştirip alayım.
Gündüz gece durmadan,
Momuncan ere varayım.
Söylenenden sorup ulaşsam,
Uzun kulaklı ihtiyardan,
Bunca yerden sorup öğrensem,

Kırk günlük yoldadır – der,
Urum denen eldedir – der.

In Momuncan's hand
Is everything that heals mankind.
If he lives, then to Momun,
To that fine one who heals mankind,
With six swift-running steeds,
With a letter small as a palm,
Let me send word in haste,
And Külçoro, who shall be the keepsake —
This poor wretch from his torment
Let me have healed and take him back.
Day and night without a halt
Let me go to Momuncan the man.
Were I to ask my way by hearsay,
From the long-eared elders,
Were I to ask and learn from all these parts —
He is forty days' road away – they say,
In the land they call Urum – they say.

Geçidi yüksek dağ aşarım,
Akıntısı sert su geçerim,
Beyin kaynatan çölü aşıp,
Bilinmez yerde gecelerim.
Gündüzü olur yedi gün,
Gecesi olur yedi gün,
On beş günde gelirim.
On beş günü geçirirsem,
Perişan olup ölürüm.
Momuncan'ı getirmezsem,
Gül ağamın gözünü görmezsem,
Doğmamışa dönüp çökerim,
Bahtım dönüp ölürüm.
Ölümden bu beden sağ kalırsa,
Kurbanın olayım yetimim,
Gecikmeden yürüyüp gelirim.
Ay gibi olan Ayçürök,
Yengeciğime selam söyle!
Seksen dua, kırk tılsım,
Yiğit yengem yapsın de,

I shall cross mountains high of pass,
I shall ford waters harsh of current,
Crossing the brain-boiling desert,
I shall night in unknown places.
Its days will be seven days,
Its nights will be seven days,
In fifteen days I shall come.
Should I let fifteen days go by,
I shall be broken, and shall die.
If I do not bring Momuncan,
If I do not see my rose-elder's eye,
I shall sink as one unborn,
My fortune turned, I shall die.
If this body outlives death,
Let me be your offering, my orphan,
Without delay I shall walk back.
To Ayçürök who is like the moon,
Give my greeting to my dear sister-in-law!
Eighty prayers, forty charms —
Say: let my brave sister-in-law work them,

Ganimetle gelen zülfikar*,
Ok geçmeyen sof cepken,
Ok yetişmeyen Tootoru,
Kaba Kıyaz kurnaz kuldan,
O üçünü kandırıp alsın de!
Bulunmaz iki eşyayı,
Gök heybeye emanet edip,
Bozkurt yengem koysun de!
Saklanan Kıyaz'ın Tootoru'sunu,
Bozkurt yengem, o kurnaz kadın,

Ustalıkla Kıyaz'dan,
Bir yolunu bulup kandırıp binsin de!
Kavganın hâli böyledir,
Hazırlanıp yengem dursun de!
Çığrışıp yansın canımız,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'dan,
Esirgenmesin kanımız,
Çarpışmayı sertçe salamadan,
Kan içici bahadır ağamın,
Kanını güdüp alamadan,

Horluğu nasıl görürüz?
Göğüs göğüse vuruşup,
Sıkıca kargı uzatışıp,
Kılıç sallayıp yay atıp,
Kıyamet koparıp görelim,
Kıl kadar esirgemeden bu canı,
Kırışalım durmadan.
Tependen inen Kıyaz'ın,
Töre olduğunu bilelim,
Tepesinden girelim.
Eğrisini zorlu bulalım,
Kıl kadar görmeden kuru canı,
Hınçlı cinini dökelim.
Bileği kalın Kıyaz'ın,
Bir hesabını bulalım.
Benim adım Kara döö,
Baban bozkurt er ile,

The zülfikar that came with the spoils,*
The broadcloth jacket no arrow pierces,
Tootoru whom no arrow overtakes —
From the coarse Kıyaz, that cunning slave,
Say: let her trick him and take those three!
The two things not to be found —
Say: let my grey-wolf sister-in-law
Entrust them to the blue saddle-bag!
The hidden Tootoru of Kıyaz —
Say: let my grey-wolf sister-in-law, that cunning woman,
With mastery, from Kıyaz,
Find some way to trick him and to mount!
Such is the way of battle —
Say: let my sister-in-law stand ready!
Let our souls blaze up with clamor,
From Kıyaz, the son of Bagış,
Let our blood not be spared,
Without loosing the clash full hard,
Without pursuing and avenging the blood
Of my blood-drinking batyr elder,

How shall we bear the scorn?
Striking breast to breast,
Thrusting lances hard and fast,
Swinging swords and shooting bows,
Let us raise the last day and see,
Not sparing this soul a hair's breadth,
Let us cut down without cease.
Of Kıyaz who descends upon your crown —
Let us learn what lordship he claims,
Let us come in over his crown.
Let us find his crookedness the hard way,
Not seeing this dry soul worth a hair,
Let us pour out his wrathful demon.
Of thick-wristed Kıyaz
Let us find some reckoning.
My name is Kara döö —
With your father, the grey wolf man,

Elin koruyucusu arslan ile,
Er Semetey er ile,
Koyunumuz ağıl ortağıydı,
Aşımız sofra ortağıydı,
Kazandığımız ortak birikimdi,
Ölümde ortak, imanda eştik.
Parmak kadarken baş birleştirip,
Küçücükken karşılaşıp,
Keşfe birlikte çıkışıp,
Çampañ'dan yılkı alışıp,
Kuru otu yakıp, tuğ dikip,

Rastlayana şamata salıp,
Birleşip kargı uzatışıp,
Gürültüyü birlikte koparıp,
Kavgaya girip er sapladık,
Alpı saplarsak denk sapladık.
Haracı birlikte saldık,
Kaş çatıp göz bozup,
Kederlenip söz bozup,
Hangi demde gönül kırıştık!
Benim hâlim böyledir –
Kara döö derler adıma,
Kuvvet bilirsen sözümü,

Yadigâr olurum sana,
Güç al, yavrum, sözümden.
Zavallı baban arslandı,
Her yanı denkti, kusursuzdu,
Hani bakılsa göze ilişmeden,
Nerede olduğu bilinmeden,
Taybuurul'dan ayrılıp,
Başka at yürümez, kederlenip,
Düşman kuşatıp dolmuştu.

Zavallı baban er sultan,
Kırda kayıp olmuştu.
Yetkin baban yitip,
Düşmanın işi yoluna girip,

With the lion, guardian of the folk,
With Er Semetey, the man,
Our sheep shared one fold,
Our food shared one cloth,
What we won was a common store,
Partners in death, mates in faith.
Finger-small, we joined our heads,
Meeting when we were little ones,
Riding out to scout together,
Taking herds from Çampañ together,
Burning the dry grass, planting the standard,
Loosing tumult on all we met,
Joining to thrust our lances,
Raising the uproar together,
We entered the fray and speared men,
If we speared an alp, we speared as equals.
We levied tribute together —
Knitting brows, souring eyes,
Grieving, breaking words —
In what hour did we ever break hearts!
Such is this state of mine –
Kara döö they call my name,
If you take my word for strength,

I shall be a keepsake to you,
Take strength, my child, from my word.
Your poor father was a lion,
Every part matched, without a flaw,
Yet, look — catching no one's eye,
None knowing where he was,
Parted from Taybuurul,
No other horse would go — grieving,
The foe had ringed him round and swarmed.
Your poor father, the man-sultan,
Was lost upon the wild.
Your consummate father vanished,
The foe's affairs came right,

Öldüğünü bu göz görmedi,
Halk çığrışıp, figan kopup,
Çapalayıp toprağa gömmedi.
Yiğit baban yitince,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz,
Talas'a döktü kanımı,
Yağmalayıp aldı malımı.
Horladı Bakay devimi,
Keñ-Kol'dan aldı kısrağımı,
Ganimet etti devimi,
Er Kıyaz çıkardı besbelli,
Ta nerelerdeki hıncını.
Zehir etti tuzumu,
Yağmalayıp götürdü kızımı.
Coşunca yarıp başımı,
Sordu mu sanki yaşımı?
Sarı kanımı heder etti,
Bir kaşık kan bizde kalmadı.
Yılkıcı etti bedenimi,
Yaptı mı sanki toyumu?
Kilitledi sanki düşüncemi,
Bağladı pazar bahtımı,
İnletip çığrıştırıp,
Yaktı altın tahtımı.
İşi azıtınca er Kıyaz,
Çınarımı kesti horlayıp,
Kocaya varan Ayday Çürök'ü,

This eye did not see him die,
No folk cried out, no wailing rose,
None dug the earth and buried him.
When your brave father vanished,
Bagış's son, Er Kıyaz,
Spilled my blood at Talas,
Plundered and took my goods.
He scorned my div Bakay,
Took my mares from Keñ-Kol,
Made my div his spoils of war,
Er Kıyaz plainly vented
His spite from who knows where.
He turned my salt to poison,
Plundered and carried off my daughter.
Surging, he split my head —
Did he ever ask my years?
He wasted my sallow blood,
Not a spoonful of blood was left us.
He made my body a herdsman's —
Did he ever hold my feast?
He locked away my very thought,
He bound my market-fortune,
Making all groan and shriek,
He burned my golden throne.
When Er Kıyaz ran to excess,
He felled my plane tree, scorning it,
And Ayday Çürök, a wedded wife,

Düpedüz aldı ganimet edip.
Bastığı yer çukur oyuk olup,
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Koltuk açan düşman olup,
Sırta çıkıp konup,
Sözü bozuk, kahrolası,
Er Kıyaz'dan yana olup,
Köökör dolusu döktü kanımı,
Çok giderdi onurumu.
Göz göre horladı ihtiyarımı,
Çok yaktı canımı.

He took outright as spoils of war.
Where he treads, a pit, a hollow —
Çubak's son Kançoro,
Become a foe with open arms,
Going up to camp on the ridge,
Rotten of word, the accursed one,
Taking his stand at Er Kıyaz's side,
Spilled my blood by the köökör-full,
Stripped away my honor utterly.
Before my eyes he scorned my elder,
Burned my soul full sore.

Yalvarsam dinlemedi sözümü,
Kırdı ahmak soluğumu,
Söktü kazığını yele ipimin,
Düpedüz halayık etti – der,
Kanıkey gibi anneni.
Dertlense de dinlemez sözünü,
Kavlak kafalı kudurası,
Söndürdü böyle soluğunu.
Nice müşkül dert var,
Dinleye dur, yetim, sözümü.
Dertlensem içimde derdim var,
Söylense ilginç hâlim var.
Dikkatle, yetim, dinleyiver.
Atacığının sırdaşı,
Ölümde ortak yaşıtı.
Önüne katsa ak yolu,
Ardındaki sayısız ordusu,
Yokuş çıksa desteği,
Koca babanın dayanağı,
Er Külçoro, körpe kardeşi.
Bozkurt babanın ereni,
Her şeyi tam olan yiğidi.
Kan içici baban gidince,
Tuzağa düştü diye duydum,
Kançoro ile Kıyaz'a,
Ele düştü diye duydum.
Koca Kançoro, er Kıyaz –
Aslını bilen adam yok,
Kimi adam söz eder:

Though I begged, he heard no word,
The fool crushed out my breath,
Tore up the stake of my mane-rope,
He made an outright bondmaid – they say,
Of your mother, like Kanıkey.
Though she grieves, he heeds no word,
The bald-pated rabid one
Snuffed out her breath just so.
Many a grievous sorrow is there —
Listen, orphan, to my word.
Should I grieve, I have grief within,
Should it be told, my state is strange.
Closely, orphan, listen well.
Your dear father's confidant,
His agemate, partner in death.
Driving before him, his white road,
Behind him, his countless host,
His support on the uphill climb,
Your great father's mainstay,
Er Külçoro, his tender brother.
Your grey-wolf father's stout man,
His brave complete in everything.
When your blood-drinking father went,
He fell into the snare, I heard,
To Kançoro and to Kıyaz,
He fell into their hands, I heard.
Great Kançoro, Er Kıyaz –
No man knows the truth of it,
Some men tell the tale:

– Er Külçoro bahadırın,
Kılıçlayıp başını aldı – diye,
Yol üstünde sürükletip,
İt sürüsüne yardı – diye.
Kanına karga kondu – diye,
Çırılçıplak soyulup,
Etine yırtıcı doydu – diye.
Söylenenden sorup ulaşsak,
Bilgelerden sorsak,

– Of Er Külçoro the batyr,
He sworded off his head – saying,
Dragged him along the road,
Cleft him for the pack of dogs – saying.
Ravens perched upon his blood – saying,
Stripped stark naked,
Beasts of prey gorged on his flesh – saying.
Were we to ask our way by hearsay,
Were we to ask the sages —

Kavlak kafalı kudurası,
Öldürmeden, yitirmeden,
Diri tutup aldı – der,
Horluğu eksik etmedi – der.
Azgınlığından Kançoro,
O Külçoro zavallının,
Sağ küreğini oydu – der,
Sakat edip sürüp yerine,
Eksiltip sürüp vardı – der,

Er Kıyaz'ın eline.
Sol küreğini oymuş,
Kırk yılkıcı pehlivana,
Kıymetli Çoro bahadırı,
Yılkıcı edip koymuş.
Kocamışken Bakay'ı,
Kuzgun gibi gözünü kızartıp,
Kır sakalını süründürüp,
Bozkurt Bakay ihtiyarın,
Gözleri hep irinlenip,
Dertlenip eklemleri titreyip,
Öleyim deyip ölemeden,
Öz canına kendi kıyamadan,
Dünyadan gidemeden,
Dileğine eremeden,
Kocamış Bakay atanız,
Çoro'dan horluk gördü – der,
Pehlivandan dayak yedi – der.

Alaçıkta kapatılıp,
Pehlivanlarca hırpalanıp,
Ganimet oldu diye duydum.
Sayısız ordudan korkmaz han Bakay,

Bir adam görse sinip büzülüp,
Alaçıkta saklanıp,
Has erenden dayak yiyip,
Kel karısından laf işitip,
Kamışla su içip,

The bald-pated rabid one,
Not killing him, not losing him,
Took him alive – they say,
Stinted him no scorn – they say.
In his rabidness, Kançoro,
Of that poor Külçoro
Gouged the right shoulder-blade – they say,
Crippled him and drove him to his place,
Diminished him and drove him on – they say,
Into the hands of Er Kıyaz.
He gouged out his left shoulder-blade,
To the forty herdsmen-strongmen
The precious Çoro, the batyr,
He set down as a herdsman.
Bakay, in his old age —
Reddening his eye like a raven's,
Dragging his grizzled beard in the dust,
The grey wolf Bakay, the elder,
His eyes forever festering,
Grieving, his joints a-tremble,
Wishing death yet unable to die,
Unable to take his own life,
Unable to leave the world,
Unable to attain his wish,
Aged Bakay, your forefather,
Suffered scorn from the Çoro – they say,
Took beatings from the strongman – they say.
Shut up inside a hovel-tent,
Mauled by the strongmen,
He became spoils of war, I heard.
Han Bakay, who feared no countless host,

Cringing, shrinking at the sight of one man,
Hiding in the hovel-tent,
Beaten by the chosen stout men,
Tongue-lashed by his bald crone,
Drinking water through a reed,

Zahmetle gün görüp,
Kaygılanıp hıçkırıp,
Her gün bozlayıp sızlayıp,
İri kemikleri çatırdayıp,
Bahadırlarca dövülüp,
Pehlivanlarca hırpalanıp,
Müşkül cehennem yüklenip,
Pehlivanlara gökbörü olup çekiştirilip,

Başındaki samur börk –
Devedikeni gibi çöp olup,
İnleyip duran Bakay ağanın,
Horluğu başından aşkın olup,
Geniş dünya dar olup,
Bahadır Bakay hor olup,
Bitkin düştü diye duydum.
O Bakay ölmüştür belki,
Onca çile çekmekten o zavallı,

Sinek kadar cana kıymıştır.
Yok değilse, ey Seytek,
Cediger'in Kıyaz'ına,
Ok yağmurunu ne zaman salarız?
Kocamışken Kanıkey'i,
Yaşlanmışken Bakay'ı,
Aç nara ile figan koparıp,
Göğü yaran gürültü koparıp,
Karalar giyip düşmana,
Ne zaman kırgın salarız?
Yolunu bulsak, çilekeşi,
Ayırıp kurtarırız!
Eceli gelen adam ölmez mi,
Ölmeyen gününü görmez mi?
Yavrum, Cılgın'ı, Keñ-Kol
yerini –
Kara cepkenli, ak kalpaklı,
Ne zaman bulup kavuşursun,

Mutlu Kırgız eline?

Seeing his days in hardship,
Sorrowing and sobbing,
Wailing and aching every day,
His great bones cracking,
Beaten by the batyrs,
Mauled by the strongmen,
Loaded with a grievous hell,
Tugged about by strongmen like the goat in gökbörü,
The sable cap upon his head –
Become trash like a camelthorn,
Bakay the elder, ever groaning,
His scorn heaped over his head,
The wide world grown narrow,
Batyr Bakay brought to scorn,
Fell exhausted, so I heard.
That Bakay has died, perhaps —
From bearing all that torment, the poor wretch
Has taken his fly-small life, perhaps.
If it be not so, O Seytek,
Upon the Kıyaz of Cediger
When shall we loose the rain of arrows?
For Kanıkey in her old age,
For Bakay grown full aged,
Raising war-cries and lament,
Raising a din to split the sky,
Clad in black, upon the foe —
When shall we loose the slaughter?
If we find the way, the long-suffering one
We shall part from them and save!
Does not a man whose hour has come die,
Does not the undying see his day?
My child, Cılgın, and Keñ-Kol —
that land –
Black-jacketed, white-kalpaked —
When will you find and rejoin

The happy Kırgız folk?

Bu Kara döö ağanın,
Kargı tutup saf bozan,
Ustalığı vardı,
Ay-âlemi perişan eden,
Yamanlığı vardı.
Altı aya dek, ey Seytek,
At sırtında yel gibi süzülürüm,
Ay-âlemi dolaşırım!
Yumrulaşan dağ komam,
Dopdolu çukur oyuk komam,
Kımıldayan el komam,
Sarpı, müşkül yeri komam!
Kırların hepsini dolaşıp,
Yerin üstünü tarayıp,
At yorup, yer arayıp,
Nar devesinin kuyruğunu örmezsem,
Hastalığa çare, en usta,

Kızılsart'ı bulmazsam,
Doğrusu Kuday beni çarpsın!
Kızılsart'ın hâlini söyleyeyim,
Gökten yıldız oynamıştı,
Ulu atan Manas arslan ile,

Öbür dünyalık dost olmuştu.
Hastalığa çare Kızılsart,
Kızılsart'ı alıp gelirim.
Kara döö ağan ölmezse,
O Kızılsart yiğidi,
Gösteririm gözüne,
Alıp gelirim sana!»
Elinden tutup söz söyleyip,
Elveda, yetim – deyip söyleyip,
O Kara döö bahadırın,
Benzi ağarıp solup,
İki gözünden akan yaş,
Köprücükten aşağı dökülüp,
Elini tutup uzaklaşıp,
O Külçoro şahbazı,

This Kara döö, your elder,
Gripping the lance, breaking the ranks —
Such mastery he had,
Throwing the moonlit world to ruin —
Such fierceness he had.
For six months' space, O Seytek,
I glide like wind on horseback,
I roam the moonlit world entire!
I leave no rounded mountain,
I leave no brimming pit or hollow,
I leave no stirring folk,
I leave no steep or grievous place!
Roaming all the wilds,
Combing the face of the earth,
Wearying horses, searching lands —
If I braid not the she-camel's tail,
If I find not the remedy of sickness, the most masterful,
If I find not Kızılsart —
Then truly may Kuday strike me down!
Let me tell Kızılsart's state:
A star had danced from heaven,
With your great forefather, Manas the lion,
He was sworn friend unto the other world.
Kızılsart, remedy of sickness —
Kızılsart I shall bring back.
If Kara döö your elder does not die,
That brave Kızılsart —
I shall show him to your eye,
I shall bring him back to you!»
Taking his hand, speaking his word,
Farewell, orphan – so saying,
That Kara döö the batyr,
His face turning pale and wan,
The tears that flowed from his two eyes
Pouring down past his collarbone,
Clasping his hand and drawing off,
That şahbaz Külçoro

Er Seytek'e emanet edip:
«Yaralı ağan Külçoro –

Cediger'in Kıyaz'ına,
Öldürtüverirsen, kötü ad kalır,

Külçoro sana emanet!
Baban bozkurt arslandı,
Babadan kalan yadigârı,
Arslanım Seytek, sendin.
Arka bilip bel bağlayıp,
Bekleyip duran bendim.
Bekleyip durma sebebim –
Tulpardan kalan toynaksın,
Kutlu hazine yavrucaksın.
Kargıdaki çelik flamasın,
Pınar başında biten kavaksın,

Küheylanım esen gezsin – diye,
Sen bana gereksin.
İçince susuzluk gideren,
Yamaçtan akan pınarım,
Öbür dünyaya giden asilden,
Alıp kaldığım yavrucağım.
Er Kıyaz'ın saldığı kargaşada,
Erkenden giden bahadırdan,
Karına düşüp doğan,
Serpilip yetişip er oldun,
Bahadır, er oğluyla denk oldun,
Yetim doğup yetiştin,
Yurduna güçbela katıldın.
Söylesem ilginç hâlim var,
Kara döö ağam söyledi – diye,
Kara bahtlı yetim, dinleyiver.
Beyzadenin soyu,
Kaçıp gezmenin yolu var mı?
Bahtı kara Seytek, el nerede?
Hanzadenin biriciği,
Kaçıp gezmenin yolu var mı?

He gave in trust to Er Seytek:
«Your wounded elder Külçoro –

To the Kıyaz of Cediger —
If you let him be killed, an ill name remains,
Külçoro is your trust!
Your father was the grey wolf lion,
The keepsake left there by the father,
My lion Seytek, was you.
Holding you my backing, binding my hopes,
It was I who kept the watch.
The reason for my waiting –
You are the hoof left by the tulpar,
You are the blessed treasure, little one.
You are the steel pennant on the lance,
You are the poplar grown at the spring-head,
May my courser roam in health – saying,
You are what I need.
My spring that quenches thirst in drinking,
Flowing down the mountain slope,
From the noble gone to the other world,
The little one I took and kept.
In the turmoil that Er Kıyaz loosed,
From the batyr who went early,
Conceived and born into the womb,
You shot up, grew, became a man,
Batyr, you matched a hero's son,
Born an orphan, you were raised,
By hard straits you joined your land.
Should I tell it, my state is strange —
Kara döö my elder said it – saying,
Dark-fated orphan, listen well.
Scion of the bey's line,
Is there a way to roam in flight?
Dark-fated Seytek — where is the folk?
Only one of the khan's line,
Is there a way to roam in flight?

Kara bahtlı Seytek, el nerede?
Ele erecek gün nerede?
Ben dönüp geldiğimde,
Kara çelik zülfikarı,
Kavrayınca omuz omuza,
Er Kıyaz ile itişip,

Dark-fated Seytek — where is the folk?
Where is the day you reach your folk?
When I have turned and come again,
The black-steel zülfikar
Once we grip it, shoulder to shoulder,
Grappling with Er Kıyaz,

Topuna cehennem salalım,
Durdurmadan vurup alalım,
Törelik taslayan Cediger'in,
Töresini aşağı indirip,
Tutuşup kavga salalım.
Kıl kadar görmeden bu canı,
Kırgına girip kalalım,
Uçtakini bucaktakini kırıp,
Kırgının alasını salalım.
İşte, kıyamete giden babanın,
Böylece öcünü alalım!
Başlarını bağlayalım,
Yavrum Seytek, sözümü dinle!
Bahadırlarını tepeleyelim.
Göklere kabaran Kıyaz'a,
Haykırıp kargı uzatalım,
Obasına azap salalım,
İşte ay gibi kadın anneni,
Açıkça çekip alalım.
Kavga salıp görelim,
Ecel yazımız gelmişse ölelim.
Hani Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Kırgız kaygısız yatarken,
Mutluluğun esen çağında,
Kaplan Semetey varken,
Kazıyı doğrayıp yerdik,
Kunan binip kuş salıp,
Bize bela nerede derdik.
Canımız sıkılsa karaca avlardık,
Sıkılmazsak başıboş oynayıp yatardık.
Kımız içip kızışıp,
Şakaktan teri silişip,

Let us loose hell upon their host,
Let us strike and take without a pause,
Of Cediger that plays at lordship
Let us bring the lordship low,
Let us catch fire and loose the fray.
Not seeing this soul worth a hair,
Let us enter into the slaughter,
Cutting down the farthest and the nearest,
Let us loose the motley of the slaughter.
There — for your father gone to the last day,
Thus let us take revenge!
Let us bind up their heads,
My child Seytek, hear my word!
Let us crush their batyrs down.
At Kıyaz swelling to the skies
Let us cry out and thrust the lance,
Let us loose torment on his camp,
And your mother, that moonlike woman —
Let us pull her out in open day.
Let us loose the fray and see,
If our fated hour is written, let us die.
Once, in Kara-Buura, in Çatkal,
While the Kırgız lay untroubled,
In the sound season of gladness,
While the tiger Semetey lived,
We carved the kazı and we ate,
Riding three-year colts, flying our birds,
Where could trouble find us, we said.
Bored, we hunted roe deer,
Not bored, we played and lay at ease.
Drinking kumis, warming up,
Wiping sweat from each other's temples,

Rakıya doyup coşup,
Aç şahbaz gibi çırpınıp,
Kısmet büyüyüp gürleyip,
Aç arslan gibi kükreyip,
Ala-Too'yu yurt edindik,
Güreşip kimse yenemedi.
Gök kaplan gibi kıvranıp,
Bozkurtluğunu bildiğinde,

Sated with rakı, surging,
Flailing like a hungry şahbaz,
Fortune swelling, thundering,
Roaring like a hungry lion,
We made Ala-Too our homeland,
Wrestling, none could throw us.
Writhing like the blue tiger,
When he knew his grey-wolf nature,

Ta Kakan'ın hanı uyanıp,
Düşman dese boyun çevirmeyen,

O büyük atan Manas varken,
Yüzleşmeye gelir mi ola – diye,
İçine kaygı düşüp,
Ta Beecin'in hanı ağlamıştı.
Kök atan köklü han olmuştu,

Onunla itişen kula,
yer çoktan hazır olmuştu.
Baş atan başka bir han olmuştu,
Çekişen kula yer hazır olmuştu.

Ulu atandan kök atan –

Sombuk'un suyunu boylamıştı,
Savaşan düşman yerde sürünmüştü.
Kirpiği alev, kor olmuştu,
Haykırışı çelik ok olmuştu.
Arslan atan varken,
Haykıran düşman yok olmuştu.
Rast geleni yakalamıştı,
Tutuşanı çiğnemişti,
Çarpışırım diye atanla,
Koñurbay sağ kalmamıştı.
Baban üstün arslandı,
Baban gibisini bir Kuday,
Can yaratıp baban gibi,
Kula vermez asla.

Even the khan of Kakan waking,
He who never turned his neck at word of foe —
While your great forefather Manas lived,
Will he come to face us, I wonder – saying,
Care sinking into his heart,
Even the khan of Beecin wept.
Your root-forefather was a deep-rooted khan,
For the slave who grappled with him,
the ground had long been ready.
Your head-forefather was another khan,
For the slave who strove, the ground was ready.
After your great forefather, your root-forefather –
Had ranged the waters of Sombuk,
The warring foe crawled on the ground.
His lashes were flame, turned ember,
His war-cry was an arrow of steel.
While your lion forefather lived,
The crying foe was brought to naught.
He seized whomever he came upon,
He trampled whoever grappled,
Saying, I shall clash with your forefather,
Koñurbay did not stay alive.
Your father was a peerless lion,
One like your father, the one Kuday,
Creating souls, one like your father
He never grants a slave.

Baban kan içici Semetey,
Orta Keñ-Kol'da yaylamıştı,
On dört tulpar bağlamıştı,
Ok atışarak düşman gelse,
Önüne katıp sürmüştü.
Öfkesine dokunanı,
Azı dişine vurup çiğnemişti.
Yiğitliği cana destan olmuştu,
Kuşanıp baban girdiğinde,
Ta... Beecin'in yurdu figan olmuştu.
Doğan gibi atan dururken,
Düşman boynunu çevirmemişti.
Öfkesine dokunulduğunda,
Aygan'ın yurdu ağlamıştı.

Your father, blood-drinking Semetey,
Had summered in mid Keñ-Kol,
Had tethered fourteen tulpars,
If foes came trading arrow-shots,
He drove them herded on before him.
Whoever touched his wrath
He struck to his back teeth and champed.
His valor became a legend to the soul,
When your father girded and went in,
Far... Beecin's land was all lament.
While your falcon forefather stood,
No foe would turn his neck.
When his wrath was touched,
Aygan's land wept sore.

Sadağındaki oku boşaltan,
Kılıcı keskin çeliktendi,
Haykırdığında senin baban
Ta şu Hıtay'ın yurdunu bomboş bırakırdı.
Upuzun boylu babanın
Sağ küreği genişti,
Coşup köpürdüğünde baban
Oyrat'ın yurdunu yer bitirirdi.
Arslan babanın hâli işte böyleydi,
El tutan hakanlar gibiydi,

He who emptied the arrows from his quiver,
His sword was of keen-edged steel,
When your father raised his cry
He would leave yon land of Hıtay stripped bare.
Your father, towering tall of stature,
Broad was his right shoulder-blade,
When your father surged and foamed
He would devour the land of Oyrat whole.
Such was the state of your lion father,
He was like the khans who hold the people's hand,

Âlemi sarsan pehlivan gibiydi,
Ay'ın yarattığı kulunu
Meğer böyle yaman yaratırmış.
Kirpiği duman, gözü kor,
İnsanda öyle heybet olmaz.
Koca ağızlı, yar kabaklı,
Aç arslan göğüslü,
Avcı şahin bakışlı,
İki gözünün çukuru
Kurumuş gölün bataklığı gibi,
Kımıldasa koca çağı
Kıl yerine yutacak gibi.

Like a pehlivan who shakes the world,
The servant that the Moon created —
So fiercely, it seems, was he created.
His lashes smoke, his eyes live coals,
Such majesty is not found in man.
Vast of mouth, with cliff-like brows,
With the chest of a hungry lion,
With the gaze of a hunting falcon,
The hollows of his two eyes
Like the marsh-bed of a dried-up lake,
Should he but stir, a whole great age
He seemed to swallow like a hair.

Bıyığının bir teli
Yağlı balta sapı gibi,
Kıvrılıp çıkan bıyığı
Buharalının filizi gibi.
Ağzından çıkan soluğu
Orta geçidin yeli gibi.
Coştu mu, insanın
Tüyünü komadan yiyecek gibi.
Göçüp giden arslan baban –
Vadili düz yaylanın
Dar boğazı gibi bir erdi.
Engebeli bayırın
Derin geçidi gibi bir erdi.
Mızrak uzatan erenlerin
Bahadırıydı er baban.
Aybalta çalan yiğitlerin,
Dağın bittiği yücenin
Sivri burcu gibiydi er baban.

A single strand of his moustache
Like the haft of a well-greased axe,
His moustache curling upward
Like the young shoot of Bukhara.
The breath that issued from his mouth
Like the wind of the middle pass.
Once he surged, it seemed he'd eat
A man whole, sparing not a hair.
Your lion father, gone beyond —
He was a man like the narrow gorge
Of the level valley pasture.
He was a man like the deep defile
Of the rugged, broken hillside.
Of the brave men who thrust the lance
Your warrior father was the batyr.
Of the yigits who swing the moon-axe,
Like the sharp-peaked bastion of the height
Where the mountain ends was your warrior father.

Vay, Seytek kulunum, tayım,
Senin öyle baban öldüğünde –
Karındaydın sen, yetim,
Çepeçevre sarıp Cediger,
Babandan kalan sayısız malı –
Kamçıyla ölçüp bölüştüğünde,

Yağmur misali yay çekip,
Dolu gibi bölük bölük ok atıp,
El çığrışıp, asker dolup,
Müşkül artıp, kahır dolup,
Düşman tuzağına takılıp
Düştük Kıyaz'ın eline.
Talas'tan bozdu yılkımı,
Yurdumu talan edip gitti,
Hesapsız kırdı halkımı,
Kırıverdi belimi.
Halkımı ganimet etti,
Öldürdü kudretli hanımı.

Vay, Seytek, my foal, my colt,
When such a father of yours died —
You were in the womb, an orphan,
The Cediger, closing round on every side,
The countless herds your father left —
When they measured them out with the whip and shared them,
Drawing bows like falling rain,
Loosing arrows troop on troop like hail,
The people crying out, soldiers swarming,
Hardship mounting, anguish brimming,
Caught in the enemy's snare
We fell into Kıyaz's hands.
From Talas he scattered my horse-herds,
He plundered my homeland and went,
He slaughtered my people beyond counting,
He snapped my very spine.
He made my people spoils of war,
He killed the mighty khan.

Talas'tan bozdu şehrimi,
Kahrolası Cediger
Kılıçlayıp kesti tay bağımı,

Kırıp geçirdi halkımı,
Namlı Kırgız, bizim el
Tutsak düşüp azaldı.
Yaman baban göçtükten sonra,
Kahrolası Cediger
İşte böyle verdi cezanı.
O zamanlar Kara dev –
Yarım yamalak bir candım,
Bahadırlık yok, arslanlık yok,
Kendim toy bir çocuktum.
Yücelere çıkıp vuruşulmuş,
Yiğit baban ölmüş,
Ganimet olup Kutu'ya
Yaman ağan gelmiş.
Çocukluktan sıyrılıp,
Hor görülerek büyüyüp,
Kulluk yakasından kurtuldum.
Bagış oğlu Kıyaz'la
Kapışayım diye yutkundum.

From Talas he wrecked my city,
The accursed Cediger
Slashed with the sword and cut my colt-tether,
He cut my people down and through,
The famed Kırgız, our people,
Fell captive and dwindled away.
After your fierce father passed beyond,
The accursed Cediger —
Thus did he deal you your punishment.
In those days I, the Black giant —
I was but half a soul, a patchwork thing,
No batyr's might, no lion's heart,
I myself was a raw green boy.
Battle was joined upon the heights,
Your valiant father died,
And as spoils of war to Kutu
Your fierce elder brother came.
Shedding my boyhood from me,
Growing up despised and scorned,
I broke free from the collar of bondage.
With Kıyaz, son of Bagış,
I gulped and vowed that I would grapple.

Gönlü muratlı Kara dev:
Bahadırın oğlu Seytek'i
Belime destek kılayım – diye,

Cediger bel bağlayıp çıkarsa

Bir belalı kavga koparayım – diye,
Karşı karşıya durulup,
Boy boya girip vuruşulup,
Ok yağmurunu bolca yağdırayım – diye,

Asil bozkurt Semetey'in,
Onun öcünü alayım – diye,
Gücüm yetse çarpışıp,
Ölmezsek meydanda kalıp,

The Black giant, his heart set on its aim:
Seytek, the son of the batyr,
Let me make him the stay of my back — saying,
If the Cediger gird themselves and come forth
Let me raise a calamitous brawl — saying,
Standing face against face,
Closing body to body in battle,
Let me rain down arrows in plenty — saying,
The noble grey wolf Semetey —
Let me take vengeance for him — saying,
If my strength suffices, clashing,
If we die not, holding the field,

Ok yağmurunu bolca yağdırsak – diye,

Yaman arslan Külçoro'nun
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Bele destek kılsak – diye,

Karşına dikilen Cediger'le
Yüzleşip kargaşa salsak – diye,

Nerde kaldıysa öcü alsak – diye,

Altı küheylan at hazırlayıp,
Hazırlanıp çıktığı yer budur.
Yol azığı hazırlayıp, mal alıp,
Kara dev ağanın sözü budur:

Yakası altın kaftan alıp,
Aradığım Kızılsart'a
Varmış meğer Kara dev.
Derman olanı alıp gelirim,
Kırk kervan başı Kızılsart,
Derman olanı bulamazsam,
Yatıyormuş kurulup,
Ecelden önce ölürüm.
Ak koç gibi göğsünü gerip,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu

Zavallı canım, görürüm» –
Deyip, böylece, Kara dev
Altı küheylan at ile,
Avuç içi kadar mektup ile,
Atı dolu dizgin sürüp,
Aradığı – Kızılsart,
Ay-âlemi dolaşıp,
Yola düştü Kara dev.
Yer yitip dere oldu,
At zayıflayıp tay oldu,
Gecesinde bir dirhem uyku almadan,

Might we rain down arrows in plenty — saying,
Of the fierce lion Külçoro
Kindling again the fire gone out,
Bringing his dead soul back to life,
Might we make him the stay of our back — saying,
With the Cediger who rise against you
Might we come face to face and sow turmoil — saying,
Wherever it lies, might we take revenge — saying,
Making ready six racing steeds,
This is where he made ready and set out.
Preparing road-provisions, taking goods,
This is the word of the Black giant, your elder:
Taking a kaftan with collar of gold,
To Kızılsart whom I have sought
The Black giant, it seems, has gone.
I shall bring back what gives remedy,
Kızılsart, head of forty caravans,
If I find not what gives remedy —
He lies there, they say, encamped in state —
I shall die before my appointed hour.
Puffing my chest like a white ram,
The true homeland from which none return,
My poor soul, I shall behold» —
Saying so, thus, the Black giant,
With six racing steeds,
With a letter the size of a palm,
Spurring his horse at full rein,
The one he sought — Kızılsart,
Roaming the moonlit world,
The Black giant took to the road.
The land wore away and became ravine,
The horse grew lean and became a colt,
Taking no dram of sleep by night,

Gündüz durup soluklanmadan,
Not pausing for breath by day,

Maldan yana aç, darda kalıp,
Sıkıntı görüp Kara dev,
Nice şehri dolaşıp,
Kelfun, Hoten denen şehirlere
Gelmiş, ikisini de gezip,
Oradan da geçip gitmiş.
Kıraç dereleri boylayıp,
Yeni baştan küheylanı
Çelik ile nallayıp,
Gün batmazın Küncüt'üne
Gece gündüz yol alıp,
Ulaşmış meğer Kara dev.
O Küncüt'ün boyunda
Yurt tutmuştu Kızılsart.
Babasından öte oğlu
Gökte yıldız gibi seçkinmiş,
Manas Han ile dostmuş,
Kıyan ardı geçitteymiş,
Şu Kızılsart, yolu kurusun,
Kırk günlük yerdeymiş.
Başında sarık kazan gibi,
Konuşsa sözü ezan gibi,

Hungry for provender, pressed by want,
Suffering hardship, the Black giant,
Wandering through many a city,
To the cities called Kelfun and Hoten
He came, and touring both of them,
From there too he passed on his way.
Following the barren ravines,
Once again his racing steed
He shod anew with steel,
To Küncüt of the never-setting sun,
Travelling on by night and day,
The Black giant, it seems, arrived.
Along the banks of that Küncüt
Kızılsart had made his home.
His son, surpassing his father,
Was choice as a star in the sky,
He had been friend to Manas Khan,
He was at the pass beyond Kıyan,
That Kızılsart — may his road run dry —
Was at a place forty days distant.
The turban on his head like a cauldron,
When he spoke, his words like the call to prayer,

Kızılsart'a mektup verdi,
Mektubu hemencecik verdi.
Verilen mektuba bakılsa,
Halkın esenliğini dileyen
Ayçürök'ün mektubuymuş,
Horluğu, iftirayı çok görmüş
Külçoro'nun, kara bahtlının adıymış:
Yiğidi, kan içen ölmüş,
Geri dönülmez gerçek yurdu

He gave the letter to Kızılsart,
He gave the letter that very instant.
If one looked at the letter given,
It was the letter of Ayçürök,
She who wishes the people well,
It bore the name of Külçoro, the black-fated,
Who has seen much scorn and slander:
Her brave one, the blood-drinker, has died,
The true homeland from which none return —

Vah dostum görmüş,
Doğanı Hüda almış,

Alas, my friend has beheld it,
God has taken her falcon,

Tüneğinde Seytek kalmış,
On his perch Seytek remains,

Bahadırı Hüda almış.
Oğlu Seytek kalmış».
Kızılsart düşündü gitmeyi,
Ölmüşse yasını tutmaya,
Ölmeyip sağ ise,
Ay yüzlü kadın Çürök'le
Esenleşip dönmeye,
Sağ ise Çoro'ya
Diriltici ilaç vermeye,
Semetey'in Seytek'ini
Sağ ise görmeye,

God has taken her batyr.
His son Seytek remains».
Kızılsart resolved to go,
If he has died, to keep his mourning,
If he has not died but lives,
With Çürök, the moon-faced woman,
To exchange greetings and return,
If he lives, to Çoro
To give the medicine that revives,
Semetey's own Seytek —
If he lives, to see him,

İki kürek kemiğini kestirip, kırk yılkıcının başı Karagul

denen adama, Külçoro'yu odun taşıyan kul diye vermişler. Sabah olduğunda ham deri işletirmiş. Akşam çökünce itçe horlayıp,

Kalmuklar gibi oynatırmış. Kaftanı eskiyip bit dolmuş, kepeneği kayışta dilim dilim, horluk görüp, Ayçürök'e bir varıp geleyim diye, Karagul denen beye

yalvarıp durduğu yermiş. O sırada Karagul'un horluğu şuydu: – Öfkesine dayanamayıp, kırk günlük odunu bir günde taşıyıp getirip, yol üstü evin

önüne bırakıverince, yer başıyla birlikte sarsılıvermiş. Öfkelenip fırlattığında, bitkin düşmüş Külçoro yaralı küreğine diken batırmış, işte o zaman:

Having had his two shoulder-blades cut, they gave Külçoro to the man called Karagul, head of the forty herdsmen, as a slave to carry firewood. When morning came, he was made to work raw hides. When evening fell, they scorned him like a dog, made him dance like the Kalmuks. His kaftan had worn out and filled with lice, his felt cloak on its strap sliced strip by strip; suffering such scorn, saying, Let me go once to Ayçürök and return, he kept begging the bey called Karagul — such was his lot. At that time Karagul's abuse was this: — Unable to contain his fury, Külçoro carried in one day the firewood of forty days and brought it, and when he set it down before the house by the roadside, the earth shook together with its summit. When in fury he hurled it, the exhausted Külçoro drove a thorn into his wounded shoulder-blade — and it was then:

Sinek kadar canı çığrışıp,
İliği kemiği sızlayıp,
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Delice doğan gibi güzelim göz
Kırpıldıkça yaş akıp,
Kapkataş'ta durakladı.
Kaygılanıp Külçoro
Nicedir yatan derdi depreştirdi.
Külçoro kendini nasıl esirgesin,
Kara çeneli aybaltayı
Sol böğrüne dayadı.
«On iki boya birden el veren

Yamanım ağam, ölmez olaydın.

Sağ küreğini oydurup,
Sol küreğini soydurup,

His fly-small soul crying out,
His marrow and bones aching,
His heart failing, breaking apart,
The tears of his eyes pouring down,
The lovely eye like a wild-born falcon's,
Tears flowing at every blink,
He halted at Kapkataş.
Grieving, Külçoro
Stirred up the long-lying sorrow.
How should Külçoro spare himself —
The black-jawed moon-axe
He pressed against his left flank.
«You who gave your hand to twelve tribes at once,

My fierce one, my elder — would you had never died.

Having your right shoulder-blade gouged,
Having your left shoulder-blade flayed,

Altmış kızıl deve sürüp,
Yas aşına vermeye,
Yetmiş kızıl deve sürüp,
Şölene deve, mal sürüp,
Yüklettiği ak çadır,
Yüklediği kazan, el bakracı,
Ruhları sayarak Kızılsart
Kırgız'a doğru yol alıyor.
Selam verip yola çıktı Kızılsart,
Onu şimdilik bırakalım,
Hasret yüklü Külçoro'dan,
Ondan haber başlatalım.
Tutsaklığa Çoro düşmez olaydı!
Bu türlü yürek yangısını
Tanrı kuluna vermez olaydı,

Yitirdiğim Ak sungur,
Düşmanlaştığım Çınkoco.
Kaplan ağam sağken
Uçurduğum Ak sungur,

Driving sixty chestnut camels
To give for the funeral feast,
Driving seventy chestnut camels,
Driving camels and stock to the feast,
The white tent he had loaded up,
The cauldron and hand-pail he loaded,
Counting the spirits, Kızılsart
Takes the road toward the Kırgız.
Giving his farewell, Kızılsart set out;
Let us leave him for the while,
From Külçoro, laden with longing,
From him let us take up the tale.
Would that Çoro had never fallen captive!
Such a burning of the heart —
Would that God gave it to no servant of His,

My White gyrfalcon that I lost,
Çınkoco with whom I made enmity.
While my tiger elder lived,
The White gyrfalcon that I flew,

	Vuruştuğum er Toltoy.	*The warrior Toltoy with whom I fought.*
	Toltoy'u tutup kırdığımızda –	*When we seized and crushed Toltoy —*
	Kalabalık kara Cediger'i,	*The teeming black Cediger —*
4330	O zaman ölmedim de nettim,	*Why did I not die then, what was I doing,*
	Kamçıyla ölçüp kaleyi	*Why did I not share out the fortress,*
	Bölüşmedim de nettim.	*Measuring it with the whip.*
	Sağ kalmayıp o zaman	*Not staying alive back then —*
	Ölmedim de nettim!	*Why did I not die then!*
	Yiğidim ağam, ölmez olaydın,	*My brave one, my elder — would you had never died,*
	Bu kargaşayı Çoro'n görmez olaydı,	*Would that your Çoro had never seen this turmoil,*
	Bahtlı ağam, ölmez olaydın,	*My fortunate elder — would you had never died,*
	Talanı Çoro görmez olaydı.	*Would that Çoro had never seen the plunder.*
	Tuğ düğmesi takınan Mançu'yu	*When the Mançu who wear the standard-button*
4340	Dövüp durduğum çağımda,	*I was beating in my day,*
	O zaman ölmedim de nettim,	*Why did I not die then, what was I doing,*
	Ok işlemez ak zırh kaftanı	*When the white armoured kaftan no arrow pierces*
	Giyip durduğum çağımda,	*I was wearing in my day,*
	Kurumlanan Kakançın'ı	*When the swaggering Kakançın*
	Kuşatıp durduğum çağımda,	*I was besieging in my day,*
	Çatır çatır Hıtay'ı	*When the crackling Hıtay*
	Dövüp durduğum çağımda,	*I was beating in my day,*
	O zaman ölmedim de nettim.	*Why did I not die then, what was I doing.*
	Kara-Kıya boğazına	*When I opened a road*
4350	Yol açtığımda bir ölmeyip,	*Through the gorge of Kara-Kıya and did not die,*
	Kaynayıp duran düşmana	*When I fell upon the seething foe*
	Saldırdığımda bir ölmeyip,	*And did not die,*
	Argın, Kırgız ovaya inip	*In the days when Argın and Kırgız*
	Konup oturduğu çağda,	*Came down to the plain and settled,*
	Gündüzü kımız, gecesi kız	*In the days when the day was kumis*
	Olup durduğu çağda,	*And the night was maidens,*
	O zaman ölmedim de nettim.	*Why did I not die then, what was I doing.*

Mızrak tutup, saf bozup,
Atışan adam okla uçup,

Sımsıkı beli kuşanıp,
Yedi tümen asker sayısına

Dalıp durduğum çağımda,
O demde ölmedim de nettim?
Püsküllü mızrağı ele alıp,
Tümen düşmana saldırıp,
Uğultumdan canlar çıkıp,
Nal sesimden canlar çıkıp,
Çıplak bileğe Zülfikar'ı
Asıp durduğum çağımda,
Ay-âlemi perişan edip,
Dalıp durduğum çağımda.
Usta mızrağı, Zülfikar'ı
Savurup durduğum çağımda,
Rast geleni baş eğdirip,
Egemen olduğum çağımda.

Dünya genişken, her şey varken,

Kaplan bozkurt çağımdayken,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu

Görmedim de nettim.
Hak ecel erişip can dinlenip,
Ölmedim de nettim!
Kanlı çelik Zülfikar'ı
Savurup durduğum çağımda,
Görüneni perişan edip
Ezip geçtiğim çağımda,
Elin direği dev olup,
Egemen olduğum çağımda,
Bahadırlığım esenken çağımda,
O demde ölmedim de nettim!
Boynuz kırılıp, baş kalıp,
Boynuzsuz kalmışız meğer,

Gripping the lance, breaking the ranks,
The man who traded shots flying, arrow-struck,
Girding tight my waist,
When into the count of seven tümen of troops
I was plunging in my day,
Why did I not die at that hour?
Taking the tasselled lance in hand,
Falling on a tümen of foes,
Souls fleeing at my roar,
Souls fleeing at my hoofbeat,
When on my bare forearm I hung
Zülfikar in my day,
Throwing the moonlit world into ruin,
When I was plunging in my day.
The master lance, Zülfikar,
When I was swinging them in my day,
Making whoever crossed me bow the head,
In the day when I held dominion.

While the world was wide, while all things were,
While I was in my tiger grey-wolf prime,
The true homeland from which none return —
Why did I not behold it, what was I doing.
Rightful death arriving, the soul at rest —
Why did I not die, what was I doing!
The blood-stained steel Zülfikar,
When I was swinging it in my day,
Throwing all in sight into ruin,
In the day when I crushed and passed over,
Being the giant pillar of the people,
In the day when I held dominion,
In the day my batyr's might was whole,
Why did I not die at that hour!
The horn is broken, the head remains,
Hornless we have been left, it seems,

Kuvvet gidip, kol kırılıp,
Onmaz olmuşum meğer.
Kan içenimden ayrılıp,
Hiç olmuşum meğer.
Ağacığım esen, sağken
Yağrın etini kesip yerdik,
Topyekûn düşman saldırsa,
Can yoldaşları hep birden sarılsa,

Azrail nerde derdik.
Dayandığım belim yıkılmış,
Bahtım bozkurt serilmiş.
Vadinin hepsini ateş sarıp,
Yamaca varıp konmuşum,
Kıymetli arslandan ayrılıp,
Sönen ateşe dönmüşüm.
Geniş dünyam dar olup,
Ah, kurumlanan kara bahtlı can,
Kıkırdağa muhtaç olup,
Erler deviren asil baş,
Karagul hana hor olup,
Küheylan binemez kara bahtlı baş,

Bir kısrağa muhtaç olup.
Coşup söyleyecek söz gidip,
Başımdan çıra gibi göz gidip,

Ağlayıp sızlayıp yola çıkamadan.
Gülüşü güneşi batıran,
Şakası tanı attıran,
Talas'taki yurda eremeden.
Garip düşüp sendeleyip,
Sırtlayıp odunu yalpalayıp,
Yanıp yakılıp can besleyip,
Çölde ölecekmişim.
Kuvveti pahalı, zehri güçlü
Kançoro, Kıyaz iki dev,
Mezar yüzünden ölecekmişim.

Strength gone, the arm broken,
Past all mending am I, it seems.
Parted from my blood-drinker,
I have come to nothing, it seems.
While my dear elder was hale and living
We cut and ate the shoulder's meat,
Should the whole foe attack together,
Should soul-companions close round all at once,
We would say: where is Azrail?
The spine I leaned on has collapsed,
My fortune, the grey wolf, lies stretched out.
Fire has seized the whole of the valley,
I have gone and perched upon the slope,
Parted from the precious lion,
I have become a fire gone out.
My wide world has grown narrow,
Ah, swaggering black-fated soul,
Reduced to craving gristle,
The noble head that toppled warriors,
Scorned and abased before Karagul khan,
The black-fated head that may mount no steed,
Reduced to needing a single mare.
The words that surged in speech are gone,
The eyes, like pine-torches, gone from my head,

Unable to set out, weeping and wailing.
He whose laughter set the sun,
Whose jest brought up the dawn —
Never reaching the homeland in Talas.
Fallen wretched, staggering,
Hoisting firewood, lurching,
Burning, grieving, nursing my life,
In the desert, it seems, I am to die.
Costly in strength, potent in venom,
Kançoro and Kıyaz, two giants —
For the sake of a grave, it seems, I am to die.

Felaket bağlayıp, soluk gidip,
Yerde ölecekmişim.
Yılkıcı başı Karagul,
Kaba, taşkın, it huylu,
İtten ölecekmişim.
Ölmeden yitmeden kor olup,
Yanarak ölecekmişim.
Sırtlayıp odun taşıyıp,
Yürüyerek ölecekmişim.
Yanıp yakılıp kor olup,
Yürüyerek ölecekmişim.
Boğazdım, çiğnenen yol oldum,
Han-zâdemden ayrılıp,
Karagün kuru baş, hor oldum.
Yüce dağdım, yol oldum,
Ayköl arslandan ayrılıp,
Büsbütün beter hor oldum.
Çeliktim, körelip inceldim,
Olmaz olasıydım, kopuverdim,
Bahadırdım, gürledim,
Bambaşka arslandan ayrılıp,
Kurbağa gibi beter kurudum.
Gayret edecek kolum yok,
Benim kaplan ağam, büyüğüm yok.
Bel bağlayacak belim yok,
Sığınıp yatacak yerim yok,
Kazın dönemediği dağım yok,
Heybetli bozkurt büyüğüm yok,
Çarpışacak derman gidip,

Kuvvetli iki kolum yok.
Bugünü görsen, yarın yok,
Böyle miydin be, boktan dünya.
İçim yanar, derman yok,
Yılkıcı başı Karagul'u
Dümdüz edip kırmaya
Külçoro'da çare yok!
Yılkıcı çomak uzattığında,
«Kulsun» – diye söylenip Karagul,

Bound by calamity, breath failing,
On the ground, it seems, I am to die.
Karagul, head of the herdsmen,
Coarse, overbearing, dog-natured —
By a dog, it seems, I am to die.
Neither dead nor lost, turned to embers,
Burning, it seems, I am to die.
Hoisting and hauling firewood,
Walking, it seems, I am to die.
Burning, grieving, turned to embers,
Walking, it seems, I am to die.
I was a gorge, I became a trampled road,
Parted from my khan-born lord,
A black-day bare head, I became despised.
I was a lofty mountain, I became a road,
Parted from the lion Ayköl,
I became despised altogether and worse.
I was steel; I dulled and wore thin,
Would I had never been — I snapped,
I was a batyr, I thundered,
Parted from a lion like no other,
I dried up worse than a frog.
I have no arm to make the effort,
I have no tiger elder, no great one of mine.
I have no spine to bind my hopes to,
I have no place to shelter and lie,
I have no mountain the goose cannot round,
I have no majestic grey-wolf great one,
The strength to fight has gone,

I have not my two strong arms.
See today — there is no tomorrow,
Were you always thus, you filthy world.
My inside burns, there is no remedy,
To flatten Karagul,
Head of the herdsmen, and crush him —
In Külçoro there is no means!
When the herdsman thrusts out his cudgel,
«He is a slave» — mutters Karagul,

Domuz kudurup dikildiğinde,
Kapışacak derman yok,
Gücüm gitti, çare yok,
Havlayıp duran it ile
Kapışacak dermanım yok.
Kanım kaldı bir kaşık,
Etim köpük köpük, gömgök sulu,
Gözler gitti bulanıp,
Eklemler gevşedi sallanıp.
Gayret kaçıp güç gitti,
Derman yorulup büsbütün gitti,
Geniş dünya dar oldu.
Kurumlanan zavallı can
Yılkıcıya hor oldu.
Çare tükenip öksürüp,
Azaplı müşkül iş oldu.
Sırtlayıp odun taşıyıp,
Arslandım, kıstırıldım,
Yılkıcıya dövüldüm,
Ağır müşkül iş oldu.
Yılkıcı başı Karagul
Başıma çetin yük oldu.
Kan içen ağam sağken,
Gayreti tam çağındayken,
Rakı içmez zavallı can,
Ekşimsi suya muhtaç oldum.
Kımız içmez zavallı baş,
Kekre su bulamayıp perişan oldum.
Ağacığım bozkurt sağken,
Püsküllü mızrağı ele alıp
Sallayıp duran arslandım.

When the swine goes rabid and rears up,
There is no strength to grapple,
My strength is gone, there is no remedy,
With the dog that keeps on barking
I have no strength to grapple.
Of my blood one spoonful remains,
My flesh is froth on froth, livid and watery,
The eyes have gone all clouded,
The joints have slackened, wobbling.
Vigour has fled, strength has gone,
Endurance wearied and wholly gone,
The wide world has grown narrow.
The swaggering wretched soul
Became despised before a herdsman.
Remedy spent, coughing,
It became a torment, a bitter task.
Hoisting and hauling firewood —
I was a lion, I was cornered,
I was beaten by a herdsman,
It became a heavy, bitter task.
Karagul, head of the herdsmen,
Became a grievous load upon my head.
While my blood-drinking elder lived,
While his vigour was in its prime —
The wretched soul that drinks no rakı,
I was reduced to sourish water.
The wretched head that drinks no kumis,
Finding no brackish water, I was undone.
While my dear elder, the grey wolf, lived,
Taking the tasselled lance in hand,
I was the lion who kept it swinging.

Bel bağlayıp düşmana saldıran,
Kullardan üstün bir erdim.
Cediger şöyle dursun, âlemi,
Yetkin ağam sağken,
Coşsam yer yutardım.

Kazılıp yatan derin çukur,

Girding my hopes, falling on the foe,
I was a warrior above all slaves.
Let the Cediger be — the whole world,
While my consummate elder lived,
Had I surged, I would have swallowed the earth.
The deep pit that lies dug out —

Sürüden koptu düştü iki kol.
Kopmadan sardı bizi ağ» –

Deyip, böylece, Külçoro,
Hasretini söyleyip çığrışıp,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp zavallı er

Bozlayıp gezer feryat ederek.
Hıçkırıp ağlar Külçoro,
Öleyim der, ölemez,
Ölesiye beter içlenip,
Öz canına kendi kıyamaz.

Hıçkırıp ağlayıp sızlanıp,
Ağasına ağıt yakıp inleyip,
Büsbütün yanar avare kalıp.
Gönlü çöker bölünüp,
Çok kuruntu düşer içine,
Gözünün yaşı dökülüp:
«Ah, namlı ağam Semetey,
Peşine takıp er kıldı,

Er oğluyla denk kıldı,
Kura kura ev kıldı,
Dike dike bağ kıldı.

Kopanı uladı,
Saçılanı topladı,
Sönen ateşi tutuşturup,
Ölen canı diriltip,
Benim ağam Semetey –
Kazı ile kartayı
Eşit böldürüp yedirdi.
Kalabalık Argın'a, Kırgız'a
'Nerede oğlun?' dedirtti.
Anacığım Kanıkey'in memesini
İki kula emzirtti.
Ağam beyimin beslediği,
Arkar ayaklı, tunç bilekli

The two arms broke from the herd and fell.
Before we were severed, the net wrapped us round» —
Saying so, thus, Külçoro,
Crying out his longing aloud,
Sobbing and sobbing, the wretched warrior weeping,
Wanders keening, wailing his grief.
Külçoro sobs and weeps,
He says, Let me die — he cannot die,
Aching worse than unto death,
He cannot take his own life by his own hand.
Sobbing, weeping, moaning,
Raising the lament for his elder, groaning,
He burns altogether, left adrift.
His heart sinks, breaking apart,
Many dark misgivings fall upon him,
The tears of his eyes pouring down:
«Ah, my famed elder Semetey,
He took me in his train and made me a man,
He made me the equal of a warrior's son,
Pitching and pitching, he made me a home,
Planting and planting, he made me a garden.
What was severed, he joined,
What was scattered, he gathered,
Kindling again the fire gone out,
Bringing the dead soul back to life,
My elder, my Semetey —
The kazı and the karta
He had shared out equal and fed us.
To the teeming Argın, to the Kırgız,
He made them say: 'Where is your son?'
The breast of my dear mother Kanıkey
He had suckle two slaves.
Reared by my elder, my bey,
Arkar-legged, bronze-wristed —

Attan küheylan bindirip,
Yakası altın, yeni tunç,
Ok işlemez kaftanı giydirdi.

Argın ile Kırgız'ın
İç sırrını bildirdi.
Kıymetli ağam sağken,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Cephaneyi, pusatı takınıp,
Çıkmazı çiğneyip yol açıp,
Çong-Beecin'e saldırıp,
Sarı-Suu, Dıñşa yerini alıp,
Er Koñurbay arslanı alıp,
Aklını başından savurup,
Kara yağız Boronçu'nun
Tutup başını kestiğinde,
Keçil'e yas saldığında,
Kurumlanan Kalça'nın
Başını kesip aldığında,
Yol üstünde sürütüp,
Azgın itlere parçalattığında,
O demde ölmedim de nettim!?
Beecin'i bozup, her gün alıp,
Gergedana yükleyip altın alıp,
Altın ile gümüşten
Ayda ganimet, günde vurgun alıp,

Yükleyemez olduğumuzda.
Hanım gelini, güzel kızı
Devşiremez olduğumuzda,
O demde ölmedim de nettim?!
Afgan'ı vurup günde alıp,
File yükleyip altın alıp,
Kara gözlüden binini alıp,
Kat kat giyip samur börkü
Sallanıp durduğum çağımda,
Katar katar birleşip,
Sefa sürdüğüm çağımda,

He mounted me on a racer among horses,
Gold-collared, of new bronze,
He dressed me in the kaftan no arrow pierces.
Of Argın and of Kırgız
He made known to me the inmost secret.
While my precious elder lived,
Girding on the sheathless sword,
Strapping on powder and armament,
Trampling the impasse, opening a road,
Falling upon Çong-Beecin,
Taking the land of Sarı-Suu and Dıñşa,
Taking the warrior Koñurbay, the lion,
Scattering his wits from his head,
When of the black-swarthy Boronçu
He seized and severed the head,
When he cast mourning upon Keçil,
When of the swaggering Kalça
He cut and took the head,
Dragging him along the roadway,
When he had rabid dogs tear him apart —
Why did I not die at that hour!?
Wrecking Beecin, taking it daily,
Loading gold upon the rhinoceros,
Of gold and of silver
Taking spoils by the month, plunder by the day,
When we could load no more.
The khan's brides, the lovely maidens,
When we could gather no more of them,
Why did I not die at that hour?!
Striking the Afgan, taking it daily,
Loading gold upon the elephant,
Taking a thousand of the black-eyed,
Wearing sable caps layer on layer,
When I was strutting in my day,
Joining rank upon rank,
In the day I lived in pleasure,

O demde ölmedim de nettim?!
Püsküllü mızrağı ele alıp,
Dört yandan düşmana saldırıp,
Karşılayıp durduğum çağımda,

Rast gelen düşmanı perişan edip,
Yumruklayıp durduğum çağımda,
Zırh kaftan giymiş seksen dört,
Çarpışan düşmana kızıl yangın,
Biz kızıl yangındık, söndük gittik.

Kıymetlimden ayrılıp,
Hani, haykırsak nereye yetiştik?
Derman tükenip kaygılandık,
Engin gölden ayrıldık,
Ak çeliktik, körelip gittik,
Ayköl arslandan ayrılıp,
Azaptan nasıl geçtik» –
Deyip, böylece, Külçoro,
Benzi ağarıp solup,
İki yanaktan akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Cılız koyun gibi öksürüp,
Çaresiz odun taşıyıp,
O zamanlar Çoro'nun
Horlanmışı böyle mi olur,
Bir 'hık' diyecek sesi yok,
Kabaran pençede tüyü yok,
Sağ kalacak hâli yok,
İpekli giymez Külçoro,
Kır kısrak, tay bulamaz,
Böyleymiş işte, boktan dünya!
Yılkıcının kulu çoronun
Keçi kürkü sırtında,
Meşin şalvarı kıçında,
Taşıma urganı omzunda,
Almambet oğlu Külçoro
Yılkıcının elinde.
Er Semetey sağken,

Why did I not die at that hour?!
Taking the tasselled lance in hand,
Falling on the foe from four sides,
When I was meeting them in my day,

Throwing whatever foe I met into ruin,
When I was pummelling them in my day,
Eighty-four clad in armoured kaftans,
A red conflagration to the clashing foe —
We were the red fire; we went out and were gone.

Parted from my precious one,
Say — if we cried out, where could we reach?
Strength spent, we fell to grieving,
We were parted from the boundless lake,
We were white steel; we dulled and went,
Parted from the lion Ayköl,
How we passed through torment» —
Saying so, thus, Külçoro,
His face blanching, fading,
The tears that ran from both his cheeks
Pouring down past the collarbone,
Coughing like a scrawny sheep,
Helpless, hauling firewood,
In those days for Çoro —
Is this what being scorned is like?
He has no voice to utter one 'hık',
No feather on the bristling talon,
No state left in him to stay alive,
Külçoro wears no silks,
He can find no grey mare, no colt,
So it is, then, you filthy world!
The herdsman's slave, the çoro —
A goat-hide pelt upon his back,
Rawhide breeches on his rump,
The carrying-rope upon his shoulder,
Külçoro, son of Almambet,
Is in the herdsman's hands.
While the warrior Semetey lived,

Çevikliği ölçüsüz,
Şakıldayan er Çoro,
Pirlerin koruduğu arslandı,
Dün kan içenin gözü göçünce,

Sırtlayıp odun taşıyıp,
İnsandan beter düşkün oldu,
Ganimet edilip kul oldu,

Hıçkırıp ağlar Külçoro,
Arından öleyim der,
Ölmeden sağ gezmesi –
Hani, o biricik Seytek'in varlığından.
Gideyim der arından,
Gitmeden, ölmeden durması –
Demin dediğim Seytek'in varlığından.
Hıçkırıp ağlar Külçoro,
Yanıp pişip kor olur,
«Bir yolunu bulup öcümü alsam» – diye,

Onu düşünüp durulur.
Semetey oğlu Seytek'i,
Serpilip er olup,
Er oğluyla denk olsa,
Belime destek kılsam – diye,

Kıyaz'la çarpışmaya girip
Kıyameti koparsam – diye,

Bey bozuntusu Kançoro'nun
Tepesinden bassam – diye,
Tependen inen domuzun
Dört tülük varını saçsam – diye,

Kaynaşan Cediger
Hışmıma kapılırsa,
Kırgını seyirlik salsam – diye,

Kırıp geçirip büyüklerini

His quickness beyond measure,
The ringing warrior Çoro
Was a lion whom the pirs protected;
Yesterday, when the blood-drinker's eye departed,
Hoisting and hauling firewood,
He became more abject than any man,
Made spoils of war, he became a slave,

Külçoro sobs and weeps,
For shame he says, Let me die,
That he does not die but walks alive —
Why, it is because that only Seytek is.
For shame he says, Let me go,
That he neither goes nor dies but stays —
It is because the Seytek I just named is.
Külçoro sobs and weeps,
Burning, seething, turned to embers,
«Might I find some way and take my vengeance» — saying,
He steadies himself with that one thought.
Seytek, the son of Semetey —
If he shoots up and becomes a man,
If he stands equal to a warrior's son,
Might I make him the stay of my back — saying,
Entering the clash with Kıyaz
Might I raise the very day of doom — saying,
Might I stamp down upon the crown
Of Kançoro, that ruin of a bey — saying,
Might I scatter the four kinds of stock
Of the swine who came down from the hill — saying,
If the swarming Cediger
Are caught up in my wrath,
Might I make the slaughter a spectacle — saying,
Might I cut down their elders

Diri diri bağlasam – diye,
Bunu düşünüp gezer.
Varıp gitmeyi diler gezer,
Gözlediği eri büyüse,
Kapışmayı diler gezer.
Kavgayı sert koparsak – diye,
Avare gezen zavallı baş,
Talas'a yine varsak – diye,
Fitneyi önce salsak – diye,
Dönüp yetişip Talas'ı
Bir yolunu bulup bulsak – diye,

And bind them alive — saying,
He wanders pondering this.
He wanders wishing to go there,
Should the warrior he watches for grow tall,
He wanders wishing to grapple.
Might we set off the quarrel hard — saying,
The wretched head that wanders adrift,
Might we come again to Talas — saying,
Might we sow the discord first — saying,
Turning back to reach Talas,
Might we find some way and find it — saying,

Kıyamete göçen kıymetli eri,
Arslanı sayıp bir ağlar,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas,
Yeri sayıp bir ağlar,

The precious warrior gone to doomsday —
He counts the lion over, and weeps,
Tamarisk-clad Keñ-Kol, wide Talas —
He counts the land over, and weeps,

Ökçeli* çizme, meşin şalvar,
Eli özleyip bir ağlar.
Coştu mu karaca vuran,
Sıkılmadan başıboş oynayıp yatan
Yeri sayıp bir ağlar.
Bagalak* oynayıp şenlik salan,
Orompoy tepip toz koparan,
Uzun uzun sayıp bir ağlar,
Kırmızı gömlekli, ay gibi ince belli,
Salınıp yürüyen en güzel
Kızları sayıp bir ağlar.
O zamanlar Külçoro'nun
Keçi kürkü dilim dilim bölünmüş,
Eğildiğinde Çoro'nun
Ayıp yeri görünürmüş.
Odun alıp geldiğinde
Yılkıcılar talan edermiş.
Alacakaranlık çöküp gün batınca,
Ağanı adamakıllı dövüp
Ham deri işletirler,
Akşam çökünce alay edip,
Nasipsiz kalmış ağanı

Heeled boots, rawhide breeches —*
He longs for the people, and weeps.
The one who, roused, brought down the roe,
Lying carefree at heedless play —
He counts the land over, and weeps.
Playing bagalak, making merry,*
Stamping orompoy, raising the dust,
Long and long he counts them, and weeps,
Red-shirted, moon-slender-waisted,
Walking with a swaying gait, the fairest —
He counts the maidens over, and weeps.
In those days Külçoro's
Goat-hide pelt was split strip by strip,
When Çoro bent over,
His shameful parts would show.
When he came in bearing firewood
The herdsmen would ransack him.
When dusk fell and the sun went down,
Beating your elder black and blue,
They make him work raw hides,
When evening fell, mocking him,
Your elder, left without his portion,

Kalmuklar gibi oynatırlar.
Öfkelense yeri döver,
Karagul çıkar homurdanıp,
Ulusu buyruk verince –
Senin gördüğün ağanı
Yılkıcı döver tokmaklayıp,
Dayak yiyen ağanın
Eti gider parça parça,
Canı çıkmaz, çığrışır,
İliğinin kemiğinin hepsi
Sızım sızım sızlarmış.
Bir 'hık' diyecek sesi yok,
Nasipsiz ağanın
Sağ kalacak hâli yok.
Yılkıcı tokmak vurduğunda
Kaburga gider çatırdayıp,
Sinek kadar canı çığrışıp.
Çoro'nun hâlini görünce

They make dance like the Kalmuks.
When he rages he pounds the earth —
Karagul comes out growling,
When his chief gives the order —
That elder whom you saw,
The herdsman beats him, cudgelling,
Your elder, taking the blows,
His flesh comes away piece by piece,
His soul does not leave; he cries aloud,
All of his marrow and his bone
Would ache and ache with throbbing pain.
He has no voice to utter one 'hık',
Your elder, left without his portion,
Has no state left in him to stay alive.
When the herdsman strikes with the mallet
The ribs go crackling apart,
His fly-small soul crying out.
Seeing the state of Çoro,

Kayın ağlar, söğüt ağlar,
Bakan canların hepsi ağlar.
Ağlayanların hepsi
Kendi kaygısını yiyip ağlar.
«Erin başına müşkül iş düşse

Böyle olur» – deyip ağlar.
Öfkelense Karagul,
Kara Deccal işte bu.
Yüzü kavruk kuduruk,
Sert öfkesi tuttu mu
Ağanı gökbörü oğlağı yapıp,

Alaya alıp kapıştırıp,

Yılkıcıya çektirir.
Her gün yılkı aşık kemiğini
Aş yerine verdirir.
Kullardan ayrı sıkıştırır,
Dokuz gün kara suyu

The birch weeps, the willow weeps,
All the souls who look on weep.
All of those who weep
Weep gnawing on their own sorrow.
«When bitter trouble falls on a warrior's head,
This is how it is» — they say, and weep.
When Karagul grows enraged —
Here is the black Deccal himself.
Scorch-faced, rabid,
When his hard fury takes him
He makes your elder the kid of the gökbörü game,
Turning him to mockery, setting them to scuffle,
He has the herdsmen drag him about.
Each day the knuckle-bones of the herd
He has given him in place of food.
He pens him apart from the slaves,
For nine days the black water —

'Suyun budur' diye yutturur,

O suyu yuttuğunda
Kuruyup kalan Çoro'nun
Eti köpük, gömgök sulu,
Kanı kalır bir kaşık,
Gözü gider bulanıp,
Eklemi gevşer sallanıp,
Aklından sayıklayıp Külçoro
Kimi zaman gider sersemleyip.
Boynu kıl gibi sarkıp,
Yuvarlanınca Külçoro,
Sinek kadar canı çığrışıp,
Karaskar dağı gibi Külçoro
Kamçı sapı gibi görünür.
İmerme dağı gibi Külçoro
İğne misali görünür.
Yılkıcı başı Karagul,
Kahrolası işte bu.
Öfkelenir Karagul,
Kara şeytan işte bu.
İçi baştan başa ateş alev,
Külçoro'yu görünce
Dayanamaz işte bu.

Gümbürdeyen Karagul,
Bagış'ın kuma oğluymuş,
Belaya batası buymuş.
Anası gözden düşmüş, duasız,
Bu, babasız büyümüş meğer.
Bunun beşik bağı yere ermemiş,
Yere giresi ahmağın
Beşiği başköşeye geçmemiş.

Ananın ak memesi süt indirmemiş,
Babasının yüzü açıkça değmemiş.
O, aşına denk saymadan,
Öfkelendi mi ağanın
Başına kamçı çalar,

'This is your water,' he makes him gulp it down,
And when he had swallowed that water,
Çoro, all withered away,
His flesh froth, livid and watery,
Of his blood one spoonful remains,
His eye goes all clouded,
His joints slacken, wobbling,
Raving out of his wits, Külçoro
At times goes about dazed.
His neck drooping like a hair,
When Külçoro tumbles down,
His fly-small soul crying out,
Külçoro, like Mount Karaskar,
Looks like the haft of a whip.
Külçoro, like Mount İmerme,
Looks like a needle.
Karagul, head of the herdsmen —
Here is the accursed one himself.
Karagul grows enraged —
Here is the black devil himself.
His inside end to end fire and flame,
When he catches sight of Külçoro
He cannot contain himself — here he is.

The thundering Karagul
Was the son of Bagış by a lesser wife,
This was the one to sink in calamity.
His mother fallen from favour, unblessed,
This one grew up fatherless, it seems.
His cradle-strap never reached the ground,
The fool — may the earth take him —
His cradle never passed to the seat of honour.
The mother's white breast let down no milk,
His father's face never openly touched him.
He, counting no one worthy of his food,
When he grows enraged, upon your elder's
Head he lands the whip,

El tokmağı elinde,
Kudurup geldi mi Karagul,
Kuruyup kalan ağanın
Kuru sopası iner sırtına.
Öfkelenip bağırınca,
Ters dönen rüzgâr gibi,
Külçoro zavallı, ne yapsın.
Ne yapacağını bilemez,
Yine kalkıp haykırınca,
Tükenmiş kulu gördün mü,
Ormandaki yaban domuzu gibi,
Dalgalanıp geçse kuduruk,
Dolup taşan yılkıcılar
Ne yapacağını bilemez,
Gök kepeneği bürünüp,
Görsen şu kudurmuşu,
Gök domuz gibi saldırıp,
İki yanağı sarkıp,
Biçimi kaçmış domuzun
İki azgın itini doyuracak kadar.
Bu sırıtan Karagul,
Sırıtan domuz işte bu.
Kudurmuşun hışmından
Gören adam şaşakalır,
Haramın heybetinden
Kim görse şaşakalır.
Burnu koca dağ burnu gibi,

The hand-mallet in his hand,
When Karagul comes on rabid,
Upon the back of your withered elder
Comes down his dried-out cudgel.
When he bellows in his fury,
Like a wind that turns against you —
Poor Külçoro, what is he to do.
He knows not what to do,
When he rises and roars again —
Have you seen the slave worn through? —
Like the wild boar in the forest,
Should the rabid one come surging past,
The herdsmen, swarming full,
Know not what to do,
Wrapped in his grey felt cloak —
If you saw that rabid one —
Charging like a grey boar,
His two cheeks sagging,
The misshapen boar's cheeks —
Enough to feed his two fierce dogs.
This grinning Karagul —
Here is the grinning swine himself.
At the fury of the rabid one
Whoever sees him is struck dumb,
At the dread bulk of the haram
Whoever looks is struck dumb.
His nose like a great mountain spur,

Bozulup ölesi Karagul,
Çekişse canı yiyecek gibi.

Kaş çatığı dağ burnu, yumruk gibi,

Baksan canı kıskaç gibi sıkar,
İşte Karagul'un hâli böyle.
Kendisi Bagış oğluymuş,
Kudurup duran kulmuş.
Keçinin donmuş yağını yiyip,
Yılkının kısır tayını yiyip,

Karagul — may he rot and die —
When he quarrels, he looks fit to eat your soul.
His knotted brow a mountain spur, like a fist,
Look — his soul squeezes like a vice,
Such is the state of Karagul.
Himself, he was a son of Bagış,
He was a slave forever going rabid.
Eating the frozen fat of the goat,
Eating the barren colt of the herd —

Görsen, hâli işte bu,
Yanıp ölesi Karagul.
Kâfirin hışmından
Dilsiz hayvan bile kaçası gelir.
Bakıp duran ahali
Aklını bulamaz, şaşakalır,

Bürünüşü kaplan gibi,
Kapışan sağ kalmaz gibi,
Öfkelense Karagul,
Kara şeytan işte bu.
Bu Karagul kâfirini
Şimdilik bir yana bırakın,
Dertli zavallı Külçoro'dan,
Ondan haber alın.
Kara yakalı kepenek
Kat katından bölünmüş,
Ağır cehennem, büyük müşkül
Külçoro'ya görünmüş,
«Ölürüm» – der arından,
Ölmeden durur er çilekeş,

Aşkın namusu var ya, ondan.

Pirlerin koruduğu Külçoro
Büsbütün garip düşmüş.
Yılkıcılardan Bozbala,
Külçoro'ya dost oğlan.
Bozbala'dan söz işitip,
Ay gibi kadın Ayçürök
«Erkek doğurdu» – diye işitip,
Toyuna doksan kesti – der,
Adını Seytek koydu – der.
Kaygının hepsi dağılıp,

Kederli yürek yatışıp,
Gönlü parlayıp açılıp,
Sarı bozkırı bekleyip,
Özlemiş meğer Külçoro

If you saw him, this is his state,
Karagul — may he burn and die.
At the fury of the infidel
Even the dumb beast longs to flee.
The people who stand looking on
Cannot find their wits; they are struck dumb,
His bearing like a tiger's,
It seems none who grapples him leaves alive,
When Karagul grows enraged —
Here is the black devil himself.
This infidel Karagul —
Set him aside for the while,
From the sorrowing, wretched Külçoro,
From him take up the tale.
The black-collared felt cloak
Has split apart fold from fold,
Heavy hell, great hardship
Have shown themselves to Külçoro,
«I shall die» — he says for shame,
Yet the long-suffering warrior stays undying —
There is the honour of devotion; it is from that.
Külçoro, whom the pirs protected,
Has fallen wretched altogether.
Among the herdsmen, Bozbala —
A lad who is friend to Külçoro.
Hearing word from Bozbala:
The moon-like woman Ayçürök —
«She has borne a boy,» he heard,
Slaughtered ninety for his feast — they say,
And named him Seytek — they say.
All of his sorrow scattering,

The grieving heart grew calm,
His spirit brightened and opened wide,
Watching the yellow steppe,
Külçoro, it seems, had longed

Bozkurt Seytek çocuğu.
Dağdan kıvrılan pınar – diye,

Ağamdan kalan yadigâr afacan – diye,
Mızraktaki flama – diye,
Ağamdan kalan armağan – diye,
Bir görse gönlü tok,
Bozkurttan kalan mirası,
İşte ondan başka karaltısı yok,
Gönlü ona aktı Külçoro'nun.
Külçoro'nun horluk görüşüne,
Kaplan beyinin ölüşüne
On iki yıl dolmuş.
Ay eksilip gün geçip,
Aradan nice yıl geçip,
Erden kalan er Seytek
Serpilip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Tutsaklıkta bile onup,
Horlukta gezip büyüyüp,
On iki âzâsı denk gelişip,
Babasına çeker arslan çıkıp,
Sapı çelik, ucu keskin,
Komokoylu* sırlı mızrağı
Kocaman sapına geçirmiş,
Çarpışan düşmana
Korkup koltuk açmamış.
Menziline* geleni
Tavşan gibi yere çakmış.
Sataşan pehlivan ölmüş,
Hışmına dokunan nicesinin
Cezasını eline vermiş.
Zavallı asil Külçoro
Bozbala'dan söz işitip:
«On ikisinde er Seytek
Yaman çıktı diye işitip,
Yetime, dula, miskine*,

Hor olan Çoro bahadıra

For the grey-wolf child Seytek.
A spring that winds down from the mountain — saying,
The keepsake scamp my elder left — saying,
The pennant on the lance — saying,
The gift my elder left behind — saying,
Could he once see him, his heart were full,
The heirloom left him by the grey wolf —
Why, besides him he has no living shadow,
Külçoro's heart flowed out to him.
Since Külçoro's days of scorn began,
Since the death of his tiger bey,
Twelve years had come full.
The moon waning, the days passing,
Many a year passing between,
The warrior Seytek, left by the warrior,
Shot up and became a man,
Stood equal to a warrior's son,
Thriving even in captivity,
Growing up walking in scorn,
His twelve limbs grown even and matched,
Taking after his father, come forth a lion,
Steel-hafted, keen of point,
The Komokoy-made burnished lance*
He had fitted to its massive haft,
Before the clashing foe
He never flinched nor bared his flank.
*Whoever came within his range**
He pinned to the earth like a hare.
The pehlivan who provoked him died,
On many a one who brushed his wrath
He dealt out punishment into his hand.
The wretched, noble Külçoro,
Hearing word from Bozbala:
«At twelve the warrior Seytek
Has turned out fierce — so he heard —
To orphan, widow, and pauper,*

To Çoro the batyr, the despised,

Kale çıktı» – diye işitip,
İşte o zaman Külçoro,
Oğlandan haber söz işitip,
Bahadır çıktı – diye işitip,
Bozbala'dan söz işitip,
Dilediği er Seytek'e
Yüreği hasretle dolup,
Kendi kendine sevinmiş.
Ay-bozkırda Külçoro,
Bir kişiye sezdirmeden,
Baabedin'e adak deyip,
Sağ varırsan Talas'a,
Ay toynaklıya at adayıp,
Çatal hörgüçlü deve adayıp,
Gerçekten çığrışıp,
Gerçekten sevinip gözyaşı döküp,
Bozkurt erin armağanı
Er Seytek'i görsem – diye,
Ondan sonra bu kavruk can,
Ecel erişirse ölsem – diye,
Çığrışıp ağlayıp çırpınıp,
Gerçek Hüda'ya yalvarıp,
Gönlü gitmiş bölünüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Akıl yoğurup, düşünce düşünüp,
Yılkıcıya varmaya,
Mühlet isteyip almaya,
Ayçürök'e varmaya,
Ay gibi kadın yengeden
Yolunu bulup haber almaya,
Pirlerin koruduğu Külçoro,
Kuvveti yerinde kâfirin,
Kan içici Kıyaz bahadırdan,
Paramparça edip tozunu atsam – diye,

Parçalaşırcasına vuruşup,
Ağamın öcünü alsam – diye,

Erken sözü geç olup,

He has risen a fortress» — so hearing,
It was then that Külçoro,
Hearing word and news of the boy,
He has turned out a batyr — so hearing,
Hearing word from Bozbala,
For the warrior Seytek of his desiring
His heart filling with longing,
Rejoiced within himself.
On the moonlit steppe Külçoro,
Letting no one sense a thing,
Naming a votive gift to Baabedin —
If you come alive to Talas —
Vowing a horse to the moon-hoofed one,
Vowing a fork-humped camel,
Truly crying aloud,
Truly rejoicing, shedding tears,
The gift of the grey-wolf warrior,
Might I see the warrior Seytek — saying,
And after that, this scorched soul,
If my hour arrives, might I die — saying,
Crying out, weeping, writhing,
Pleading with the true God,
His heart gone, breaking apart,
The tears pouring from his eyes,
Kneading his wits, thinking his thoughts,
To go before the herdsman,
To ask a term of grace and gain it,
To go to Ayçürök,
From the moon-like woman, his elder's wife,
To find some way and gather news,
Külçoro, whom the pirs protected —
The infidel whose strength stands whole,
The blood-drinking batyr Kıyaz —
Might I tear him to shreds and cast his dust — saying,
Fighting as if to be torn to pieces,
Might I take my elder's vengeance — saying,
The early word growing late,

İki gözü dört olup,
Kerametli kadın Ayçürök,

Ayçürök'e varmaya,
Çürök'ten haber almaya,
Kullukta gezen Çoro'nun özlediği:

Ay gibi yengen Ayçürök,
Çolpan yıldızı gibi gözleri ışıldayan,
Ana yerine tuttuğu,
Yoldaş bildiğim delişmen yengeme,
Köklü çınarım, meyveme,
Dünyaya aydınlık gelene,
Meme sütünü vermese de,
Karaca sütü veren yengeme,
Tuğ dibindeki bahtsıza,
Ganimet edilip götürülen yengeme,
Kan içenden kalan aname,

Takdir erişirse öleyim,
Bu yıl yüzünü göreyim,
Çare bulan Çürök'ün,
Akıl tarlası o hünerlinin,
Kopanı ulayanın,
Saçılanı toplayanın.
Peri-zâde Çürök'ün,
Apaçık belli o hünerlinin,
Huyu altın kadının,
Işıl ışıl salınan kâfirin,
At dörtnalını geride bırakan,
On sekiz bin âlemi
Uçsa bir günde dolaşan.
Gittiğini cuma günü bilen,
Uçtuğunu Kadir gecesi bilen,

Dünyayı baştan başa geçen,
Âlemin hepsini
Uçarak dolaşan.
Yiğidim ağam öldü galiba,

His two eyes turning to four,
The wonder-working woman Ayçürök,

To go to Ayçürök,
To gather news from Çürök,
This is the longing of Çoro who walks in bondage:
Your moon-like aunt Ayçürök,
Her eyes gleaming like the star Çolpan,
She whom he held in a mother's place,
To my madcap aunt I knew as comrade,
To my deep-rooted plane tree, my fruit,
To her who came as light into the world,
Though she gave not the milk of her breast,
To my aunt who gave the roe-deer's milk,
To the luckless one at the standard's foot,
To my aunt carried off as spoils of war,
To my mother left me by the blood-drinker —
If fate arrives, let me die,
This year let me see her face,
Of Çürök who finds the remedy,
Of that skilled one, field of wisdom,
Of her who joins what is severed,
Of her who gathers what is scattered.
Of Çürök the peri-born,
Of that skilled one plain to see,
Of the woman with the golden nature,
Of the infidel who sways all shimmering,
Who leaves the horse's gallop behind,
Who, if she flew, would round
The eighteen thousand worlds in a day.
Who knows her going on the Friday,
Who knows her flight on the Night of Power,
Who crosses the world from end to end,
Who roams the whole of creation
Upon the wing.
My brave one, my elder has died, it seems,

Hem de bahtsız kadın Ayçürök
Kıyaz'a gönlünü verdi galiba.
Vurgun mu yedi kendisi,
Gönlü başkaca bölünüp,
Unutuverdiği çağı mı,
'Koca tatlı' der mi oldu,
Kerametli delişmen yengemin

And the luckless woman Ayçürök
Has given her heart to Kıyaz, it seems.
Is she herself struck with plunder-lust,
Her heart divided otherwhere,
Is this the hour she has forgotten,
Has she come to say 'sweet husband',
My wonder-working madcap aunt —

Kılığını Hüda mı çarptı,
Dişi delişmenin kendisi mi,
'Oğul nasıl' diye sormadan,
Çarpılası yengem Ayçürök
Unutuverdiği çağı mı?
Bozkurttan üstünmüş – diye,
Er Kıyaz'ı buldu galiba,
Yengemi Hüda çarptı galiba,
Er Kıyaz'a vardığında
Kazıyı dilip yedi galiba,
'Kaynımdı Külçoro,
Ölse de olur' dedi galiba,

Has God struck her guise awry,
Or is it the she-madcap herself,
Never asking 'How is the boy',
My aunt Ayçürök — may she be struck —
Is this the hour she has forgotten?
He stands above the grey wolf — saying,
She has found the warrior Kıyaz, it seems,
God has struck my aunt, it seems,
When she went to the warrior Kıyaz
She sliced the kazı and ate it, it seems,
'Külçoro was my husband's kin —
Let him die, it is no matter,' she said, it seems,

Gönlünü verip Kıyaz'a,
Yengemi Hüda çarptı galiba,
Gücü yetse oğlunu,
«Keşfe çık» – diye yollamayıp,

Giving her heart to Kıyaz,
God has struck my aunt, it seems,
Had she the power, her son —
Not sending him out, saying «Go and scout»,

Kullukta gezen ağasını
Oğlana söyleyip bildirmeden,

Of his elder walking in bondage
Never telling the boy, never letting him know,

Sözümü hiç işitmemiş.
Peri-zâde bahtsız,
Beni unutmuş meğer.
Çukurumu kazmış olmalı,
Kahrımı kaynatmış olmalı,
Görülmedik işi etmiş olmalı,
Bir ansa ya bahtsız,
Yırtılıp giden kaftanımı.
Bir çözse ya Kıyaz'dan
Bağlı gezen kolumu.

She has never heard my word at all.
The peri-born luckless one
Has forgotten me, it seems.
She must have dug my pit,
She must have set my anguish boiling,
She must have done the unheard-of deed,
Would she but once recall, the luckless one,
My kaftan gone to tatters.
Would she but once unbind from Kıyaz
This arm of mine that goes in bonds.

Kolum çözülüp canlansam,
Hışımlı düşman önüne
Kanadımı açıp süzülsem,
Çizerdim ben o çizgiyi,
Cediger'in Kıyaz'ına
Görülmedik işi etmez miydim.
Yetkin küreğim yetişse,
Yetimim gelip rast gelse,
Çaresine bakmaz mıydım.
Bagış oğlu Kıyaz'a
Sarı bozkırı bekletsem,
Yüz yüze karşı dursam,

Were my arm unbound and I revived,
Before the wrathful foe
Were I to spread my wings and glide,
I would draw that line, I would,
Upon the Kıyaz of the Cediger
Would I not do the unheard-of deed.
Should my able shoulder suffice,
Should my orphan come and meet me,
Would I not see to the remedy.
Kıyaz, son of Bagış —
Were I to make him watch the yellow steppe,
Were I to stand against him face to face,

Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse vuruşsam.
Haykırıp mızrak uzatışıp,
Kan dökülüşüp vuruşup,
Keñ-Kol'dan kalkan göçümü,
Kurumlanan Kıyaz'dan
Ne zaman alırım öcümü?
Talas'tan bozdu ardımı,
Kasılıp gezen haramdan
Öcümü alamadan geldim.
Derdimi azdırıverdim,
Dönüp dermanım gelmeden,
Kan bedelimi alamadan gezerim.
Hıçkırıp bozlayıp çırpınıp,
İçlenip ağlar Külçoro,
Ayçürök'e gücenerek.
Yanıp yakılıp kor olup,
Böylesi yanan kara bahtlı can
Nasıl dursun sakin durup.
Kaygılanıp çırpınıp,
Yanıp yakılıp dertlenip,
Gün kızarıp battığında,
Elin önde gideni yattığında,
Gece kararıp yerleşince,
Canlı cansız mahluk
Gözü bağlanıp görmez olunca.

Firing the musket, drawing the bow,
Were I to fight him breast to breast.
Roaring, trading thrusts of the lance,
Fighting till the blood runs down —
My camp uprooted from Keñ-Kol,
From the swaggering Kıyaz —
When shall I take my vengeance?
From Talas he wrecked all behind me,
From the haram who struts about
I came away with vengeance untaken.
I have let my sorrow fester,
Before my strength returns to me,
I walk with my blood-price untaken.
Sobbing, keening, writhing,
Külçoro weeps his heart within,
Bearing his grudge against Ayçürök.
Burning, grieving, turned to embers,
A black-fated soul that burns like this —
How should it stay and rest at peace.
Grieving, writhing,
Burning, grieving, sorrowing,
When the sun reddened and set,
When the foremost of the people lay to sleep,
When the night darkened and settled in,
When every creature, quick and lifeless,
Its eyes were bound and saw no more.

Kullukta Çoro zavallın,
Gönlü türlü türlü bulutlanıp,
Külçoro'nun başına
Altmış kuruntu bir gelip,
Öfkelenip çığrışıp,
Kederlenip düşünce düşünüp,
Kaburgası ağır sökülüp,
Gönlü çilekeş bölünüp,
Kamçı sapı misali kırda kalıp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Burnunun suyu pınar gibi akıp,
Dönüp ağlamaya başladı,
Kahrolası kuru canı
Hızır'ın dokunduğu Külçoro

Your poor Çoro in bondage,
His heart clouding this way and that,
Upon Külçoro's head
Sixty dark misgivings came at once,
Raging, crying out,
Grieving, thinking his thoughts,
His ribs heavily wrenched apart,
His long-suffering heart breaking,
Left on the steppe like the haft of a whip,
The tears of his eyes pouring down,
The water of his nose running like a spring,
He turned and fell to weeping,
His wretched, withered soul —
Külçoro, whom Hızır once touched —

Kıla bağlayıverdi.
«Öldüğüm zamanda,
Koyun derisi kuldum.
Ölmeyip sağ gezerken
İt derisi uğursuzdum.
Takdirim erişirse öleyim,
Varılıp dönülmez gerçek yurdu

He bound it to a single hair.
«In the time when I was dead
I was a slave of sheepskin.
Walking alive, undying,
I was an ill-omened wretch of dog-hide.
If my fate arrives, let me die,
The true homeland, gone to and never left —

Bir an önce göreyim.
Yılkıcı başı Karagul,
Karagul'un elinden
Bir mühlet isteyip göreyim.
Sahiden azarsa, domuza
Sinek kadar canı vereyim.
Bütün gücümü toplayıp ben kendim,
Domuzdan, yedi gün mühlet
isteyip göreyim» –
Deyip, böylece, Külçoro,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Tan sökülüp durduğunda,
Tan atımının serin yeli
Tıkırdatıp vurduğunda.
Kamışın başı sızlayıp,

Let me behold it all the sooner.
Karagul, head of the herdsmen —
From Karagul's hand
Let me try asking a term of grace.
If he truly rages, to the swine
Let me give this fly-small soul.
Gathering all my strength, I myself,
From the swine, a term of seven days —
let me try asking» —
Saying so, thus, Külçoro,
When the dawn paled and broke,
When light touched the earth,
When the dawn stood breaking,
When the cool wind of daybreak
Struck pattering upon him.
The head of the reed aching,

Canlı cansız mahluk
Yerinden kalkıp kımıldayıp,
Hem yavru tarla kuşu cıvıldayıp,
Tan kabarıp açılıp,
Yere ışık saçılıp,
Yiğit doğmuş Külçoro,
Yamanların yamanı, afacandı,
Işıl ışıl kızıl kordu.
Yumru başlı kullar içinde
Çoro gibi bozkurt yoktu.
Zamanında Külçoro'nun
Sağ küreği genişti.
Düşman soyunu bozan arslandı,

Heybeti dağın beli gibi,
Ağzından çıkan soluğu
Orta geçidin yeli gibi.
Heybeti üstün arslandı,

Âdemoğlu kullardan
Üstün doğmuş biriydi.
Arslan yapılı er Çoro'nun
En üstünü bozkurt ölmüştü o çağ,

Eti kaçmış, kemiği var,
Bilene bunca değeri var,
Çoğu gitmiş, azı var,
Akrabası ölmüş, hasmı var.
Ah, dermanı gitmiş o heybetli,
Yiğit doğmuş Külçoro'n
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Gücünü toplayıp hayıflanıp,
Sinek kadar canından ürküp,
Atmaca gibi davranıp,
Zavallı Çoro bozkurda
Gaipten akıl bulunup,
Aç arslan gibi kabarıp,

Every creature, quick and lifeless,
Rising from its place and stirring,
And the young field-lark twittering,
The dawn swelling and opening,
Light scattering upon the earth,
Külçoro, born a yigit,
Fiercest of the fierce, a scamp he was,
He was a glittering red ember.
Among the knob-headed slaves
There was no grey wolf like Çoro.
In his day, Külçoro's
Right shoulder-blade was broad.
He was the lion who wrecked the enemy's line,
His majesty like a mountain's saddle,
The breath that issued from his mouth
Like the wind of the middle pass.
He was a lion of surpassing majesty,

Among the slaves born of Adam's sons
He was one born above them all.
Of the lion-built warrior Çoro
The highest, the grey wolf, had died in that hour,
His flesh has fled, his bones remain,
To one who knows, such worth remains,
The most is gone, the least remains,
His kin have died, his foes remain.
Ah, that majestic one, his strength departed,
Your Külçoro, born a yigit,
Starting from his sleep, awaking,
Turning onto his right side,
Gathering his strength, lamenting,
Fearing for his fly-small soul,
Bearing himself like a sparrowhawk,
To the poor grey wolf Çoro
Wisdom came from the unseen,
Swelling like a hungry lion,

Avını kapan şahin gibi heybetlenip,

Ölüme gider yanını hazırlayıp,
Yılkıcı başı kahrolasıdan
Mühlet isteyip feryat edip,
Yılkıcı başı Karagul,
Sırıtan azap işte bu.
Tutuşup ölesi Karagul,
Gerçek bela işte bu.
İçi baştan başa ateş-alev,
Belanın hâline bak dur.
Selam verip iki büklüm,
Karagul'un önünde
Durmuş meğer Külçoro,
Kadınlar gibi diz kırıp:
«Selamdan selamünaleyküm,
Devletli han ağam,
Kulun söyler bir sözü,
Kulak verip gör, ağa!
Keçi kürküm sırtımda,
Meşin şalvarım kıçımda.
Kepenek gitti bölünüp,
Eğilsem etim görünüp,

Boynuna kuşağını asıp,
Kulunuz geldi yalvarıp.
Taban hakkı, alın teri,
Adamsan razı olun,
Han evine varmaya,
Giyim giyip, aş içip,
Canı sevindirip dönmeye,
Yedi gün mühlet* verin!
Yedi günden gecikirsem
İşkenceyi seyirlik edin.
Kılıçlayıp başı alın,
Yol üstünde sürütüp,
Azgın itlere parçalatın.
Koyun gibi başı kesin,
İki gözü oyun,

Grown fearsome as the falcon that snatches its prey,
Making ready his side that goes to death,
From the accursed head of the herdsmen
Asking a term of grace, crying out,
Karagul, head of the herdsmen —
Here is the grinning torment himself.
Karagul — may he catch fire and die —
Here is the true calamity himself.
His inside end to end fire and flame,
Stand and look at the state of the calamity.
Giving greeting, bent double,
Before Karagul
Had Külçoro taken his stand,
Bending the knee like women:
«Of greetings — selamünaleyküm,
My fortunate khan, my elder,
Your slave would speak a word,
Lend your ear and see, ağa!
My goat-hide pelt is on my back,
My rawhide breeches on my rump.
The felt cloak has gone to pieces,
If I bend, my flesh shows through,

Hanging his sash about his neck,
Your slave has come to plead.
The sole's due, the brow's sweat —
If you are a man, consent,
To go to the khan's house,
To put on clothing, to sup on food,
To gladden the soul and to return —
Grant a term of seven days!*
If I am later than seven days,
Make my torture a spectacle.
Take my head with the sword,
Drag me along the roadway,
Have rabid dogs tear me apart.
Cut off my head like a sheep's,
Gouge out my two eyes,

Öfkelenip dikilirseniz,
Yakalayıp boğazlayın.
'Aşırı kurnazlık bu' – deyip,
Bahadır, adamakıllı kesiverin.
Er olduğun gerçekse,
Şimdi denen söze razı olun,
Bana bir altı gün mühlet verin?
Ben bir sinek kadar canı
zorlayayım,
Han zevcesi Çürök'ten
Ben bir giyim kuşam isteyeyim!»
Öfkeyle iş bitip,
Horluk görüp Külçoro,
İçi sımsıkı tütüp,
Öncesini sorarsan,
'Bahadır Çoro' diye anılıp,
Delice doğan gibi güzelim göz
Kırpmadan göze yaş alıp,
Çoro böyle dertlenip durunca,
Öfkelendi Karagul,
Katı düşman işte bu.
Hışım salıp bağırıp,
Sinsi sırıtkan, kahrolası,
Yılkıcısını çağırıp:
«Kudurmuş meğer kokmuş kul,

If you rise up in fury,
Seize me and slit my throat.
'This is cunning past all bounds' — saying,
Batyr, cut me down for good and all.
If it is true you are a man,
Consent to the word now spoken,
Grant me a term of but six days?
Let me force this fly-small
soul of mine,
From Çürök, the khan's consort,
Let me ask a suit of clothing!»
The affair ending in fury,
Külçoro, suffering scorn,
His inside smouldering tight,
If you ask of what came before —
Remembered as 'Çoro the Batyr',
The lovely eye like a wild-born falcon's
Taking tears unblinking,
While Çoro stood grieving so,
Karagul grew enraged —
Here is the hardened foe himself.
Casting his fury, bellowing,
The sly grinner, the accursed one,
Calling his herdsman:
«Rabid, it seems, the stinking slave,

Han evine varırım der ha,
Bak şunun it olduğuna!
Yılkıcılar, pehlivanlar,
Azgınlaşmış bu kulun
Kamçılayıp bağrını ezin,
Kökünü kazıyıp bitirin!
Eliniz yeter bu kula,
Kökbörü çeker gibi çekiştirin!
Bir hesabını görün,
Ezelki cinini kakıp çıkarın,
Hesabını iyice görün!
Buyruk alan yılkıcı,

He says he'll go to the khan's house, ha,
Look what a dog this one is!
Herdsmen, pehlivans all,
This slave grown insolent —
Whip him, crush his breast,
Dig out his root and finish him!
Your hands suffice for this slave,
Tug him about as in kökbörü!
Settle his account once,
Knock out his ancient demon,
Settle his account for good!
The herdsman who took the order,

«Tuyt» deyince «ayt» diyerek,

Durmadan kavgayı kopardı,
Almambet oğlu Çoro'yu
Talan edip dövmeye koyuldu.
Yılkıcıların en küçüğü,
Yaradan'ın bir bendesi,
Odun yakan Bozbala —
Külçoro ile dost olan çocuk,
Aybaltayı eline aldı,
Araya girip o zavallı,
Acı çeken Çoro'nun
Üstüne kapanıverdi:
«Aman, erler, araya girin,
Araya girene uymazsanız,
Sonu size oyun olur.
Yiğit yiğidi hor görürse,
Yiğidin yolu açık olur mu?
Arslana sataşan
Yiğit sonunda onar mı?
Bugün görülen yarın yok,
Böyledir işte, dünya bok.
Baştaki samur börkü
Kimler sallayıp giymedi?!
Devleti başında dururken,
Kim gürleyip yürümedi?!
Bel bağlayıp çıktığı kırgında
Bunun yiğitliğini görünce
Beecin'in hanı bile ürperdi.

Ala-Too'yu yurt edinen,
Onunla tutuşup yenen adam çıkmayan,

Bu Ala-Too idi, yol oldu,
Bu bahadır arslan idi, hor oldu.
Sayısız toplanmış kalabalıkta,
Sararıp kula kul olmuş,
İçinizde, ey yılkıcılar,
Böyle düşkün bir adam yok muydu?

Saying «ayt» the moment «tuyt» was said,
Started up the fight unceasing,
Almambet's son, the Çoro —
He set to plundering and beating him.
The youngest of the herdsmen,
A servant of the Creator,
Bozbala who burns the firewood —
The boy who was friends with Külçoro,
Took the moon-axe in his hand,
Stepping in between, that poor soul,
Over the suffering Çoro
He flung himself down:
«Mercy, men, step in between,
If you heed not the one who intercedes,
The end will be a game played on you.
If a brave man scorns a brave man,
Will the brave man's road be open?
The brave who goes baiting a lion —
Will he prosper in the end?
What is seen today is gone tomorrow,
So it is — the world is dung.
The sable börk upon the head —
Who has not swung and worn it?!
While fortune stood upon his head,
Who has not marched out thundering?!
In the slaughter he rode out girded for,
Seeing this one's valor,
Even the khan of Beecin shuddered.

He who made the Ala-Too his homeland,
Whom no man ever grappled with and beat,
He was this Ala-Too — now become a road,
He was a batyr lion — now brought low.
In the numberless gathered crowd,
Grown sallow, made slave to a slave —
Among you, O herdsmen,
Was there never a man fallen so low?

Böyle yapıp durma Karagul,
Böyle yapıp durursan ansızın,
Kavgaya girişirsen kazara,
Bel bağladığın dayanağını söyle,
Bu hoyratlığı bırakmazsan
Bu yılkını darmadağın ederim.
Yedi-Özön'deki Cediger,
Cediger, senden kaçarım.
Engebeli belleri aşıp,
Ara yoldan dörtnala gitmezsem,
Geniş Talas'taki Kırgız'a
Ulaşıp haber vermezsem,
Kırgız'dan asker toplayıp,
Orduyu derleyip bol alıp,
Tependen inip basmazsam,
Beylik taslayan Karagul,
Dört tülüğünü vurmazsam,
Kamçı sürüyerek dalmazsam,
Kafa derini dilmezsem!
Otlaktan kısraklarına saldırıp,
Devin Kıyaz'ı bağlayıp,
Var gücünle vuruşursan
Beynini yumruklayıp dağıtmazsam,
Yalvarsan da sözünü dinlemeden,
Gözünü yalvartıp süzdürmezsem!
Yok yere yapışıp durmayın,
Kırk yılkıcı ve Karagul,
Yalvartırım gözünü!
Dalgalanan kara Cediger,
Topunuza cehennem salarız,
Durdurmadan öcü alırız,
Topunuza cehennem salarız!

Bel bağladığın belini,
Sımsıkı kıracak gün gelir,
Senin sığınıp yattığın yeri de.
Kötülük günü yiter gider,
Bir yolunu bulup Çoro onulur» —

Do not keep on so, Karagul,
If you keep on so, all of a sudden,
If by mischance you start a fight,
Name the prop on which you lean,
If you leave not this brutality,
I will scatter this herd of yours.
Cediger of Yedi-Özön,
Cediger, I will flee from you.
Crossing the rugged passes,
If I gallop not down the byway,
If to the Kırgız of broad Talas
I do not reach and bring the news,
If I gather not soldiers from the Kırgız,
Mustering the host, taking it in plenty,
If I sweep not down on you from the height,
Karagul who plays the bey,
If I strike not your four kinds of herds,
If I plunge not in trailing my whip,
If I slit not the skin of your skull!
Falling on your mares in the pasture,
Binding your giant Kıyaz,
Should you fight with all your strength,
If I pound not your brains to pieces,
Heedless of your word though you beg,
If I make not your eyes plead and glaze!
Do not cling to him for nothing,
Forty herdsmen and Karagul,
I will make your eyes beg!
Surging black Cediger,
We will loose hell upon you all,
We will take vengeance without pause,
We will loose hell upon you all!

That backbone you have leaned upon —
The day will come to break it clean,
And the place where you lie sheltered too.
The day of evil fades and goes,
Somehow the Çoro will find a way and heal» —

Deyip, böylece Bozbala
Araya girip durdu.
O sırada Külçoro,
Yanıp yakılıp, çırpınıp,
Karagul'a yalvardı:
«Yılkıcıbaşı Karagul,
Han olduğun da gerçek,
Hızır devletinin başında
Var olduğu da gerçek,
O yalçın kaya gibi yükselen
Bir belsin sen Karagul,
Yılkıcılara sen kendin
Bir ersin sen Karagul.
Bahadırlık taslarsan boşunadır,
Hışımla saldırırsan,
Zavallı başı kesersin.
Yılkıcıbaşı sendin,
Denen söze uyarsın,
Öfkelenmeden, cinlenmeden,
Bin bir türlü kılığa girmeden,

İsteneni verirsin.
Kaplan başımla hor oldum,
Ak çelik idim, köreldim,
Erlik şirlik çağı geçti,

Ölecek dem gelip çattı.
Kemiklerim kaldı takırdayıp,
Gözlerim kaldı yalvarıp,
Aklım baygın, günler geçti,
Böylece ölmek üzereyim.
Yaman isen Karagul,
Söylenen sözü tutarsın,
Bu başa baskı kurmadan,
İşkencesiz kesip atarsın.
Yiğit isen, şir isen,
İnletmeden sözü tutarsın,

Saying so, thus Bozbala
Kept stepping in between.
Meanwhile Külçoro,
Burning, lamenting, writhing,
Pleaded with Karagul:
«Chief herdsman Karagul,
It is true you are a khan,
That at the head of Hızır's fortune
You stand — that too is true,
Rising like that sheer crag,
You are a mountain pass, Karagul,
To the herdsmen you yourself
Are a man indeed, Karagul.
If you play the batyr, it is in vain,
If you attack in fury,
You will cut off a poor wretch's head.
You were the chief of herdsmen,
You will heed the word that's said,
Without anger, without frenzy,
Without donning a thousand and one guises,
You will give what is asked.
Tiger though I am, I was brought low,
I was white steel — I have gone blunt,
The age of manhood and lionhood has passed,
The hour of dying has arrived.
My bones are left a-rattling,
My eyes are left a-pleading,
My mind swoons, the days have passed,
Thus I am on the point of death.
If you are fierce, Karagul,
You will keep the word that's spoken,
Without pressing down this head,
You will strike it off without torture.
If you are brave, if you are a lion,
You will keep your word and not make me groan,

Han önüne varmam için,
Giyim kuşam almam için,
Ayçürök'ün yüzünü görmem için,
Öfkeli hanım Kıyaz'a
Esenleşip gelmem için,
Bir binitlik gücü verir misin?
Ulu idik, şir de idik,
Bir devir elde var iken,
Bela nerede der idik,
Biz deve yavrusunu basıp yer idik.
Kırıp geçiren kurt idik,
Kara çelik Zülfikâr'ı
Sallayan erin ta kendisiydik,
Ay-âlemi darmadağın edip,
Çiğneyip geçen erin ta kendisiydik.

Çıkmazı bozup yol açıp,
Kana doyup katılaşıp,
Kaplan diye ad alıp,
Dağı yiten geçidin
Çıkıntısı gibi er idik,
Ay-âlemi darmadağın eden,
Tutuşunca ele afet kesilen,
Düşman saldırdı mı püskürten,
Yanaşırsa düşmanı yakıp kavuran,

Taş yüreğin ta kendisiydik,
Arslanın kara gözüydük,
Namlı yiğidin ta kendisiydik.
Ganimetten silkip samur börkü
Giyip durduğum çağımda,
Kapışanı darmadağın edip,
Vurup durduğum çağımda,
Kan akıtıp toz koparıp,
Kapışanı destan edip,
Beecin ile yüz yüze gelip,
Karşılaşan adam telef olup,
Çiğneyip geçenin ta kendisiydim,
Bahadırın kara gözüydüm,

That I may go before the khan,
That I may get clothes and garb,
That I may see Ayçürök's face,
That to my wrathful khan Kıyaz
I may give greeting and return,
Will you grant the strength of one mount?
We were mighty, we were lions too,
While an age was in our hands,
We would say: where is calamity?
We would crush and eat a camel's colt.
We were the wolf that mowed all down,
The black steel Zülfikâr —
We were the very man who swung it,
Shattering the moonlit world,
We were the very man who trampled through.
Breaking the impasse, opening the road,
Sated with blood, hardened,
Taking the name of tiger,
Of the pass whose mountain vanished
We were a man like its jutting spur,
Shatterer of the moonlit world,
Turning scourge on any land once grappled,
Repelling the foe whenever he attacked,
Scorching and searing the foe who drew near,
We were the very heart of stone,
We were the lion's black eye,
We were the famed brave man himself.
Shaking a sable börk from the spoils,
In my day when I would wear it,
Shattering whoever grappled me,
In my day when I kept striking,
Spilling blood and raising dust,
Making legend of my grapplers,
Coming face to face with Beecin,
Whoever met me perished —
I was the very one who trampled through,
I was the batyr's black eye,

Kuvvet tükendi, derman gitti;
Kançoro ile Kıyaz, iki han,
Hor görüp beni süründürdü.

Zavallı gücüm yerindeyken,
Işıl ışıl kızıl kor idik,
Yaratılmış çelik ok idik.
Kırgız'a kızıl tuğ idik,
Düşmana feryat figan idik.
Soluğu değse öd yaran,
Ses etmez kızıl zehir idik.
Zehir tükendi, derman gitti,
Güç yoruldu, kan gitti,
Ben Külçoro'dan hal gitti,
Yakası altın, yeni tunç
Üstümden savaş kaftanı gitti.
Haykırınca kırgın salan
Külçoro'dan el kol gitti.
Etim oldu mosmor pelte,
Kanım kaldı bir kaşık,
Karşılık vermeye sesim yok,
Kabarsam pençemde tüyüm yok,
Söyleyecek dilim yok.
Pusuda bekleyen kazalı dünya bok!

Bel bağladığım belim yok,
Sığınıp yattığım yerim yok,
Sarp kara dağım yok,
Dolandığım kara kayam yok,
Dayanıp gideceğim dağım yok,
Pençe atacak gücüm yok,
Çarpışacak dermanım yok,
Ay-âlemi darmadağın eden,
Karşılaşana afet kesilen,
Eski çağlarda bahadırız.
Diri diri boğazlanan,
Sağ, sol küreği oyulan,
Odun taşıyıp kul olan,
Ölmeden diri dul kalan,

Strength is spent, vigor is gone;
Kançoro and Kıyaz, two khans,
Scorned me and ground me down.

While my poor strength was in its place,
We were glowing crimson embers,
We were an arrow forged of steel.
To the Kırgız we were a crimson banner,
To the foe we were wail and lament.
Whose breath, but touching, burst the gall,
We were red poison making no sound.
The poison is spent, the vigor gone,
Strength wearied, blood is gone,
From me, Külçoro, all state is gone,
Gold of collar, bronze of sleeve —
The war kaftan is gone from my back.
Who, shouting, loosed the slaughter —
From Külçoro arm and hand are gone.
My flesh is turned to livid jelly,
Of my blood a spoonful remains,
I have no voice to answer,
Should I bristle, no down is on my claw,
I have no tongue to speak.
This ambush-lurking treacherous world is dung!
I have no backbone left to lean on,
No place where I lie sheltered,
No steep black mountain of mine,
No black crag of mine to round,
No mountain to lean on as I go,
No strength to strike a claw,
No vigor left to fight,
Shatterer of the moonlit world,
A scourge to all who met us,
In olden days we were batyrs.
Butchered alive,
Right and left shoulder-blades gouged out,
Hauling firewood, made a slave,
Widowed alive before dying,

Avare gezen zavallıyız,
Bey merhamet etsin diye,
Binek isteyip duruyoruz.
Bahadırlığın gerçekse,
Denen söze uyarsın,
Bir yılkının gücünü verirsin.

We are wretches wandering astray,
That the bey might show mercy,
We keep begging for a mount.
If your valor is real,
You will heed the word that's said,
You will grant the strength of one herd-horse.

Han önüne varayım,
İsteyip giyim alayım,
Düşündükçe, er bahadır,
Ateşe aleve yanarım.
Yılkıcılar, sizin için,
Odun taşıyıp dururum,
Ganimetle gelmiş tutsağınım,
Odun taşıyan kulunum.
Kurutup mahvetmeden söze uy,

Let me go before the khan,
Let me ask and get some clothes,
The more I think, brave batyr,
I burn in fire and flame.
Herdsmen, for your sake
I keep on hauling firewood,
I am your captive come with the spoils,
I am your slave who hauls the wood.
Heed my word ere you wither and destroy me,

İstedim, bir at ver bana,
Dertli söz söyledim, kabul et,
Bozgunculuk dersen bu işime,
Yol üstünde sürütüp,
Azgın itlere parçalat.
Eğrilik dersen bu işime,
Bir vuruşta sustur beni.
Kula bağrın acırsa,
Denen söze uyuver,
İnsanlıktan sayarsan,
Bir atın gücünü veriver.
Bağdaki tutsağınım,
Elinin altındaki kulunum.
Ne yaparsan yap, işinim,
Öz elindeki kişinim.
Ganimet kulun ta kendisiyim,
Karahan'ın kara gözüyüm» —
Bu haberi işitince,
Yılkıcıbaşı Karagul,
Şu yılışık kalası,
Hoyratlığı var Karagul'un,

I have asked — give me a horse,
I spoke a grieving word — accept it,
If you call this deed of mine sedition,
Drag me along the road,
Have savage dogs tear me apart.
If you call this deed of mine crooked,
Silence me with a single blow.
If your breast aches for a slave,
Just heed the word that's said,
If you count it human-kindness,
Just grant the strength of one horse.
I am your captive in the bond,
I am the slave beneath your hand.
Do what you will — I am your business,
I am the man in your own hand.
I am the very slave of your spoils,
I am the black eye of Karahan» —
When he heard these tidings,
Chief herdsman Karagul,
That fawning cursed one —
Karagul has his brutishness,

Hanı bahadır Kıyaz'dan
Örnek almış işte bu.
Aşırı gazaplı Karagul,
Öfkelenip davranıp,
Kargış değmiş kudurgan,
Karşı çıkıp saldırmaya yeltenip,
Bu kudurası kurnaz kulun
Kudurmasına bak hele.
Zırh kaftanı seksen dört,
Baktığı yan kızıl alev.

From his khan, the batyr Kıyaz,
He took his lesson — there it is.
Karagul of surpassing wrath,
Rousing himself in anger,
Curse-struck rabid one,
Setting out to face and attack —
This cursed cunning slave,
Just look at how he rages.
His armor kaftans eighty-four,
The side he looks on — crimson flame.

Kirpiği yalım, gözü kor,
İnsandan böylesi kâfir yok,
Hani Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Onun yaptığı iş sağlamdı hani.
Kırıp kesip yere seren —
Er Çınkoco şirimi,
Ateş söner gibi kırıp geçirdi
Bahadır Toltoy erimi,
Kırdı nice belimi.
Çiğnedi nice yaman şirimi,
Kavgayı kötü başlatıp,
Altmış kadın dul yenge,
Obayı karanlıkta bırakıp,
Kadınlar ağlayıp dul kaldı,
Ganimette çocuklar kul oldu,
Kırıverdin belimi,
Sızlattın nice şirimi.
Yanan ateşi söndürüp,
Yedi-Özön dolusu Cediger'i,
Toptan yağmalayıp göçürdün.
Sataşanı çiğneyen,
Rast geleni kemiren,
Tutuştuğunu darmadağın eden,
Uğradığını yerle bir eden.
Afgan'ı bozup süren,
Cediger'i yakıp kavuran,
Yetim çığlık attı, oğullar kaldı,
Kızıl gömlekli, ince belli,

His lashes blaze, his eyes are embers,
No infidel like him among mankind,
Remember Şıgay's son Çınkoco —
The work he did was solid, remember.
He who smashed and cut and laid low —
My lion Er Çınkoco,
He mowed him down like a dying fire —
My man, the batyr Toltoy,
He broke many a spine of mine.
He trampled many a fierce lion of mine,
Starting the fight most foully,
Sixty women, widowed yenges,
Leaving the camp in darkness,
The women wept and were left widows,
In the spoils the children became slaves,
You snapped my spine outright,
You made many a lion of mine ache.
Quenching the burning fire,
The Cediger filling Yedi-Özön
You plundered wholesale and drove off.
Trampling whoever baited him,
Gnawing whoever crossed his path,
Shattering whomever he grappled,
Razing wherever he descended.
Breaking and driving the Afgan,
Burning and searing the Cediger,
Orphans screamed, sons were left behind,
Red-shirted, slender-waisted,

Süzülen gelinler dul kaldı.
Beli kırılıp devler kaldı,
Yiğitlerin hepsi yaya kaldı,
Nice kırdığın yaşlıyı,
Kırıp geçtiğin varımı,
Irmak suyu gibi akıttın,
Cediger, senin kanını.
Yurdunu bozup dul koydun,
Yetkin erkek çocuğunu
Ganimete beden kulu ettin.
Tulpardan seçip at aldın,
Aslında hısım idik özünde,

The gliding brides were left widows.
Giants were left with broken spines,
The braves were all left afoot,
The many elders you cut down,
The wealth of mine you mowed through —
Like river water you set flowing,
O Cediger, your very blood.
You broke his land and left it widowed,
His grown man-child
You made a body-slave of spoils.
You picked and took horses from the tulpars,
Though in truth we were kin at root,

Argın'la Kırgız atlanıp,
Yiğidi kesip yere serdin.
Nice gelin, nice kız
Nice yıllara boy verdi,
Rast gelen adam dümdüz oldu,
Zavallı başa zulüm oldu,
Devir kıyamete dek kula
Unutulmaz iş oldu.
Diyarı bozup zorbalık ettin,
Aslında Kırgız'dı özünde,
Kızıl alaca giyinen.
Bahadır, Kıtay'dan beter iş ettin.
Öte atan düşmandı özünde,
Almambet'ten doğdun.
Bolca saldırıp gürültü koparan,
Fazlasıyla kötü iş ettin.
Saldırdığını çiğnedin,
Yürekten çıkmaz iş ettin,
Rast geleni yıktın,
Karşına çıkanı serdin.
Denk geleni hakladın,
Rast geleni devirdin,
Çok kırdın belimi,
Daha çok kırdın halkımı.
Yoğun kara Cediger

Argın and Kırgız mounted up,
You cut down the braves and laid them low.
Many a bride, many a girl
Gave up their growing years,
Whoever crossed him was flattened,
It was tyranny upon poor heads,
For slaves, until the day of doom,
It became a deed not to be forgotten.
You broke the land and played the tyrant,
Though at root they were Kırgız in truth,
Clad in red motley.
Batyr, you did worse than the Kıtay.
Your far forefather was at root a foe,
You were born of Almambet.
Attacking amply, raising uproar,
You did exceeding evil work.
You trampled whom you attacked,
You did deeds that leave not the heart,
You felled whoever crossed you,
You laid low whoever faced you.
You finished whoever matched you,
You toppled whoever met you,
You broke my spine full often,
Still more you broke my people.
The dense black Cediger —

Üşüşüp varsa geri çevirdin,

Halkın başını yok edip,
Nice yiğitten ayırdın.
Büküp kırdın belimi,
Silip süpürdün erimi.
Nice beynimi saçtın,
Seçkinimi kul ettin,
Boğazımı bozup yol ettin,
Halkımı kırıp hor ettin,
Köklümü kırıp yok ettin.

Yaz etmedin, güz ettin,

Güleç yüzlümü yerle bir ettin,
Yine düştün elime,
Takıldın demir tuzağıma,
İnlesen de dinlemem sözünü,

Almaya karar verdim Külçorom —
Öldürmeden ata öcümü.
Talas'tan bozdum göçünü,
Tam böyle alırım öcümü.
Otlu yeri tutuşturdun,
Çayırlı yere ateş saldın.
Kara suya kan döktün,
Yamaçları ölçüp yıl ettin,

Pek çok fenalıkla hor ettin.
Yakıverdin beni,
Kabaran deli kul,
İşte böyle oyarım gözünü.
Han önüne varırım deyip,
Hanın hatunu Çürök'ten
Varıp giyim alırım deyip,
Kasılan kurnaz kulun,
Şu kulun kudurmasına bak,
Varacaksa kulun varsın deyip,

When they swarmed on you, you turned them back,
Destroying the heads of the folk,
You parted them from many a brave.
You bent and broke my spine,
You swept my men clean away.
You spilled many a brain of mine,
You made slaves of my chosen,
You breached my gorge and made it a road,
You cut my people down and scorned them,
You broke my deep-rooted and destroyed them.
You made no summer — you made autumn,
You razed my smiling-faced to the ground,
Now you have fallen to my hand again,
You are caught in my iron trap,
Though you groan, I will not hear your word,

I have resolved to take it, my Külçoro —
My fathers' vengeance, short of killing.
From Talas I broke your migration,
Just so will I take my vengeance.
You set the grassy places burning,
You loosed fire on the meadowlands.
You poured blood into the dark water,
You measured the slopes and made them years,
With many an evil you brought scorn.
You burned me outright,
You swelling frenzied slave,
Just so will I gouge out your eyes.
Saying: I will go before the khan,
From the khan's lady Çürök,
Saying: I will go and get clothing —
The strutting cunning slave,
Look how this slave rages,
Saying: if the slave would go, let him go,

Kaderi yetmişse ölsün bari,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'dan
Horluğu koyun gibi görsün bari!
«Gidersen, kulum, gidip gel,
Nişan diye armağan almadan gel,
Canından umudun varsa,
Kısrak sağımından geç kalmadan gel!
Kısrak sağımına gecikirsen,
Sinsi sinsi kudurgan,
Öldürürüm seni,
Diri diri oyarım gözünü!
Ansızın gecikirsen,
Kazara gelmezsen,
Kökünü toptan kuruturum,
Gazaplanıp saldırırsam,
Sonunda başını keserim!
Tez git, tez gel,
Bahadırlığımı o an gör,
Gecikirsen, kudurgan,
Çarpıveririm ansızın,
Öldürüveririm kazara.
Kementayı giyip git,

If his fate is spent, then let him die,
From Bagış's son Kıyaz
Let him take scorn like a sheep!
«If you go, my slave, go and come back,
Come back without taking gifts for token,
If you have hope of your life,
Come back not late for the mares' milking!
If you are late for the mares' milking,
You slinking rabid one,
I will kill you,
I will gouge your eyes out alive!
If of a sudden you are late,
If by mischance you come not,
I will dry up your root entire,
If in wrath I fall upon you,
In the end I will cut off your head!
Go quick, come quick,
See my valor in that instant,
If you are late, you rabid one,
I will strike you down of a sudden,
I will kill you out of hand.
Go wearing the kementay,

Karanlık kalası yılkının
Tutulanına binip git.
Verdiğin sözden dönmeden gel,
Küflenmiş kokmuş kul,
Dediğim sözden kalmadan gel!» —
Deyip, böylece Karagul
İşte böyle döktü gazabını.
Şay'ın koruduğu Külçoro
Fazlasıyla düşkün, zelil oldu,
Tulpara binemez zavallı er,
Kısrak bulamayıp zar oldu,
Geri dönüp durdu,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı yuvarlandı.
Dermanı çözüldü, vakit geçti,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp ölmeye

Of the herd, accursed dark,
Ride off on the one that's caught.
Come back without breaking your word,
You mildewed, stinking slave,
Come back and fail not my command!» —
Saying so, thus Karagul
Poured out his wrath just so.
Külçoro whom Şay protects
Was fallen and abased exceedingly,
The poor man cannot mount a tulpar,
Finding no mare, he was in misery,
He kept turning back,
The tears that flowed from both his eyes
Rolled down below his collarbone.
His vigor loosened, time went by,
Sobbing, weeping, on the point of death,

İki gözü dört oldu,
«Asil şir ağam ölme» deyip,
Bu türlü yürek yangısını
Kuluna verme Tanrım deyip,
Kaburga kemiği parçalanıp,
İşte o zaman Külçoro,
Kara kemendi omuzlayıp,
Yılkıya doğru yönelip,
İçten ağlayıp çığrışıp,
Hıçkırarak yılkıya yürüdü.
Yılkıya yaklaştığında,
Kökünden kalkıp bütün yılkı
Toptan ürktü çığrışıp.
Ölüp gitmeden süründürüp,
Canımı almadan diri mi koydun?
Kurban olayım kudret,
İnsan değil, hayvana bile
Ben de mi alay konusu oldum?
Utançtan ölemeyip,
Öz canına kendi kıyamayıp,
Kahrolası ölüme
Kendi yürüyüp varamayıp,
Toptan ürküp gümbürdeyip,
Kahrolasının yılkısı,

His two eyes strained as four,
Saying «Noble lion, my elder, do not die»,
Praying: such a burning of the heart
Give not to Your slave, O my God,
His rib-bones near to shattering,
Just then Külçoro,
Shouldering the black lasso,
Turning toward the horse-herd,
Weeping from within, crying out,
Sobbing, he walked to the herd.
When he drew near the herd,
The whole herd rose up from its root
And shied as one, whinnying wild.
Grinding me down short of death,
Have You left me alive, not taking my soul?
Let me be an offering, O Power,
Not to man alone — even to beasts
Have I too become a mockery?
Unable to die of shame,
Unable to take his own life himself,
To the accursed death
Unable to walk and reach it himself,
Shying as one with thundering hooves,
The accursed one's horse-herd,

Kökünden kalkıp gürleyip,
Nallıdan tay bile kalmadan,
Hepten ürküp kaçıştı,
O zaman Külçoro'nun
Gönlü çöktü, parçalanıp,
Bunca sıkıntı gözüne görünüp,
Kaya taşa yaslanıp durdu,
Ne zamanki derdini andı.
Ölmeye utandı Çoro,
Geri dönüşü olmayan gerçek yurdu
Zavallı başı görecekti.
Geniş dünya dar oldu,
Bir kısrağa muhtaç oldu,
Âlemin hanı Kül ağam

Rose from its root with a roar,
Not even a foal left among the shod,
All shied and scattered fleeing,
Then Külçoro's
Heart sank, torn to pieces,
All this hardship looming before his eyes,
He stood leaning on rock and stone,
The while he brooded on his grief.
The Çoro was ashamed to die,
The true homeland of no return —
His poor head was soon to see it.
The wide world grew narrow,
He stood in need of one mare,
My elder Kül, khan of the world,

Bunca çile çekip zelil oldu,
«Öleyim» deyip ölemedi,
Öz canına kendi kıyamadı,
Baldır eti sızım sızım,
Taban etinin tamamı
Taşa değip param parça,
Sallana sallana, sakınarak basıp,
Boz sırığa dayanıp,
Sallanarak yürüyen Külçoro'nun
Gücü tükendi, dermanı gitti.
Eyer beli gibi çifte sırta
Eğilerek varıp durdu.
Yoğun yılkı içinden,
Kanhor'unun boz kısrağı,
Ganimetle gelen o kısrak,
Külçoro'yu görünce,
Perçemini göğe savurup,
Tırnağını yere gömüp,
Ağası Kanhor'dan kalma maldı,
Kişneyip kuğu kısrak,
Dönenip durduğunda:
Kayın ağladı, söğüt ağladı,
Bakan canların hepsi ağladı,
Söylemek istese dili yok,
Kısrak böyle dururken,
Yiğit Çoro'n birlikte ağladı,

Suffering such trials, was abased,
He said «Let me die» and could not die,
He could not take his own life himself,
The flesh of his calves throbbing with pain,
The whole flesh of his soles,
Struck on stone, in shreds and tatters,
Swaying, stepping gingerly,
Leaning on a grey pole,
Külçoro walking totteringly —
His strength was spent, his vigor gone.
To the twin ridge like a saddle-bow
He came bent over and stood.
From amid the teeming herd,
The grey mare of his Kanhor,
That mare come with the spoils,
On seeing Külçoro,
Tossing her forelock to the sky,
Burying her hoof in the earth —
She was a beast left from his elder Kanhor,
Neighing, the swan-mare,
As she kept circling round:
The birch wept, the willow wept,
All the souls who watched them wept,
She would speak, but has no tongue,
While the mare stood so,
Your brave Çoro wept together with her,

Yas tutup o canım hayvan,
Kuğu kısrağı birlikte ağladı,
Haber alan han ağladı,
Ahalinin hepsi ağladı,
Kement kısrağa değince,
Çoro olduğu anlaşıldı.
Çevikliği ölçüsüz,
Kuzu gibi sıçrayıp koştu.
İşte o zaman Külçoro,
Esirgemeden yol yürüyüp,
Engebeli belleri aşıp,
Sarp geçitli yerleri aşıp,

Mourning, that dear beast,
The swan-mare wept together too,
The khan who heard the news wept,
All the people wept,
When the lasso touched the mare,
It was known this was the Çoro.
Her nimbleness beyond all measure,
She leapt and ran like a lamb.
Just then Külçoro,
Riding the road unsparing,
Crossing the rugged passes,
Crossing the lands of steep defiles,

Yedi-Özön boyundaki
Kapılı hisara,
Han Kıyaz'ın ordosuna
Varıp ulaştı,
Er Kıyaz'ın direğine
Kuğu kısrağı bağladı.
Şay'ın koruduğu şir Çoro,
Ecelden kaçmaz er Çoro,
Çevresini kollayıp,
Görsen, Çoro işte böyle —
Boz arslan gibi yalanıp,
Göğsünü döverek,
Dal ipeği gibi kuyruğunu
Apış arasına çarparak,
Kişneyip homurdanıp,
Kara yeri tokmaklayıp,
İçini çekip silkinip,
Yeri eşeleyip sarsılıp,
Yas tutup böğürüp,
Tayını görmüş gibi,
Boynunu uzatıp yankılanıp,
Kuğu kısrağı görünce,
El güden bir bey gibi,
Zavallı Çoro n'etsin,
Anasını görmüş gibiydi.
Aslında tulpardı,
Öne geçip geldi kuğu kısrak,
Külçoro'ya boynunu

Along the Yedi-Özön,
To the gated fortress,
To Khan Kıyaz's ordo
He came and arrived,
To Er Kıyaz's tethering-post
He tied the swan-mare.
Lion Çoro whom Şay protects,
Er Çoro who flees not death,
Watching all about him —
Could you see him, such is the Çoro —
Licking her lips like a grey lion,
Beating her breast,
Her tail like branch-silk
Lashing between her thighs,
Neighing and rumbling,
Pounding the black earth,
Sighing and shaking herself,
Pawing the ground, shuddering,
Mourning and bellowing,
As if she had seen her foal,
Stretching her neck, calling and echoing,
On seeing the swan-mare,
Like a bey who herds the people,
What could poor Çoro do —
It was as if he had seen his mother.
She was in truth a tulpar,
The swan-mare came stepping forward,
To Külçoro her neck

Uzatıverdi kuğu kısrak.
Omzuna başını yaslayıp,
Sokulup durdu kuğu kısrak.
Söylemek istese dili yok,
Türlü işaretler edip,
Koklayıp durdu kuğu kısrak.
Kuyruğu var, yelesi var,
İşte öyle bir hayvan.
Herkesin sevdiği malı var,
Ah kuğu kısrak, canım hayvan,

The swan-mare stretched it out.
Resting her head upon his shoulder,
The swan-mare pressed in close.
She would speak, but has no tongue,
Making signs of every kind,
The swan-mare kept on sniffing him.
She has a tail, she has a mane,
Just such a beast is she.
Each man has a beast he loves,
Ah swan-mare, dear beast,

Sönmüş ateşimi tutuşturan,
Ölmüş canımı dirilten.
Besbelli bir tulparmış o,
O gün er Kıyaz
Tepecikten göründü,
Gazaplansa ağzından
Kapkara yalım dökülüp,
Çiğneyip yutacak gibi görünüp,
Kabakları bataklık gibi,
Baksa canı yutacak gibi,
Gözü göl bataklığı gibi,
Görse canı yutacak gibi,
Burnu çıkık dağ burnu gibi,
Hoyratlığı katı demir gibi,
Kana doymaz canlar gibi,
Halk yöneten pehlivan gibi.
Bileği kalın, taş yürek,
Görsen o kıran Kıyaz'ı,
Fil gövdeli edepsiz.
Kıvrılıp çıkan bıyığı
Buharalının şabı gibi*,
Alt dudağı sarkık,
Ekincinin çuvalı gibi,
İki gözü alev kesilip,
Bacadan çıkan yalım gibi,
Gözü doymaz Kıyaz'ın
Görsen, sureti işte böyle.
Han Kıyaz'ı görünce,
Kaplan doğan Çoro'nun
Bileğinden derman gidip,

Who kindled my quenched fire,
Who quickened my dead soul.
Plainly she was a tulpar,
That day Er Kıyaz
Appeared upon the knoll —
In wrath, from his mouth
Pitch-black flame comes pouring,
Looking as if he'd chew and swallow,
His eyelids like a marsh,
His look as if to swallow souls,
His eyes like a lake-marsh,
His glance as if to swallow souls,
His nose like a jutting mountain spur,
His brutishness like hardened iron,
Like souls unsated with blood,
Like a pehlivan who rules the folk.
Thick of wrist, heart of stone,
Could you see that slayer Kıyaz —
Elephant-bodied, shameless one.
His mustache curling upward
Like a Bukharan's şab,*
His lower lip a-drooping,
Like a plowman's sack,
His two eyes turned to flame,
Like fire leaping from a smoke-hole —
Of insatiable Kıyaz,
Could you see him, such his visage.
On seeing Khan Kıyaz,
The tiger-born Çoro —
The vigor left his wrist,

Yüreğinin zarı yarılıp,
Öfkelenip yanıp yakılıp,
Zavallı candan umut kesip,
İçin için kavruldu,
Öldük deyip candan umut kesip,
Külçoro'yu görünce,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Gazabı şiddetle başlattı,

The membrane of his heart was rent,
Raging, burning, lamenting,
Cutting hope from his poor life,
He was scorched deep within,
Saying «We are dead», hope cut from life,
On seeing Külçoro,
The Cediger's Er Kıyaz
Loosed his wrath with violence,

Sinek kadar canından Külçoro
Gerçekten vazgeçiverdi.
Atmaca gibi davranıp,
Zavallı Çoro n'etsin,
Gaipten bir akıl bulunup,
Er Kıyaz'ı görünce,
Şaşkın şaşkın bakındı Külçoro.
Bileğinden derman gidip,
Yüreğinin zarı yarılıp,
Bacağı gidip sarkarak,
Gözü gidip fildır fildır,
El kavuşturup yalvara yakara,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Selam verdi çırpınarak:
«Selamdan selamünaleyküm,
Görkemli Kıyaz er!
Kulun geldi hazırlanıp,
Beyim, sana yalvarıp!»
Külçoro'yu görünce,
Düşmanlığını bildi artık,
Öldürmek için o Kıyaz
İçin için güldü artık.
Gürledi coşarak,
Karagul'a söylenerek:
«Vay, seni Karagul,
Bu kudurmuş kurnaz kula
Kıyameti koparmadan,
Şimdiye dek bu kulu kesip
Susturup atmadan durdun ha!
Demedim miydi ben demin,
Duymadı mıydı o demin!
Gözünü kör edercesine oymadan,

Of his fly-small life Külçoro
Truly gave up hope outright.
Bearing himself like a sparrowhawk,
What could poor Çoro do —
A thought came from the unseen,
On seeing Er Kıyaz,
Külçoro looked about bewildered.
The vigor left his wrist,
The membrane of his heart was rent,
His legs gave way, hanging slack,
His eyes went darting round and round,
Hands clasped, pleading and begging,
To Bagış's son Kıyaz
He gave greeting, trembling:
«Of greetings — selamünaleyküm,
Majestic Kıyaz, man of men!
Your slave has come made ready,
My bey, to beg of you!»
On seeing Külçoro,
He knew now his enmity,
That Kıyaz, meaning to kill,
Now laughed deep within.
He thundered, surging up,
Berating Karagul:
«Fie on you, Karagul,
Against this rabid cunning slave
You raised no doomsday storm,
That till now you have not cut this slave
And silenced him and cast him off!
Did I not say so even now,
Did he not hear it even now!
Not gouging his eyes to blindness,

Şimdiye dek tutup kesmeden.
Eceli yetmiş bu kulun
Şimdi başını alayım,
Yol üstünde sürütüp,
Azgın itlere yem edip yarayım!
Kör edercesine gözünü oyayım,

Not seizing and cutting him till now.
This slave whose hour has come —
Now let me take his head,
Drag him along the road,
Slit him for food for savage dogs!
Let me gouge his eyes to blindness,

Kudurmuş kulu keseyim!» —
Deyip, böylece er Kıyaz,
Kara çeneli aybaltayı
Kavrayıp savurdu,
Şay'ın koruduğu Çoro'yu
Vurup yere yıktı.
Güçlü Kıyaz vurunca,
Dermandan düşüp güçsüzleşip,
Bahadır Çoro yıkıldı.
Kıyaz Han'ın önüne
Güçsüz Çoro yuvarlandı,
Kaburgaların tamamı
Yumruk değip kırıldı,
Hırlata hırlata tekmeleyip,
Çoro'ya Kıyaz işkence etti.
Bagış'ın oğlu er Kıyaz
Tam heybetini salarken,
Kendinden geçmiş Çoro'nun
Başını kesip alacakken,
Ordodaki kadın Ayçürök,
Gelenlerden söz işitip,
Almambet'in Çoro'sunu
Senin bildiğin Kıyaz Han
Öldürüyor diye duyup,
Gönlü gidip parçalanıp,
Yengenin gözünün yaşı dökülüp,
Bıldırcın gibi gözünden
Bölük bölük yaş gidip,
Kara üzüm gibi gözünden
Kamçı boyu yaş gidip,
Burnunun suyunu çekemeden,

Gözünün yaşını silemeden,
Çığlık çığlığa ağlayıp,
Bozlayıp hıçkırıp,

Dizi yere bükülüp,
Yanıp tutuşup kor olup,
Ayçürök koşup yetişti:

Let me cut down the rabid slave!» —
Saying so, thus Er Kıyaz
The black-hafted moon-axe
Gripped and swung,
The Çoro whom Şay protects
He struck and felled to earth.
When mighty Kıyaz struck,
Falling from vigor, strengthless,
The batyr Çoro toppled.
Before Kıyaz Khan
The strengthless Çoro rolled,
The whole array of his ribs
Broke beneath the striking fists,
Kicking him till he rasped and rattled,
Kıyaz put the Çoro to torture.
Bagış's son Er Kıyaz,
Just as he loosed his full dread might,
From the senseless Çoro
As he was about to cut and take the head,
The lady Ayçürök in the ordo,
Hearing word from those who came,
That Almambet's Çoro —
By Kıyaz Khan, the one you know —
Was being killed, so hearing,
Her heart gave way, torn to pieces,
Your yenge's tears came pouring,
From her quail-like eyes
The tears went troop on troop,
From her black-grape eyes
Tears a whip-length long went streaming,
Not pausing to draw back her streaming nose,
Not pausing to wipe the tears from her eyes,
Weeping scream on scream,
Keening and sobbing,

Her knees buckling to the ground,
Burning, blazing, turned to embers,
Ayçürök came running up:

«Yanmadan önce yaktın,
Yanarak öl, er Kıyaz!
Pişmeden önce pişirdin,
Pişerek öl, er Kıyaz!
Kula kölemene el kaldıran

Yiğit senin gibi mi olur?!
Kudurmuş gibi saldırdın,
Sana er diyen onar mı?!
Vay, onmaz Kıyaz, onmaz ol,
Bir daha iki olmayasın!
Öteden beri her seferinde
Cariyeni kulunu horladın,
Onmaz Kıyaz, onmadın.
Sayısız toplanmış kalabalık mıydı,
Sayısız çoğalan elinde
Ganimetle gelmiş bizim gibi
Cariyen kulun yok muydu?
Pişmeden önce pişirdin,
Pişerek öl, ey Kıyaz!» —
Yüreklenip Ayçürök,
Dağ gibi olan Kıyaz'ı
Yuvarlayıp itiverdi,
Aşık kemiği kadar Çoro'yu
Altından çekip aldı.
Dağ gibi Kıyaz sanırdım,
Aşık kemiği kadar Kıyaz'mışsın!

Geri dönüşü olmayan gerçek yurdu
Görecek Kıyaz'mışsın!
Bozkırın ortasında serilip
Ölecek Kıyaz'mışsın sen!
Dur hele, er Kıyaz,
Er Kıyaz, senin yüzünden
Ak kuğu donumu giymezsem,
Göklere uçup gitmezsem,
Tüketesiye yaygara koparmazsam,
Atam Akun'un ordusunu toplamazsam.
Yağmur gibi yay çekip,

«Before you burned, you set afire —
Die burning, Er Kıyaz!
Before you were cooked, you cooked —
Die cooking, Er Kıyaz!
One who lifts his hand against slave and bondsman —
Is a brave man such as you?!
You attacked as if gone rabid,
Will he prosper who calls you a man?!
Fie, luckless Kıyaz, be luckless still,
Once one, may you never be two!
From of old, every single time,
You scorned your bondmaid and your slave,
Luckless Kıyaz, you never prospered.
Was there not a numberless gathered crowd,
In your numberless-multiplying land,
Come with the spoils, like us —
Had you no bondmaid, no slave?
Before you were cooked, you cooked —
Die cooking, O Kıyaz!» —
Taking heart, Ayçürök
Kıyaz who was like a mountain
She shoved and sent him rolling,
The Çoro no bigger than a knucklebone
She dragged out from beneath him.
A mountain of a Kıyaz, I once thought —
You are a Kıyaz no bigger than a knucklebone!
The true homeland of no return —
You are a Kıyaz who shall see it!
Sprawled in the middle of the steppe,
You are a Kıyaz who shall die there!
Just wait, Er Kıyaz,
Er Kıyaz, because of you,
If I don not my white swan guise,
If I fly not up to the skies,
If I raise not clamor to the uttermost,
If I muster not my father Akun's host.
Drawing bows like rain,

Dolu gibi ok atıp,
Senin topunu sıkıca kırmazsam!
Topuna cehennem salmazsam,
Durdurmadan öcümü almazsam,
Senin diyarına kırgın salmazsam,
Senin başını kılıçla almazsam!
Ekinini yemyeşilken biçmezsem,
Obanla birlikte kanını emmezsem!
Atam Han Akun ordusunu
toplamazsam,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Öl de gör, er Kıyaz,
Apaçık kavgayı koparmazsam,
Obalı yurdunu kırmazsam!
Belayı başına salmazsam,
Hasretin varsa er Kıyaz,
Senden nice öcümü almazsam!
Akun'un elini çağırıp
Devini bağlatmazsam,
Çıkarayım er Kıyaz,
Ta ne zamandan kalma kinini!»
Akun'un kızı Çürök'ün,
Ay gibi kadın, o afetin,
Dişilerin yiğidinin,
Dişi kaplan bahadırın,
Zavallı yengen delişmenin,
Ona kadın diyen onar mı,
Böylesi yengen delişmene,
Dişi diyen onar mı.
Bunu duyunca er Kıyaz'ın
İğreti kaburgası hop etti,
Yaparsa bu kadın yapar deyip,
Nice türlüsünü eder deyip,
O zaman Kıyaz şunu söyler:
«Onmaz Çürök, onmazsın,
Öteden beri hiçbir zaman
İnadından vazgeçmezsin.

Loosing arrows like hail,
If I break not your whole horde outright!
If I loose not hell on you all,
If I take not my vengeance without pause,
If I loose not slaughter on your land,
If I take not your head with the sword!
If I reap not your crops still green,
If I suck not your blood, camp and all!
If I muster not my father Khan Akun's host,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
Die and see, Er Kıyaz,
If I start not open war,
If I cut not down your camp and land!
If I loose not ruin on your head,
If you have longings, Er Kıyaz,
If I take not my many vengeances on you!
If I call not up Akun's people
And have your giant bound —
Let me draw out, Er Kıyaz,
The grudge left from so long ago!»
Of Akun's daughter Çürök,
The moon-like woman, that ravager,
That brave among womankind,
That tigress-batyr,
Your poor madcap yenge —
Will he prosper who calls her woman,
Such a madcap yenge as yours —
Will he prosper who calls her female.
Hearing this, Er Kıyaz's
Loose-set ribs gave a jolt,
Saying: if any will do it, this woman will,
Saying: she will do it many ways,
Then Kıyaz speaks thus:
«Luckless Çürök, luckless you are,
From of old, at no time ever,
Do you give up your stubbornness.

Susturuverirdim şu işini,
Ay yüzlü Çürök olmasa,
Öldürüverirdim kulunu!»

I would have silenced this business of yours,
Were it not for moon-faced Çürök,
I would have killed your slave outright!»

Sırıtarak gülüp er Kıyaz,
Artık öfkesini bıraktı,
İşte o zaman Ayçürök:
«Cahil Kıyaz, sözümü dinle!
Tırnağı sağlam tulpar yok,
Kanadı sağlam sungur yok,
Böyle sürdürürsen ey Kıyaz,
Evine su salmazsam
Kara günlü Kıyaz, dur hele,
Ölmezsem bir gün kökünü kuruturum!
Rengârenk değerli kumaşın
Kıyısını yolsam bölünmez,
Kırgız'dan eline geçse,
Dönüp bakacak halin görünmez.

Akun'dan çare gelmezse,
Kuğulaşıp donumu giymezsem,
Ötüşerek uçup er arayıp,
Yeryüzünde dolaşmazsam.
Geçidi yüce sarp dağ gibi,
Bellerden toplayıp getirmezsem,

Ay-âlem yurdu darmadağın eden

Şirlerden toplayıp getirmezsem.
Ganimet olup, hor olup,
Kul toplayınca gönlün tok muydu,

Bizim gibi cariyen, kulun yok muydu?
Öteden beri her seferinde,
Önünü demir tuzak ettin,
Gazaplanıp yurt kırıp,
Neden bunca hor ettin?
Kasılıyorsun er Kıyaz,

Grinning, laughing, Er Kıyaz
Now let go his anger,
Just then Ayçürök:
«Ignorant Kıyaz, hear my word!
No tulpar's hoof is sound forever,
No gyrfalcon's wing is sound forever,
If you keep on so, O Kıyaz,
If I flood not your very house —
Black-dayed Kıyaz, just you wait,
If I die not, one day I will dry up your root!
Of the precious many-colored cloth,
Though I pluck the edge, it will not part,
Should it fall to your hand from the Kırgız,
No strength is seen in you to turn and face them.
If no remedy comes from Akun,
If I turn not swan and don my guise,
Flying, calling, seeking a man,
If I range not over the earth.
Like a steep mountain of lofty passes,
If I gather them not from the passes and bring them,
Those who shatter the moonlit world's homeland —
If I gather not such lions and bring them.
Made spoils, made scorned —
Was your heart full when you gathered slaves,
Had you no bondmaid, no slave like us?
From of old, every single time,
You made your forecourt an iron trap,
Raging, cutting down the land,
Why did you scorn us so?
You strut, Er Kıyaz,

Kula el kaldıran onar mı.

Bahadır, hepsinden kötü iş ettin,
Bahadır senin gibi mi olur?» —
Beli bir tutam, yüzü ay gibi,
Namlı Çürök yengen ah,
Yiğitliğini gösterdi,
Kıyaz'dan ayırıp,
Çaresi tükenmiş Çoro'yu
Yengen ak ordoya soktu.
Ak ordoya girince,

Gönlü gitti parçalanıp,
Gözünün yaşı döküldü,
Ganimete gidip zelil olan,
Ağır dertli Çoro'yu
Bir görmeye hasretti.
Cariyelikle böylece,
Kullukla günler geçip,
Eli sıkıca bağlanıp,
Horluk görüp inleyip,
Akıl gidip gece olup,
Amansız çileli gün olup.
Kıyaz gürleyip güçlü oldu,
Bahtsız Külçoro hor oldu,
Düştüğü demir kafes oldu,
Geçtiği koyu kara bahttı.
Cediger'in er Kıyaz'ı
Derin kazılmış çukur oldu,
Çaresini bulamayıp dertlendi,
Kalmıştı Külçoro,
Altı azasından kesilip.
Önceleri Çoro güçlüyken,
Belalı şumluk işte böyle,
Zorbalıktan Çoro hor oldu,
«Öleyim» deyip ölemedi,
Öz canına kendi kıyamadı,
Kullukla gün gördü,
Azapla su içti,

Will he prosper who lifts his hand against a slave.
Batyr, you did the worst deed of all,
Is a batyr the like of you?» —
Waist a handspan, face like the moon,
Your famed yenge Çürök, ah,
She showed her valor,
Parting him from Kıyaz,
The Çoro whose remedies were spent
Your yenge brought into the white ordo.
On entering the white ordo,

Her heart gave way, torn to pieces,
Her tears came pouring down,
Gone to the spoils, abased —
The heavy-sorrowed Çoro —
She had longed for one sight of him.
So in bondmaid's service,
The days went by in slavery,
His hands bound tight,
Suffering scorn, groaning,
Reason gone, night fallen,
The days pitiless and full of trial.
Kıyaz thundered and grew strong,
Luckless Külçoro was brought low,
Where he fell was an iron cage,
Where he passed was deep black fate.
The Cediger's Er Kıyaz
Was a pit dug deep,
Finding no remedy, he sorrowed,
Külçoro was left
Cut off from his six limbs.
Before, while the Çoro was strong —
Such is baleful ill-fortune,
By tyranny the Çoro was brought low,
He said «Let me die» and could not die,
He could not take his own life himself,
He saw his days in slavery,
He drank his water in torment,

Güçten düşüp bunaldı,
Gürleyen heybeti gitti,
Kalmıştı boynu bükük.
Öylesi Çoro gelmeseydi,
Geri dönüşü olmayan gerçek yurdu
Göreceği dem imiş,
Amansız ecel yetip Külçoro'nun
Öleceği dem imiş,
Güzelliği gitmiş Çoro'nun,
Gözü kalmış fıldır fıldır,
Bacağı kalmış sarkık,
Ölmeden canı çığlık çığlığa,

Fallen from strength, he despaired,
His thundering dread was gone,
He was left with bowed neck.
Had such a Çoro not come,
The true homeland of no return —
It was the hour he should see it,
Pitiless death overtaking Külçoro —
It was the hour he should die,
The Çoro's beauty was gone,
His eyes were left darting round,
His legs were left hanging slack,
His soul screaming before death,

Dopdolu taş gibi o kuvvet
Hepten gitmiş paramparça,
Takati tükenmiş, gücü yok.
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Coşup yapacak işi yok,
Diri dense, canı yok gibi.
Âleme pehlivan Çoro'nun
Kıyaz'a edecek dermanı yok.
Bir zamanlar Külçoro —
Şay'ın koruduğu şirdi,
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli yamandı,
Bilseniz, böyle bir erdi.
Sarı hastalığa tutulup sararıp,
Göreceği dem imiş.
Bunca çile görüp Külçoro'nun,
Öleceği dem imiş.
Kara yakalı kementay,
Kat katından lime lime,
Yakasından bit dökülmüş.
Ceza gibi horluk, büyük çile
O yandan görünmüştü,
Ay gibi kadın Çürök'ün,
Bin oyunlu afetin,
Huyu haşarı kadının,
Hangi oyununu bilelim,

That strength like solid stone
Was wholly gone, in shivers,
His stamina spent, his strength no more.
Against Bagış's son Kıyaz
No surging deed was left to him,
Call him alive — he seemed lifeless.
The Çoro, pehlivan to the world,
Had no vigor left against Kıyaz.
Once upon a time Külçoro —
He was the lion whom Şay protects,
Thick of wrist, heart of stone,
Elephant-bodied, fearsome,
Know it — such a man he was.
Seized by the yellow sickness, sallowed,
It was the hour he should see it.
Külçoro who bore such trials —
It was the hour he should die.
His black-collared kementay,
Layer on layer, in tatters,
Lice spilling from its collar.
Scorn like punishment, great trial
Had shown itself from that side,
Of the moon-like woman Çürök,
That ravager of a thousand wiles,
That woman of unruly temper,
Which of her wiles can we know,

Süzüm süzüm süzülen kâfirin.
Belli yerde ak saray,
Onun sağlamlığı bir hayli.
Görkemle yankılanan büyük saray,
Onun büyüklüğü bir hayli.
Çevresi surdan,
Kapısı demirden,
Direkleri yontulu,
Uğuldayan o yapının
Çevresi nakışlı boyalı.
Sağlamlığını insan anlar,
Üstünden yan yana dizilip
Üç araba geçebilirdi,

That gliding, sidling infidel.
In a known place a white palace,
Its strength is very great.
A great palace echoing with splendor,
Its bigness very great.
Its circuit of rampart walls,
Its gate of iron,
Its pillars carven,
That humming edifice —
Its circuit painted with designs.
A man can tell its strength,
Along its top, ranged side by side,
Three wagons could pass abreast,

Heybetle yükselen saraya
İsteyerek soktu Çoro'yu.
O saraya girdikten sonra,
Ağzını sımsıkı kapatıp,
Çoro'yu yanına aldı.
Güneş gibi kadın Ayçürök,
Nicesini bilen eski cariye,

Into the palace rising in majesty
She brought the Çoro willingly.
After entering that palace,
Shutting its mouth fast tight,
She took the Çoro to her side.
The sun-like woman Ayçürök,
An old handmaid who has known many things,

Perizade yiğidin,
Ay gibi yüzü ışıldayıp,
Altmış düğme, kırk anahtar
Şalvarında* şakırdayıp,
Görsen yengen Ayçürök,
Güneş gibi yüzü ışıldayıp,
Güderi gibi* yumuşak salınıp,
Çoro'yu görüp çığlık atıp,
Dolgun endamlı o bahtsız,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Çığlıkla ağlayıp çırpınıp,
Yanıp pişip Ayçürök,
Külçoro'ya yalvarıp:
«Gözbebeğimdin, şirdin,
Bu baş ganimete gittiğinde,

That peri-born brave one,
Her moon-like face a-gleaming,
Sixty buttons, forty keys
Jingling at her şalvar,*
Could you see your yenge Ayçürök,
Her sun-like face a-gleaming,
Swaying soft as chamois,*
Seeing the Çoro, crying out,
That full-figured luckless one,
Weeping sob on sob,
Her rib-bones near to rending,
Her tears came pouring down,
Weeping with screams, writhing,
Burning, seething, Ayçürök
Pleaded with Külçoro:
«You were the apple of my eye, a lion,
When this head went off as spoils,

Gözbebeğimiz sendin.
«Öleyim» derdim, ah ki ah,
Ölmeden diri kalışım,
Oğulcuğum, senin varlığından.
«Gideyim» derdim, ah ki ah,
Gitmeden sağ kalışım,
Kıyaz ganimet diye aldığında —
Başıma çile saldığında,
Hesabımı fena gördüğünde,
Böğrümü yarıp vurduğunda,
Güneş gibi yengen Ayçürök —
Suçlu sayılıp bağlanıp,
Çareyi bulamayıp inleyip,
Dar boğaz gibi başım yol oldu,

Zavallı başım hor oldu,

Avare buraya çıktığımda,
Cin çarpmış gibi sersem oldum,
Yaradan tek Cebbar'dan —
Dilediğim sen oldun,
Kanımı dökmeden kaldım,
Canıma kıyamadan kaldım.
Öldürmedim kendimi,
İçin için yanan er oğlum,
Bugün gördüm gözünü,
Gecikip gelmedin, ne yazık,
Gerekten kalan biriciğini
Bugün emanet veririm.
Tulpardan kalan yadigârı,
Besleyip büyüttüm,
Sungurdan kalan yavrucağı.
Gözü pek kardeşini
Yoldaş edinip alınız,
Düşmana kargaşa salınız!
Kederin hepsini dağıtınız,
Oğulcuğum, eskisi gibi olunuz!
Keleñkor* saç bağı, geniş sağrı,
Gerilip salınan yengen bendim,

You were the apple of our eye.
I would say «Let me die», ah and ah —
That I stayed alive undying,
Little son, was for your being.
I would say «Let me go», ah and ah —
That I stayed whole, not going,
When Kıyaz took me for spoils —
When he loosed trials on my head,
When he settled my account most foully,
When he struck and split my flank,
Your sun-like yenge Ayçürök —
Counted guilty, bound,
Finding no remedy, groaning,
My head became a road like a narrow gorge,
My poor head was brought low,

When I came out here astray,
I was dazed as if djinn-struck,
From the Creator, the one Cebbar —
What I begged for was you,
I held back from spilling my blood,
I held back from taking my life.
I did not kill myself,
My man-son burning deep within,
Today I have seen your eyes,
You did not come too late — alas,
The only one left of what is needed —
Today I give it you in trust.
The keepsake left from the tulpar,
I fed and reared it,
The nestling left from the gyrfalcon.
Your bold-eyed brother —
Take him for companion,
Loose havoc on the foe!
Scatter all your sorrow,
Little son, be as you were of old!
Keleñkor hair-band, broad croup,*
I was your yenge who swayed full-drawn,

Ak maralı güdüp inek eden,
Ay-âlemi darmadağın eden.
Karşılaşanı sersemleten,
Dar yeri bozup yol açan,
Nice yere ordu salan,
Bulunmaz kıran sendin.
Ağabeyini andıkça,
İyice bozlayıp yanarız,
Tüneğinde Çoro kaldı deyip,
Dileğini dileyip dururuz.
Elin Çolpan'ı sendin,
Elin anası bendim!
Oğulcuğum, senin varlığında,
Alev alev yanıp tutuşurduk.
Oğulcuğum ne zaman gelir deyip,
Ben kara yüzlü Ayçürök,
Seni isteyip dururdum.

Herder of the white maral, making it a cow,
Shatterer of the moonlit world.
Stunner of all who met you,
Breaker of narrows, opener of roads,
Looser of hosts on many a land,
You were the slayer none can match.
Each time we recalled your elder brother,
We keen aloud and burn,
Saying: the Çoro is left on his perch,
We keep wishing his wish.
You were the Çolpan of the people,
I was the mother of the people!
Little son, while you were with us,
We blazed up flame on flame.
Saying: when will my little son come,
I, black-faced Ayçürök,
I kept on longing for you.

Sırtları bozup yol açtın,
Beecin'i bozup ordu saldın.
Taşı bozup yol açtın,
Ay-âleme ordu saldın.
Ruhu yüce şirdin,
Oğulcuğum Çorom varken,
Bela nerede derdim.
Saldırdığı sağ kurtulmayan
Kaplan kökcal sendin.
Han hazinesinden eksilmez mülk,
Dövünüp duran yengen bendim.

Tükenip gitsin kahpe dünya —
Kökünden bozdun Afgan'ı,
Köklü yurt nereden sağ kaldı.
Küncüt'ü, Hotan yerini aldın,
Hindistan'a ordu saldın.
Tulparın dönüp basmadığı

Yer kalmadı bütün,
Külçoro'nun mızrak saplamadığı

You broke the ridges, opened roads,
You broke Beecin, loosed hosts on it.
You broke the stone, opened roads,
You loosed hosts on the moonlit world.
You were a lion lofty of spirit,
While my little son, my Çoro, was here,
I would say: where is calamity?
None it struck escaped alive —
You were the tiger kökcal.
Wealth unfailing from the khan's treasury,
I was your yenge who kept beating her breast.
May the harlot world waste away —
You broke the Afgan from the root,
How could a deep-rooted land stay whole.
You took Küncüt and the land of Hotan,
You loosed hosts on Hindistan.
Where your tulpar has not wheeled and trod —
No ground at all is left,
Where Külçoro has not driven his lance —

El kalmadı bütün.
Hem bahadırdın, hem şirdin,
Avuçlansa tükenmez
Irmak gibi engin göldün,
Otlansa otu tükenmez
Uçsuz bucaksız ova, baş köşeydin.

Boz kırda toy kondurmaz,
Boz ala dinlenmez kuştun,
Er sultana denk gelen,
Ölçüsüz keskin çeliktin.
Bora gelse yel değmez

Kuytu orman siperdin,
Düşmana boyun eğmeyen,
Aç arslan şirdin,
«Arslan oğul ne zaman gelir» deyip,
Dileyen yengen bendim.
Ganimet olup Kıyaz'da,
Sille horluk görüp çok yaşadım.
Aklımdan çıkmadın sen oğlum,
Ne zaman gelir deyip durdum.

No people at all is left.
You were both batyr and lion,
Never drained though scooped by hand —
You were a vast lake like a river,
Its grass unfailing though grazed —
You were the boundless plain, the seat of honor.
Letting no bustard light on the grey steppe,
You were the grey-pied bird that never rests,
A match for any sultan of men,
You were sharp steel beyond all measure.
Untouched by wind though the storm come —
You were the sheltered forest redoubt,
Bowing your neck to no foe,
You were the hungry lion, the şir,
Saying «When will my lion son come»,
I was your yenge who kept wishing.
Made spoils, in Kıyaz's keeping,
I lived long under blows and scorn.
You never left my mind, my son,
I kept saying: when will he come.

Bahtımı Tanrı açtı galiba,
Yiten yiğit bulundu,
Yok kişim yine karşıma çıktı,
Gidenim yeniden bulundu,
Yakındığım örtüldü,
Göz göre Tanrı verdi galiba!
Görünmeden yitip giden
Kökcalım oğlum geldi galiba,
Çığlık çığlığa dileyip durdum,
Gittiğini öğrenmiştim,
Ağabeyinin ok geçmezini
Takımıyla birlikte, zavallı can,
Büyük heybeye koymuştum.
Takımıyla birlikte düğümledim,
Gelirse oğlum giysin deyip,
Yılmadan düşmana saldırsın deyip,

God has opened my fortune, it seems,
The lost brave has been found,
My vanished one stands before me again,
My departed is found anew,
What I lamented is covered over,
God has given before my eyes, it seems!
He who vanished from all sight —
My kökcal, my son has come, it seems,
Scream on scream I kept on wishing,
I had learned that you had gone,
Your elder brother's arrow-proof mail —
Gear and all, poor soul,
I had laid it in the great saddlebag.
I knotted it up, gear and all,
Saying: if my son comes, let him wear it,
Let him charge the foe unflinching,

Kırgını görkemle salsın deyip,
Cediger'in Kıyaz'ını
Boylu boyunca serse deyip,
Gitmemiş öcünü alsa deyip,
Yedi-Özön'de Cediger'i
Yol üstünde sürütüp,
Azgın itlere parçalatsa deyip,
Değerli, hoş bir şeyim var,
A kahrolası, oğlum, dinle bak:
Sana ayırdım bir kaftan —
Atkısı demir, yeni tunç,
Kalınlığı yarım arşın,
Her yanını oka karşı ördüm,
Tam savaşa yaraşan,
Hazineden çokça harcanan,
Yaramazsa söktüren,
Çeliği eğeleyip, tutkallayıp,
Her yanına döktüren.
Çelikten yapılmış bizini
Ölçüsüz pehlivanlar
Güm güm vurup dikmişti,
Mızrakla vurulsa,
Ucu bozulup kayardı.

Let him loose slaughter in splendor,
The Cediger's Kıyaz —
Let him stretch him out full length,
Let him take his unavenged revenge,
The Cediger in Yedi-Özön —
Dragging them along the road,
Let savage dogs tear them apart,
I have a precious, lovely thing,
Ah, curse it, my son, now listen:
I set aside a kaftan for you —
Its weft of iron, its sleeve of bronze,
Its thickness half an arşın,
I wove its every side against the arrow,
Fit wholly for war,
Much treasure spent upon it,
Unstitched wherever it fell short,
The steel filed down and glued,
Cast over its every side.
Its awl all made of steel —
Pehlivans beyond all measure
Had stitched it, pounding boom on boom,
Were it struck with a lance,
The point would blunt and glance away.

Düşmanla vuruşulsa,
Karşı karşıya tutuşulsa,
Ok şaşar mı ola deyip,
Bunu bilmeden kalırsan yazık deyip.
Kaptırmak ne kötü, ne yazık,
Pahası ağır bu ok geçmezi,
Diyarımı Kıyaz aldığında,
Bozdurup sakladım, ne yazık.
Derdimi çözecek oğlum giysin deyip,

Emanet olarak alıp geldim,
Armağan verdim, giyiver!
Bel bağlayıp düşmana saldırıver!
Gönülden verilen ok geçmezi,
Değerli oğlum, giyiver,

Were one to fight the foe,
Were one to grapple face to face,
Saying: can the arrow miss it, though?
Saying: a pity should you never know of it.
How ill to let it be seized — alas,
This arrow-proof of heavy price —
When Kıyaz took my land,
I had it unpicked and hid it — alas.
Saying: let my son who mends my grief wear it,
I brought it here in trust,
I give it as a gift — put it on!
Gird yourself and charge the foe!
The arrow-proof given from the heart,
My precious son, put it on,

Saldırıp düşmana vuruver!
Yedi-Özön'de Cediger'in
Yamaçtan saldır kısrağına,
Çıkarıver kulların
Ta nerelerdeki öcünü.
Kanına karanlık salıver!
Ta nerdeki öcü alıver!» —
Deyip, böylece Ayçürök,
Canı zor gelen çilekeş kulun

Canını ateşleyip tutuşturdu,
Ok geçmez kaftanı giydirdi,
Kılık kıyafetini yenileyip donattı,
Demin kullukta giydiği kementayın

Hepsini attırdı,
Bahadır taslayan er Kıyaz,
Nara atıp yetişir deyip,
Ansızın azgınlığı tutarsa,
Yiğit Çoro'nun başına
Aybalta değip gider deyip,
Güçsüz düşmüş Çoro'nun
Eceli boş yere yetişir deyip,
Bilmeden kalırsam yazık deyip,

Yenge kadın Ayçürök,
Olgunluğunu gösterdi,
Külçoro'nun başına
Gök demirden tulgayı*
Kapatıp başına giydirdi.
Giydiği kaftanda gedik yok,
Soyu kurusası Çoro'ya
Tanrı'dan ecel olmazsa,
İnsan elinden ölüm yok.
Yengesinden Külçoro,
Ok geçmez giysiyi giyip,
Düşünse, giyimini tastamam giyip,
İşte o zaman Ayçürök,

Charge and strike the foe!
In Yedi-Özön, on the Cediger's
Mares fall from the hillside,
Draw out, for us slaves,
The vengeance from so far and long ago.
Loose darkness into their blood!
Take the vengeance from so long ago!» —
Saying so, thus Ayçürök
The long-suffering slave whose life hung hard —
She fired his soul and set it blazing,
She dressed him in the arrow-proof kaftan,
She renewed and fitted out his garb,
The kementay he wore but now in slavery —
She had it all cast off,
Er Kıyaz who plays the batyr —
Saying: he may come up roaring,
If of a sudden his frenzy takes him,
On the brave Çoro's head
Saying: the moon-axe may fall,
Saying: the strength-fallen Çoro's
Death may come for nothing,
Saying: a pity should I stay unknowing,

The yenge-lady Ayçürök
Showed her ripe wisdom,
Upon Külçoro's head
The tulga of blue iron*
She closed and set upon his head.
No breach in the kaftan he wears,
For the Çoro — dry up his line! —
Unless his hour come from God,
There is no death by human hand.
From his yenge Külçoro
Put on the arrow-proof attire,
Think of it — dressed complete in his garb,
Just then Ayçürök,

Ok geçmezi giydirip,
Canım yengen Ayçürök,
Susayınca bal verip,
Aşını yemeğini ağır ağır verip,
Tatlı sözden başlatıp,
Bagılan* kuzuyu, tatlı kelleyi
Kaynatıp haşlatıp,
Şekeri kar gibi kütürdetip,
Sarı yağdan koca koca kesip,
Karnını çayla doldurup.
Kaygı gidip sevindi,
Ok geçmez giyimi kuşandı,
Ağrıyan dertler yatıştı,
Gözleri umaç gibi açıldı,
İç sıkıntıları dağıldı,
Kopanlar ulandı,
Saçılanlar toplandı,
Yengesini görüp Külçoro,
Yetkin bir şir oldu,
Coşup kuvvet, kan doldu,
Kulluktan başı kurtuldu,
Suya kandı, kanı doldu,
Külçoro'nun hali işte böyle

Having dressed him in the arrow-proof,
Your dear yenge Ayçürök,
Giving honey when he thirsted,
Giving his food and fare little by little,
Beginning with sweet words,
The bagılan lamb, the sweet head-meat*
Boiled and simmered,
Sugar crunching white as snow,
Cutting great slabs of yellow butter,
Filling his belly with tea.
Care departed, he rejoiced,
He girded on the arrow-proof garb,
The aching sorrows were stilled,
His eyes came open bright and wide,
His inner torments scattered,
What was broken was joined again,
What was scattered was gathered up,
Seeing his yenge, Külçoro
Became a lion full-fledged,
Strength surged and blood filled him,
His head was freed from slavery,
He drank his fill, his blood ran full,
Such is Külçoro's state

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kavuşma ve İlk Öç: Kırılan Kanadın Şahlanışı

Ak sarayda Külçoro, on iki yaşındaki Seytek'le — Semetey'in canlı sureti ile — yüz yüze gelir; gözyaşları içindeki kavuşmada Çoro, Kançoro'nun ihanetini, Kanıkey'in sol memesinden kara kan emen hainle sağ memeden ak süt emen kendisinin kaderini, Semetey'in katlini bir bir döker. Seytek, Kıyaz ile Kançoro'yu devirmeye, Bakay ile Kanıkey'i kurtarmaya, dağılan Kırgız'ı derleyip Külçoro'yu tahta oturtmaya ant içer. Ayçürök on iki yıl işlediği altın pekiştirmeli ok geçmez kaftanı, sarı çakşırı ve gök demir tulgayı iki yiğide kuşatır; kırk çilten, Hızır İlyas ve boz kaplan gibi koruyucu ruhların gölgesinde Seytek, "öz oğlum" diye sakındığı Kıyaz'dan yılkıya gitme iznini koparır. Yılkı başında "Manas!" narasıyla kopan ilk öç kavgasında Seytek zalim Karagul'u ve yılkıcıların yarısını kırar, Bozbala'nın köstekleri çözülür, Külçoro yılkının sultanı olur.

Bu arada Kara döö altı ay yol tepip Bağdat'ta bulduğu kervan başı Kızılsart'a Ayçürök'ün mektubunu ulaştırır; Semetey'in ölümünü öğrenip yasa boğulan Kızılsart, altmış pehlivan, binlerce kızıl nar ve hazineyle Ceti-Özön'e, Çuk-Terek boyuna gelir. En şifalı ilaçların bile kâr etmediği Külçoro'ya usta hekim, Semetey'den kalan gök dağıt itin kirişini kürek kemiklerine kalıbınca biçip yerleştirir; kırk kez sıvanan kızıl ilaçla yiğidin bedenine kan yürür, gücü eskisinden kat kat taşar. Şahlanan

Çoro, Seytek'in ısrarıyla geçmiş seferlerin destanını, gömülemeyen Bakay'ın ve cariye düşen Kanıkey'in hazin halini anlatır; söz biterken pençesi bilenmiş genç arslan, atasının öcünü almadan yaşamamaya — Kıyaz'ı ve Kançoro'yu yok etmeye — bir kez daha ant içer.

KÜNYE — KEY FACTS

- Külçoro ile Seytek ak sarayda kavuşur; Çoro, Kançoro'nun ihanetini ve Kanıkey'in iki çoroyu emzirirken aldığı kara kan – ak süt kehanetini anlatır.
- Seytek, Kıyaz ile Kançoro'dan öç almaya, Bakay ile Kanıkey'i esaretten kurtarmaya ve Külçoro'yu han yapmaya ant içer: "Yapamazsam Seytek olmayıp öleyim."
- Ayçürök'ün on iki yılda hazırladığı ok geçmez altın kaftan, sarı çakşır ve gök demir tulga kuşanılır; kırk çilten, Hızır İlyas, boz kaplan ve Zümrüdüanka gibi koruyucular Seytek'e eşlik eder.
- Yılkıya varan ikili ilk öcü alır: Seytek "Manas!" narasıyla zalim yılkıcı başı Karagul'u ve adamlarının yarısını öldürür, Bozbala'yı çözer; Külçoro yılkıcılara sultan olur.
- Kara döö altı ay süren yolculukla Bağdat'ta kervan başı Kızılsart'ı bulur; Kızılsart altmış pehlivan, altı bin kızıl nar ve hazineyle Ceti-Özön'deki Çuk-Terek'e gelir.
- İlaçların iyileştiremediği Külçoro'yu Kızılsart, gök dañgıt itin kirişini oyulmuş kürek kemiklerine yerleştirerek sağaltır; gücü eskisinden kat kat artan Çoro, Seytek'le birlikte Kıyaz'a karşı büyük hesaplaşmaya hazırlanır.

TÜRKÇE METİN

AYÇÜRÖK'ÜN SEYTEK'İ KÜLÇORO'YA GÖSTERDİĞİ YER

İşte o zaman Külçoro,
Kanadından kırılıp,
Hunhârından ayrılıp,
Kullukla günü geçip,
Böylece kuruyup kalmıştı.
Yengesi giysi giydirip,
Canını sevindirirken,
Vakitli sözü geç kalıp,
Bozkurttan kalan Seytek'i
Bir görmeye Çoro'nun
İki gözü dört oldu.
Yüreği yanıp tutuşup,
Bileği kuru ot gibi kuruyup,
Bahadırdan kalan yetimi
"Bakıp durup görsem" deyip,
İşte budur o an dileği!
Yanıp tutuşup perişan olup,
Er Seytek'i görmeye
Erken dediği söz geç kalıp,
Aklı şaşıp bocalayıp,
İri kemikleri takırdayıp,
İki gözü dört olup,
Külçoro yalvaran gözlerle durur.
Yalvarışının sebebi:
Yukarı çekse dayanağı,
Aşağı çekse desteği,
Tepelerden akan pınarı,
Hasretli canın sırdaşı,
Ayköl'den kalan yavrusu.
Ölçülse eğer dayanağı,
Hunhârdan kalan bebeği,

ENGLISH TRANSLATION

THE PLACE WHERE AYÇÜRÖK SHOWED SEYTEK TO KÜLÇORO

It was then that Külçoro,
Broken from his wing,
Parted from his fierce lord,
His days passing in bondage,
Had withered thus away.
His sister-in-law dressed him in garments,
And while she gladdened his soul,
The timely word came late,
Seytek, left by the grey wolf —
To see him but once, Çoro's
Two eyes grew wide with longing.
His heart blazing and burning,
His wrist withered like dry grass,
The orphan left by the batyr —
"Might I gaze and behold him," saying,
This was his wish in that moment!
Burning, blazing, wretched grown,
To see the hero Seytek,
The word he called early came late,
His mind bewildered, reeling,
His great bones rattling,
His two eyes grown wide,
Külçoro stands with pleading eyes.
The reason for his pleading:
Pulled upward, his support,
Pulled downward, his prop,
The spring that flows from the hills,
The confidant of a yearning soul,
The child left behind by Ayköl.
If measured, his mainstay,
The babe left by the fierce one —

Bahadırın, bebeğini görmeden ölür mü?
Dönüp başında uçan kanadı,
Bir görmeye büyük hasret
Külçoro'nun âdeti.
İçi tutuşup kor olup,

Shall he die unseeing the batyr's babe?
The wing that circles over his head,
Great longing to see him once
Is Külçoro's custom.
His inside kindling to embers,

Kulluk çekip hor olup,
Yiğitten kalan o çocuğu
Bir görmeye zâr olup,
Gönlü parça parça bölünüp,
Nice zorluk gözüne görünüp,
Aceleyle telaşlanıp,
Atmaca gibi davranıp,
Gaipten akıl bulunup,
Ayçürök'e yalvarıp:
"Canım yengem Ayçürök,
Vadiden akan pınarı,
Gözüme göstersen olmaz mı,
Yiğitten kalan çerağı!
Boz-ala doğan yavruyu,
Boz atmaca Çolpan'ı,
Getir, yenge, bana onu,
Gözümü açıp göreyim,
Ağzımı açıp öpeyim,
Bağrıma basayım,
Kederin hepsini dağıtayım!
Yeniden doğup şu garip can,
Hiç ölmemiş gibi olayım,
Han Alake'den Külçoro
Yeni doğmuş gibi olayım,
Ovada dağda yiğit koşsun,
Bugün canım ağam dirilsin!
İki yanaktan akan yaş,
Eteğe akıp sel olsun,
Gönül coşup göl olsun,
Bugün ezilip gezen Külçoro,
Ala-Too gibi yükselip,
Hasret kaçıp, er olsun!
Yiğitten doğan Seytek'i

Bearing bondage, held in scorn,
That child left by the brave,
Desperate to see him once,
His heart split piece by piece,
Many hardships looming before his eyes,
Hastening in a flurry,
Acting like a sparrowhawk,
Finding counsel from the unseen,
Pleading with Ayçürök:
"Ayçürök, my dear sister-in-law,
The spring that flows from the valley,
Will you not show him to my eyes,
The lamp left by the brave!
The child born grey-dappled,
The grey sparrowhawk, the Çolpan,
Bring him to me, sister-in-law,
Let me open my eyes and see him,
Let me open my mouth and kiss him,
Let me press him to my breast,
Let me scatter all my grief!
This poor soul born anew,
Let me be as one who never died,
Külçoro, of Khan Alake,
Let me be as newly born,
Let the brave run on plain and mountain,
Let my dear elder brother rise today!
The tears that flow down both cheeks,
Let them flood down to my hem,
Let the heart surge and become a lake,
Külçoro who walks crushed today,
Rising like the Ala-Too,
Longing fled, let him be a man!
Seytek, born of the brave,

Belime kuşak edeyim,
Karşılaşacağım er Kıyaz,
Yiğit ağamın kanını arayayım!

Kaynaşan Cediger'in
Zorlayıp tuğunu yıkayım,
Bagış oğlu Kıyaz'ın,
Gücüm yetip el verirse,
Başını çukura tıkayım.
Kavgaya kalkarsa şöyle edeyim:
Kasılıp gerinen o domuzun
Bir heybesini yoklayayım,
Ekinini yemyeşilken biçeyim,
Elimden gelirse Kıyaz'ı
Sürüp götürüp kanını emeyim.
Kısrağına kırda saldırayım,
Beynini parçalayayım,
Devesini ganimet edeyim,
Devini yere serip boğazlayayım,
Eşek gibi karnını deşerken,
Aklım fikrim o ahmakta,
Bir yolunu bulup başını kesmekte,
Dövüşeceğim er Kıyaz,
Uçup giden Semetey'im,
Düşman olduğum Kançoro,
Yitirdiğim Semetey.
Aklım gider, yengeciğim,
Horluktan azap çekmekte,
Hasretim yoğun, derdim güç,
Boğuşa boğuşa ölmekte,
Kanımı bir kaşık kadar görmem,
Han ağam bozkurt aslan için
Kanımı kaşık kaşık dökerim,
Canımı hiç esirgemem.
Bagış oğlu Kıyaz'ın
Bir yolla belasını versem deyip,
Ceti-Özön dolusu Cediger'i
Toptan sürüp vursam deyip,
Yiğitlerini boğazlasam deyip,

Let me gird him to my waist,
I shall meet the hero Kıyaz,
Let me seek my brave brother's blood!

Of the swarming Cediger
Let me force down their banner,
Of Kıyaz, son of Bagış,
If my strength suffices and fortune grants,
Let me stuff his head into a pit.
If he rises to fight, thus shall I do:
Of that swaggering, strutting swine
Let me rifle through his saddlebag,
Let me reap his crop while still green,
If it lies in my power, Kıyaz
Let me drive off and suck his blood.
Let me raid his mares on the steppe,
Let me shatter his brain,
Let me take his camels for spoil,
Let me lay his giant low and slaughter him,
Ripping his belly open like an ass's,
My mind and thought are on that fool,
On finding a way to cut off his head,
Hero Kıyaz whom I shall fight,
My Semetey who flew away,
Kançoro whose foe I am,
Semetey whom I lost.
My mind slips away, dear sister-in-law,
Suffering torment from scorn,
My longing is thick, my grief heavy,
Dying struggle upon struggle,
I count my blood not worth a spoonful,
For my khan brother, grey-wolf lion,
I shall pour my blood by spoonfuls,
I shall never spare my life.
On Kıyaz, son of Bagış,
Wishing to bring ruin somehow,
The Cediger who fill Ceti-Özön,
Wishing to drive and strike them wholesale,
Wishing to slaughter their braves,

Ağlayıp söyleyecek sözüm var,
İçimden gitmez öcüm var.

Vuruşup kavga koparsam,
Kasılıp gerinen o itle
Görülmedik yerde kalsam.

Talas'tan göçümü vurup kaçırdı,
Darlık, müşküllük, kara iş,
Öcümü alamıyorum.
Sırtımdaki yaram kapansa,
Şu koca Çoro'n iyileşse,
Çizerdim savaş çizgisini,
Başlatırdım kargaşayı.
"Kıyaz'ı Çoro yendi" diye,
Kavgayı ben açardım,
Adımı duyururdum.
Karnım kaynayıp içim yanıp,
Görüp durduğum çağımdır.
Takatim tükenip gücüm gidip,
Ölmekte olduğum çağımdır.
Şahin idim, yerle bir oldum,
Aslan idim, vah garip başım,
Kazılmış kara mezar olup,
Görüp kaldığım çağımdır.
Diri desen sayıda yokum,
Ölmüş olduğum çağımdır.
O ölmüş canı diriltiver,
Yengeliğini gösteriver.
Yiğit ağam sağken,
Onun kıvancıydım, eksiksizdim,
Göğsümü sarıp ok saplanıp,
Dönüp kımıldayamaz hâldeyim.
Kolum kırılıp, bacağım sakat,
Kendime gelemez hâldeyim.
Kirişimi düşmana kestirip,
Boy atamaz hâldeyim.
Sırtımda odun taşıyıp,
Zalim ele düşüp,

I have words to speak in weeping,
I have vengeance that will not leave my breast.
If I clash and stir up battle
With that swaggering, strutting dog,
Might I fall in some unseen place.

He struck and drove my camp from Talas,
Hardship, trouble, black toil,
I cannot take my vengeance.
If the wound on my back would close,
If this great Çoro of yours would heal,
I would draw the line of battle,
I would set the turmoil loose.
"Çoro has beaten Kıyaz," so saying,
I would open the fight myself,
I would make my name resound.
My belly seething, my inside burning,
Such is the season I now behold.
My strength spent, my power gone,
This is the season of my dying.
I was a falcon, I was leveled to earth,
I was a lion — alas, my poor head,
Become a black grave already dug,
Such is the season I have come to see.
Count the living — I am not among them,
This is the season of my death.
Revive that soul that has died,
Show what a sister-in-law can do.
While my brave brother lived,
I was his pride, I lacked for nothing,
An arrow pierced and bound my chest,
I cannot turn nor stir.
My arm is broken, my leg is lame,
I cannot come back to myself.
My hamstring cut by the foe,
I cannot stand at my full height.
Carrying firewood on my back,
Fallen into cruel hands,

Karşı koyamaz hâldeyim.
Karagul oldu beyimiz,
Bağırsa gider rahatımız.
Ay yüzlü yengem Ayçürök,
İnsana büyük dert saldın.
Kaygını bölük bölük etme,
"Elin oğlu" dedirtme,
Böğründen çıkan oğluna.

I cannot resist them.
Karagul has become our lord,
When he shouts, our peace is gone.
Moon-faced Ayçürök, my sister-in-law,
You have laid great sorrow on a man.
Do not divide your grief in portions,
Let none say "a stranger's son"
Of the son sprung from your own flank.

Hasret edip türkü yaktım,
Dinle, Ayçürök, derdimi!
Gözümü açıp göreyim,
Ağzımı açıp öpeyim,
Getir biricik oğlunu!
Yiğitse eğer biriciğin,
Belime kuşak edeyim,
Yiğidin kanını arayayım!
Keregesini, direğini kırıp,
Çığlık koparan o edepsizin
Gelinini kızını ağlatıp,
Topluluğuna cehennem salayım,
Hüdâ döndürüp gösterirse,
Semirip kabaran Kançoro'nun
Ciğerini söküp, ödünü alıp,
Nicedir azan cinini dökeyim.

In longing I have raised a song,
Hear, Ayçürök, my sorrow!
Let me open my eyes and see him,
Let me open my mouth and kiss him,
Bring your only son!
If your only one is brave,
Let me gird him to my waist,
Let me seek the brave one's blood!
Breaking his lattice and his post,
Of that shameless one who raises shrieks,
Making his brides and daughters weep,
Let me loose hell upon his host,
If God turns and shows the way,
Of Kançoro, fattened and swollen,
Tearing out his liver, taking his gall,
Let me spill the demon long run wild in him.

Benim garip anam Kanıkey,
Kocamış hâldeki anama,
Bahadır Bakay töreye,
Kurban olayım bir kez!
Gözünü kör edip oyayım,
Talas'a varıp boğazlayayım!
İçindeki kara kanı
Emip yutup doyayım!"
Deyip, böylece, Külçoro
Öfkeyle kükredi,
Kıl kadar dermanı kalmamış,
Kuruyup kalmış zavallının
İçinde nice hasreti.

My poor mother Kanıkey,
For my mother grown so old,
For Bakay the batyr, the töre,
Let me be a sacrifice once more!
Let me blind and gouge out his eye,
Let me reach Talas and slaughter him!
The black blood within him
Let me suck and swallow till sated!"
So saying, thus Külçoro
Roared out in fury,
Not a hair's-breadth of strength left him,
In the withered wretch there dwelt
So many longings deep within.

Sözünü ağzından toplayınca,

Gözünü açıp yumuncaya,
Şöyle böyle diyinceye dek,
Karaca gibi sekerek koşup,
Zavallı kadının sonsuz
Becerisi belli olup,
Zor kaygıyı bölüp atıp,
Ak saraya koşup,
Çocuğu alıp gelince,
Vadiden akan pınarı,
Güçbela kavuştuğu yavruyu,

Kederlense saçını örüşü,
Gecikip de kavuşup görüşü,
Karşısında karaltısını
Gördüğünde gönlü tok,
Göçüp giden bozkurt bahadırdan
Dileyip aldığı armağanı.
Tepelerden akan pınarı,
Ayköl'den kalan yavrusu,
Elindeki bayrağı,
Tuğlu küheylanlı bahadırdan
Alıp kaldığı yâdigârı.
Ganimet düşüp de doğan,
Âleme salar velvele.
Hüdâ'nın dileği verdiği çağ,
Ay eksilip gün geçip,
Aradan nice yıl geçip,
Dert ile gün görüp,
Kamışla su içip,
Yana yakıla kavuşulan er Seytek,
Hüdâ'nın dileği verdiği çağ.
İşte bu yıl yavrucuğun
On iki yaşına geldiği çağ.
Ceti-Özön'ü yurt bilip dönüp,
Geniş Talas'tan ayrılıp,
Ilgınlı Talas yurt kalıp,
Mutlu Kırgız eli kalıp,

When he gathered the words from his mouth,
In the space of an eye's opening and closing,
Before one could say this or that,
Running, bounding like a roe deer,
The poor woman's boundless
Skill made itself plain,
Casting off the heavy care,
Running to the white palace,
When she brought the child —
The spring that flows from the valley,
The child she gained through hardship,

Her braiding of her hair when grieved,
Her meeting him, though long delayed,
When she beheld his silhouette
Before her, her heart was full —
From the grey-wolf batyr who passed away
The gift she begged and received.
The spring that flows from the hills,
The child left behind by Ayköl,
The banner held within her hand,
From the batyr of banner and courser
The keepsake she took and kept.
Born when she fell as spoil,
He sets the world in clamor.
The season God granted the wish,
Moons waning, days passing,
Many a year gone between,
Living out days with sorrow,
Drinking water through a reed,
Hero Seytek, met with burning yearning,
The season God granted the wish.
This very year the little one
Has reached his twelfth year of age.
Turning to Ceti-Özön as homeland,
Parted from broad Talas,
Tamarisk-grown Talas left as homeland,
The happy Kırgız people left behind,

Yağmaya düşüp kederlenip,
Ana karnında kalan kuzu yavru,
Babasından ayrılıp,
Ceti-Özön'e kaçıp yurt edip,
Babasından yoksun kalıp,
Anası Ayçürök'ü destek bilip,
Ceti-Özön gibi güzel yeri
Usulüyle yurt edinip,
Ceti-Özön'de Cediger'i
Usulüyle el edinip,
Horlanarak düzelip,
Babasız kalıp büyüyüp,
Örselene örselene yetişip,
Toyunda doksan kurban kesilip,

Fallen to plunder, grieving,
The lamb-child left in his mother's womb,
Parted from his father,
Fleeing to Ceti-Özön, making it home,
Left bereft of his father,
Taking his mother Ayçürök for support,
A fair place like Ceti-Özön
Duly making his homeland,
The Cediger in Ceti-Özön
Duly making his people,
Growing straight though scorned,
Growing up left fatherless,
Reared amid battering and bruising,
Ninety victims slain at his feast,

Adı Seytek konulup,
Anasından söz işitip,
Elinin Kırgız olduğunu duyup,
"Ünlü Talas yurdundur" diye,
O Talas'ı yurt tutan,
Düşmanın çekişip yenemediği,

Üstünlüğünü kimseye vermeyen,
"Bambaşka Kırgız elidir" diye.
Üç-Koşoy, Talas, geniş Çatkal
Yurdu olur diye duyup,
Orada oturan aziz halkın
Eli olur diye duyup,
Coşunca karaca avlayan,
İşi yoksa da öylece
Özgürce oynayıp yatan,
Elin direği aziz yurdun
Eli olur diye duyup,
Nakışlı kilim, sağ yanda
Tay bağı olur diye duyup,
Yeryüzünün göbeği Ala-Too
Dağı olur diye duyup,
Bu Ala-Too'nun meyvesi,
Ganimet gelin Ayçürök,

Given the name Seytek,
Hearing word from his mother,
Learning his people were Kırgız,
"Famed Talas is your homeland," said she,
Those who hold that Talas as home,
Whom the foe contended with but could not beat,
Who yield their mastery to none,
"A people apart, the Kırgız," said she.
Üç-Koşoy, Talas, broad Çatkal —
Hearing these would be his homeland,
Of the dear folk who dwell there,
Hearing they would be his people,
Who hunt the roe deer when stirred,
Who, even with nothing to do,
Lie sporting freely at their ease,
The dear land, pillar of the people —
Hearing its folk would be his own,
The patterned kilim, on the right side
Hearing the foal-tether would be there,
The Ala-Too, navel of the earth,
Hearing it would be his mountain,
The fruit of this Ala-Too,
Ayçürök, the bride taken as spoil,

Anası olur diye duyup,
Kara devden söz işitip,
Halkının Kırgız olduğunu duyup,
Kaba devden söz işitip,
"Soyun sopun başkadır" diye duyup,
Manas bahadır dedesi,
Semetey ise öz babası.
Engebeli Talas'ta, Keñ-Kol'da
Obası olur diye duyup,
İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürseler,
Kaplan gibi sinsi yürüyen,
Atışmaya girse uğurlu,
Akına girse sayısız ordu gibi,
Saldırdığını ıskalamayan,
Vurduğu sağ kalmayan,

Hearing she would be his mother,
Hearing word from the black giant,
Learning his folk were the Kırgız,
Hearing word from the rough giant,
Hearing "Your lineage is other" —
Manas the batyr his grandsire,
And Semetey his own father.
In rugged Talas, in Keñ-Kol,
Hearing his camp would be there,
Who drinks at will yet is not sated,
Who never quits his hungering,
If driven onward through the dark,
Stalking stealthy as a tiger,
Blessed with luck when he joins the shooting,
Like a countless host when he joins the raid,
Never missing what he strikes at,
What he strikes never left alive,

Saldırışı kaplan gibi,
Parçalayışı yaban domuzu gibi,
Karşılaşması rüzgâr gibi.
Kükreyip kabaran aslanlığı
Babasından, atasından,
Aslan olduğuna bir bak,
Kayadan akan pınarı,
Babası bozkurt bahadırdan
Üstün doğan yavruyu,
Yengen elinden tutup alarak,
Dertlenip duran Çoro'ya,
Dönüp içeri girdi işte.
El yöneten töre gibi.
Kulağına kulağı
Kalıptan dökülmüş gibi.
Burnuna burnu
Tıpkısı imiş gibi görünüp,
Baş derisine baş derisi
Geçirilmiş gibi âdeta,
Geniş ağızlı, yar kaşlı,
Alt dudağı dolgun sarkıp,

His onset like a tiger's,
His rending like a wild boar's,
His encounter like the wind.
His roaring, swelling lion-nature
From his father, from his forefather —
Only look, a lion he is,
The spring that flows from the rock,
Born surpassing his father,
The grey-wolf batyr — that child
Your sister-in-law took by the hand,
And to Çoro standing in his grief
She turned and entered in.
Like a töre who rules the people,
Ear unto ear
As if cast from one mold.
Nose unto nose
Seeming his very likeness,
Scalp unto scalp
As though drawn over and fitted,
Wide of mouth, cliff-browed,
His lower lip full and hanging,

Kalday Çin'in kını gibi.
Kirpiği alev, gözü kor,
Kimsede böyle acayiplik yok.
Görünüşü başka, bakışı dik,
Çok kişiden sözü dik,
Kaşları kalın çalılık gibi,
Netameli kurnaz çocuk,
Tutuşsa canı yutacak gibi.

El yöneten pehlivan gibi,
Hüdâ Teâlâ kulunu
Türlü türlü yaratırmış.
Gerinip de saldırsa,
Düşmanı sahiden alacak gibi.
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Sataşanı yerle bir eder.
Çocuğun yiğitliğini görsen,
Aziz canından umudu kes.
Boyu posu bambaşka,
Kestirsen dağ gibi görünür.

Bakıp duran insanın
Aklı hayrete düşüp bölünür.
Babası bozkurt Semetey'in
Tıpkı kendisi gibi görünür.
Sinecik cana gerekli olan,
Gerçekten bozkurt Manas'ın
Kendinden kalan armağanı,
Uzun adımlarla ikisi birlikte,
Asilden kalan yavruyu,
Dertli Çoro'nun yanına
Elinden tutup getirdiler.
Getirip girip bakınca,
Bozkurdun kara gözü gibi,
Semetey'in tıpkı kendisi!
Göğsü vadi gibi geniş,
Bembeyaz parlayan dişleri
Dövülüp su verilmiş çelik gibi.
Ağzındaki soluğu

Like the scabbard of Kalday of Çin.
His lashes flame, his eyes embers,
In no one else such wondrous strangeness.
His look is other, his gaze is bold,
His word bolder than most men's,
His brows like thick brushwood,
An ill-omened, cunning child,
As if, once grappling, he would swallow a soul.
Like a pehlivan who rules the people —
God Most High fashions His servants
In many and various kinds.
If he stretches and attacks,
He would truly take the foe.
His brow is high, his venom strong,
He levels whoever provokes him.
If you saw the child's valor,
You would despair of your dear life.
His stature is a thing apart,
Appraise him — he looms like a mountain.

Of the person gazing on him
The mind falls to wonder and divides.
Of his father, grey-wolf Semetey,
He seems the very self.
What the frail soul has need of,
Truly of grey-wolf Manas
The gift left of his very self —
With long strides the two together,
The child left by the noble one,
To the side of grieving Çoro
They led him by the hand.
When they brought him in and looked:
Like the grey wolf's own dark eye,
The very self of Semetey!
His chest broad as a valley,
His teeth gleaming purest white
Like steel forged and tempered.
The breath within his mouth

Orta belin yeli gibi,
Coşarsa bu çocuk
Ay-âlemi yiyecek gibi,
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı kat kat,
Çocuğun hâli böyledir.
Kirpiği alev, gözü kor,
Kimsede böyle acayiplik yok,
Coşarsa öylece
Karşı geleni yiyecek gibi,

Netameli çocuğa
"Semetey oğlu" denecek gibi,
Yanıp duran kor çıkıp,
Alevlenen ateş çıkıp,
Yaratılmış âdemoğlundan
Böyle yaman çıkmamış,
Bahadırlığı, aslanlığı,
Netameli çocuğun
Yiğitliği babasına çekmiş.
Yurdu korkutan pehlivan gibi,
El yöneten hanlar gibi,
Güreşe tutuşan sağ kalır mı?

Külçoro'nun önüne,
İçeriye yolu doğrultup,
"Boz-ala doğan, tombulum" deyip,

"Yaraşıklı doğmuş Çolpan'ım" deyip,
"Kara kaşka şahinim" deyip,
Güçbela kavuştuğu yavruyu
Alıp eve girdiğinde,
Er bozkurt Semetey'in
Oğlu Seytek tıpkı kendisi,
Kendisi şöyle dursun, bahadırın
Bakan kara gözünün aynısı.
El yöneten töre gibi,
Baş derisine baş derisi
Geçirilmiş gibi âdeta.

Like the wind of the middle pass,
If this child is roused,
As if he would devour the moonlit world,
His might a thing apart,
His valor fold on fold,
Such is the state of the child.
His lashes flame, his eyes embers,
In no one else such wondrous strangeness,
If he is roused, just so,
As if he would devour whoever confronts him,
Of the ill-omened child
One would say "Semetey's son,"
A burning ember come forth,
A blazing fire come forth,
From all created sons of Adam
None so fierce has ever come,
His valor and his lion-nature —
The ill-omened child's
Bravery takes after his father.
Like a pehlivan who awes the land,
Like khans who rule the people —
Can one who grapples him live?

Before Külçoro,
Making straight the way inside,
"My grey-dappled one, my plump one," saying,
"My Çolpan born so comely," saying,
"My black-blazed falcon," saying,
The child she gained through hardship —
When she brought him into the house,
Of the hero grey-wolf Semetey
His son Seytek is his very self,
His self aside — of the batyr
The very image of his gazing dark eye.
Like a töre who rules the people,
Scalp unto scalp
As though drawn over and fitted.

Bozkurdu yeniden diriltip,
Kalıba dökülmüş gibi âdeta.
Ön dişleri ak parlayıp,
Yontulup yapılmış kürek gibi,
Çocuğun saldırışı
Düşman yiğidine bela gibi,
Atılışı kaplan gibi,
Çarpışan sağ kalmayacak gibi.
Yiğidin iki omzuna
Şimdi iki adam konacak gibi,
İki yanağı pek acayip,
İki azgın köpek doyacak gibi.
Coşarsa Kıyaz'ı, Kançoro'yu
Üst üste yutuverecek gibi.
Çocuğun akınından
Çatırdayıp sayısız ordu kaçacak gibi,
Öfkelense yüz canı
Kurtarmadan topluca ezecek gibi,
Dikkat kesilen düşmanlara,
Gözü göl çukuru gibi,
Görse canı emecek gibi,
Heybetini gören âdemoğlu
Aklını yitirip kaçacak gibi,
Her insanın hepsi
Çaresini bulamayıp şaşacak gibi,
Boyu posu görülse,

As if the grey wolf were revived
And cast anew within the mold.
His front teeth gleaming white,
Like a spade hewn and fashioned,
The child's fierce onslaught
Like ruin to the foeman's brave,
His spring like a tiger's —
Who clashes with him shall not live.
On the young brave's two shoulders
Two men might perch this moment,
His two cheeks a mighty wonder,
As if two ravening dogs might feed there.
If roused, Kıyaz and Kançoro
He would gulp down one atop the other.
From the child's fierce raid
Countless hosts would crack and flee,
If angered, a hundred souls
He would crush wholesale, sparing none,
To foes who watch him intent,
His eye like a lake's deep hollow,
As if his glance would suck the soul,
The son of Adam who sees his awe
Would lose his wits and flee,
Every man among them all
Would find no remedy and stand amazed,
Were his stature to be seen,

Orta yayla beli gibi,
Coşarsa öylece
Karşısına çıkanı yiyecek gibi,

Er yapılı aslanmış.
Ay-âlemi kasıp kavuran,
İnsandan üstün ermiş.
Ölçülüp gücüne yetişilmez,

Vuruşsa canı yiyecek gibi,
Sertliği çelik, demir gibi,
Saldırsa canı yiyecek gibi,

Like the pass of the middle yayla,
If he is roused, just so,
As if he would devour whoever stands against him,
A lion built in a hero's frame.
Scourging and searing the moonlit world,
A hero surpassing humankind.
His strength, once measured, none can match,
If he strikes, he would devour the soul,
His hardness like steel, like iron,
If he attacks, he would devour the soul,

Boyu dikilmiş çınar gibi,
Ele avuca sığmazın soyu,
Kırgın salmadan duramaz,
Dalgası gölün çağıltısı gibi,
Çok söylese alev gibi.
Yangın ağzından kopmuş,
Eğilmez kara çelik gibi,
Keskinliği görünür.
Sayısız orduya yönelse,
Varacak hâli görünür.
Tutuşana kıyameti
Salacak hâli görünür.
Sataşanı perişan edip,
Boğuşanı bitirip,
Göz dikeni feryada boğup,
Salacak hâli görünür.
Kıyaz şöyle dursun, çağı,
Çin'i, koca Urum'u
Alacak hâli görünür.
Düşmanlık edene kargaşa
Salacak hâli görünür.
Çömelip gerilmesi aslan gibi,
Kapışmaya kalkışanı
Karşılaşsa kırıp geçirecek gibi,
Ay kulağı kalkan gibi,
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,
Karşısına kul varır mı?
Yiğidinin oğluna
Karşı çıkan sağ kalır mı?
Boyu düzgün çınar gibi,

His stature like a planted plane tree,
The breed of the untamable,
He cannot rest without loosing slaughter,
His surge like the lake's loud roaring,
His many words like flame.
Torn from the mouth of a blaze,
Like black steel that will not bend,
His keen edge is plain to see.
Should he turn on a countless host,
It is plain he would reach them.
On whoever grapples him, doomsday —
It is plain he would loose it.
Leaving his provoker wretched,
Finishing off his wrestler,
Drowning the covetous in wailing —
It is plain he would loose it.
Kıyaz aside — his whole age,
Çin and mighty Urum —
It is plain he would take them.
On whoever bears him enmity, turmoil —
It is plain he would loose it.
His crouch and stretch like a lion's,
Whoever ventures to grapple,
Meeting him, he would break and rout,
His moon-ear like a shield,
His great eyes like the star Çolpan —
Dare any servant stand before him?
Against the son of such a brave,
Can any who oppose him live?
His stature like a straight plane tree,

Ölçüye sığmaz yiğidi,
Can yaratıp yaratan Tanrı,
Yiğidi böyle yapıp koymuş.
Kara benekli kaplan,
Şimdi avını yaracakmış gibi.
Çolak bozkurt aslan,
Yanındaki boz kaplan,
Yakın zamanda böyle can olmaz,

A brave that fits no measure —
God who creates and gives the soul
Has made the brave one so.
A black-spotted tiger,
As if now to rend his prey.
The maimed grey-wolf lion,
The grey tiger at his side —
No such soul is born in these times,

Yiğitliğine bakın,
Önünden saldırıp,
Altmış kadar kara deve gücünde,

Gayreti sert, zehri güçlü,
Kalday'a kırgın salacak gibi,
Önüne çıkanın hepsini
Tek bırakmadan alacak gibi,
Âdemoğlu kullardan
Türlü türlü yaratılırmış.
Düz boyuna bakılsa,
Tuğ tutan pehlivan gibi,
Yurt yöneten vezir gibi.
Boyu dağın doruğu gibi,
Çocuğun her gayreti
Körüğün ağız yeli gibi.
Çocuğun görkemi
Orta geçidin beli gibi.
İki gözünün çukuru
Bataklık suyun burgacı gibi,
Saldırdığını öylece
Çiğneyip büküp yutacak gibi.
Geniş ferah alnı
Gerilmiş dağın yamacı gibi,
Ölçüsü dağın dengi gibi,
Yaraşıklısını gördü şimdi.
Hıçkırıp duran Külçoro
Çocuğu görüverince,
Bütün bedeni kor olup,
Gözü yanan ateş olup,
Erken sözü geç kalıp,
Törenin oğlu yavruya
İki gözü dört olup,

Yüreği eriyip ezilip,
Etine tırnağına dek gerilip,
İçi tutuşup kor olup,
Sönmüş ateşi tutuşmuş gibi,
Ölecek canı dirilip,

Behold his valor now,
Attacking head-on and full,
With the strength of some sixty black camels,
His zeal is hard, his venom strong,
As if to loose slaughter on Kalday,
All who cross his path
He would take, leaving not one —
Among the servant sons of Adam
Many kinds are made, it seems.
Look upon his upright frame —
Like a pehlivan who bears the banner,
Like a vizier who rules the land.
His stature like the mountain's peak,
The child's every effort
Like the blast from a bellows' mouth.
The child's towering grandeur
Like the saddle of the middle pass.
The hollows of his two eyes
Like whirlpools of the marsh water,
What he attacks, just so,
He would chew and twist and swallow.
His broad and open brow
Like a mountain's outstretched slope,
His measure like a mountain's match —
Now he beheld the comely one.
Külçoro, sobbing where he stood,
The moment he beheld the child,
All his body became embers,
His eyes became a burning fire,
His early word came late,
At the child, the töre's son,
His two eyes grown wide,

His heart melting, crushed within,
Strained to his flesh and to his nails,
His inside kindling to embers,
As if his quenched fire had caught again,
His dying soul revived,

	Hüdâ dileğini vermiş gibi,	*As if God had granted his wish,*
6640	Yitirdiği Semetey	*The Semetey he lost*
	Bugün dirilip gelmiş gibi.	*As if risen and come this day.*
	Zavallı düşen Çoro'nun	*Of Çoro fallen wretched*
	Yüzü ağarıp süzülüp,	*The face grew pale and drawn,*
	İki gözünden akan yaş	*The tears that flowed from his two eyes*
	Göğsünden aşağı dökülüp,	*Poured down across his chest,*
	Hasretliler kavuşup,	*The longing ones united,*
	İçi tutuşup ezilip,	*His inside kindled and crushed,*
	Yitikler bulunup,	*The lost ones found at last,*
	Bahtı kararan Çoro'nun	*Of Çoro whose fortune darkened*
6650	Yüz akı bugün yerine gelip,	*The honor this day restored —*
	O çocuğu gördüğünde	*When he beheld that child,*
	Külçoro yanmadan durur mu?	*Could Külçoro but burn?*
	İki yanaktan akan yaş	*The tears that flowed down both cheeks*
	Göğsünden aşağı yuvarlandı.	*Rolled down across his chest.*
	Haykırarak hıçkırıp,	*Sobbing with loud cries,*
	Sesi Hüdâ'ya duyuldu,	*His voice was heard by God,*
	İçi parçalanan Külçoro	*Külçoro, torn within,*
	Çocuğun üstüne kapanıverdi.	*Fell headlong upon the child.*
	Külçoro kucaklayıp,	*Külçoro, embracing him,*
6660	Çığlık çığlığa ağlıyor.	*Weeps with cry upon cry.*
	Yetimi bağrına basıp,	*Pressing the orphan to his breast,*
	Hüngür hüngür ağlıyor.	*He weeps in heaving sobs.*
	Külçoro onu tutarken,	*As Külçoro held him fast,*
	Kayın ağladı, söğüt ağladı,	*The birch wept, the willow wept,*
	Bakan canların hepsi ağladı,	*All the souls who watched them wept,*
	O ağlayan nice insan	*Those many weeping people*
	Kendi derdini anıp ağladı,	*Wept recalling their own sorrows,*
	Yiğide zor gün doğunca	*When hard days dawn upon the brave,*
	"Böyle olur" diye ağladı,	*"So it comes to pass," they wept,*
6670	Ağa ile ini kavuşup,	*Elder and younger kin united,*
	Birbirine yoğrulup durdular,	*They stood kneaded into one another,*
	Ak ceylanın kılı gibi	*Like the hair of the white gazelle*
	Sıyrılıp çekilircesine durdular.	*They stood as if drawn through and through.*
	Koyaktan akan pınar gibi	*Like the spring that flows from the gorge*
	Kavuşup buluştular orada.	*They met and merged together there.*

Sevgiyle pişip kaynaşıp,
Birbirine eriyip durdular.
Gören kul sevinip,
Kurşun gibi eriyip salınıp,
Aslan gibi ses çıkarıp,
Bağrına basıp güm güm atarak,
Başı, dizleri titreyerek Külçoro
Sarsıla sarsıla inliyor:
"Dileyip durduğum bu muydu?
Ağamdan kalan çınar mı?
Bahadırdan kalan öcüm var,
Törömden kalan aynam var,
Ağan böyle kuruyup,
Kullukla gün geçirip,
Kamışla su içip,
Öleyim deyip ölemeyip,
Öz canıma kendim kıyamayıp,
Kendi ecelimi bulamayıp,
Aşırı horluk, gerçek müşkül
Garip başım görünce,
Pişip yanıp çok gezdim,
Törömden kalan biriciğim,
"Ne zaman görürüm?" der dururdum.
Yakalı kara kepenek giyip,
Odun toplarken ayrı düşüp,
Azaplı yana rastlayıp,
Kirişim düşmanca kesilip,
Kazdığım derin çukur olup,
Kederlenip ağan hor olup,
Hıçkırsam Hüdâ canımı almayıp,
Feryat kopardım, bitkin can,
Kendim yürüyüp varamayıp,
Gireyim desem yer katı,
Öleyim desem can tatlı,
Ölmeden yitmeden gün görüp,
"Ne edeyim?" der gezerdim.
Çocuğun bir karaltısını
Göreyim diye yaşıyordum,

Seasoned and fused in love,
They stood melting into one another.
The servant who saw rejoiced,
Melting and swaying like lead,
Giving voice like a lion,
Pressing him close, heart pounding,
His head and knees atremble, Külçoro
Moans, shaking through and through:
"Is this what I kept wishing for?
The plane tree left by my brother?
I have vengeance left me by the batyr,
I have a mirror left me by my töre,
Your elder brother, withered so,
Passing his days in bondage,
Drinking water through a reed,
Wishing to die yet unable,
Unable to end my own life myself,
Unable to find my appointed death,
Utter scorn, true hardship —
When my poor head beheld them,
Seared and burned, I wandered long,
My only one, left by my töre,
"When shall I see him?" I kept saying.
Wearing a collared black felt cloak,
Parted away while gathering wood,
Meeting with the side of torment,
My hamstring cut in enmity,
What I dug became a deep pit,
Your elder brother grieving, scorned,
Though I sobbed, God took not my soul,
I raised laments, a spent soul,
Unable to walk there myself,
Would I enter it, the earth is hard,
Would I die, the soul is sweet,
Living days, not dead, not lost,
"What shall I do?" I went on saying.
But a shadow of the child
I lived only that I might see,

Ondan sonra dünyadan
Göçeyim diye yaşıyordum,
Gördüm yetim gözünü,
Yiğitten kalan yavrucuğum,
Özleyip gördüm seni.
Görmeye koştum soluyarak,
Odun taşıdım sendeleyerek,
Yılkıcıdan sopa yiyip,
Yağma görüp perişan olup,
Sırtıma sopa yağıp,
"Efendim, bir çare kıl" deyip,
Kara kula yalvarıp.
Ağacığın derisi yüzülürcesine gezdi,

Kapışmaya güç yok,
Sırtımda kirişim oyulup.
Küheylanlık taslayan ağacığın

Sahtiyan gibi yumuşayıp,
Gördüğüm hep feryat figan oldu.
Aş yerine içtiğim
Dokuzar kova su oldu,
Kuru deri gibi gerilip,
Yılkının pürtüklü aşık kemiği
Aş yerine verilip,
Ağan yağmayı gördü,
Garip can sopayı yedi.
El tokmağı değip sırtıma,
Diken batıp sağrıma,
Odun almaya yürüdüm,
Her günün üç öğününde
Dikene belendim.
Pehlivanlarca yağmalandım,
Yılkıcılarca dövüldüm,
Odun taşıyıp çok gezdim,
Armağan kalan yetimi
"Ölmezsem görürüm" der dururdum,
Benim gördüğüm horluğu
Tanrı kuluna vermesin,

And after that, from the world
I lived only that I might pass on.
I have seen the orphan's eye,
My little one left by the brave,
In longing I have seen you.
I ran panting to behold you,
I carried firewood, staggering,
Beaten with sticks by the herdsman,
Plundered, made wretched,
Cudgels raining on my back,
"My lord, grant some remedy," saying,
Pleading with the lowly slave.
Your poor brother went as if flayed of his skin,
No strength was left for grappling,
The sinew gouged out of my back.
Your poor brother who claimed a courser's mettle
Grew soft as morocco leather,
All I saw was wail and lament.
What I drank in place of food
Was water, nine pails at a time,
Stretched taut like dried-out hide,
The herd's knobbly knucklebones
Given me in place of food,
Your brother looked upon plunder,
This poor soul ate the cudgel.
The people's mallet struck my back,
Thorns pierced into my haunches,
I walked out to fetch the wood,
At each day's three meals
I was swaddled in thorns.
I was plundered by pehlivans,
I was beaten by the herdsmen,
I roamed long carrying firewood,
The orphan left as a keepsake —
"If I die not, I shall see him," I kept saying.
The scorn that I have seen —
May God give it to no servant,

Yavrum, tepeme inen zulmü.
Boynuzum kırılıp küt kalıp,
Boynuzsuz olup geldim.

Kulağımdan olup,
Kaba saba olup geldim.
Yeleden kuyruktan olup,
Güdük olup geldim.
İki gözüm oyulup,
İki kürek kemiğim soyulup,
Ele düşüp kederlenip,
Biriciğimden ayrılıp,
Eski kudretim silkilip,
Molla olup geldim.
Ele düşüp hor olup,
Horlukla gün geçip,
Yorga olup geldim.
Elim bağlanıp gözüm belerip,
Ağda tutsak olup geldim,
Dönüp insanın çıkamayacağı
Çukur zindanda kalıp geldim,
Gücü yerinde kâfire,
Şu Kıyaz bahadıra
Ben ganimet olup geldim.
Meyvemi kırıp geldim,
Ganimete verip geldim.
Kocamışken Kanıkey'i,
Yaşlanmışken Çıyırdı'yı,
Her gün töremi öldürüp,
Talas'tan çekip aldılar
İki eş anamı,
Elimi ganimet ettiler,
Belimi kırdılar,
Keñ-Kol'dan obamı vurdular.
Kançoro alıp kaldı,
Camgırçı kızı Akbala'yı,
Akbala gibi karımı,
Domuzlar öldürüverdi
Er Sarıkan devimi,

My child, the cruelty that fell on my head.
My horn broken, left a stump,
I have come here hornless.

Bereft of both my ears,
I have come here rough and crude.
Bereft of mane and tail,
I have come here docked and stunted.
My two eyes gouged out,
My two shoulder blades stripped bare,
Fallen to strangers, grieving,
Parted from my only one,
My old power shaken from me,
I have come here a mere mullah.
Fallen to strangers, scorned,
My days passing in scorn,
I have come here a broken ambler.
My hands bound, my eyes bulging,
I have come a captive in the net,
From a pit-dungeon no man
Can climb from, I have come,
To the infidel in his full strength,
To this batyr Kıyaz,
I have come as spoil of war.
I have come with my fruit tree broken,
I have come having yielded it as spoil.
Kanıkey in her old age,
Çıyırdı in her many years,
Slaying my töre every day,
They dragged away from Talas
My two mothers alike,
They made my people spoil,
They broke this back of mine,
They struck my camp at Keñ-Kol.
Kançoro seized and kept
Akbala, daughter of Camgırçı,
My wife, an Akbala such as she,
The swine struck down and killed
My giant, hero Sarıkan,

Beynimi parçaladılar,
Nice derdimi depreştirdiler,
Geçmiş günlerimi sayarsam,
Şu duran kaburgam
Kat katından ayrılır.

İnatçı müşkül, ağır iş,
Han ağanda görünür.
Cediger azıp girdi,
Ulusu Kıyaz er çıktı,
Aradan düşman Kançoro,
Kançoro adlı yaman çıktı,
Bahtımı kırıverdi,
Altın tahtımı yıktı.
Elimi inletti,
Belimi kırdı benim.
Söğüdümü kesip devirip,
Evimin hepsini yıkıp,
Ocaklıyı ocaksız kıldı,
Salınan genç mirzayı
Tabanında ezip yün etti.
Kapımın ağzını kan edip,
Kara yolumu toz etti.
Nice pehlivan aslanları
Toptan çiğneyip eksiltti,
Talas'ta boğazlayıp attı
Semetey adlı devimi.
Beynimi ezercesine yumruklayıp,
Nice derdimi depreştirdi,
Çaresiz yurdum yağmalandı,
Ölü mü diri mi bilmem
Bahadır Bakay ağamı.
Talas yurdumu sararttı,
Kırgız elimi savurdu,
Yalvarsam sözümü dinlemeden,
Kılıçla kırdı yakınlarımı,
Vaktiyle Külçoro'n
Beecin'i bozup ulu olmuştu,
Yiğidinden yoksun kalıp,

They shattered my very brain,
They stirred up my many sorrows,
If I count my bygone days,
These very ribs of mine
Would part layer from layer.

Stubborn hardship, heavy toil
Are plain upon your khan brother.
The Cediger ran wild and entered,
Their chief proved the man Kıyaz,
From among them the foe Kançoro,
The fiend named Kançoro came forth,
He broke my fortune at a stroke,
He toppled my golden throne.
He made my people groan,
He broke this back of mine.
Cutting down and felling my willow,
Wrecking the whole of my house,
He left the hearth-holder hearthless,
The young mirza strolling free
He ground to wool beneath his sole.
He turned my doorway into blood,
He turned my black road into dust.
Many pehlivan lions
He trampled wholesale and thinned,
In Talas he slaughtered and cast down
My giant named Semetey.
Pummeling as if to crush my brain,
He stirred up my many sorrows,
My helpless land was plundered,
Dead or living, I know not,
My elder, Bakay the batyr.
He made my Talas homeland wither,
He scattered my Kırgız people,
Though I pleaded, heedless of my word,
He cut down my kin with the sword.
In his day this Külçoro of yours
Broke Beecin and won greatness,
Left bereft of his brave lord,

Bahtsız ağan hor oldu,
Baban hunhâr Semetey
Erenler koruyan aslandı,
Baban gibisini bir Hüdâ,
Can yaratıp kulunu,
Kolay kolay vermez asla.
Sağlam, çetin bir beldi o,

Your luckless brother fell to scorn.
Your father, fierce Semetey,
Was a lion who guarded the worthy,
One like your father, the one God,
Creating souls, His servants,
Never lightly grants again.
He was a strong, unyielding stay,

Kuldan asla çıkmaz öylesi.
Her şeyi tamamdı, dengeliydi,
İçini yoklayıp otursan,
Yeryüzünden genişti gönlü.
Baban gibi bir insanı
Yaratıp vermez asla,
Baban bozkurt kaplandı,
On dört atını bağlardı,
Orta Keñ-Kol'da yaylardı,
Atışa çıkıp düşman gelse,
Önüne katıp sürerdi.
Öfkesine dokunanı
Azı dişine vurup çiğnerdi,
Yavrum, benim hâlim böyledir.
Babacığının sırdaşı,
Asil Çoro yoldaşı,
Altay'a binse küheylanı,
Babacığının öz yakını,
Tay-kunan gibi tepişen,
Çekişip meme emişen,
Kazıyı, kartayı bile
Eşit bölüştürüp yediren,
Kalabalık Nogay'a, çok Kırgız'a
"Ne yaman oğlan" dedirtendi.
Anamız Kanıkey'in memesini,
"Apaçık kardeş olsun" diye,
İkimize emzirmişti.
Kançoro'nun emdiği sol meme,
Kara koyu kan çıkmıştı,
Külçoro'nun emdiği sağ meme,
Pınar gibi apak süt çıkmıştı.

From mortal servants none such comes.
In all things whole, in all things balanced,
Were you to sit and sound his heart,
His heart was wider than the earth.
A man the like of your father
He never creates and grants again.
Your father was a grey-wolf tiger,
He would tether his fourteen horses,
He would summer in middle Keñ-Kol,
Riding out to the fray, if foes came,
He would drive them herded before him.
Whoever touched upon his wrath
He would strike upon his molars and chew.
My child, such is my state.
Your dear father's confidant,
The noble Çoro, his companion,
His courser that would ride to Altay,
Your dear father's own kinsman,
Kicking together like foal and colt,
Tugging and suckling at one breast,
Even the kazı and the karta
He shared out equal and fed us,
Made the crowded Nogay, the many Kırgız
Say "What a fearsome boy is this!"
Our mother Kanıkey's breast,
"Let them be brothers plain and true,"
She gave to the two of us to suck.
The left breast that Kançoro sucked
Yielded thick black blood,
The right breast that Külçoro sucked
Yielded milk white as a spring.

"Çocuklardan işaret gördüm" diye,
Dertli anan ağlamıştı,
"Pınar süt çıkan Külçoro" —
Anam Kanıkey'in dediği söz idi —
"Sağ olursa Külçoro,
Önceden dinlersen sözümü,
Sana dayanak olur.
Şu duran Kançoro,
Sözümün doğrusu şu ki,

"I have seen a sign in the children," saying,
Your sorrowful mother wept,
"Külçoro of the spring-white milk" —
These were my mother Kanıkey's words —
"If Külçoro lives on,
If you heed my word beforehand,
He will be your mainstay.
This Kançoro standing here,
The truth of my word is this:

Sana düşman olur" demişti,
Anacığımın dediği söz idi,
"Düşman olacak Çoro'yu
Gözden yok et" demişti.
Kıymetli anam Kanıkey,
"Kılıçla başını al" demişti,
"Belası çoklarına dokunur,
Sustur, yok ediver" demişti.
"Canını yakıp işini düzelt" diye,

"Söz konusu derdi gider" diye,

Onmadık ağam dinlemedi,
Kükreyip razı olmadı,
"Kardeş olursa bu yalnız,
Ne iyilik derer ki?" diye,
"Düşman olsa bu çocuk,
Ne kötülük yapar ki?" diye,
"Öfkelensem ölür" diye,
"Kastını dikse de bu çocuk,
Ayaş babam Çubak'ın,
Çubak'tan kalan yavrusu" deyip,
Kükreyip söz dinlemedi,
Onmadık ağam razı olmadı.
Küpüme zehir mayaladı,
Kançoro köküme yetti,
İkiz emen tayı kesip yedi,
Çepeçevre düşman gelse,
"Öz kardeş olurum" deyiverdi.

He will be your foe," she said,
These were my dear mother's words,
"The Çoro who will turn foe —
Put him out of sight," she said.
My precious mother Kanıkey,
"Take his head with the sword," she said,
"His bane will touch many souls,
Silence him, destroy him," she said.
"Burn his soul and set your affairs right,"
saying,
"The trouble in question will be gone,"
saying —
My luckless elder would not listen,
He roared and would not consent,
"If this lone one proves a brother,
What good can he gather?" saying,
"If this child turns foe,
What evil can he do?" saying,
"If I grow angry, he dies," saying,
"Though this child aims his malice,
He is my sworn father Çubak's,
The child left behind by Çubak," saying,
He roared and heeded no word,
My luckless elder would not consent.
He fermented poison in my vat,
Kançoro reached my very root,
He slew and ate the twin-suckled foal,
When foes came round on every side,
"I am your own brother," he would say.

Sonunda Kançoro,
Rakısını içti kudurup,
Ağamı boğazladı saldırıp,
Kımızını içip kudurup,
Ocağımı vurdu kudurup,
Yalvarmakla olmadı,
Yalvarsam canımı bağışlamadı,
Yakarmakla da olmadı.
Malımı sürüp aldı,
Kanımı su gibi akıttı,
Arımı, onurumu tüketti,
Tay bağımı ganimete kıyıp,
Meyvemi baltayla kesip,

Talas'a cariye kıldı
Kanıkey gibi anamı.
Ganimet etti, onmasın,

Çaçıkey gibi yengemi.
Malıma saldırıp sürdü,
Ark ark döktü kanımı.
Tuzumu bozup heder etti,
Kızımı yağmalattı.
Akılsız itler azıp,
Kudurup sahibine saldırdı,
Kasılan haramlar toplanıp,
Keñ-Kol'dan göçümü vurdu.
Yanıp yakılıp pek hor olup,
Öcümü alamadan geldim.
Yaşlımı yağma etti,
Kasıla kasıla gezen itlerden,
Kendim yalnız olduktan sonra,
Dert öcümü alamadan geldim.
Belimi sıkı kuşanmaya,
Yiğit ağamın kanını gütmeye,
Dilim söyler, derman yok,
Baksam da elden çare yok,
Kapışıp kavga koparmaya,
Kalın bilekli, taş yürekli

In the end Kançoro
Drank his rakı and ran mad,
Attacked and slaughtered my elder,
Drank his kumis and ran mad,
Struck my hearth in his madness,
Pleading availed me nothing,
Though I begged, he spared not my life,
Nor did entreaty avail me.
He drove off and took my herds,
He spilled my blood like water,
He wore out my shame and my honor,
Slashing my foal-tether for spoil,
Cutting my fruit tree with the axe,

He made a bondmaid in Talas
Of my mother, a Kanıkey!
He made her spoil — may he never thrive
—
My sister-in-law, a Çaçıkey!
He raided and drove off my herds,
He poured my blood in channels.
He spoiled my salt and squandered it,
He gave my daughters up to plunder.
The witless dogs ran wild,
Rabid, they attacked their master,
The strutting profane ones gathered,
They struck my camp from Keñ-Kol.
Burning, lamenting, deep in scorn,
I have come without my vengeance.
He plundered my aged ones —
From the dogs who strut about,
Since I am left here all alone,
I have come without avenging my grief.
To gird my waist up tight,
To pursue my brave brother's blood,
My tongue speaks, but strength is gone,
Though I look, no remedy is at hand,
To grapple and stir up battle —
Thick-wristed, stone-hearted,

Eski günüm yok artık.
Kımıldayan iki kolum yok,
Altı âzam bir arada yok,
Deriye sığmaz kanım yok,
Tanrı'nın vurduğu itle
Tepişecek hâlim yok.
Yılkıdan küheylan çektirip,
Ağandan eski yiğitlik, aslanlık gidip,

Ölürüm deyip ölemeyip,
Böyle bitkin duruyorum.
Yayladan renk, çiçek gidip,
Cehennem aslanı ağacığın
Böyle bitkin duruyor.
Denk olup dövüşsem,
Dimdik duran boyum yok.
Yüz yüze gelip vuruşsam,

Çevik oynayan iki kolum yok.
Takat tükenir, gücüm yok,
"Kımıldadı" demezsen,
Bir kaşık kadar kanım yok,
İçim alev, bağrım kor.
Çatır çatır gürleyen er Kıyaz'la
Vuruşacak takatim yok.
Seni gördüm ya dünyada,
Yaradan'a gönlüm tok."
Külçoro böyle deyince,
Gönlü gidip bölünüp,
Bakıp duran Seytek'in
Gözünden yaşı dökülüp,
Akıl almaz iş olup,
Böylesi müşkül gün olup,
İşte o zaman er Seytek,
Gözleri tutuşup alev saçtı,
Çocuk öfkelenince,
Kan içiciliği tuttu.
Kapı kanadı gibi ak dişler,
Sıradan olandan* başka diş,

My old days are no more.
I have no two arms that stir,
My six limbs are not together,
No blood brims over my skin,
With the dog whom God has struck
I have no strength to trade blows.
Having a courser led from the herd —
The old valor, the lion-heart, gone from your brother,
Saying I shall die, yet dying not,
I stand here thus worn out.
Color and flower gone from the yayla,
Your poor brother, hell's own lion,
Stands here thus worn out.
To fight as an equal match,
I have no frame that stands upright.
To meet face to face and strike,

I have no two arms that play nimbly.
Endurance fails, I have no strength,
Unless you say "He stirred,"
I have not a spoonful of blood,
My inside is flame, my breast is embers.
With hero Kıyaz who thunders and cracks
I have no strength left to fight.
But I have seen you in this world —
My heart is content before the Creator."
When Külçoro spoke thus,
His heart went out and broke,
From watching Seytek's
Eyes the tears poured down,
A thing beyond all reason,
Such a day of hardship it was —
It was then that hero Seytek,
His eyes caught fire and shot flame,
When the child grew wrathful,
His blood-drinking fury seized him.
White teeth like a door's own leaf,
Teeth unlike the ordinary kind,*

Keskinliği kılıç gibi,
Yassılığı bilek gibi,
Parça parça çiğnedi.
Bu bambaşka yaman çocuğu
Kan içiciliği tuttu:
"Ceti-Özön bana yurt değil,
Cediger bana el değil,
Başıboş dolaşır olmuşum,
Hunhâr babam bozkurttan
Ayrı düşmüş gezmişim!
Baba yerine Kıyaz'ı
Görür olmuşum,
Diri durmadan garip can,
Ölü gezer olmuşum!
Tuğu deviren Kançoro'ya,
Tuğu yakan Kıyaz'a
Durmadan kırgın salayım,
Öte dünyaya giden babamın
Öcünü şimdi alayım!

Their keenness like a sword,
Their flatness like a wrist,
He gnashed them piece by piece.
This fierce child like no other —
His blood-drinking fury seized him:
"Ceti-Özön is no homeland to me,
The Cediger are no people to me,
I have become a masterless wanderer,
From my fierce father, the grey wolf,
I have roamed apart and astray!
In my father's place, Kıyaz
Is whom I have come to see,
Not standing alive, this poor soul,
I have walked about as one dead!
On Kançoro who toppled the banner,
On Kıyaz who burned the banner,
Let me loose slaughter without cease,
For my father gone to the world beyond,
Let me take his vengeance now!

Birini boğazlarsam kanından
Emip yutup kalayım.
Öç almazsam öleyim,
Ölüşüp öcümü almazsam,
Doğmamış olup dibe çökeyim,
Azıtmış bu ikisi,
Gümbürdeşip bir göreyim.
Boğuşup karanlık salayım,
Nerde olsa öcü alayım.
Ecel yetse ölelim,
Tutuşup bir görelim.
Bu yıl kırgını hızlı salmazsam —
Tam kıvamına geldi,
Kaynaşan Cediger'in
Düşmanlığı belli oldu.
Talkan gibi öğütmezsem,
Bagış oğlu Kıyaz'a
Kara müşkülü salmazsam,
Diri olmadan öleyim,

If I slaughter one, from his blood
Let me suck and swallow my fill.
If I take no vengeance, let me die,
If I die not fighting for my vengeance,
Let me sink unborn to the depths.
These two who have run wild —
Let me meet them once in thunder.
Let me grapple and loose darkness,
Wherever it be, let me take vengeance.
If the appointed hour comes, let us die,
Let us grapple once and see.
If this year I loose not slaughter swiftly —
The time is fully ripe,
Of the swarming Cediger
The enmity is now made plain.
If I grind them not like talkan,
On Kıyaz, son of Bagış,
If I loose not black hardship,
Let me die before I live —

Göz diktiğim er Kıyaz'la
Bir çarpışıp göreyim.
Karşı karşıya duruşup,
Aybalta sallayıp, mızrak vurup,

Göğüs göğüse vuruşup,
Oynayan uzun mızrağı
Depredip tutup perçinleşip,
Korunaklı yere yanaşıp,
Mızrağı kana bandırıp,
Acımadan başını yarmazsam,
Mızrak saplayıp perçinleşip —
Sapı çelik, ucu keskin,
Kovuk gövdeli sırlı kargı —
Böylece kana bandırıp,
El çığrışıp bozulup,
"Yiğitler savaş etti" diye,
Görenin gönlü bölünüp,
Koşuşturur etmezsem,
Gören insanı canından
Umut kestirir etmezsem,
Bahadır insanı mızrak alıp,

Kaçınır etmezsem,
Ay-âlemi bir insan
Yakmış gibi etmezsem,
Gücüm yetse vuruşup,
Kudretim yetse çarpışıp,
Kader yetse ölmezsem,
Çarem biterse, Cediger,
Sayısız dünya malını
Kamçıyla ölçüp bölmezsem,
Yiğitlerini, canını
Durdurmadan bağlayıp almazsam,
Bahadırından aslanına
Kargaşayı salmazsam,
Gayretini görmezsem,
Ceti-Özön'de Cediger,
Hepten elime geçerse,

With hero Kıyaz whom I have marked
Let me clash once and see.
Standing there face to face,
Swinging the moon-axe, striking with the lance,
Fighting there breast to breast,
The long lance that plays in the hand,
Shaking it, gripping, locking fast,
Closing in on the sheltered ground,
Dipping the lance in blood,
If I split not his head without pity,
Driving the lance home, locking fast —
Its shaft of steel, its point keen,
The hollow-shafted, glazed war-pike —
Thus dipping it deep in blood,
The people crying out, breaking,
"The braves have made war," saying,
The hearts of onlookers breaking,
If I set them not all running,
If I make not those who see it
Despair of their very lives,
If I make not batyr men take up the lance

And shrink away in dread,
As if one man had set the moonlit world
Aflame — if I do not so,
Fighting while my strength avails,
Clashing while my power avails,
Dying if fate so decrees — if not,
If my means run out, O Cediger,
Your countless worldly goods
If I mete not out with the whip,
Your braves and your very lives
If I bind not and take without pause,
From your batyr to your lion
If I loose not turmoil on them,
If I see not what mettle they have,
The Cediger in Ceti-Özön,
Should they fall wholly to my hand,

Kamçıyla ölçüp bölmezsem,
Kırgını hızlı salmazsam,
Salınan nazlı kızlarını
Kırgız'a sürüp varmazsam,
Han gayretini görmezsem,
Kaba imiş Cediger,
Ganimet edip gelmezsem,
Beyine keşmekeş salmazsam,
Bey aslan töre babamın
Öcünü böyle almazsam...
Bahtsız anam, dayanağımsın,
Cediger'e ganimet olup,
Perişan olan bu başı
Alıp gelmişsin buraya.
Beyzadenin soyu
Kaçıp gezer olur mu?
Bahtsız anam, el nerede?
Ele gidecek gün var mı?
Hanzadenin öz oğlu
Kaçıp gezer olur mu?
Kara bahtlı anam, el nerede?
Önceden söylemeyip gizleyip,
Hunhâr Manas atamı
Niye sakladın, anacığım!?

If I mete them not out with the whip,
If I loose not slaughter swiftly,
Their delicate strolling daughters
If I drive them not to the Kırgız,
If I see not the khan's own mettle —
Rough indeed are the Cediger —
If I come not with them as spoil,
If I loose not chaos on their bey,
For my father, bey, lion, töre,
If I take not vengeance thus...
Luckless mother, you are my mainstay,
Made spoil to the Cediger,
This wretched head of mine
You carried here along with you.
Does the seed of a bey's son
Go wandering in flight?
Luckless mother, where are our people?
Is there a day we go to them?
Does the khan's son's own child
Go wandering in flight?
Black-fated mother, where are our people?
Hiding it, not telling before,
My grandsire, fierce Manas —
Why did you hide him, dear mother!?

Hor olan Çoro ağamı,
Küheylana bindirmeden sakladın,
Niye söylemedin, anacığım,
Ölüme giden zavallı yakınımı!?
Şahinlerin cana yakınım,
Kıymetli ağam, yâdigârım,
Talas nerede, yurt nerede,
Talas'taki Kırgız eli nerede?
Bey aslanın soyu
Kaçıp gezer olur mu?
Yiğidim ağam, o nerede,
Ele varan yol nerede?
Güreşip kapışacak ulu nerede,

My scorned elder Çoro —
You hid him, never set him on a courser,
Why did you not tell me, dear mother,
Of my poor kinsman going to his death!?
Dearest to my soul among falcons,
My precious elder, my keepsake,
Where is Talas, where is the homeland,
Where are the Kırgız people of Talas?
Does the seed of the bey lion
Go wandering in flight?
My brave elder — where is he,
Where is the road that leads to the people?
Where is the great one to wrestle and grapple,

Sığınak edecek yer nerede?
Tutuşup dövüşecek düşman nerede?
Biriciğim, bozkurt ağam,
Kanım gerçekten kaynadı!
Düz vadiye yayılan mal gibi,
Canımız bir tutam oldu.
Koşturup ferahça basmaya,
Ala-Too vadili yurt nerede?
Komşu konan el nerede?
Caymakta ne fayda var,
Esirgenen insan ölmez mi?
Allah'ın başa yazdığını
Şu garip baş görmez mi?
Kazılan mezar sığdırmaz mı,
Ay-âlemin hepsini?
Emip duran kara yer,
Gerçek buyruk geldiğinde,
Melek beş elini uzattığında,
Can alıcı Azrail
Yaklaşıp girdiğinde,
Geniş obayı gördüğünde,
Kul dediğin ölmez mi?
Yaradan'ın çizdiği buyruğa
Diri kul boyun eğmez mi?
Soylu yerin tohumu
Sürtüp gezmekle onar mı?
Hanzadenin çerağı

Where is the place to make a refuge?
Where is the foe to seize and fight?
My only one, my grey-wolf elder,
Truly my blood has boiled!
Like herds spread on the level valley,
Our lives have shrunk to a handful.
To gallop and tread at ease,
Where is the homeland of Ala-Too valleys?
Where are the people camped as neighbors?
What profit is there in flinching?
Does not the sheltered man still die?
What Allah has written for the head,
Shall this poor head not see it?
Will the dug grave not hold
The whole of the moonlit world?
The black earth ever sucking,
When the true command arrives,
When the angel stretches his five hands,
Azrail, taker of souls,
When he draws near and enters,
When he beholds the wide camp,
Does not the mortal servant die?
To the decree the Creator has drawn,
Does not the living servant bow?
Does the seed of noble ground
Thrive by drifting to and fro?
Does the lamp of the khan's son

Kaçıp gezer olur mu?
Erkek doğunca koyun kesip,
El yiğitleyip toy kesip,
Halk çığrışıp ad koyup —
Hanzadenin biriciği
Tutsak gezerek gün geçirmez.
Beyzadenin soyu
Kaçıp bezerek böyle etmez,
Öfkelenip dikilirsem,
Hasım düşmanı kırarım.
Aziz ağam Külçoro'm,

Go wandering in flight?
When a boy is born, sheep are slain,
The people hail the brave and hold the feast,
The folk cry out and give the name —
The khan's son's only one
Spends not his days walking captive.
The seed of a bey's son
Does not so, fleeing and weary.
If I rise up in my wrath,
I will cut down the hostile foe.
My dear elder, my Külçoro,

	Yiğit babamdan kalan mirası	*The legacy left by my brave father —*
	Belime kuşak etmezsem,	*If I gird it not to my waist,*
	"Hunhârın oğlu" dedirtip,	*Making them say "The fierce one's son,"*
	Hasım düşmanın yığın malını	*The heaped goods of the hostile foe*
	Talas'ta halka yedirip,	*Feeding them to the folk in Talas,*
7130	Yamacı kolaçan edip göç alıp,	*Scouring the slope, taking the camp,*
	Çekişe çekişe öç alıp,	*Taking vengeance strife by strife,*
	Uçmağı kolaçan edip göç alıp,	*Scouring the crag, taking the camp,*
	Vuruşa vuruşa öç alıp,	*Taking vengeance blow by blow,*
	Öfkelenip dikildim,	*I have risen up in wrath —*
	Bu yıl düşmanlaşıp kırgın salmazsam,	*If this year I turn not foe and loose slaughter,*
	Düşman damarıma basarsa,	*If the foe treads upon my vein,*
	Kılıçla başını almazsam,	*If I take not his head with the sword,*
	Tuğu dikip haykırıp,	*Planting the banner, crying out,*
	Tulparın başını çevirmezsem,	*If I turn not the tulpar's head,*
7140	Karşıma hasım düşman çıksa,	*Should the hostile foe stand against me,*
	Ayakta komadan hepsini kırmazsam,	*If I cut not all down, leaving none afoot,*
	Kınsız kılıç almazsam,	*If I take not the scabbardless sword,*
	Çağa kırgın salmazsam,	*If I loose not slaughter on the age,*
	Düşmanlık edeni parçalayıp,	*Rending whoever bears enmity,*
	Bu yıl başını almazsam,	*If I take not his head this year,*
	Seytek olmayıp öleyim,	*Let me die and be no Seytek,*
	Doğmamış olup dibe çökeyim.	*Let me sink unborn to the depths.*
	Hunhâr babamın sırdaşı,	*My fierce father's confidant,*
	Hanzadenin yoldaşı,	*The khan's son's companion,*
7150	Koyunu bir, ağılı ortak,	*One in sheep, sharing one fold,*
	Aşı bir, sofrası ortak,	*One in food, sharing one table,*
	Bulduklarını birlikte deren,	*Gathering together all they found,*
	Semetey ile yaşıt olan,	*Of one age with Semetey,*
	Uzağa gitse yolu bir,	*One road when they rode afar,*
	Atışa girse kolu bir,	*One arm when they joined the fray,*
	Asil ağam Külçoro,	*My noble elder Külçoro,*
	Türlü düşmanın şahini.	*The falcon over every foe.*
	Asil babamın yiğidi,	*My noble father's brave,*
	Üstünlerimin seçkini,	*The choicest of my best,*
7160	Şahinim bozkurt ağamı	*My falcon, my grey-wolf elder —*
	Belime kuşak etmezsem,	*If I gird him not to my waist,*

Bu yanını Keñ-Kol'a sınır edip,
Yöneldiği yanı ateşe verip,
Cefa salıp topluluk bozup,
Gerçek kader yetse okla uçup,
Çekişe boğuşa kırgın salmazsam,
Atamdan kalan Bakay'ı,
Zavallı anam Kanıkey'i
Kurtarıp derlemezsem,
Üstün yengem Akbala'yı
Ağama eş kılmazsam!
Dağılan Nogay'ı, çok Kırgız'ı
Tastamam derleyip toplamazsam!
Gideni geri getirip,
Eksiğimi doldurup,
Bahtı kuruyan ağama
Altın tacımı giydirip,
Ay-âlemi kasıp kavurup,
Halka haber salmazsam,
Nice itin hepsine
Han kaldırıp koymazsam!
Kara yere kale kılıp,
Halk yöneten bey kılıp,
Kutlu bir can kılıp,
Göz gören ele han kılıp,
Yiğit ağam Külçoro'mu
Çegee* edinmezsem!
Sınırını bozup düşmana
Ölçüsüz kırgın salmazsam!
Düşmanlık eden Kançoro'yla
Tutuşup gözünü oymazsam,
Düşmanlık edenlerin hepsini
Sürüp götürüp ezmezsem

Making this side border on Keñ-Kol,
Setting fire to the side he faces,
Loosing torment, breaking the host,
Flying with the arrow if true fate arrives,
If I loose not slaughter, striving, grappling,
Bakay, left me by my grandsire,
My poor mother Kanıkey,
If I free them not and gather them,
My peerless sister-in-law Akbala
If I make not my elder's wife again!
The scattered Nogay, the many Kırgız,
If I gather them not whole and entire!
Bringing back those who went,
Filling up what I lack,
On my elder whose fortune withered
Setting my golden crown,
Scourging and searing the moonlit world,
If I send not word to the folk,
Over all those many dogs
If I raise him not and set him khan!
Making him a fortress on the black earth,
Making him a bey who rules the folk,
Making him a blessed soul,
Making him khan over all eyes can see,
My brave elder, my Külçoro,
If I take him not as my çegee!*
Breaking the foe's border, on the foe
If I loose not slaughter beyond measure!
With Kançoro who bears enmity
If I grapple not and gouge his eyes,
All those who bear enmity
If I drive not off and crush them

Bahadırdan doğmadan öleyim,
Azıtan düşman, yağıyla
Boy ölçüşüp göreyim.
Kudurmuş meğer kurnaz Kıyaz,
Nicesine rahat yüzü göstermeden
Ganimet etmiş bu Kıyaz.

Born of a bahadır, let me die
Unless with the raging foe, the enemy,
I measure my strength and see.
Rabid, it seems, is cunning Kıyaz,
Showing no peace to so many,
This Kıyaz has made them his plunder.

Han babama sefer açmış,
Zavallı kadına, körpe çocuğa
Cefayı fena başlatmış.
Malı sürüp pul eylemiş,

Zavallıları dul eylemiş,
Amcam aslanı kul eylemiş,
Dağ gibileri düz eylemiş,
Durmaz belaları iş eylemiş,
Dolu yurda zulüm eylemiş,
Adı bellileri kul eylemiş,
Er başım sağ oldukça
Akılsız Kıyaz domuzuna
Anamı nasıl vereyim?
Kudurmuş meğer o domuz,
Kabararak bir göreyim!
Yiğit başım sağ oldukça
Bileğimi sıvayıp göreyim,
Cefayı fena salayım,
Koca amcam aslanla
Onmamış Kıyaz domuzunun
Yılkısına varayım.
Semiz kısrağını yarayım.
Bol dünyalığı, kalın malı
Baştan zapt edip alayım.
Bakıversem karnım tok,
İçim alev, bağrım kor,
Amcamdan başka bana bir karaltı yok!
Horluk görüp inleyen,
Hor olup gezen amcamı
Yağa belemeden çıkmam ben,

Elime düşse düşmanı
Tavşan gibi yere yıkarım ben!
Karşı çıkacak yağı olsa,
Gücüm yetip çarpışırsam,

Sırt derisini dileyim.
Gücüm yetmez giderse,

He opened war upon my khan father,
Upon the wretched woman, the tender child
He set cruel torment loose.
He drove off the herds and turned them to coin,
He made widows of the wretched,
He made a slave of my lion uncle,
He leveled those who stood like mountains,
He made unending woes his work,
He worked oppression on the teeming yurt,
He enslaved the men of renown,
While this warrior head of mine is whole,
To that witless swine Kıyaz
How could I give my mother?
Rabid indeed is that swine,
Let me swell up and face him once!
While my brave head is whole,
Let me bare my wrist and try,
Let me loose fierce torment,
With my great lion uncle
To that unblessed swine Kıyaz —
Let me go down upon his horse-herd.
Let me slit his fattened mares.
His ample worldly goods, his thick wealth,
Let me seize outright and take.
When I look about, my belly is full,
My inside is flame, my breast is ember,
Save my uncle, no figure stands at my side!
He who groans beneath contempt,
My uncle who wanders in disgrace —
I shall not rest till I have bathed him in plenty,
Should his foe fall into my hands
I will throw him to earth like a hare!
If a foe stands forth against me,
If my strength suffices and we clash,

Let me flay the hide from his back.
If my strength should fail me,

Diri kalmadan bu garip baş
Şuracıkta yere gireyim.
Altın dökse dönmem geri,

Dönülmez gün doğsun,
Han amcamdan ayrılmam!
Garip düşmüş amcamın
Sözlerini apaçık işittim,
Gösterdi Hüda gözlerini,
Âlemi bozacak kıranım,

Dileğim olan sevdiğim,
Amcam benim kıranım.
Çelikten dövülmüş ay baltam,
Umduğumda büyük arkam,
Bora değmez yüce sırtım,
Bulunmaz kıranım benim.
Mal yaylattığım koyağım,
Gözleyip düşmana savrulan
İki ağızlı çeliğim.
Yedi yaşıma girdiğimde,
Gömleğimi çıkarıp toprakta
Sürünüp yattığım çağda,
Yalınayak, baş açık,
Kendi kalçama kamçı vurup
Oynayıp durduğum çağda,
Çubuğa binip, tay koşturup
Oyuncu çocuk çağımda,
Ay gibi delişmen Ayçürök
Anamdan söz işitip,
Çetin düşman Cediger'den
Soyun ayrıdır diye işitip,
On iki boya el açanın

Duası ayrıdır diye işitip,
Ulu atana Kıdır uğramış,
Baban ayrıdır diye işitip,
Yiğit baban Semetey
Ölmüş imiş diye işitip,

Then let this forlorn head, not staying alive,
Go into the earth on this very spot.
Though he pour out gold, I will not turn back,
Let the day of no returning dawn,
I will not part from my khan uncle!
Of my uncle fallen forlorn
I heard the words full plain,
Hüda showed me his eyes,
My mighty one who would shatter the world,
My beloved, my heart's desire,
My uncle is my mighty one.
My moon-axe forged of steel,
My great backing when I hope,
My lofty ridge no storm can touch,
My matchless mighty one.
My valley where I summer my herds,
That watches and whirls upon the foe —
My double-edged steel.
When I entered my seventh year,
When, my shirt cast off, in the dust
I crawled and sprawled — in that season,
Barefoot, bareheaded,
Whipping my own haunch with a quirt,
In the season when I played on,
Riding a stick, racing a foal,
In my playful boyhood days,
Moonlike, spirited Ayçürök —
From my mother hearing word,
That from the harsh foe Cediger
Your lineage is apart — so hearing,
That of one who opens his palms to twelve tribes
The prayer is apart — so hearing,
That Kıdır visited your great forefather,
Your father is apart — so hearing,
That your valiant father Semetey
Had died, it was said — so hearing,

Babandan kalan sayısız malı
Kahırlı Kıyaz, Kançoro

That the countless wealth your father left
Wrathful Kıyaz and Kançoro

Bölüşmüşler diye işitip,
Azaplı, çetin bir karaltı
Salmışlar diye işitip,
Daha dün ölüp gider aklında,
Babadan altı aylıkken karnında,
Ganimet edip anasını
Almış imiş diye işitip,
Ganimet gelip doğmuşum,
Doğduğumda er Kıyaz
Kahrı katı başlatmış,
Kinini dikip, yanası,
Kemirip bırakıvermiş.
Çocuk için çırpınıp,
Zavallı anam perişan
Beni doğurduğunda,
Adımı koyup gitmiş
Ak sakallı bir derviş.
Uçsuz bucaksız yurt dolmuş,
Gün hesabını sayarak,
Kutlu kişi Kutake'm,
Kıyaz'ın oğlu oldu deyip,
Adımı Seytek koymuş.
Adım Seytek denilmiş,
Arslan ihtiyardan dua alıp,
Kundaktaki çağımda.
Kör edip gözümü bir gün
Oyacak olmuş meğer.
Nice gün pusup beni,
Kahırlı Kıyaz bu domuz
Doyacak olmuş meğer.
Boynuma muska takmış,
Gözünü bağlayıp Kıyaz'ın,
Yiğit anam bahtı kara
Sıkı sıkı yaklaştırmadan bakmış.
Kimi günde anacığım
Gerçek horluğa batarmış,

Had shared between them — so hearing,
That a tormenting, bitter shadow
They had cast — so hearing,
In her mind he died but yesterday,
Six months from my father, in her womb,
That, making his mother spoils of war,
He had taken her — so hearing,
As plunder I came and was born,
When I was born, the man Kıyaz
Began his harsh oppression,
Planting his grudge — may he burn —
He gnawed at us and let us be.
Fluttering for her child,
My poor mother, all undone,
When she gave birth to me,
There came, gave me my name, and went
A white-bearded dervish.
The boundless yurt had filled,
Counting the tally of the days,
My blessed one, my Kutake,
Saying: a son is born to Kıyaz,
He set my name as Seytek.
My name was called Seytek,
Taking the lion elder's blessing,
While I was yet in swaddling.
To blind my eyes one day
He meant to gouge them out, it seems.
Many a day he lay in wait for me,
Wrathful Kıyaz, this swine,
Meant to glut himself, it seems.
She hung an amulet at my neck,
Binding the eyes of Kıyaz,
My valiant mother, black of fate,
Watched me close, and let none near.
On some days my dear mother
Sank into true disgrace,

Kimi günde dertli anam
Beni tündüğe asıp yatarmış.

Sinek kadar canı çırpınıp,
Kimi zaman ağlayıp sızlayıp,

Kimi zaman işitirmiş dertli anam
Kadınsın diyen aşağılamayı.
Kimi zaman anam girişmiş
Görülmedik yiğitliğe,
Canım anam bahtı kara
Yolunu bulup, besleyip er kıldı,
Er oğluyla denk kıldı.
İşittim şeker sözünü,
Aslan Külçoro amcam,
Bugün gördüm gözünü.
Hüda'ya bir hasretim yok,
Baba bilirim seni ben.
Önceden işitip sözünü,
Görüp güzel gözünü,
Yol başım kılarım seni ben.
Bilmediğimi bildir bana,
Böylece düşmana daldır beni,
Sezmediğimi sezdir bana.
Doyasıya gördüm gözünü,
Değerlim, amcam yiğidim,
Şimdi gördüm gözünü.
Kıranım amcam bulunup,
Yüz akım geniş örtülüp,
Kaz dolanmaz kara sırt,
Dağ gibi amcam bulunup,
Yüz akım çiçek gibi örtülüp,
İnleyerek çok gezdim,
Kaplan, kan içici amcam aslan
Ta karşımda bulunup.
Yurt tuttuğum Ceti-Özön,
Ceti-Özön'e dönmem geri,
Yetim kalıp yetişip,
Yetişenimden ayrılmam!» –

On some days my grieving mother
Would hang me from the tündük and lie down.
Her fly-small soul aflutter,
At times weeping and wailing,

At times my grieving mother heard
The taunt that says: you are but a woman.
At times my mother ventured
Deeds of valor never seen,
My darling mother, black of fate,
Found her way, and reared me to a man,
Made me the equal of men's sons.
I have heard your sugared word,
Lion Külçoro, my uncle,
Today I have seen your eyes.
I have no longing left before Hüda,
I hold you as a father.
Having heard your word before,
Having seen your fine eyes,
I make you the head of my road.
Make known to me what I know not,
So plunge me upon the foe,
Make me sense what I sense not.
I have seen your eyes to my fill,
My precious one, my uncle, my brave,
Now I have seen your eyes.
My mighty one, my uncle, being found,
My honor amply covered,
The black ridge no goose can round,
My mountain-like uncle being found,
My honor covered like a flower,
Long I wandered, groaning,
My tiger, my blood-drinking lion uncle
Now stands here before me.
Ceti-Özön where I made my home —
To Ceti-Özön I'll not return,
Orphaned, yet grown to manhood,
From him who reared me I'll not part!» –

Deyip, böylece er Seytek
Ağlayıp durdu çırpınıp,
Bozlayıp durdu hıçkırıp.
İşte o zaman Külçoro:
«Yılkıcıya kul olup,
Sırıtıp kalır mıydım ben,
Cediger'e oğul olup,

Yetimimi el unutur muydu sen olmasan?

Sağ kürek kemiğim kokuşup oyulup,

Diri diri yüzülüp,
Yalvarıp kalır mıydım ben.
Kalabalık düşman, koca ele
Ganimet düşer miydin sen.
Vadiden akan pınarım,
Böğürürüm çaresizce,
Ölümden sonra gördüğüm yavrucuğum,
Başında çobanyıldızı, öcümsün,

Bahadırdan kalan aynamsın benim.
Aslan baban aklıma düştükçe
Tutuşup, yanıp kavrulurum,
Seytek'im esen olsun diye
Onu bir emanet bilirim.
Baban kan içici sağken
Varıp aldık Oogan'ı,
Bizim ordunun toptan değmediği
Cet-Kayt nereden sağ kaldı?
Sungurun baban sağken
Kara suya kan döktük,
Vadili yere ateş saldık,
Boğazlı yeri yağladık.
Öfkemize fena dokununca
Babayı da birlikte gömdük.
Gök çeliği yağladık,
Çok öfkeye dokununca
Köböş han'ı gömdük.

Saying thus, the man Seytek
Wept on, fluttering,
Moaned on, sobbing.
Then it was that Külçoro:
«A slave to the herdsmen,
Would I have stayed grinning here,
A son to Cediger,

Would the people forget my orphan, were it not for you?

My right shoulder-blade rotting, hollowed out,

Flayed alive,
Would I have stayed here begging?
To the thronging foe, the vast horde,
Would you have fallen as plunder?
My spring that flows down the valley,
I bellow, helpless,
My little one, seen after death,
The morning star upon your brow, you are my vengeance,

You are my mirror left me by the bahadır.
Whenever your lion father comes to mind
I catch fire, I burn and shrivel,
That my Seytek may be safe and sound,
I hold him as a sacred trust.
While your blood-drinking father lived
We went and took Oogan,
Untouched by the whole of our host,
How did Cet-Kayt come through alive?
While your gyrfalcon father lived
We poured blood into black water,
We set fire to the valleyed land,
We larded the land of gorges.
When our wrath was sorely touched
We buried the father too withal.
We greased the gray steel,
When great wrath was touched
We buried Köböş han.

Ak çeliği yağladık,
Öfkemize dokununca
Abıke'yi gömdük.
Köböş'ü mezara sokup,
Bozkurtluğu bildirip,
Cakıp han'ı yuttuk.
Hıncımıza fena dokununca
Kırk çorayı kırdık biz,
Onların ettiği yüzünden kırdık biz.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Kırgın yoldan karşılayınca

We greased the white steel,
When our wrath was touched
We buried Abıke.
Thrusting Köböş into the grave,
Making known our gray-wolf nature,
We swallowed Cakıp han.
When our fury was sorely touched
We cut down the forty çoras,
For what they had done we cut them down.
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
When we met them on the road of slaughter

Yamaçtan yakalayıvermişiz,
Kırgına uğratıvermişiz.
Senin baban Semetey
Ombu'yu bozup ganimet almış,
Ortasını yarıp yol salmış,
Yiğit baban Semetey
Beecin'i bozup ganimet almış,
On ikisine geldiğinde
Ulu yurda el salmış.
Sırtları bozup göç almış,
Asırları bozup öç almış,
Orduyu bozup göç almış,
Ulu yurttan öç almış.
Babanız böyle bir aslandı,
Can yaratıp baban gibisini
Yakın zamanda vermez asla.
Baban bozkurt öldüğünde,
Ben Külçoro amcandan
Erlik de aslanlık da birlikte gitti.
Altı bölükten ayırıp,
Çiğneyip düşman süründürdü» –
Deyip, böylece Külçoro –
«Sürüklenirim, hasret çok,
Gövdem var da derman yok.
Kaşık kadar kan kaldı,
Sıkıntı görüp hal kaldı.

We seized them from the hillside,
We gave them over to slaughter.
Your father Semetey
Broke Ombu and took plunder,
Split its middle and drove a road,
Your valiant father Semetey
Broke Beecin and took plunder,
When he came to his twelfth year
He laid hands on the great yurt.
He broke the ridges and took the camps,
He broke the ancient hosts and took revenge,
He broke the horde and took the camps,
He took vengeance on the great yurt.
Such a lion was your father,
A soul the like of your father
Creation will not soon grant again.
When your gray-wolf father died,
From me, your uncle Külçoro,
Manhood and lionhood went out together.
He cut them off from the six divisions,
Trampled the foe and made them crawl» –
Saying thus, Külçoro –
«I drag along, my longings many,
A body I have, but no strength.
But a spoonful of blood remains,
Worn with hardship, little life is left.

Kıymetlim amcam sağken
Kalın yurda bey oldum.
Han amcam, gözün kapanınca,
Sertleşip yel esince
Savrulup yere çalınan
Bir kavgak çalı çöp oldum.
Aslanım sağ iken
Kükreyen bir şir oldum.
Aslanımın gözü yumulup,
Ben azap çeken bir kör oldum.

Almambet atam kovunca,
Aruuke anam doğurunca,
Göğü yaran bir er oldum.
Baban değerlinin gözü kapandıktan sonra

While my precious uncle lived
I was bey over the teeming yurt.
My khan uncle, when your eyes closed,
When the wind blew harsh,
Whirled and dashed upon the ground,
I became a dry wisp of brush.
While my lion lived
I was a roaring lion.
When my lion's eyes were shut,
I became a blind man wracked with torment.
Since Almambet my father begot me,
Since Aruuke my mother bore me,
I was a man who split the sky.
After the eyes of your precious father closed

Çaremi bulamadan kem oldum.
Horluğa tutup aldıklarında,
Feryada canı saldıklarında,
Ayrı düşüp Talas yerimden,
Ayrılıp Kırgız elimden,
Engebeli Keñ-Kol bel kaldı.
İsteyip içse doymayan,
Açgözlülüğü bırakmayan
Sultan Kırgız eli kaldı.
Yıkıldı çınar meyvemiz,
Cariye oldu kocamış anamız,
Çaresini bulamadan yatarız,
O gün hor oldu babamız.
Alabildiğine kahrolup,
Altı bölükten ayrılıp,
Düşmana verecek cevabım yok,
Dururum, eli yöneten elim yok» –

Gelirsen, oğlum, alsın diye,

Külçoro böyle dedikten sonra,
Yoldaş ediversin diye,

Finding no remedy, I fell to ruin.
When they seized me into disgrace,
When they cast my soul to wailing,
Parted from my land of Talas,
Severed from my Kırgız people,
The rugged pass of Keñ-Kol remained.
Drinking at will yet never sated,
Never quitting greed,
The sultan Kırgız people remained.
Our plane-tree fruit was felled,
Our aged mother became a bondmaid,
We lie here finding no remedy,
That day our father was disgraced.
Crushed with grief beyond all measure,
Severed from the six divisions,
I have no answer to give the foe,
I stand — no hand of mine to guide the people» –
That, should you come, my son, he might take it,
After Külçoro had spoken thus,
That she might make him a companion,

Coşup kalkan Ayçürök,
Ok geçmezi giysin diye,
Durmadan söyleyip coşkuyla,
Geri dönmeden vuruşup
Değen Ay gibi parlayarak.
Usulca yürüyüp mahzunca,
Dağ koyunu gibi tanı ağarıp,

Vaşak gibi gerinip,
Söylemeye sözden üşenip,
Naz etmeden yan çizip,
Şaşılası, huylu yengen kederi bırakıp,
Hünerli yengen çıkagelip,
Gaipten akıl bulunup,
Kayını ile oğlu
Tam önüne çıkagelip,
İşte o zaman Ayçürök:
Vadili gür pınarlar,
Ölümden sonra görülmüş yavrucaklar.
Yetim, zavallı birleşip,
Baş koşacağınızı bilmiştim,
Baş koşarsa karaltılar
Düşmana kırgın salar diye,
Ergin olsa iki aslan,
Nerede olsa öcün alır diye,

Mayalı, güçlü aslan olsa
Utanmadan nasıl kalır diye,
Kapışırsa düşmana giysin diye,

Yılmadan saldırsın diye,
Yüz yüze vuruşursa
Ürkmeden dursun diye,
Haykırışıp kıranlar
Yiğitçe mızrak sunsun diye,
Nice kargaşa, büyük fitneyi
Cediger'e salsın diye,

Ayçürök, rising in fervor,
That he might don the arrow-proof mail,
Speaking on and on with passion,
Fighting without turning back,
Gleaming like the risen Moon.
Walking softly, sorrowful,
Like a mountain ewe at the whitening dawn,

Stretching like a lynx,
Too listless for words to speak,
Slipping aside without coyness,
Your wondrous, temperful aunt her sorrow casting off,
Your artful aunt came forth,
Counsel found from the unseen,
Her brother-in-law and her son
Came forth full before her,
Then it was that Ayçürök:
Lush springs of the valleys,
Little ones seen after death.
Orphan and wretch united,
I knew you would join your heads,
That if the shadows joined their heads
They would loose slaughter on the foe,
That were the two lions grown,
Wherever they stood, they would take revenge,

That were the lion strong and seasoned,
How could he rest and bear the shame,
That he might wear it when he grapples with the foe,

That he might charge undaunted,
That, fighting face to face,
He might stand unflinching,
That the roaring destroyers
Might thrust the lance like braves,
That turmoil great and mighty strife
He might loose upon Cediger,

Vura kıra savaşıp
Ezelki öcünü alsın diye,
Yapageldiğim şudur işte,
Kıymetlim, oğlum, dinleyiver.
Amcasının vasiyetini,
Ayköl'ünün yiğidini
Çatır çatır çarpışsın diye,
Uzun boylu vuruşmadan
Tuğunu dikip yıksın diye,

Bagış'ın oğlu Kıyaz'ı
Mızraklaşınca yere tıksın diye,

Gündüzünde rahat almadan,
Gecesinde uyku almadan,
Yakasını altınla pekiştirdim.
Kapışmaya gelen düşmanın
Çarpışmasına dayansın diye
Akun'un şehrini gözlettim,
Babam Akun'un şehrinden
Akkula ile gönderip
Dokusuna kattırdım,
Ok saplanıp geçmesin diye
Çelikten bileyip koydurdum.
Sırma kadifeyle işletip,
Görüverenin, ışıldayıp,
İnsanın gözünü kamaştırdım.
Ölçüye sığmaz ustaya

Güm güm döverek pekiştirttim.

Eğrisini kendim düzelttim,
Argacı çelik, yeni altın,
Atışmaya uygun biçtim.
Kıymetlim kıran gelir diye,
Yılmadan düşmana değer diye,
Bu yana yordum.
Gök demirden tolga,
Görsen ilginçtir bu işim,

That, striking and breaking in battle,
He might take the vengeance of old,
This is what I have been making —
My precious, my son, but listen.
His uncle's testament,
The brave of his Ayköl,
That he might clash with crack on crack,
That without long-drawn battle
He might plant his standard and cast him down,
That Kıyaz, the son of Bagış,
When lances cross, he might ram into the earth,
Taking no rest by day,
Taking no sleep by night,
I stiffened its collar with gold.
That against the foe who comes to grapple
It might withstand his onslaught,
I had Akun's city watched,
From the city of my father Akun
I sent by Akkula
And had it worked into the weave,
That no arrow might pierce through,
I had steel whetted and set in.
Worked with gold-thread velvet,
Of any who beheld it, gleaming,
I dazzled the eyes of men.
By a master beyond all measure

I had it hammered firm with booming blows.
Its crookedness I straightened myself,
Its weft of steel, its gold brand-new,
I cut it fit for the fight.
Thinking: my precious destroyer will come,
Thinking: undaunted he will strike the foe,
So I read the signs this way.
A helm of gray iron,
Strange to see is this work of mine,

Gözler önünde çocuklar giysin diye,

Yılmadan düşmana saldırsın diye,
Yapılışı ilginçtir bu işim,
Kıymetlim çocuklar, dinleyiverin.
Bunun kopçası tam dokuz,
Kopçasını çözerseniz,
Karşına çıkan er Kıyaz'a
Haykırıp mızrak sunarsanız», –
Deyip böylece Ayçürök,
Rengi yeşil, gök heybe,
Adı sanı yok değil, koca yük heybesi,

Bunu kaldıran nice pehlivan,
Düşmana salsan büyük kavga,
Görende kalmaz hiç hasret,
Kaftanın bunca değeri var.
On iki yıl doluncaya dek
Yapmış yengen ulu hatun.
Bunun kopçası püsküllü,
Bir tek cepkenin kendi başı
Altı bin ere baha biçili.
Kıymetli yengen Ayçürök,
Yengeliğini bildirip,
Getirip Çoro'ya
Ok geçmez cepken giydirip,
O ara çok geçmedi,
Bir de çıktı sarı çakşır.
Yetkin kadın Ayçürök,
Yerin hepsini gözletmiş,
Batmanla altın, mücevher verip,
Dañdın-Başı kaya tekesinin
Derisi kalın dört parmak,

Tam ondan aldırmış.
Sepiye yatırtmış,
Gün sıcağına bırakmadan,
Omzunu iyice kandırmış.

That before all eyes the children might wear it,
That he might charge the foe undaunted,
Strange in its making is this work of mine,
My precious children, but listen.
Its clasps are nine in full,
If you undo its clasps,
At the man Kıyaz who comes against you,
If you cry out and thrust the lance», –
Saying thus, Ayçürök,
Green of hue, a gray-blue saddlebag,
Not without name and fame, a great pack-bag,
Many a strongman it took to lift it,
Loosed on the foe, a mighty battle,
Who sees it keeps no longing more,
So great is the kaftan's worth.
Until twelve full years had passed
Your aunt, the great lady, wrought it.
Its clasps are hung with tassels,
The jacket alone, by itself,
Is priced at six thousand men.
Your precious aunt Ayçürök,
Making known her auntly care,
Brought it to Çoro
And clad him in the arrow-proof jacket,
Not long thereafter,
Out came yellow breeches too.
Ayçürök, the accomplished woman,
Had all the land searched out,
Gave gold and jewels by the batman,
Of the rock-goat of Dañdın-Başı,
Its hide four fingers thick,

From that very one she had it taken.
She had it laid in tanning,
Not leaving it to the heat of the sun,
She soaked its shoulder through and through.

Fazlasıyla pişkin olsun diye
Elma kabuğu koydurmuş.
Gerçek güderi olsun diye
Pehlivanlara didiktirmiş.
Dokuz ay durmadan karartıyı
Doksan zorlu pehlivana
Tokmak ile dövdürtmüş.
Çeliği bileyiverip,
Tüyü dökülen yüze serptirmiş.
Yakışıklı pehlivana
Kesip yatıp bastırtmış,
Gelin biçip, kız dikmiş,
Koca karı sınayıp, usta kadın dikmiş,
Yılan karnı gibi kıvrım kıvrım
büktürmüş.
Yok olası karartıyı
Işıl ışıl diktirtmiş.
Baktığında düpedüz
Kişinin gözünü kamaştırmış.
Yiğit yengen Ayçürök
Bel bağlayıp koyulup pekiştirmiş,
Kayışına bakan
Kişinin gözü düpedüz kamaşmış,
Paçasını başka tutup,
Yakıştırarak büktürmüş,
Görüveren kişinin,
İnsanın gözünü yormuş.
Bütün bir kunduz derisini
Yarıp çekiverip
Paçasına koydurmuş.
Kenarı pahalı sırmalı,
Karasaat yiğidin
Paçası nakışlı,
Ok saplanıp geçmesin diye
Nice kat kat sarmış.
Görsen biçimi böyledir,
Çocuklarına layığıyla verip,

Yetkin kadın Ayçürök,

That it might be cured to the full
She had apple peel laid in.
That it might be true chamois
She had strongmen tease it soft.
Nine months without pause, the dark hide
By ninety mighty strongmen
She had beaten with the mallet.
Whetting the steel,
She had it strewn on the face shed of hair.
By a comely strongman
She had it cut, laid down, pressed,
Brides cut it, maidens sewed,
Old wives proved it, master women sewed,
She had it plied in folds like a serpent's
belly.
The confounded dark garment
She had sewn to a sparkling sheen.
To look at it, outright
It dazzled a man's eyes.
Your valiant aunt Ayçürök
Set to with a will and made it firm,
Whoever looked upon its straps —
That man's eyes were fairly dazzled,
Its cuffs she handled apart,
Had them folded fair and fitting,
Of whoever chanced to see it,
It wearied the eyes of man.
A whole beaver's hide
She split and drew out
And had set into its cuffs.
Its border costly, gold-embroidered,
The black-omened brave's
Cuffs are worked with broidery,
That no arrow might pierce through
She wrapped it layer on layer.
Such is its fashion, could you see it,
Giving it worthily to her children,

Ayçürök, the accomplished woman,

Yetkinliğini bildirip,
Cenk giysisini giydirip,
Kırıla döküle yürüdü.
Muradına ermek için,
Ağasıyla gitmek için,
Bahadır Seytek hazırlandı.
Yılkıdan çıkan Telkızıl –
Telkızıl'a binmek için,
Ağasıyla yürümek için,
Erken sözü geç olup,
İki gözü dört olup,
On ikisinde o çocuğun,
Pusatını kuşanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurup,
Sapı çelik, ucu keskin,
Ucuna kara çelik su verilmiş,
Temrenli sırlı mızrağı
Dikeltip ele aldı,
Altın yanaklı ay baltayı
Çıplak bileğe taktı.
Görenin gönlü bölünüp,
Gök arslan gibi görünüp,
Ala-Too gibi heybetlenip,
Alaskar dağı gibi gerinip,
Ruhlar konuvermiş üstüne,
Kırk çilten, Hızır İlyas
Güçlü destek olmuşlar.
Çiltenin biri – boz kaplan,
İnsanda böyle can olmaz.
Çevreye göz atıp davranan,
Şaşılası kara benekli pars,
Tam yanı başından atılmış.
Koruyanına bakınız.
Şaha kalkıp ıslık çalan,
Yiğidin tam önünde
Ejderha – kara yılan*,

Making known her mastery,
Clad them in the raiment of war,
And walked with swaying grace.
To attain his heart's desire,
To go forth with his elder,
Bahadır Seytek made ready.
Telkızıl, come from the herd –
To mount Telkızıl,
To march with his elder,
His early word grown late,
His two eyes become four,
In that boy's twelfth year,
Girding on his arms,
A scabbardless sword bound on,
Like a cloud about to pour anew,
Wrath rising to his face,
Its haft of steel, its point keen,
Its tip tempered in black steel,
His barbed and burnished lance
He raised upright and took in hand,
The gold-cheeked moon-axe
He hung upon his bare wrist.
The hearts of onlookers were riven,
He seemed a gray lion,
Loomed majestic as the Ala-Too,
Stretched like Mount Alaskar,
Spirits had alighted upon him,
The forty çilten, Hızır İlyas,
Became his mighty stay.
One of the çilten – a gray tiger,
No mortal bears a soul like this.
Glancing round and springing to act,
A wondrous black-spotted pard
Leapt from his very side.
Behold his guardians.
Rearing up and whistling,
Full before the brave,
A dragon – the black serpent,*

Altı taş öteden yutuveren,
Şu azaba bakınız.
Yönelse kul tir tir titrer,
Ulu kara kuş Zümrüdüanka*,
Şimdi kapıp gidecekmiş gibi
Gökten ayağını salıp kükreyip.
Onu gören kulun
Bütün bedeni ürperip.
Kahırlansa koyuverecek gibi,
Saldıranı boğazlayacak gibi,
Güdük kuyruk bozkurt arslan
Yanı sıra kükreyip,
Parçalayacakmış gibi atılıp,
Kösev kuyruk gök arslan
Ardından atılıp,
Destek olduğu çağıymış,
Manas'tan başlayıp yedi atanın

Yoluna koyduğu çağıymış.
Kımıldarsa çocuğa
Asırlar boyu yaklaşamaz,
Kırgız şöyle dursun, yavrucağı
Çarpışsa Hıtay yenemez,
Kurt yollu çocuğu
Ayırıp kimse alamaz.
İki gözü çakmak çakmak,
Fitilli topun güllesi gibi,
Kirpiğine baksan çocuğun
Sazak çalısının koru gibi.
Ağzındaki alevi
Körükten çıkan alev gibi.
Eli ayağı dağ sırtı gibi,
Kapışsa yiyecek gibi.
Karşısına insan varamaz,
Ardı sıra gerileyecek gibi,
O çocuğu gören can
Aklını şaşıracak gibi.
El uzatan düşmanlar
Zehir içmişçesine kaskatı,

That swallows from six stones away,
Behold this terror.
Should it turn, a mortal trembles,
The great black bird, the Zümrüdüanka,*
As if to snatch and carry off this instant,
Lowering its talons from the sky, roaring.
The mortal who beheld it —
His whole body shuddering.
As if, enraged, it would be loosed,
As if to throttle any attacker,
The stub-tailed gray-wolf lion
Roaring at his side,
Springing as if to rend,
The brand-tailed gray lion
Springing at his back,
It was the season of their succor,
The season when, from Manas on, the seven forefathers
Set him upon their road.
Should he but stir, to that boy
None could draw near in a hundred ages,
Let alone the Kırgız — that young one,
Should he clash, Hıtay could not best him,
The boy of the wolf's road —
None could part him off and take him.
His two eyes striking sparks,
Like the ball of a fused cannon,
Look at the boy's lashes —
Like embers of the sazak brush.
The flame within his mouth
Like flame that leaps from the bellows.
His hands and feet like mountain ridges,
As if, grappling, he would devour.
No man can come before him,
As if all behind would fall back,
The soul that sees that boy
Like to lose its wits.
The foes who stretch a hand
Stiff as if they had drunk poison,

Darmadağın serilecek gibi.
Like to be strewn in ruin.

Kapışanı devirecek gibi,
Karasaat, yanası,
Tutuşanı yiyecek gibi.
Burnu dağ yamacı gibi,
Kımıldanışı çocuğun
Koyuna dalan kurt gibi.
Kıyaz şöyle dursun, kurnaz haylaz,
Asırlık kara Cediger
Üşüşüp gelse yiyecek gibi.

Like to topple whoever grapples,
Black-omened, may he burn,
Like to devour whoever closes in.
His nose like a mountainside,
The boy's least motion
Like a wolf plunging among sheep.
Let alone Kıyaz, that cunning rogue,
The age-old black Cediger,
Should they swarm upon him, like to devour them.

Ceti-Suu'dan atlanıp,
Aç arslan gibi bilenip,
Bedeninden güç fışkırıp,
Yüzüne baksan çocuğun
Bir çoraplık tüy çıkıp,
Kahırlanıp diş bileyip,
Söylenip, gözleri alev saçıp,
Basmaya sarp dağ bulamadan,
Çarpışmaya düşman bulamadan,
Yutmaya zehir bulamadan,
Kırışıp dövüşmeye
Çetin, güç kavga bulamadan.
Görenin gönlü bölünüp,
Endamı, heybeti
Babası gibi görünüp,
Çocuk ordudan çıkarken
Atını Hızır derviş,
Geminden iki yandan yedekleyip,
Aklanmak için Kıyaz'a,
O saraya Ayçürök
Yedeğinde alıp girdi.
Kıyaz'a varmasının sebebi:
İçi burkulup Ayçürök
Ağlar durur çırpınıp,
Bozlar gezer hıçkırıp,
Öz kanından akan pınarı,
Kanından kalan er Seytek,

Mounted up from Ceti-Suu,
Whetted like a famished lion,
Strength gushing from his body,
Look upon the boy's face —
Down enough for a stocking sprouting there,
Raging and grinding his teeth,
Muttering, his eyes shooting flame,
Finding no steep mountain to tread,
Finding no foe to fight,
Finding no poison to swallow,
For clashing and for combat
Finding no hard and grievous fray.
The hearts of onlookers were riven,
His stature and his majesty
Seemed even as his father's,
As the boy rode out from the horde,
The dervish Hızır took his horse,
Leading it by the bit on either side,
To clear herself before Kıyaz,
Into that palace Ayçürök
Entered, leading him in hand.
The cause of her going to Kıyaz:
Her heart wrung, Ayçürök
Weeps on, fluttering,
Wanders moaning, sobbing,
The spring that flows of her own blood,
The man Seytek, left of her blood,

Karaltı bildiği yavrucuğu.
On ikisinden geçmiş değil,
On beşe yaşı ermiş değil,

Baldır eti dolmuş değil,
Pehlivanlık çağı gelmiş değil,
Zırh kaftan giymiş değil,
Kabarıp düşmana değmiş değil.
Kanlı kılıcı, keskin çeliği
Elde tutup bükmüş değil.
Düşmanla yüzleşip,
Saldırıp mızrak sunmuş değil.
Peşinden gittiği – Külçoro,
Haince gizleyip er Kıyaz
Ansızın kıyıverir diye,
Kımıldarsa boğazlar diye,
Bu bileği kalın, taş yürek,
Bu fil gövdeli edepsiz,
Kötülük kurup çocuğumu
Bir kazayla telef eder diye,
Çevresi çınar bağ,
Er Kıyaz'ın altın tahtı,
Kapısı yüksek, aslan kalesi,
Bela böylesi gün olmuş.
Kahrı çetin kapıya,
Halkın basmadığı gediğe,
İnce yolunu kısaltıp,
Yüreklendirip çocuğu,
Er Kıyaz'a Ayçürök
Yedeğinde alıp geldi.
Baş kapısı kıyamet,
Tez girmeye yordam gerek.
Han kapısı som demir,
Eritmeye söz gerek.
Yiğidim Kıyaz, sözümü dinle,
Can dayanmaz keskinliğine,
Ölümden sonra gördüğün Seytek'in
Varayım der yılkına.
Hiçbir insan gelmez yanına,

The young one she holds her mainstay.
Not yet past his twelfth year,
His age not come to fifteen,

The flesh of his calves not filled,
His strongman season not yet come,
Never yet clad in mailed kaftan,
Never yet swelled to strike the foe.
The bloody sword, the keen steel,
Never held in hand and bent.
Never faced the foe,
Never charged and thrust the lance.
He whom he follows – Külçoro,
Lest the man Kıyaz, hiding treachery,
Should slay him unawares,
Should throttle him if he stirs,
This thick-wristed, stone-hearted one,
This elephant-bodied churl,
Lest, plotting evil, my child
He destroy by some mischance,
Ringed about with plane-tree groves,
The golden throne of the man Kıyaz,
Its gate high, a lion's fortress,
Such a day of woe had come.
To the gate of grievous wrath,
To the breach no folk had trodden,
Shortening her narrow road,
Heartening the boy,
To the man Kıyaz Ayçürök
Came, leading him in hand.
Its main gate is doomsday,
To enter quick takes cunning skill.
The khan's gate is solid iron,
To melt it takes a word.
My brave Kıyaz, hear my word,
No soul withstands his keenness,
Seytek, whom you saw after death —
He asks to go to your horse-herd.
No man comes near him,

Nazla büyüttüğün yavrucağın
Varayım der malına.
Varması nasıl olur çocuğunun,
Bırakman nasıl olur çocuğunu?

The young one you raised with fondness
Asks to go to your herds.
How shall it be, your child's going,
How shall it be, your letting him go?

Sayısız tümen sağmal kısrağı
Saydırıp düzden göreyim der,

Soylu küheylanların hepsini
Bölük bölük böleyim der.
Sahipsiz komadan çilekeş malı
Gözümle göreyim der.
Cediger'in er Kıyaz'ı
Coşkun, iyi bir canmış.
Saf huylu, ak gönüllü,
Bönlüğü de varmış:
«Ey, hanımım Ayçürök,
Nicesine Kıyaz olalı,
Erginleşip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Saray kurup han olup,
Makam sahibi can olup,
Kendim Kıyaz olalı,
Kıyaz adını alalı,
Haykırıp düşmana değeli,
Bacak açıp ata bineli,
Cefayı iyi salmışım,
Canaalı kızı Caynake,
Küncü kızı Karaköz,
Bu ikisini almışım.
Sarf ettim azığa,
Binlerce tümen malımı,
Kırdırdım nice varımı.
Mızrak tutup alay bozup,
Erlerden nicesi okla düşüp,
İsteyip aldığım karım,
Sarkan saçını taramadan,
Bıyığım kırlaşıncaya dek
Topuğu kanamadan.

The countless tümen of milking mares
He asks to have counted and view on the plain,
All the highbred coursers
He asks to sort out troop by troop.
Leaving no toil-worn beast unmastered,
He asks to see them with his eyes.
Cediger's man Kıyaz
Was a spirited, good-hearted soul.
Simple of nature, white of heart,
And he had his dullness too:
«O my lady Ayçürök,
Since I became Kıyaz to so many,
Grown ripe and become a man,
Become the equal of men's sons,
Raised a palace and become khan,
Become a soul of rank and station,
Since I myself became Kıyaz,
Since I took the name Kıyaz,
Since I cried out and struck the foe,
Since I spread my legs across a horse,
I have loosed torment well and truly,
Caynake, daughter of Canaalı,
Karaköz, daughter of Küncü,
These two I took to wife.
I spent on provender
My thousands of tümen of wealth,
I let much of my having be broken.
Gripping the lance, breaking ranks,
Many a man felled by arrows,
The wife I sought and took,
Never combing her hanging hair,
Until my mustache turned to gray,
Her heel never bleeding.

Heybetli dağdan kar gidip,
Ay eksilip, gün geçip,
Bir çocuğun hasreti işleyip,
Durmadan gönül vermişim,
Çocuk diye inleyip ölmüşüm.
Çatır çatır vuruşup yurt ölüp,

Snow gone from the majestic mountain,
Moons waning, days passing,
The longing for a child working in me,
I gave my heart unceasing,
I groaned and died for want of a child.
Crack on crack we fought, the yurt dying,

İsteyip aldım Ayçürök,
Ayçürök seni aldığımda
Sevinip gönül vermişim,
Kavrulup gezerken Seytek'i
Yoldaşım, senden görmüşüm!
Er Seytek'i gördüğümde
Toyuna doksan kesmişim,
Adını Seytek koymuşum.
Bol dünyalığı, kalın malı
Harcayıp saçtığım,
Yüreğin ateşini bastığım.
Ölümden sonra gördüğüm arslanım,
Ağzımı açıp öptüğüm,
Gözümü açıp gördüğüm,
Dereli ak vadim, karaltım,
Devletli Seytek, gözbebeğim.
Karaltımı görmezsem
Tutuşup kavrulup kalırım,
Gördüğümde gönlüm tok,
Yaratılmış tek oğlum bu,
Çürök, bundan başka çocuğum yok.
Seytek'i her gün görmezsem
İçim tutuşur, bağrım kor.
Öz kanımdan akan pınarım,
Gözbebeğim ettiğim yavrucuğum.
Selametle varıp sağ gelsin,
Özletmeden tez gelsin,
Esen varıp, sağ gelsin,
Sıkılmadan tez gelsin.
Malın sahibi çocuğa
Varma deyip de ne edeyim,
Çocuğu engelleyip oturup

I sought and took you, Ayçürök,
Ayçürök, when I took you
I rejoiced and gave my heart,
While I wandered parched, Seytek,
My companion, I had of you!
When I beheld the man Seytek
I slaughtered ninety for his feast,
I set his name as Seytek.
Ample worldly goods, thick wealth
I spent and scattered,
I quenched the fire of my heart.
My lion seen after death,
Whom I kissed with open mouth,
Whom I saw with opened eyes,
My white vale of streams, my mainstay,
Fortunate Seytek, apple of my eye.
If I see not my mainstay
I catch fire and shrivel where I stand,
When I see him my heart is full,
This is my only son created,
Çürök, I have no child but him.
If I see not Seytek every day
My inside kindles, my breast is ember.
My spring that flows of my own blood,
My young one I have made my eye's apple.
May he go in safety and come back whole,
May he come quick, not making me long,
May he go sound and come back whole,
May he come quick, untroubled.
To the child who owns the herds
What use to say: do not go,
Sitting here to bar the child,

Hangi mirasa ereyim.
Engebeli dere tepe,
Dereciği dolaşmasın,
Kulun sözüne kanmasın,
Yetkin çocuğum er Seytek
Yedi güne kalmasın!
Yılkıdan çıkıp ayrılıp,

What inheritance would I gain?
Rugged vale and hillock —
Let him not roam the gullies,
Let him not be fooled by a slave's word,
My able child, the man Seytek,
Let him not stay past seven days!
Leaving the horse-herd, parting off,

Bahadırlık çalımı görünüp,
Altmış vadiyi dolaşmasın,
Altı ay, yedi ay kaybolup,
Uzak ava* çıkıp gitmesin,
Öyle uğursuzluk etmesin,
Altı günden gecikmeden
Gelsin oğlum bana,
Görünsün benim gözüme.
Gönülde nice tasa var,
Çekemeyen düşman var.
Sırt yanımda Hıtay var,
Karşımda Baran var,
Çarpışacak düşman nice var.
Yamacı yüksek dağ da çok,
Düşmanlığa kalkacak yağı da çok.
Sözünü dinlesin, gecikip
Çok belaya salmasın,
Görmek için tek oğlunun
Eli ayağı üşüyüp kalmasın.
O huya durmasın,
Öyle yaramazlık etmesin», –
Yanasının dölü,
Deyip, böylece, er Kıyaz,
Erişir sonunda köküme der.
Ölümden sonra görülen çocuğa,
Cariyenin sözü kesilip,
Esirgeme malını,
Dert çeker er Kıyaz.
Esirgemeden ver varını,
Çürök'ü görse yüreği hoplayıp,

Showing the swagger of a bahadır,
Let him not roam the sixty valleys,
Lost six months, seven months,
Let him not ride off to the far hunt,*
Let him work no such ill-luck,
Without delaying past six days
Let my son come back to me,
Let him show himself to my eyes.
Many a care is in my heart,
There are foes who envy us.
At my back there is Hıtay,
Before me there is Baran,
Many a foe there is to fight.
Many too the mountains high of slope,
Many too the foes who would rise in enmity.
Let him heed the word, not tarry
And cast us into many woes,
Lest, to see his only son,
One's hands and feet be left to freeze.
Let him not stand upon that whim,
Let him work no such mischief», –
Spawn of the one who should burn,
Saying thus, the man Kıyaz,
Says: he will reach my root at last.
To the child seen after death,
The bondmaid's word cut short,
Spare not your wealth,
The man Kıyaz suffers grief.
Give your having without stint,
Seeing Çürök his heart leaps,

	Omuza atılan ipek giydirip,	*Clothing him in silk thrown over the shoulder,*
7860	Çürök yoksa homurdanıp,	*Çürök absent, he growls,*
	Üşütmeyen kürk verip,	*Giving furs that keep out cold,*
	Kahırlanıp davranıp,	*Acting in his wrath,*
	Kavrulmuş azığı bol verip,	*Giving roasted provender in plenty,*
	Ondan sonra gönder çocuğu.	*Then and only then send off the child.*
	Yılkıya çocuğun varmasın,	*Let your child not go to the horse-herd,*
	Coşuverirse yılkıcıyı	*If he flares up, the herdsman —*
	Yılkısını yok edip,	*Destroying his horse-herd,*
	Sıyırıp kırıp koymasın,	*Let him not strip and slaughter them,*
	Semizlerini kesmesin,	*Let him not butcher the fat ones,*
7870	Kurutmalıklarını komasın,	*Let him not lay in their flesh for drying,*
	Öyle yaramazlık etmesin.	*Let him work no such mischief.*
	Vadide biter kavak,	*The poplar grows in the valley,*
	Ölene de mal gerek,	*The dead too have need of wealth,*
	Dikilenden yeşerir kavak,	*From planting the poplar greens,*
	Diriye de mal gerek,	*The living too have need of wealth,*
	Han Kıyaz söyleyip nice söz,	*Khan Kıyaz spoke many a word,*
	Göndermemeye çare yok,	*There is no way not to send him,*
	Çocuğun önünü kesmeye	*To bar the child's way*
	Er Kıyaz'da imkân yok.	*The man Kıyaz has no means.*
7880	Gülümser gibi yapar gürleyip,	*He makes as if to smile, rumbling,*
	Çürök'ten korkup er Kıyaz,	*Fearing Çürök, the man Kıyaz,*
	Söyler gibi yapar gürleyip.	*He makes as if to speak, rumbling.*
	İnanamayıp, kavga çıkarıp	*Unable to believe, to raise a quarrel*
	Doğrusunu demeye çare yok,	*And speak the truth — no way,*
	Çatışmaya fayda yok.	*In clashing there's no gain.*
	Beri bakıp irkilip,	*Looking this way, he flinches,*
	Çare bulamadan er Kıyaz	*Finding no remedy, the man Kıyaz*
	Öte bakıp homurdanır.	*Looks the other way and growls.*
	İçi tutuşup kor olup,	*His inside kindling to ember,*
7890	Zehir katar der ayranıma,	*She'll mix poison in my ayran, he says,*
	Ham içi ateş olup,	*His raw inside turned fire,*
	Dayanamayıp er Kıyaz,	*Unable to endure, the man Kıyaz,*
	Kaldı Kıyaz büzülüp.	*Kıyaz was left there shrunken.*
	Sürülen malın ardından,	*After the herds being driven off,*
	Fazlasıyla korkar er Kıyaz,	*The man Kıyaz fears exceedingly,*

Ayçürök'ün derdinden
Geride kalmıştır er Kıyaz.

For the trouble of Ayçürök
The man Kıyaz has stayed behind.

SEYTEK'İN KARAGUL'U ÖLDÜRMESİ

SEYTEK'S SLAYING OF KARAGUL

Yılkıya yollandı Külçoro,
Bel bağladığı beli alıp,
Yiğitten doğma eri alıp,
Yaslıların hepsi davranıp,
Yüz akının hepsi örtülüp,
Peşine taktığı er Seytek,
Söylenen hasret dağılıp,
Açılan ayıp örtülüp,
Hasretin hepsi yok olup,
Arslan Çoro düzelip,
Küheylan binip yarışıp,
Sağlam düğümlü* ak dizgin,
Küheylan ata denk dizgin,
İki elde kavuşup,
Ezelden küheylan çevik kısrak
Seytek ile yarışıp,
Yılkıya yetip geldiler,
Bahadırmış er Seytek,
Atının ağzını çevirdi.
Eyer beli gibi tepeden,
Hayran kalıp amcasını
Çocuk seyredip durdu.
Yılkıcı başı Karagul,
Yok olası işte bu,
Yanasının ta kendisiydi,
Kahrın kara gözüydü,
Cehennemlik kuldan biriydi,
Külçoro'yu gördüğünde
Aç kurt gibi yutkunup,
Kırk yılkıcı pehlivan
Kudurup nara attı.
İnsandan hayvan doğmuş,
O Külçoro zavallıya
Gürültüyü alabildiğine kopardı.

Külçoro set out for the horse-herd,
Taking the stay he leaned upon,
Taking the man born of a brave,
All the mourners stirring,
All his honor covered whole,
The man Seytek trailing after him,
The spoken longing scattering,
The bared shame covered over,
All the longing passing away,
Lion Çoro made whole again,
Mounting coursers, racing,
The white rein of sturdy knot,*
A rein to match a courser steed,
Joined in his two hands,
The courser mare, nimble from of old,
Racing with Seytek,
They came up to the horse-herd,
A bahadır was the man Seytek,
He turned his horse's mouth.
From a hilltop like a saddle-bow,
In wonder at his uncle
The boy stood gazing on.
Karagul, head of the herdsmen,
That doom-worthy one, here he is,
The very one who ought to burn,
He was the black eye of wrath,
One of the hell-bound slaves,
When he caught sight of Külçoro
He gulped like a famished wolf,
Forty herdsman strongmen
Went rabid and raised the war-cry.
From man a beast was born,
Upon that wretched Külçoro
He loosed clamor with all his might.

Hıtay'dan düşman gelmişçesine,
Sıyrılıp bitmiş yılkısına
Düşman dokunuvermişçesine,
Alacasını kaçırıvermişçesine,
Ak akçe pulunu saçmışçasına,

Kulasını kovalayıp kaçmışçasına,

Kuduranın hali böyledir,
Heybedeki malını saçmışçasına.
Topunu kaldırıp hepsi
El salmışlar Çoro'ya.
Karagul gelir hız alıp,
Külçoro'ya söylenip:
«Dememiş miydik biz demin,
İşitmedin miydi sen demin!
Odun alıp, ateş yakmadan,
Kudurmuş domuz, mal bakmadan,
Onmaz kokuşuk, onmazsın,
Küstahlığını bırakmazsın.
Kasılıp gezen kokuşuk kul,
Baban Hıtay Almambet'in
Oğlu olduğunu bilmezsin,
Cediger'in er Kıyaz'ının
Kulu olduğunu bilmezsin.
Ölmeden diri gezerken
İt derisi kuldun sen,
Ölüp gittiğin çağda
Koyun derisi kuldun sen.
Belini birlikte kuşanan,
Kan içici Semetey'le kardeş olan,
Zavallı anan delişmenin
Rahmini tekmeleyip yarıp çıkan,
Sungur, ayköl Manas'ın
Tam belinden süzülüp gelen,
Ne zaman Manas oğluydun sen?
Hıtay'dan gelmiş bir kul deyip,
Bu kulun kanı bir pul deyip,
Sıkı ağlayıp yalvararak

As though a foe had come from Hıtay,
As though upon his herd stripped bare
A foe had laid a sudden hand,
As though his piebald had been run off,
As though his white coin had been scattered,

As though his dun had been chased and fled,
Such is the state of one gone rabid,
As though the goods in his bag were strewn.
Raising the whole troop, all of them
Laid hands upon Çoro.
Karagul comes gathering speed,
Railing at Külçoro:
«Did we not tell you but now,
Did you not hear it but now!
Not fetching wood, not lighting fire,
Rabid swine, not tending herds,
Luckless and rank, you'll never mend,
You'll never quit your insolence.
You rank slave who struts about,
That of your father, Almambet of Hıtay,
You are the son — you know it not,
That of Cediger's man Kıyaz
You are the slave — you know it not.
While you walked alive, undead,
You were a slave of dog's hide,
And in the hour of your death
You were a slave of sheep's hide.
Girding your loins together with him,
Sworn brother to blood-drinking Semetey,
Of your wretched madcap mother
Kicking and splitting the womb to come out,
From gyrfalcon, ayköl Manas —
Descended from his very loins,
When were you ever son of Manas?
Saying: a slave come out of Hıtay,
Saying: this slave's blood is worth a coin,
Weeping hard and begging,

Kısrak sağımı kadar mühlet alırsın,
Aldırmayıversem*, kuduruk,
Beş gün yatıp kalırsın.
Kaba kuvvetten yakınıp
Beyin önüne varırsın.
Böyle gidersen, kuduruk,
Beyime sıkıntı salarsın!

You'll win respite of one mare's-milking,
Should I pay no heed, you rabid one,*
You'll lie there five days flat.
Whining of brute force
You'll go before the bey.
If you go on so, you rabid one,
You'll bring trouble on my bey!

Kaba kuvvetle bocalayıp
Hanın önüne varırsın.
Böyle gidersen hanımı
Bir cehenneme salarsın!
Musibetli kuduruk,
Keñ-Kol'a dikilmiş bağın yok,
Senin gerinip yatacak çağın yok!
Talas'ta kurulmuş bağın yok,
Bacak uzatıp yatacak çağın yok!
Kısrak tutup güç verse,

Floundering with brute force
You'll go before the khan.
If you go on so, my khan
You'll cast into a very hell!
You calamitous rabid one,
You have no garden planted at Keñ-Kol,
You have no season to sprawl and stretch!
You have no garden laid at Talas,
No season to stretch your legs and lie!
Though he catch the mares and lend his strength,

Varmadığına bir bak sen,
Tez gel dese, yedi gün,
Bu domuzun aldattığına bir bak sen!
Sıra sıra girin, yılkıcılar,
Nerdeyse cinini çıkarın!
Ukuruk vurup tokmaklayıp
Bir hesabını görün!
Yengesinden giyinmiş,
Kürküne yağma salın,
Bunu durdurmadan yağmalayın.
İki elini birden bağlayıp,
İki gözünü birden oyup,
İt ölümüyle öldürün,
İşkenceyle canını alın.
Yakalayıp bağrına
Diri diri kazık çakın,
Kudurmuşa benzer bu kulun,
Hesabını amansız görün,
Azmışa benzer bu kulun,
Ezelki cinini çıkarın!

Just look how he never went,
Told to come back quick — seven days!
Just look how this swine has deceived!
Move in rank on rank, herdsmen,
All but drive the demon out of him!
Striking with the ukuruk, cudgeling,
Settle his account for good!
He is dressed from his aunt's hand,
Loose plunder on his furs,
Pillage him without a pause.
Binding both his hands at once,
Gouging both his eyes at once,
Kill him with a dog's death,
Take his life with torture.
Seize him, and into his breast
Drive the stake while he still lives,
This slave seems to have gone rabid,
Settle his account without mercy,
This slave seems to have run wild,
Drive out his demon of old!

Gerçek gökbörü çekin,
Kılıçlayıp başını kesin,
Ensesinden gözünü deşin,
Yetişirseniz başını kesin!
Değerli kumaşını yağmalayın,
Bozguncuya hep birden salın!» –
Deyip, böylece, Karagul
Yüreklendi işte bu,
Karısını karabasan basmışçasına
Nara attı Karagul.
Kovalananı şimdi kaçacakmışçasına,

Pull a true gökbörü on him,
Put him to the sword, cut off his head,
Pierce his eyes out through his nape,
If you catch him, cut off his head!
Plunder his costly cloth,
Fall on the troublemaker all at once!» –
Saying thus, Karagul
Took heart — there it is,
As though a nightmare crushed his wife,
Karagul raised the war-cry.
As though the hunted one would flee this instant,

Böbürlenip kudurup,
Kara bağlı ukuruğu
Ele tutup avucuna tükürüp,
Aygıra binip sallanıp,
Yılkıcının hepsi
Sıyrılıp girdi böbürlenip,
Er Karagul o dediğin.
Yürekli olanı Karagul,
Kara deccal işte bu,
Cehennemlik kulun ta kendisiydi.
Haykırışı baş yarıp,
Böğürüşü taş yarıp,
Sağa sola sallanıp bağırıp,
Görüp dursan bu domuz,
«Kıyaz!» diye savaş narası atıp,
Sancak kaynayıp, tuğ dolup,
Bağrışan bir kavga kopup,
Yılkıcılar davranıp,
Topunu kaldırıp Çoro'ya
Tümüyle yetti üşüşüp.
Yılkıcı el salacakken,
Silip süpürüp tümden
Çoro'nun başını alacakken,
Semetey oğlu er Seytek'in
Ateş gibi gözü çakıp yandı,

Swaggering, going rabid,
The black-corded ukuruk
Gripped in hand, spitting in his palm,
Mounted on a stallion, swaying,
All of the herdsmen
Stripped for it and waded in, swaggering,
That man Karagul, the one they tell of.
The bold one of them, Karagul,
The black deccal, here he is,
The very hell-bound slave himself.
His shout splitting heads,
His bellow splitting stone,
Swaying right and left, roaring,
Watch him well, this swine,
Raising the war-cry «Kıyaz!»,
Banners seething, standards thronging,
A yelling battle breaking out,
The herdsmen stirring,
Raising their whole troop, on Çoro
They came down swarming all together.
As the herdsmen were about to strike,
About to sweep him clean away
And take the head of Çoro,
Then of Semetey's son, the man Seytek,
The eye flashed and burned like fire,

Kan içiciliği tuttu.	*His blood-drinking fit came on him.*
Haykırışı taş yarıp,	*His shout splitting stone,*
Narası baş yarıp,	*His war-cry splitting heads,*
Atıldığından bağırıp,	*Roaring as he charged,*
«Manas!» diye savaş narası atıp,	*Raising the war-cry «Manas!»,*
Okun temreninden önce yetişti,	*He arrived before the arrow's head,*
Yetiştiği yerde er Seytek,	*Where he arrived, the man Seytek,*
Çıkmazını bozup yol salıp,	*Broke the deadlock, drove a road,*
Yılkıcıya el salıp,	*Laid hands upon the herdsmen,*
Ölçüsüz aslanın dölü	*The spawn of the measureless lion,*
Oynaya oynaya alınca,	*Taking them as if at play,*
Onu öldü bir yerde.	*Ten of them died in one place.*
Bel bağlayıp el salınca	*When, girding himself, he struck,*
Beş altısı belde öldü,	*Five or six died at the pass,*
Bir beşi toplanıp,	*Another five, bunched together,*
Demin yüz yüze geldikleri yerde öldü.	*Died where they had just come face to face.*
Karagul başta olmak üzere yürekli	*Karagul at their head, the bold —*
Yılkıcının yarısı öldü,	*Half of the herdsmen died,*
Yüreklisi çok öldü,	*Many of the bold ones died,*
Altısı yedisi birleşip,	*Six or seven, banded together,*
Yarılmış vadide öldü.	*Died in the riven valley.*
Yılkıcının hepsini	*All of the herdsmen*
Kırmış meğer er Seytek.	*The man Seytek had cut down, it seems.*
Karagul başta, yaşlısını,	*Karagul first, and their elders,*
Bırakmadan kırıp hepsini,	*Cutting down all, sparing none,*
Mızrak saplayan becerikliyi,	*The skilled who drive the lance,*
Ay balta çalan yamanı,	*The fierce who swing the moon-axe,*
Yiğitlerini, aslanlarını,	*Their braves and their lions,*
Bel bağladığı bellerini,	*The stays they leaned upon,*
Gizlenip yattıkları yerlerini,	*The places where they lay in hiding,*
Bahadır taslayan yaşlısını,	*Their elders who played the bahadır,*
Külçoro işini düzeltip,	*Külçoro set his work aright,*
Kahrını katı başlatmış,	*Began his wrath in earnest,*
Kıskananını yok edip,	*Wiped out whoever envied him,*
Kıl kadar komadan birini,	*Leaving not one, not a hair's worth,*
Kıymetlinin işini düzeltip,	*Set the precious one's work aright,*
Hızır'ın dokunduğu er Seytek,	*The man Seytek, touched by Hızır,*
Düşmanlık edeni yok edip,	*Wiped out whoever wrought enmity,*

Kırgına uğratıp bırakmış.
Heybet satan er ölüp,
Yılkıcıların yarısı ölüp,
İstense verilmez yüğrüğe
Soğuk ukuruğu salmış,
İmrenilse verilmez kara malı
Tümüyle çekip almış.
Güçlülerini boğazlamış,
Güçsüz, çelimsiz zavallısını
Öldürmeden sağ komuş.

Left them given over to slaughter.
The man who peddled menace died,
Half of the herdsmen died,
On the racer not given though begged for
He cast the cold ukuruk,
The black herds not given though coveted
He drew off and took entire.
Their strong ones he slaughtered,
Their weak and puny wretches
He left alive, unkilled.

Külçoro ile Seytek varıp yılkıcıları
darmadağın eder; yılkıcıların
küçüğü Bozbala'nın kösteğini çözerler;
Kızılsart ile Kara dev gelip

Külçoro'yu sağalttıkları yerdir:

Külçoro and Seytek go and scatter the
herdsmen; they loose the hobble of
Bozbala, youngest of the herdsmen; it is the
place where Kızılsart and the Kara giant
come
and heal Külçoro:

Yılkıcıya bağırıp, –
«Ölenden geri kalanın
Ayağa kalk» diye çağırıp,
«Bakın hele yılkıcılar –
Kahrı dolu Karagul,
Karagul domuz ölmüştür,
Ölmeden sağ kalanınız,

Shouting to the herdsmen, –
«You who remain behind the dead,
Rise to your feet» — so calling,
«But look now, herdsmen –
Karagul full of wrath,
Karagul the swine is dead,
You who are left alive, undead,

Yaban domuzlarını yakalamış,
Kara gönüllü domuzunu
Bırakmadan tümden gömüvermiş.
Kabalarının yeriydi,
Ölçüsüz düşman Karagul,
Kıl kadar komadan yalnızını
Kırgına uğratıp boğazlamıştı.

He has caught the wild boars,
The black-hearted swine
He has buried outright, sparing none.
It was the place of their haughty ones,
The measureless foe Karagul,
Sparing not a hair's worth, the lone ones
He had given to slaughter and cut their
throats.

Silip süpürüp hepsini,
Yılkıcıdan Karagul'u,
Sıyırıp hepsini
Dümdüz edip boğazladı işte,

Sweeping all clean away,
Karagul from among the herdsmen,
Stripping them all bare,
He leveled them flat and slaughtered them,
behold,

Bozkurt aslanın dölü

The spawn of the gray-wolf lion

Silip süpürüp kırıverdi işte.

Adı bellisini gömdü,
Bel bağlamış kimse kalmadı.
Yılkıcının küçüğü –
Külçoro'nun dostu Bozbala,
İç sıkıntısı gidip dağılıp,
Tutku derdi yatışıp,
Umaç gibi gözü açılıp,
Ağrıyan yeri dinip,
Baabedin kurbanını tez adayıp,
Ay tuynağa* at adayıp,
Esirgemeden Bozbala,
Dört çeşit malını tez adayıp,
Kıdır'lı aslanın yavrucuğu,
Kıymetli canın sırdaşı,
Ganimete düşüp düzelen,
Horlukta gezip büyüyen,
Erginleşip er olan,
Er oğluyla denk olan,
Kan içe içe katılaşan,

Swept them clean and cut them down,
behold.
He buried the men of renown,
None they leaned on is left.
The youngest of the herdsmen –
Külçoro's friend Bozbala,
His inward gloom departing, scattering,
His pent grief subsiding,
His eyes opening wide with hope,
His aching places easing,
Quickly vowing the Baabedin offering,
Vowing a horse to the moon-hoofed,*
Without stinting, Bozbala,
Quickly vowing beasts of the four kinds,
The cub of the lion blessed by Kıdır,
Confidant of the precious soul,
Fallen as plunder yet made whole,
Grown up wandering in disgrace,
Ripened and become a man,
Become the equal of men's sons,
Hardened drinking blood on blood,

Babasından, atasından
Arslan bozkurt diye ün salan.
Kırgız'a yaman tuğ olan,
Hızır'ın dokunduğu bozkurdun,
Yöneldiği düşman kaçışıp kavga olan,
Ak çeliğin soyu,
Altı boylu Manas'ın dölü.
Külçoro amcanın düşüncesi,
Semetey aslanın çocuğu,
Yiğidin Seytek gelmiştir.
Kahrına dayanamadan
Azılı düşmanlar ölmüştür,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Karagul domuz görmüştür,
O Karagul öldü diye
Baabedin kurbanını tez kes,
Ağarıp tanın atmıştır,

From his father, from his forefathers
Famed as lion and gray wolf.
Become a dread standard to the Kırgız,
Of the gray wolf touched by Hızır,
The foe he faces scattering in battle,
The line of the white steel,
The spawn of Manas of the six tribes.
The thought of uncle Külçoro,
The child of the lion Semetey,
Your brave Seytek has come.
Unable to withstand his wrath
The savage foes have died,
The true yurt of no returning
Karagul the swine has seen,
Because that Karagul is dead,
Quick, slaughter the Baabedin offering,
Your dawn has broken white,

Kızarıp günün doğmuştur.	*Your sun has risen red.*
Yasların hepsi dağılıp,	*All mournings scattering,*
Ayna gibi yüzler açılıp,	*Faces brightening like mirrors,*
Sönenin damlayıvermiştir,	*What was quenched now drips with light,*
Özlediğin gelmiştir,	*The one you longed for has come,*
Yüz akın fazlasıyla örtülüp,	*Your honor covered over and to spare,*
Apaçık gereken bulunup,	*What was plainly needed found,*
Açılan yerin örtülüp,	*Your bared places covered,*
Kopanlar eklenip,	*What was broken joined again,*
Saçılanlar toplanıp,	*What was scattered gathered in,*
Muradı Hüda vermiştir,	*Hüda has granted the desire,*
Yılkıcılar, müjde!	*Herdsmen, glad tidings!*
Bahadırın oğlu gelmiştir,	*The bahadır's son has come,*
Haykırsa can kurtulmaz,	*When he shouts, no soul escapes,*
Aslanın gelivermiştir!	*Your lion has come!*
Ay-âleme el salan	*He who lays his hand on the moonlit world,*
Erim gelivermiştir!	*My man has come!*
İyi yüz akı umudun,	*Your hope of honor bright,*
Önüne sersen ak yolun,	*Spread the white road before him,*
Sürüp gitse sayısız ordu gibi,	*Riding on like a countless host,*
Sarı engebeli yokuşa dek	*As far as the yellow rugged rise,*
Belim gelivermiştir!	*My stay has come!*
Şanlı, sayısız ordu gibi	*Like a glorious, countless host*
Aslanım gelivermiştir!	*My lion has come!*
Bora gelse yel değmez,	*Though the storm come, no wind touches him,*
Mızrak alana can vermez,	*He yields no life to the lance-wielder,*
Erim gelivermiştir!	*My man has come!*
Öksüz kalmış sahipsiz mal,	*The orphaned, masterless herds,*
Hayvan, insan birlikte kavrulup,	*Beast and man scorched together,*
Azabı fena görmüştü,	*Had known torment sore,*
Telef olup Semetey,	*Semetey perished,*
Ganimet olup gelmişti,	*They had come here as plunder,*
Öksüz kalmış başıboş malın	*Of the orphaned, straying herds*
Sahibi gelivermiştir!	*The master has come!*
Geri çevirip gözetecek,	*He who will turn them back and watch over them,*

Çatışılsa karaltı salacak,

Halkın aşmadığı dar geçit,
Belin gelivermiştir.
Ay-âlemi buyruğuna alan

Arslan erin bir tanesi,
Erin gelivermiştir!
Yılkıdan tutup tay kesip,

Aşı yemeği ağır ağır koyup,
Kazıdan kesip yığıp,
Cayadan kesip kütür kütür yiyip,
İnsanın akıl ermez düşüncesince,
Yılkıcılardan Bozbala
Fazlasıyla dileyip toy kılıp,

Halkı ahaliyi coşturup,
Göğü yaran kavga koparıp,
Bahadırın oğlu Seytek deyip,
Şükranını söyleşip,
Kıyamet koparıp toy kılıp,
Toydan doyup dönüşüp,
Sıkılsa karaca avlayıp,
Sıkılmasa kıymetli yurt,
Serbestçe oynaşıp,
Kımız içip kızışıp,
Şakaktan teri süzülüp,
Rakı içip coşup,
Aç kartal gibi çırpınıp,
Ölen candan geri kalanı

Coşup yatıp kalmıştı.
Türkü söyleşip kadim halk,
Sefa sürüp yatmıştı.
Ceti-Özön suyuna yılkıcı
Dolup yatıp kalmıştı,
Gündüzü kımız, gecesi kız

Who, in the clash, will cast his shadow forth,
The narrow pass the folk have never crossed,
Your mountain-stay has come.
He who takes the moonlit world under his command,
The one and only lion man,
Your man has come!
Catching foals from the herd and slaughtering,
Setting out the feast-meats slow and ample,
Carving the kazı, heaping it up,
Carving the caya, crunching it down,
Past all fathoming of man's thought,
Bozbala of the herdsmen
Wished them well beyond measure and made a feast,
Rousing folk and people to fervor,
Raising a din that split the sky,
Saying: Seytek, son of the bahadır,
Speaking their thanks together,
Raising doomsday's own uproar, feasting,
Turning home from the feast full-fed,
Hunting roe deer when restless,
When not restless, the precious yurt,
Sporting free and easy,
Drinking kumis, growing heated,
Sweat trickling from the temple,
Drinking rakı, waxing merry,
Flapping like a famished eagle,
Those left behind by the souls that died

Reveling they lay at ease.
Singing songs, the ancient folk
Lay steeped in pleasure there.
At Ceti-Özön's waters the herdsmen
Had filled the land and settled,
Kumis by day, maidens by night —

Olup yatıp kalmıştı,
Şabiet oynayıp toz koparıp,
Orompoy tepip nam salıp,
Kırk bir taban ordoyu
Ölçü kılıp çizişip,
Ordo kurup kalışıp,
Ordo oyununa kırk kısrak
Ödül koyup yarışıp,
Kazananı kesip yiyişip,

Şenliğe dalıp kalmıştı,
Halk çağıldayıp, elin sevdiği
Şamataya dalmıştı.
Yiğitlerin hepsi yan yana,
Eşsiz eğlence kurdular,
Uyusan görülmez düş olup,
Böylesine güzel iş olup,
Semetey oğlu er Seytek
Arslan olduğunu bildirip,
Almambet oğlu Çoro'yu
Ak saraya girdirip,
Şekeri kar gibi kemirtip,
Bitkin düşen Çoro'yu
Semirtip almak oldu.
Külçoro gibi ağasına
Karta kesip destek oldu,
Ak boz kısraktan çok kesip,

Kazısına beledi.
Kımız ile yıkatıp,
Kımça* ile buğulandırıp,
Özenle besledi Çoro'yu.
Gönlünü güldürüp hoş edip,
Yattığı yeri kazı-yağ kılıp,
Yılkıdan kısır tay kesip,
Var dünyasını serip koyup,

Önüne yiyecek yağ koyup,
Gücü tükenen Çoro'yu

So they lay and lingered,
Playing şabiet, raising dust,
Kicking orompoy, winning fame,
An ordo of forty-one spans
They measured out and drew,
They set the ordo up and stayed,
For the ordo game forty mares
They staked as prize and vied,
Slaughtering and feasting on the winner's due,
They sank into festivity,
The folk in clamor, the land's beloved
Plunged into merry uproar.
The young braves all side by side
Held revels without equal,
A dream unseen even in sleep,
So fine a thing it was,
Semetey's son, the man Seytek,
Made known that he was a lion,
Almambet's son, the Çoro,
He brought into the white palace,
Had him gnaw sugar white as snow,
The worn and wasted Çoro
He set himself to fatten.
For his elder brother Külçoro
He cut karta and gave support,
He slaughtered much of the white-gray mare,
Swathed him about in its kazı.
Bathing him in kumis,
Steaming him with kımça,*
He nourished Çoro with tender care.
He cheered his heart and pleased him,
Made his resting place kazı-and-fat,
Slaughtered barren colts from the herd,
Spread out all his worldly wealth,

Setting fat before him for his food,
Çoro whose strength was spent

Rakı ile sulayıp,
Aslında alp doğan bozkurdun
Bahadırlığını çıkarıp,
Belli, yaman iş kılıp,
Düşman olduğu Karagul'u,
Tümden kırıp düz kılıp,
Kıyamete dek kullara
Unutulmaz iş kılıp.
Külçoro'yu tuğ kılıp,
Kastedene velvele salıp,
Er Seytek'in hali böyleydi,
Çirkin yüzlüyü düz kılıp,
Unutulmaz iş kılıp,
Atkısı pahalı sarı alaca,
Süsletip Çoro'nun
Getirtip beline sardırıp,
Ağası bahadır Çoro'yu
Salt yağ ile yıkatıp,
Çocuk böyle dururken
Bunu böylece bırakalım,
Kutlu olan Kara dev,
Ondan haber başlayalım.
Kara dev'in aslını sorarsan –
Öz atası Kutubiy,
Kutubiy yaşamış, yazı bilmiş.
Manas'la yaşıt doğup
Hüda'nın adını ezber bilmiş,
Önceden söylediği söze,
Küheylan Manas arslana,
Soyundan sopuna dek
Miras olmuş kendine.
Külçoro'nun güçsüz kaldığını
Ta baştan beri bilirdi.
On iki kaygıyı bir çekip,
Üstün pehlivan Kara dev
Çaresini bulamaz gezerdi,
Bele destek Çoro'nun
Yiğitliğini bilirdi.

He watered with rakı,
The gray wolf born a true alp —
He drew his valor forth again,
Doing deeds notorious and fierce,
Karagul who was his foe
He crushed entire and leveled flat,
For all mankind till Judgment Day
He wrought a deed unforgettable.
Making Külçoro his banner,
Striking terror in the ill-intentioned,
Such was the state of the man Seytek,
He leveled the foul-faced flat,
He wrought unforgettable deeds,
A yellow-motley sash of costly weave
He had adorned, and for Çoro
Brought forth and bound about his waist,
His elder brother, batyr Çoro,
He bathed in nothing else but fat,
While the boy remained this way,
Let us leave this as it is,
The blessed one, Kara dev —
Let us begin the tale of him.
If you ask Kara dev's descent –
His own father was Kutubiy,
Kutubiy lived and knew the script.
Born the same age as Manas,
He knew Hüda's name by heart,
By the word he spoke of old,
To the thoroughbred lion Manas,
Down through all his kith and kin
It passed to him as heritage.
That Külçoro was left strengthless
He had known from the very first.
Bearing twelve sorrows all at once,
The peerless wrestler Kara dev
Wandered finding no remedy,
Of Çoro, prop of the loins,
He knew the valor well.

Yanıp pişip alev olup,
Külçoro'ya yoldaş olmaya,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Fazlasıyla kırgın salmaya,
Çaresini bulamaz gezerdi.
Vedalaştığı er Seytek'ten

Geçip gitmişti Kara dev,
Çoro'ya çare bulmaya
Altı ay, yedi ay kaybolup,
Gitmişti Kara dev.
Yeryüzünü baştan başa dolaşıp,
Dünyanın dört bucağını
Dört dolanıp gezerek,
Medine'nin beş bucağını
Beş dolanıp basmıştı,
Mekke ile Medine'yi
Beş kez dolaşıp geçmişti,
Kervancıdan söz duyup,
Kervancı başı Kızılsart,
Mısır'ı geçip Bağdat'a
Gitmiş diye duyup,
Gerçek merakla işe girişmiş,
Kervancıyı bulup almaya,
Sinek kadar canı hiçe saymış,
Azık diye atından kesmiş,
Bol dünyalık kara malı
Tümden gözden çıkarmış,
Altı yürük at alıp,
Eşsiz güzel Çürök'ten
Avuç kadar mektup alıp,
Gerekenden söz duyup,
Kervan başı Kızılsart –
Atasının babasıyla,
Öte dünyalık bozkurda

Dost olmuşlar diye duyup,
Keşfe çıksa tozu bir,
Ölüme ortak, canı bir,

Burning, seething, turned to flame,
To be companion to Külçoro,
Upon Kıyaz, Bagış's son,
To loose a slaughter in full measure,
He wandered finding no remedy.
From the man Seytek, whom he bade farewell,
Kara dev had passed and gone,
To find a cure for Çoro
Six months, seven months he vanished,
Kara dev had gone away.
Roaming the earth from end to end,
The four corners of the world
He circled four times wandering,
The five corners of Medine
He trod five times around,
Mekke and Medine both
He passed five times about,
Hearing word from caravan men,
The caravan chief Kızılsart
Had passed through Mısır to Bağdat —
So he heard it said,
With true zeal he set to work,
To find and fetch the caravaner,
His fly-small life he counted naught,
For provisions he slaughtered of his horses,
His plentiful worldly herds and goods
He wrote off altogether,
Taking six swift steeds,
From the peerless beauty Çürök
Taking a letter palm-sized,
Hearing word of what was needed,
The caravan chief Kızılsart –
With his father's father,
With the gray wolf bound for the world beyond,
Had sworn friendship, so he heard,
On scouting rides their dust was one,
Partners in death, one in soul,

Pek çetindir diye duyup,
Yıkılana Kızılsart
Destek olur diye duyup,

Ölecek cana Kızılsart,
Dayanak olur diye duyup,
Çaresize Kızılsart
Çare olur diye duyup,
Kirişi kesik Çoro'ya
Gelirse eğer bir çare,
Fayda olur diye duyup», –
Deyip, öylece, Kara dev
Atın yelesini yatırıp,
Ünlü şehir Kömbay'ı
Dibine kadar dolaşıp,
Malını tüketip tümüyle,
Dolaşıp nice şehri,
El aşmayan Celpiniş'i,
Beline kadar dolaşıp,
Ünlü Bağdat, geniş Mısır
Yerine kadar dolaşıp,
Kulak duyup göz görmez
Ellere dek dolaşıp,
Çöl dolaşıp kıyılayıp,
Say tulparı sendelese
Çelikle yeniden nallayıp,
Atların hepsini yorup,
Takat bitip, güç gidip,
Aradan bunca gün geçip,
Azap çekip böylece,
Çaresiz canı bunaltıp,
Yanıp pişip kor olup,
Duramayıp yanıp od olup,
Çaresizin yüzünden,
Gazaplı Kıyaz yüzünden,
Altı ay durmadan yol yürüyüp,
At esirgemeden çok yürüyüp,
Büyük ırmağı boylayıp,
Sinek kadar canı hırpalayıp,

Most formidable, so he heard,
To the fallen, Kızılsart
Would be a prop, so he heard,

To the dying soul, Kızılsart
Would be a stay, so he heard,
For the helpless, Kızılsart
Would be a cure, so he heard,
For Çoro of the severed sinew,
If any remedy should come,
It would avail, so he heard», –
So saying, thus, Kara dev
Laid the horse's mane down flat,
The famous city Kömbay
He roamed down to its depths,
Spending all his wealth entire,
Roaming many a city,
Celpiniş where no hand had crossed,
He roamed up to its waist,
Famed Bağdat, broad Mısır,
He roamed down to their ground,
Lands no ear had heard, no eye had seen —
To such lands he roamed,
Roaming deserts, skirting shores,
When his say tulpar stumbled,
He shod it fresh with steel,
Wearying all his horses,
Stamina spent, strength gone,
So many days went by between,
Suffering torment thus,
His helpless soul oppressed,
Burning, seething, turned to ember,
Restless, blazing into fire,
For the sake of the helpless one,
For the sake of wrathful Kıyaz,
Six months on the road without a halt,
Sparing no horse, riding far,
Tracing the great river's course,
Battering his fly-small life,

Tulparlarını tüy döktürüp,
Zavallı canı yıprandırıp,
Fazlaca yıpranıp böylece,
"Ü" diyecek ünü kalmayıp,
Ürperen çengel tüyü kalmayıp.

His tulpars shedding coat and hair,
Wearing his poor soul threadbare,
Worn beyond all measure thus,
No voice left even to say "Ü",
No bristling hooked hair left to rise.

Atlarının hepsi ırgay dalı gibi,
Biti üreyip tarla kuşu gibi,
Canı kavrulup içi yanıp.
Görsen yüreği tümden yanık,
Horluk çekip zâr olup,
Nice azap görüp Kara dev,
Kızıl hocayı, Çoñ işanı,
Bir görmeye zâr olup,
Gözlerinin hepsi fildır fildır,
Takat bitip güç gidip,
Ayakları sarkıp sallanıp,
Çölde susayıp yanarak,
Sinek kadar candan umut kesip,
Çölleşmiş engin bozkırdan,
Kırk kervanın başı Kızılsart
Bulunuvermiş meğer izi nihayet
Bağdat denen şehirden.
Otağlı şeyhler, gök kaftanlı maiyet,

His horses all like ırgay boughs,
Lice breeding thick as skylarks,
His soul was scorched, his insides burned.
See him — his heart all charred,
Suffering scorn, reduced to moan,
Enduring torments, Kara dev
The red hoca, the Çoñ işan,
Yearned in tears to see but once,
His eyes darting round and round,
Stamina spent, strength gone,
His legs dangling, swaying loose,
Parched and burning in the desert,
Despairing of his fly-small life,
Out of the desolate boundless steppe,
Kızılsart, chief of forty caravans —
His trail was found at last, it seems,
In the city known as Bağdat.
Sheikhs with pavilions, retinue in sky-blue kaftans,

Ulu, tümenlik şehirden,
Sarık saran hocadan,
Bulunmuş meğer Kızılsart
O demir kapılı otağdan.
Otağ ağzında bekçisi,
O bekçinin ardında
Kapıyı gözetenleri,
Gözetenlere bakarsan
Pehlivanı var bambaşka,
Bahadırları bir hayli.
Kömüt'ünü* gören baş eğmiş,
Kişinin burnunu, kulağını
Muska* edip takınmış,
Buyruk alsa hanından

From the great city of ten thousands,
From the turban-wound hoca,
Kızılsart was found, it seems,
In that iron-gated pavilion.
At the pavilion's mouth its guard,
And there behind that guard
The watchers of the gate,
And if you eye those watchers,
Wrestlers of another breed,
Batyrs in great number.
Who saw his kömüt bowed the head,*
Men's noses and men's ears
They wore as muska charms,*
At one command from their khan

Can alırcasına üşüşen.
Fitilli tüfek, topuz, demir gürz,
Düşman gelmiş gibi kuşanmış.
İlginçtir cellâdı,
Demirden pranga vurulmuş.
İlgincini görüp düşünsen,
Prangada duran pehlivanı –
Pehlivanın biri boşansa,

They swarm as if to take a life.
Matchlock, cudgel, iron mace,
Armed as though the foe had come.
Strange to see, its executioner
Was clapped in iron fetters.
Look on that strange sight and think:
The wrestler standing fettered there –
Should but one wrestler slip his bonds,

İnsanın çıkar hesabı,
Büyük kapının eşiğine
Kara dev varıp kaldı,
Söylese dili anlaşılmaz

Amansız pehlivanları.
Yutuverecek gibi,
Kara dev'e doğru
Üşüşüp yatıp kaldılar,
Pehlivanları üşüşüp,
Bahadır olan Kara dev
Belaya çatıp,
Pehlivan yakalayıp alırken,
Kazılmış çukura ceza diye
Yakalayıp atarlarken,
Coşup gelen Kara dev
Tam hesabını görürken,
Altı yürük atı var,
Kızılsart'a yazdırılmış
Ayçürök güzelin mektubu var,
Bekçi yakalayıp alırken
Vermişti o muhterem.
Mektubu alıp cellatlar
Dizleri bükülüp,
"Ayta-buyta" deyinceye,
Göz açıp yumuncaya,
Şöyle-böyle deyinceye
Kızılsart'a mektubu verdi,
Mektubu koşup tez verdi.
Mektubu okuyup baksa,

A man's account is settled.
Up to the great gate's threshold
Kara dev came and halted,
Their tongue past understanding when they speak,
Its merciless wrestlers.
As if to swallow him whole,
Straight at Kara dev
They swarmed and pressed upon him,
Their wrestlers swarming thick,
Kara dev, batyr that he was,
Ran headlong into woe,
As the wrestlers seized and took him,
Into a dug-out pit for punishment
As they seized him, casting him down,
Kara dev, come in fury,
As he settled scores in full,
He has six swift steeds,
Written out for Kızılsart,
He has fair Ayçürök's letter,
As the guard seized hold of him
That worthy handed it over.
The executioners took the letter,
Their knees bent beneath them,
Before "ayta-buyta" could be said,
In the blink and shut of an eye,
Before "this-or-that" could be said,
He gave the letter to Kızılsart,
Running, gave the letter swift.
When he read the letter through,

Halk esenliğin dilese,
Ayçürök'ün mektubuymuş.
Mektubun ardına baksa,
Kalabalık yurdun direği
Er Semetey'in adıymış.
Adını okuyup baksa,
Yiğit bozkurt ölmüş,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Zavallıcık görmüş.
Kadim dostu Semetey
Çoktan yitip gitmiş.

Should the folk but wish for weal,
It was Ayçürök's letter.
When he looked at the letter's end,
The pillar of the teeming land,
It was the man Semetey's name.
When he read the name and looked,
The valiant gray wolf had died,
The true home whence none return
The poor soul had beheld.
His ancient friend Semetey
Had long since passed and gone.

Yiğidi Hüda almış,
Yiğitten doğup er Seytek
Ana karnında nasip kalmış.
Esarette varıp doğup,
On ikisine dolmuş.
Esen kalırsa o yetim
Er olacak çağı gelmiş.
Çakır doğan gibi davranıp,
Gayıptan akıl bulunup,
Arslan olacak çağı gelmiş.
Semetey'i duyunca
Kızılsart zavallı durur mu,
İki gözden akan yaş
Göğsünden aşağı yuvarlandı.
Semetey'e yandığından
Kızılsart zavallı durur mu:
"Ah kadim can dostum,
Gökte yıldızlar kaynaşırken
Öte dünyalık dost olan,
Ak buğday ununu birlikte çiğneyen,
Kelâm-ı Şerif'i tutuşan.
Öte dünyaya giden Manas'tan
Arslan doğmuş biriciğim,
Nice ağır günahı
Birlikte çekecek şerikim.
Gökteki yıldız sözleşmem,
Oy, Semetey yoldaşım!

Hüda had taken the brave one,
Born of the brave, the man Seytek
Was left as portion in the womb.
Born away in captivity,
He had reached his twelfth year.
If that orphan stays unharmed,
His time has come to be a man.
Bearing himself like a gray-blue falcon,
Wisdom granted from the unseen,
His time has come to be a lion.
When he heard of Semetey,
Could poor Kızılsart hold still?
The tears that flowed from both his eyes
Rolled on down across his breast.
Burning so for Semetey,
Could poor Kızılsart hold still:
"Ah, my ancient bosom friend,
While stars were seething in the sky,
Friend sworn for the world beyond,
Who chewed white wheaten flour together,
Who clasped the Kelâm-ı Şerif.
From Manas, gone to the world beyond,
A lion was born, my only one,
Many a heavy sin
My partner who would bear with me.
My pledge sworn by the star in heaven,
Oy, Semetey, my comrade!

Yiğit dostum öldükten sonra
Âleme haber salayım,
O dostuma varayım,
Bel bağlayan belim yok,
Ünlü bahadır arslanım yok,
Böyleymiş demek: dünya bok.
İçi tutuşup, bağrı kor,
Bundan başka sözü yok,
Gün yüzünden oldu Kızılsart.
Laf söylemez, söz demez,
Dilden kesildi Kızılsart,
Bıyığını yolup fırlatıp,
Hüngürdedi Kızılsart,

"Küheylan dostum öldü" – deyip,

Çığlık attı Kızılsart,
Dostluğu yeni duyunca,
Nasıl durup dayansın.
Altın yanaklı aybaltaya
Sağ böğrüyle dayandı,
Hıçkıra hıçkıra söz başlayıp,
"Kadim dostum" diye başlayıp,
Sol böğrüne dayanıp,
Sarsıla sarsıla söz başladı,
"Sultanım dostum" diye başlayıp:
"Altın yanaklı aybaltayı
Düşmana doğru çevirmedim,
Zavallı dostum hunhara
Siper olup durmadım.
Yukarı mızrak uzatıldığında
Payanda olup ölmedim,
Hiç olmazsa dostuma
Destek olup ölmedim."
Gazap salıp bağırıp,
Kaygılanıp daralınca,
Kara dev'i çağırıp,
Yay gibi uçup cellatlar
Kara dev'e geldiler.

Now my brave friend is dead,
Let me send word to all the world,
Let me go to that friend of mine,
The loins I leaned on are no more,
My famed batyr lion is no more,
So this is how it is: the world is dung.
His inside kindled, breast an ember,
No other word had he,
Kızılsart turned pale as the face of day.
He speaks no phrase, he says no word,
Kızılsart was cut off from speech,
Plucking his mustache, flinging it,
Kızılsart sobbed aloud,

"My thoroughbred friend is dead" – he said,
Kızılsart let out a scream,
Just now learning of the friendship,
How could he stand and bear it?
On his gold-cheeked moon-axe
He leaned with his right flank,
Sobbing, sobbing, he began,
Beginning "My ancient friend",
Leaning on his left flank,
Shaking, shaking, he began his speech,
Beginning "My sultan, my friend":
"The gold-cheeked moon-axe
I never turned against the foe,
For my poor fierce-born friend
I never stood as shield.
When the lance was thrust on high,
I did not die to prop him up,
At the least, for my own friend
I did not die to stand support."
Shouting, loosing wrath,
When grief and anguish pressed him close,
He summoned Kara dev,
Flying bow-swift, the executioners
Came unto Kara dev.

Kızılsart'ın önüne
Kara dev'i getirdiler.
Zavallı dilini biledi,
Geri durmadan Kara dev
Halk önünde şakıdı.
Atı yürümez hor olup,
Kahır çekip kaygırıp,
Taybuurul'dan ayrılıp,
Kaldığını anlattı Kara dev,
Çepeçevre sarıp cedigerin,
Aldığını anlattı Kara dev,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Gördüğünü anlattı Kara dev,
Kendi önden esarete
Geldiğini anlattı Kara dev,
Nereye gittiği belirsiz,

Before Kızılsart's face
They brought Kara dev.
The poor soul whetted his tongue,
Holding nothing back, Kara dev
Sang out before the folk.
His horse turned wretched, would not walk,
Grieving, borne down with sorrow,
Parted from Taybuurul —
Kara dev told how he was left,
How the cediger ringed him round,
Kara dev told how they took him,
The true home whence none return —
Kara dev told how he beheld it,
How he himself, ahead, to bondage —
Kara dev told how he came,
Where he has gone, none can tell —

Gittiğini anlattı Kara dev.
Söyleyip ağzını toplayana dek,
Güçten düşüp sarsılıp,
İki gözden akan yaş
Göğsünden aşağı yuvarlandı.
Yanıp pişip durmadan,
Külçoro'yu bir bir andı:
"Bahadırlardan ayrılan,
Başa gelen zaman mı bu?
Hepsinin baş tacı,
Bagdagül'ün Çolpan'ı,
Alp doğanların çetini,
Çare bilenin en ustası,
Mızrakçının en yamanı,
Gök maralı kovsa inek eden,
Görüneni perişan eden,
Kastını güden düşmanın
Kadınlarını dul koyan,
Ak çeliğin soyundan,
Alake han'ın soyundan,
Sayısız adamın ereni,
Topuğa dek deri şalvarlı,

Kara dev told how he went.
Before his mouth could close on speech,
Falling weak and shaken,
The tears that flowed from both his eyes
Rolled on down across his breast.
Burning, seething without cease,
He named Külçoro over and over:
"Parted from the batyrs all —
Is this the age come down on us?
The crown upon the heads of all,
Bagdagül's own Çolpan,
Fiercest of the alp-born,
Most masterly of remedy-knowers,
Most dread of all the lancers,
Who chased the gray maral to a cow,
Who laid all in sight to ruin,
Of the foe who plots his malice
Who left the women widowed,
Of the line of white steel,
Of the line of Alake han,
Champion of men beyond number,
In leather trousers to the heel,

Almambet'in oğlu,
Arslan Çoro'm esen mi?
Esen ise Külçoro
Işıldayıp duran kordu,
Cihanımda eşi yoktu.
Düşmana doğru yöneldi mi,
Er alacak kuldu,
Mızrak tutup, saf bozup,
Yer alacak oğuldu.
Ölmeden yaşarsa düşmandan
Öç alacak kuldu,
Başı börklü, çelik kordu,
Âlemden aşkın gözüpekti,
Düşmana çelik oktu,
Erkeğe varıp kadın doğurup,

Yaratılmış âdemoğlundan
Onun gibisi doğmamıştı.
Uzun boylu, geniş omuzlu,

Hem pehlivan, hem arslan,
Mızrağa usta arslandı,
Kendisi düşmanın hilesini
Apaçık bilen kimseydi.
Kırgın salıp yok eden,
Kançoro domuz — yaman mı?
Hepsini söyleyip ne edeyim,
O eski Külçoro zavallı esen mi?» –
Deyip öylece Kızılsart,
Habere varan Kara dev'e,
O Kara dev bahadıra
İbriğe koyup çay koyup,
Aş-yemeğini serip koyup,
Şekeri kar gibi ufalayıp,
Sarı yağdan avuçlatıp,
Başkaca bir âdet başlatıp,
Besili kuzu, tatlı baş,
Kazan kaynatıp bıraktırıp,
Habere varan Kara dev'in

Almambet's own son,
Is my lion Çoro well?
If Külçoro is yet well —
He was an ember gleaming bright,
In all my world he had no peer.
Once he turned upon the foe,
He was one to take his man,
Gripping the lance, breaking ranks,
A son to take the field.
Should he live on, from the foe
He was one to take revenge,
Börk on his head, an ember of steel,
Bolder than all the world beside,
A steel arrow against the foe,
Of woman wed to man and brought to birth,

Of all created sons of Adam
None like him was ever born.
Tall of stature, broad of shoulder,

Wrestler and lion both,
A lion master of the lance,
The cunning schemes of every foe
He was one who knew them plain.
He who slaughters and lays waste,
Kançoro the swine — is he grown dread?
What use to tell it all,
Is that old poor Külçoro well?» –
So saying, thus, Kızılsart,
For Kara dev who brought the news,
For that batyr Kara dev,
Put tea to steep within the ewer,
Spread out the food and victuals,
Crumbled sugar white as snow,
Gave him yellow butter by the handful,
Began a custom all its own,
Fatted lamb and sweet head-meat,
Set the cauldron on to boil,
And Kara dev who brought the news

Karnı aşa doydu,
Çakır doğan gibi davranıp,
Gayıptan akıl bulunup,
Söyleme vakti geldi.
Ulu azabı, büyük çileyi
Gördüğünü anlattı Kara dev,
Kançoro'dan ecel bulup
Öldüğünü anlattı Kara dev.
Ceti-Özön suyuna kul olup,
Geldiğini anlattı Kara dev.
Almambet oğlu Çoro'nun
Hasretini anlattı Kara dev,
Kirişini düşmana kestirip,
Kaldığını anlattı Kara dev.
Yılkıcıya kul olanın
Hasretini anlattı Kara dev:
"İnleyip odun taşıyıp,
Ölmek üzre gezer Külçoro.
Bu yıl ecel çilesini,
Görmek üzre gezer Külçoro.
İşte bugün Çoro'nun,

Had his belly filled with food,
Bearing himself like a gray-blue falcon,
Wisdom granted from the unseen,
The time to speak had come.
The great torment, the vast ordeal —
Kara dev told how he saw them,
How, finding death at Kançoro's hand,
Kara dev told how he died.
A slave at Ceti-Özön's waters,
Kara dev told how he came.
Of Almambet's son, the Çoro,
Kara dev told the longing grief,
His sinew severed by the foe,
Kara dev told how he was left.
Of him made slave to the horse-herders,
Kara dev told the longing grief:
"Groaning, hauling firewood,
Külçoro walks about to die.
This year the ordeal of death
Külçoro walks about to meet.
This very day, of Çoro —

Kanı kalmış bir kaşık,
Eti kalmış gök ezik,
Derman gitmiş, gücü yok,
Kudurtacak kuvvet kanı yok.
Kül ağamın gücü yok,
Yılkıcı kulun değeri yok,
Şanlı Kırgız halkı yok,
Ayaş ata Kızılsart,
Senden çare olmazsa,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Çarpışmaya gidecek gücü yok,
İşte bugün Külçoro
Emek çekip böylece,
Bu yıl ölecek çağıdır.
Kulluk çekip kaygırıp,
Kuruyup gezer Kül ağam.
Ayaş ata Kızılsart,

But a spoonful of his blood is left,
His flesh is left one livid bruise,
His vigor gone, no strength remains,
No raging blood of power left.
My Kül aga has no strength,
A herdsman slave is worth nothing,
The glorious Kırgız folk are gone,
Ayaş father Kızılsart,
If no remedy comes from you,
Against Kıyaz, Bagış's son,
He has no strength to go to battle,
This very day Külçoro,
Toiling on in drudgery so,
This year is his season to die.
Bearing bondage, grieving sore,
My Kül aga walks withering.
Ayaş father Kızılsart,

Çare bilen — kendin varmazsan,
Kül ağamı ölümden
Kurtarıp almazsan,
Törenin oğlu Seytek'e
Bilmediğini bildirip,
Bildirip yola girdirip,
Arka olup adamakıllı,
Ata olup yeniden
Kendin yola koymazsan,
Yaşlanan Bakay abanın,
Halk atası babamın
Feryada sesi yok,
Horluk gördü, mecali yok.
Hasret ağır, gücü yok,
Çare bilen Bakay babamdan
Ayrılmaya takat yok.
Sabah olduğunda
Ölecek canın düşüncesi – der,
Oğlak olup çekiştirilip,
Pehlivanların toyu – der,
Yaşlanan anam Kanıkey
Çığlık atıp ağlar, yanar – der,
Kançoro hana cariye olup,

Knower of cures — if you go not yourself,
If you do not snatch my Kül aga
Back from the jaws of death,
If to Seytek, the töre's son,
You teach not what he does not know,
Teaching, setting on the road,
Standing at his back in earnest,
Becoming father once again,
If you set him not on the way yourself —
Old aging Bakay aba,
My father, father of the folk,
Has no voice left to cry out,
He has seen scorn, his might is gone.
The longing heavy, strength all gone,
From cure-knowing Bakay, my father,
No stamina to be parted more.
When morning breaks upon the day,
His thought is of the soul to die – he says,
Torn about like the goat-kid prize,
A feast day for the wrestlers – he says,
My aging mother Kanıkey
Screams and weeps and burns – he says,
A bondmaid to Kançoro the khan,

Buzağı güder durur – der.
Ay gibi yengem Ayçürök,
Ayçürök'ün söylediği söz şuydu:
«Ayaş ata Kızılsart,
Azap ile çileden,
Cehennem ile horluktan,
Azap ile zorbalıktan
Kurtarsın» – demişti.
Kurtarıp almazsa,
Kuşağa düğümlenmiş şekerine,
Tanrı adına içilmiş andına,
Yengemin dediği söz şuydu:
«Ayaş atam yiğidi
Anda çağırsın demişti».
Deyip, öyle dedikten sonra,

She herds the calves unceasing – he says.
My moonlike yenge Ayçürök —
The word Ayçürök spoke was this:
«Ayaş father Kızılsart,
From torment and from tribulation,
From hell and from humiliation,
From torment and from tyranny,
Let him deliver us» – she said.
And if he does not rescue us,
By the sugar knotted in his sash,
By the oath drunk in Tanrı's name,
The word my yenge said was this:
«My ayaş father — the brave one
Let him call to the anda», she said.
So saying, when the word was said,

Ayçürök böyle söz söylerse,
Ruhu yüce Manas'ın
Adını sayıp varayım,
Ay gibi kadın Çürök'ün,
Baştan beri ayaşımdı,
Kadını sayıp varayım.
Yedi bin kızıl nar sürüp,
Nar kuyruğunu öreyim,
Ay değmiş gibi ulu hana

Kur'an okuyup geleyim.
Ölürken gördüğü biriciği,
Varıp çocuk Seytek'in
Bu yıl yüzünü göreyim.
Arslanlar arslanı Külçoro'ya
Hezar malımı gerçekten koyayım,
Elimden gelirse zavallıyı
İyileştirip alayım.
Almambet oğlu Çoro'ya
Gönül alan sözümü söyleyeyim,
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Ondan sonra döneyim.
Ayağa dek altın zer ile,
Binlerce kızıl nar ile,
Hezar tümen mal ile,

Göçüp giden bozkurt bahadıra
Yasını okuyup döneyim,
Ardında kalan yetime
Taziye ile teselli söyleyeyim.
Avuç açıp dua okuyup,
Az buçuk dünyalık, tümen malı
Çürök'e verip sunayım.
Asil canı eksilmiş,
Âlemin arslanı Külçoro'yla,
Yüz görüşüp, çehresin görüp,
Bir söyleşip döneyim.
Alacalı yılkısı boz idi,

If Ayçürök speaks such a word,
Of Manas of the exalted spirit
Let me go honoring the name,
Moonlike woman Çürök —
From the first she was my ayaş,
Let me go honoring the lady.
Driving seven thousand red nar camels,
Let me braid the nars' tails,
For the great khan, as if touched by the moon,
Let me recite the Kur'an and come back.
The only one he saw in dying —
Let me go, and of the child Seytek
Let me see the face this year.
For Külçoro, lion of lions,
Let me truly stake my thousandfold wealth,
If it lies within my hands, the poor one
Let me heal and win him back.
To Almambet's son, the Çoro,
Let me speak my heart-winning word,
Kindling his fire gone out,
Reviving his soul that died,
And after that let me return.
With gold brocade down to the feet,
With red nar camels in their thousands,
With wealth of a thousand tümen,

For the gray wolf batyr passed away
Let me read the mourning rites and return,
For the orphan left behind him
Let me speak condolence and comfort.
Opening palms, reciting prayer,
Some small worldly goods, tümen wealth,
Let me give and offer to Çürök.
His noble life diminished —
With Külçoro, lion of the world,
Meeting face to face, beholding his visage,
Let me speak once and return.
His dappled herds were gray,

Atası aykol Almambet
Üç ant içmiş dost idi.
Yüz görüp sözümü söyleyeyim,
Öbür dünyaya giden abanın,
Altı san askerlik pehlivanın,
Bileği dolu erenin,
«Kakaylatıp» Hıtay'ın
Kanını döken yiğidin,
Mızrağa usta becerikliyi,
Şah-ı Merdan koruduğu yamanın,

Ruhunu sayıp döneyim», –
Deyip, öylece, Kızılsart
Nice tümen kapıcısını,
Kapıcıdaki bakıcısını,
Mızrakçının erenini,
Hepsini toplayıp aldı,
Akılca zengin yiğidini.
Gerinip balta çalanını,
Söze çare bulanını,
En güçlü ustasını,
Gayreti dolu becerikliyi,
Akına önder ustasını,
Akılda hatip yamanını,
Geniş göğüslü heybetliyi,
Vuruştan kaçmaz pehlivanı,
Hep birlikte topladı,
Geçit resmine dizdi.
Sıradan geçirip mal verip,

Altmış pehlivan can alıp,
Kara dev'den söz duyup,
Yasta kalıp Ayçürök,
Yetim kalıp er Seytek,
Cediger geldi diye duyup,
Halk toplanıp velvele olup,
Göğü yaran gürültü olup,
File yükletilmiş el bakırı,
Kıyaz'da gezdi çok bahadır.

His father, noble-hearted Almambet,
Was a friend thrice sworn by oath.
Let me see his face and speak my word,
Of the aba gone to the other world,
Of the wrestler worth six san of troops,
Of the champion with brimming wrist,
Who set Hıtay squealing «Kakay» —
Of the brave who spilled their blood,
The deft one master of the lance,
Of the dread one whom Şah-ı Merdan guarded,
Let me honor his spirit and return», –
So saying, thus, Kızılsart
His gatekeepers, many a tümen,
The wardens at the gate,
The champions of the lancers,
He gathered one and all,
His brave men rich in wit.
Him who swings the axe full-stretched,
Him who finds the cure in words,
His mightiest of masters,
The deft one brimming with zeal,
The master who leads the raid,
The dread one, orator in wit,
The broad-chested and imposing,
The wrestler who flees no fight,
He mustered all together,
Drew them up on parade.
Passing them in review, giving wealth,

Taking sixty wrestler souls,
Hearing word from Kara dev,
Ayçürök left in mourning,
The man Seytek left an orphan,
Hearing that the cediger had come,
The folk assembled in uproar,
A din that split the sky,
The people's copper loaded on elephants,
Many a batyr roamed at Kıyaz's side.

Kızılsart seçip asker alıp,
Altmış pehlivan, çok bahadır,
Ok atmamış altı mirabı,
El gözetleyen elli keskin gözü,
Nice türlü er sürüp,
Eğilip yola girdi.
Pehlivanının hepsine
Cekeyboz kaftanını giydirip,
Hepsi yürük süt botası,
Yel gibi celmayan deveye bindirip,
Beş adama bir adam,
Bakşı koyup salmıştı.
On adama bir canı
Güzelce koyup salmıştı,
Altmışın hesabını
Ellibaşı almıştı.
Onbaşısı orak salıp,
Ellibaşısı höykürüp,
Bahadırları bölünüp,
Mızrakları dikilip,
Her kolda görünüp,
Alem, bayrak, tuğ dolup,
Haykıran velvele olup.
Kuşağına sarık dolayıp,
Güzelce yola koyuldu Kızılsart,
Kudrete yalvarıp,
Argımaklarını hazırlayıp,
Altmış pehlivan beline
Ketmen gibi çörek bağlayıp,
Ağzını açıp göğe
Dertlerini anıp yakarıp»,

Kızılsart chose and took his troops,
Sixty wrestlers, batyrs many,
Six mirabs who had never loosed an arrow,
Fifty keen eyes that watch the land,
Driving men of many kinds,
Bent low, he took the road.
On every wrestler of his band
He put the cekeyboz kaftan,
All swift as milk-fed camel colts,
Mounted on wind-swift celmayan camels,
For every five men, one man
He set as bakşı and sent forth.
For every ten men, one soul
He duly set and sent forth,
The reckoning of the sixty
The fifty-chief had taken.
His ten-chief swung the sickle,
His fifty-chief bellowing loud,
His batyrs told off in bands,
Their lances planted upright,
Seen in every column,
Standards, flags, and tuğs abounding,
A shouting tumult rising.
Winding a turban round his sash,
Kızılsart set out fair upon the road,
Imploring the Almighty Power,
Making ready his argımaks,
To the waists of sixty wrestlers
Binding loaves like ketmen blades,
Opening mouths to heaven,
Naming their griefs in supplication»,

Terkiye ok ve barut yükletip,
O koca, kucak dolusu büyük komuzu,
Dutarlarını çaldırıp,
Altmış kadar pehlivana
Hep birden akuş* söyletip,
Argımaklarını rahatlatıp,
Buğulu pirinç, tatlı aş,

Loading shot and powder on the cruppers,
That huge komuz, a whole armful,
Having their dutars played,
And bidding all the sixty wrestlers
Sing out akuş with one voice,*
Giving his argımaks their ease,
Steaming rice and savory food

Konduğu yerde kaynatıp,
Atlarını süsleyip diklendirip,
Gök kepiçini sivriltip,
Eşsiz enli kaftan alıp,
Altmış pehlivanı birlikte alıp,
Hemen çıkıp yol yürüyüp,
At esirgemeden çok yürüyüp,
Sarpı çetin bel aşıp,
Çetin ırmak, göl geçip,
Nice gün çöl basıp,
Kızılsart gelip ulaştı.
Asker kaynaşıp, kol dolup,
Derken hayli kol olup,
Gelen ordusu bol olup,
Hepsi bahadır can olup,
Başlayanı Kara dev,
Sebepçi zavallı o olup,
Sürüp alıp ardından,
Gazaplı Kıyaz derdinden
Göğü yaran gürültüyü
Salıp geldiği vakit imiş,
Düşman kesileni Kançoro,
Haber verip pehlivanı
Alıp geldiği vakit imiş.
Yetkin yürük ustayı
Ayaş atan Kızılsart
Alıp geldiği vakit imiş.
Göğü yaran gürültüyü
Salıp geldiği vakit imiş,
Çetin çileyi, büyük kavgayı
Kılıp geldiği vakit imiş.
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Sıcağına giremeyip,

He boiled where he made camp,
Adorning his horses, making them prance,
Pointing up his gray kepiç boots,
Taking a broad kaftan without peer,
Taking the sixty wrestlers with him,
Setting out at once, riding the road,
Sparing no horse, riding far,
Crossing passes steep and grim,
Fording hard rivers and lakes,
Treading desert many a day,
Kızılsart came and arrived.
Troops seething, columns filling,
Soon they made many a column,
The army coming in its plenty,
Every soul of them a batyr,
The one who began it — Kara dev,
That poor soul was the prime mover,
Driving on behind them all,
For the woe of wrathful Kıyaz
The din that split the sky —
It was the hour he came loosing it,
Kançoro who had turned foe —
Giving word of him, the wrestlers
It was the hour he brought along.
The consummate swift master —
Your ayaş father Kızılsart —
It was the hour he brought him.
The din that split the sky —
It was the hour he came loosing it,
The grim ordeal, the mighty strife —
It was the hour he came waging them.
Kıyaz, man of the Cediger —
Unable to enter his heat,

Soğuğuna yatamayıp,
Yılkıya doğru Çoro'ya
Alıp geldiği vakit imiş.
Bakıp gözle seçemeyip,
Almambet oğlu arslanın

Unable to lie in his cold,
Toward the herds, toward Çoro —
It was the hour he brought them.
Gazing, unable to make out,
Where the lion, Almambet's son,

Nerede olduğunu bilemeyip,
Haberciden söz duyup,
Yılkıya gitti diye duyup,
Çuk-Terek'in ovasına,
Ceti-Özön'ün boyuna,
Dağ yitmiş çıkıntıya,
Tümsecik burna,
Erenler yetişip kondu.
Dirsek dayayıp uyku alıp,
Kestirip rahat alıp,
Yatıp yanbaş dinlendirip,
Yan yatıp uykuya kanıp,
Yol yürümüş tulpar küheylan at,
Bu elin devi Kızılsart,
Çatıraş* oynayıp nam salıp,
Çuk-Terek'e konuk oldu.
Tan sökülüp süzüldüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Tepeden yıldız sökülüp,
Yere aydınlık dökülüp,
Tan sökülüp durduğunda,
Yelpirdetip hasır otunu
Yedi soy rüzgâr vurduğunda,

Ot kımıldayıp fısıldayıp,
Gökten yıldız kıpırdayıp,
Tam öylece durduğunda,
Muhterem bozkurt Kara dev'in
Horultusu kesilip,
Umaç gibi gözü açılıp,
Uykudan irkilip uyanıp,
Aç arslan gibi dönenip,
Elini suya daldırıp,
El abdestini aldı.
Aceleyle namaz kılıp,
Ker Kürööñ'ü eyerleyip,

"Günü ne oldu?" – deyip,
Külçoro için ürperip,

Might be, he could not tell,
Hearing word from messengers,
Hearing he had gone to the herds,
To the plain of Çuk-Terek,
Along the Ceti-Özön's course,
To the spur where mountains fade,
To the little hillock cape,
The champions arrived and camped.
Propped on elbows, taking sleep,
Dozing, taking ease,
Lying, resting on their sides,
Lying sidelong, drinking sleep their fill,
The road-worn tulpar thoroughbreds,
Kızılsart, giant of this land,
Playing çatıraş, winning fame,*
Was guest at Çuk-Terek.
When dawn broke and came streaming,
When light touched upon the earth,
Stars unfastening overhead,
Light out-pouring on the earth,
When the dawn stood breaking,
Setting the rush-grass fluttering
When the seven kinds of wind were striking,

Grass stirring, whispering,
Stars flickering in the sky,
Just when it stood exactly so,
The honored gray wolf Kara dev's
Snoring broke and ceased,
His eyes came open like umaç,
Starting up awake from sleep,
Turning like a hungry lion,
Plunging his hands in water,
He made his hand ablution.
Praying namaz in haste,
Saddling Ker Kürööñ,

"What has become of his day?" – saying,
Shuddering for Külçoro's sake,

İşte o zaman Kara dev
Telaşla acele edip,
Külüstön'ü görmeye
İki gözü dört olup.
Kederden dev dayanamayıp:
"Dayanağım idi Külçoro,
Karşılık verse ansızın
Karagul yakalayıp kesti mi?
Kaplan doğan arslanım,
Karganın boku mu oldu!
Er Külçoro umudum,
Her yanı denkti, tamdı,
Ecelden geri dönmeyen
Kaplan doğan er idi.
Kudurmuş kullar kesti mi,
Zavallı arslanım Kül ağam
Kuzgunun boku mu oldu?!"
Çaresini bulamayıp çırpınıp,
İki gözden akan yaş
Göğsünden aşağı dökülüp,
Gözü tutuşup, alev olup,
Kıymetlisini görmeye
İki gözü dört olup,
Eyer beli gibi boz geçitte,
Akıl yorup, iş düşünüp,
Çaresin bulamayıp dövünüp,
Aklı ayran gibi bölünüp,
Her bir düşünce, bin çile
Tepesinde görünüp,
Tepeye çıkıp baksa,
Halk esenliğin dilese,
Gökten duman yükselip,
Bir yeni otağ görünüp,
O otağa varmaya,
Aklı gitti Kara dev'in,
Otağa haber salmaya,
Ateş yakan zavallı Külçoro'yu
Yoldaş edinip almaya,

It was then that Kara dev,
In fluster and in haste,
To look on Külüstön
Watched with two eyes turned to four.
The giant, unable to bear his grief:
"Külçoro was my mainstay —
If he struck back all of a sudden,
Did Karagul seize and cut him down?
My lion born a tiger —
Has he become the crow's own dung!
The man Külçoro, my hope,
Every part of him was matched and whole,
One who turns not back from death,
A man born a very tiger.
Have the maddened slaves cut him down?
My poor lion, my Kül aga —
Has he become the raven's dung?!"
Thrashing, finding no remedy,
The tears that flowed from both his eyes
Poured on down across his breast,
His eyes kindling, turned to flame,
To see his precious one
His two eyes turned to four,
On the gray pass like a saddle's seat,
Racking wit, pondering deeds,
Beating his breast, no remedy found,
His mind churned and split like ayran,
Each single thought, a thousand torments
Looming above his head,
When he climbed the hill and looked,
Should the folk but wish for weal,
Smoke was rising to the sky,
A new pavilion came in view,
To reach that pavilion
Kara dev's mind flew ahead,
To send word to the pavilion,
Poor fire-tending Külçoro
To take up as companion,

Yılkıcı başı Karagul'a,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Kırgını yaman salmaya.
Varıp yetip baksa,
Halk esenliğin dilese,
Gökte duman yükselir,
Otağı yakın görünür.
Otağ önünde ak direk,
Akıtmalı ata denk direk.
Gökte duman yükselir,
Ayı minderli, ak kementli,
Yiğidin atı görünür.
Soydaş ise tam kendisi,
Soydaşlığını bilmeye,
Düşman ise şuncağıza
Yerli yerinden vurmaya,
Ense yanını kollamadan,
Ölümden canın esirgemeden,
Salıp yetip otağa
Şevketli Kara dev,
Salıp yetip baksa,
Ahali esen, halk esen,
Kalabalık elin hepsi esen.
Çepeçevre yer esen,
Er Külçoro arslan esen.
Dileğini Hüda vermiş,
Ağasına arka çıkıp,
Yiğit Seytek gelmiş.
Darmadağın olan yılkıcılar,
O Seytek geldiğinde,
Kırılmış hepsi,
Er Seytek gelip Çoro'yu
Yetip sultan koymuş,
Yılkıcıya Külçoro
Yetkin sultan olmuş.
Külçoro'nun otağından
Kazı kaynayıp yağ akmış,
Kalın dünyalık hep akmış.
Kazılara gömülüp,

On Karagul, chief of the herdsmen,
Sparing not his hair's-breadth life,
To loose a dreadful slaughter.
When he came up close and looked,
Should the folk but wish for weal,
Smoke is rising in the sky,
The pavilion appears near at hand.
Before the pavilion a white post,
A post to match a blaze-marked horse.
Smoke is rising in the sky,
Bear-hide cushioned, white-lassoed,
The brave man's horse appears.
If kin — the very man himself,
To learn if he be kindred,
If foe — upon that little one
To strike him where he stands,
Guarding not his neck and back,
Sparing not his life from death,
Charging up to the pavilion,
The majestic Kara dev,
When he charged up close and looked,
The people well, the folk all well,
The teeming land entirely well.
The land all round about is well,
The man Külçoro, the lion, well.
Hüda had granted his desire,
Standing at his elder brother's back,
Brave Seytek had come.
The herdsmen scattered to the winds,
When that Seytek came,
All had been cut down,
The man Seytek came and set Çoro
Up as sultan over them,
Over the herdsmen Külçoro
Had become consummate sultan.
From Külçoro's pavilion
Kazı boiled and fat ran down,
Thick worldly wealth flowed ever on.
Buried deep in kazı,

Kazılara belenip,	*Swathed about in kazı,*
Burnu kesik Çoro'nun	*Çoro of the severed nose —*
Ağrıyanı dinmeyip,	*His aching would not still,*
Umaç gibi gözü açılmayıp,	*His eyes would not open like umaç,*
Düşünse gönlü açılmayıp,	*Brooding, his heart would not unclose,*
Hasta yattığı vakit imiş.	*It was the time he lay in sickness.*
Çoro hasta yatarken	*While Çoro lay there sick,*
Habere varan Kara dev:	*Kara dev arriving with the news:*
«Selamdan selamünaleyküm,	*«Of greetings — selamünaleyküm,*
8940 Şevketli arslanım – deyip,	*My majestic lion – saying,*
Âdemoğlu kullar içre	*Among the sons of Adam*
Bulunmaz erim benim – deyip,	*My man without an equal – saying,*
Derdine şifa kılmaya	*To work a healing for your ill*
Sebepçiyi alıp geldim – deyip,	*I have brought the remedy-bringer – saying,*
Han atanın sırdaşı,	*The khan your father's confidant,*
Ağacığının yaşıtı,	*Agemate of your dear aga,*
Tuğ dibinde durucu,	*Who stands beneath the tuğ,*
İllete şifa kılıcı,	*Who works a cure for malady,*
Ayaş atan Kızılsart'ı	*Your ayaş father Kızılsart —*
8950 Şimdi alıp geldim – deyip,	*I have brought him now – saying,*
Dilediğin dermanı, bozkurdum,	*The remedy you craved, my gray wolf,*
Elinize verdim – deyip,	*I have placed into your hands – saying,*
Kara dev gelip durdu,	*Kara dev came and stood,*
Altmış pehlivan, Kızılsart,	*The sixty wrestlers, Kızılsart,*
Attan indi gerine gerine,	*Dismounted, stretching at their ease,*
Arslan gibi kurula kurula,	*Settling lordly, lion-like,*
Altı bin kadar kızıl nar,	*Red nar camels, six thousand strong,*
Kızıl nara yükletilmiş.	*Laden on the red nar camels.*
Kızıl altın zeri var,	*There is red gold brocade,*
8960 Kıyamete giden bozkurdu	*For the gray wolf gone to Judgment*
Yas tutup gelmiş töresi var.	*The rite of come-in-mourning is theirs.*
Altmış kadar canı var,	*There are some sixty souls,*
Hepsi pehlivan adamakıllı.	*All wrestlers through and through.*
Attan inip gerine gerine,	*Dismounting, stretching at their ease,*
Kara bahtlı otağa	*Into the black-fated pavilion*
Hepsi girdi heybetle.	*They all went in with awe and state.*
Külçoro'yu gördüğünde	*When he beheld Külçoro,*
Eklemleri gevşeyip hıçkırıp,	*His joints went slack, he sobbed aloud,*

Küheylan imiş Kızılsart,
Böğürerek girdi feryat edip.
Kızılsart ağlayıp durduğunda,

Dili yok kayın ve söğüt ağlayıp,
Bakıp duran can ağlayıp,
Belli başlı dağ beli ağlayıp,
Atadan yetim er Seytek,
Gözyaşı kurumuş arslan ağlayıp,

Hasret çekip Külçoro,
O zavallın da birlikte ağlayıp,
Dertli sözden başladı,
Malı şöyle dursun canından,
Pehlivanlar vazgeçip attı.
İşte o zaman Külçoro
Söyleşen konuğuna
Deşmeye durdu destanını,
Han ölüp kara giydiğini,
Anlatıp verdi bildiğini:
«Ayaş ata Kızılsart,
Takat bitti, güç gitti,
Ağacığım sultan çile çekti,
Esir oldu şom garip,
Berbat oldu tulparım.
Bel bağlanan bel gitti,
Yiğit ağam arslan gitti,
Özen boyuna kondum,
Aşırı horluğa uğradım,
Dayanağım yok, kaygırıp,
Hunharımdan ayrılıp,
Berbat oldu aşımız,
Esarete gitti başımız.
Taşıdığımız odundur bizim,
Bir kova su — kan bedelimiz,
Karagul olmuş hanımız,
Kaşıkta kalmış kanımız,
Ansızın ölüp töremiz,
Kahırda kaldı anamız.

A thoroughbred was Kızılsart —
Bellowing he entered, wailing loud.
While Kızılsart stood weeping,

The tongueless birch and willow wept,
Every watching soul was weeping,
The mountain passes, each one, wept,
The man Seytek, fatherless orphan,
The lion whose tears had dried was weeping,
Külçoro, racked with longing,
That poor soul wept along with them,
He began the words of woe,
Let wealth be — even of their lives
The wrestlers cast all thought away.
It was then that Külçoro
To the guest conversing with him
Set to laying bare his epic tale,
How the khan died and he wore black,
He told out all he knew:
«Ayaş father Kızılsart,
Stamina spent, strength departed,
My dear aga the sultan bore the ordeal,
The luckless stranger fell captive,
My tulpar was brought to ruin.
The loins we leaned on are gone,
My brave aga, the lion, gone,
I camped along the river's course,
I met with scorn beyond all measure,
No mainstay left, and grieving,
Parted from my fierce one,
Our food was brought to ruin,
Our heads went into bondage.
What we haul is firewood,
One pail of water — our blood-price,
Karagul has become our khan,
Our blood is left but a spoonful,
Our töre dying all at once,
Our mother is left in anguish.

Issız kalmış Talas yerimiz,
Çoktan kırılmış belimiz.
Göl ve ırmaktan ayrılıp,
Balçık olup dururuz,
Lokman arslandan ayrılıp,
Peltek olup dururuz,

Our Talas land is left forlorn,
Our backs long since were broken.
Parted from lake and river,
We stand and turn to mire,
Parted from the lion Lokman,
We stand and stammer, tongue-tied,

Aykol arslandan ayrılıp,
Güçsüz olup dururuz,
Kaplan ağam sağken
Arslan idik, yetiştik.
Ağacığım Semetey göçtükten sonra,
Ak çelik idik, gedildik,
Yiğit idik, kaygılandık,
Ünlü arslandan ayrıldık.
Ayaş ata Kızılsart,
Sırtlar yağır olup Kıyaz'a,
Rahvan olup gelmişiz,
Kısmetten toptan ayrılıp,
Ceti-Özön'de cedigere,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a,
Esir olup gelmişiz.
Kırlara düştü malımız,
Tümden öldü hanımız,
Altı san askerden ayrılıp,
Çoktan gitmiş halimiz.
Kazılmış derin çukurum var,
Kaynayan koyu çilem var,
Öleyim desem ölemem,
Öz canıma kendim kıyamam,
Yağmaya düştü malımız,
Kaşık kadar kaldı kanımız,
Yitip gitmekteyim,
Ayaş ata Kızılsart,
Bizi yoldaş edinip alınız.
Gökten yıldız boz olmuş,
Atacığım Alakem ile dost olmuş.
Soğukta dondum, kürkünü ver,
Diledim, iki elini ver.

Parted from the noble-hearted lion,
We stand bereft of strength,
While my tiger aga lived
We were lions, we came of age.
Since my dear aga Semetey passed on,
We were white steel — we were notched,
We were brave — we fell to grief,
We were parted from the famed lion.
Ayaş father Kızılsart,
Backs galled sore, to Kıyaz
We came ambling like pack-nags,
Sundered wholly from our portion,
At Ceti-Özön to the cediger,
To Kıyaz, Bagış's son,
We came as captives bound.
Our herds fell to the wild steppes,
Our khan died once for all,
Parted from six san of troops,
Our good estate long gone.
I have a deep-dug pit,
I have a thick ordeal a-boil,
Though I would die, I cannot die,
I cannot take my own life,
Our herds have fallen to plunder,
Our blood is left one spoonful,
I am wasting, fading away,
Ayaş father Kızılsart,
Take us up as your companions.
The stars of heaven have turned gray,
Friend you were to my dear father Alake.
I froze in cold — give me your fur,
I have begged — give me both your hands.

Derman gitti, ilacını ver,
Hocazade han ata,
İlaçlarının hepsini ver.
Diledim, ata, güzelini ver,
Bölünüp gitmez kolunu ver» –
Deyip, öylece, Külçoro
Zavallı böyle dedikten sonra,
Ayaş ata Kızılsart

My vigor's gone — give me your medicine,
Hoca-born khan father,
Give all your medicines entire.
I have begged, father — give the finest,
Give your arm that never parts» –
So saying, thus, Külçoro —
When the poor soul had spoken so,
The ayaş father Kızılsart

Sebepçinin ta kendisiydi,
Bakan kara gözüydü,
Kızılsart'ın kendisinde
Katışık kızıl ilaç var,
İlaçların hepsi var.
Çoñ-Bağdat'ı yoklatmış,
"Epsiz" denen ilaçtan
Issız yerden aldırmış.
Çoñ-Mısır'ı yoklatmış,
Ebep-sebep şifalı ilacı
Tam ondan aldırmış.
Bir verişte ilacı,
Ağrıyan yeri diner.
Bir verişte ilaca,
Umaç gibi gözü açılır.
Hem şifalı ilaçtan,
İlaçlarının hepsinden,
Ecele çare kendinden,
İlacın kara gözünden,
Kılını esirgemeden Kızılsart
Ustaca ilaç saldı,
Bunda ilaç kâr etmedi,
İyileşip Çoro onmadı.
Gerçekten yanıp yakınıp,
Sinek kadar candan umut kesip,
Utanıp Çoro yanıp,
Emanet candan umut kesip,
Çoro böyle dururken,
Ayaş atan Kızılsart,
Sebepçinin ta kendisiymiş,

Was the remedy-bringer's very self,
The dark eye that watched over him,
Kızılsart had on his person
The compounded red medicine,
He has medicines of every kind.
He had Çoñ-Bağdat searched,
Of the medicine called "Epsiz"
He had fetched from desolate places.
He had Çoñ-Mısır searched,
The healing cure of means and cause
He had fetched from there exact.
At one giving of the medicine,
The aching place is stilled.
At one giving of the medicine,
The eyes come open like umaç.
Both of the healing medicine,
And of all his medicines,
The cure for death from his own self,
From the dark eye of medicine,
Sparing not one hair, Kızılsart
Applied the medicine with mastery,
Yet here the medicine won nothing,
Çoro did not heal or mend.
Truly burning and lamenting,
Despairing of his fly-small life,
Çoro burning in his shame,
Despairing of the life on loan,
While Çoro stood in such a state,
Your ayaş father Kızılsart
Was the remedy-bringer's very self,

İnce işin kara gözüymüş,
Akıl yorup, söz yoğurup,
Sezgirliği* dahi var,
Her hastalığa çareci,
Becerikliliği dahi var.
Gün kıpırdayıp battığında,
Elin önde gelenleri yattığında,

Kova kafalı gök dañgıt,
Bozkurttan kalan itmiş,
Uluyup inleyip yanarmış,

Sığınak edinip Çoro'yu,
Zavallın izleyip gezermiş.
Bahadırdan kalan gök dañgıt,
Üstüne çullanıp Kızılsart
Gök dañgıtı kesti,
Kesip alıp kirişini
Külçoro'ya koydu.
Usta imiş Kızılsart,
Şaşılasıdır — kalıbınca biçip,
Külçoro'nun kürek kemiğine
İt kirişini denk biçip,
Kırma kızıl ilacı
Kırk kez sıvayıp saldığında,
Kaynatma kara ilacı
Nice kez sıvayıp aldığında,
Ata zavallı Çoro'nun
Ağrıyan yeri dinip,
Umaç gibi gözü açılıp,
Bedene koşup kan dolup,
Gayret aşan gün olup,
Ay eksilip, gece geçip,
Aradan nice gün geçip,
Kuvvet kaynayıp güç dolup,
Derman kaynayıp öz olup,
Kazıya yatıp gün olup,
Gördüğü Kadir gecesi olup,
Gevşeyen eklemi onulup,

The dark eye of the subtle art,
Racking wit and kneading words,
He has keen insight too,*
A curer for every sickness,
He has deft skill besides.
When the sun stirred and went down,
When the land's foremost men had lain to rest,
The pail-headed gray dañgıt,
The dog left by the gray wolf,
Would howl and moan and burn,

Taking Çoro as its refuge,
It would trail the poor soul about.
The gray dañgıt left by the batyr —
Kızılsart pounced upon it,
He slaughtered the gray dañgıt,
Cutting out its sinew whole,
He set it in Külçoro.
A master was Kızılsart,
A marvel — cutting to the mold,
To Külçoro's shoulder blade
He cut the dog's sinew to match,
The pounded red medicine —
When he had smeared it forty times,
The black decocted medicine —
When he had smeared it many times,
Poor Çoro, the father's own —
His aching place was stilled,
His eyes came open like umaç,
Blood raced and filled his body,
The day came brimming over with zeal,
The moon waned, the nights went by,
Many days went by between,
Power welled and strength poured in,
Vigor welled and turned to marrow,
Days spent lying deep in kazı,
What he saw was the Night of Kadir,
His slackened joints were mended,

Kederin hepsi yok olup,
Düşü Kadir gecesi olup,
Becerikli yiğit, yürük at,
Faydası dolacak gün olup,
İşte o zaman Külçoro
Yerine gelip onulup,
Sebepçisi Kızılsart,
Derdinin hepsi yok olup,
Gayret coşup, güç dolup,
Düşünsen Çoro işte böyle:
Çarpışacak dağ bulamaz,
Vuruşacak düşman bulamaz.
Çiğneyecek taş bulamaz,

Koparıp atacak baş bulamaz,
Gayreti sarp yar beli gibi,
Karasaat Külçoro,
Tutuşsa adam yiyecek gibi.
Heybetinden Çoro'nun
O cediger kaçacak gibi,
Yedi san yüz bin düşman gelse,
Tek başına ezecek gibi,
Ağzından çıkan soluğu
Özeni yakıp geçecek gibi,
Kımıldasa öylece
Yüzyılı kırıp geçecek gibi.
Geniş gönüllü, koyak gibi,
Yakışıklı, akıtma dişleri
Tavlanmış çelik gibi.
Kemerli burnuna bakarsan,
Pala kılıç kını gibi.
Burulup çıkan bıyığı,
Buharalının kamışı gibi.
İki gözünün ateşi
Özene vurmuş alev gibi,
Göz pınarına bakarsan,
Kurumuş kuyu yeri gibi.
Kımıldasa karasaat,
Yüzyılı yudumlayıp emecek gibi,

All his sorrow passed away,
His dream was the Night of Kadir,
The deft brave man, the swift horse —
The day came for their worth to fill,
It was then that Külçoro
Came to himself and mended,
His remedy-bringer Kızılsart —
All his affliction passed away,
Zeal surging, strength brimming full,
Think on it — such was Çoro now:
He finds no mountain fit to fight,
He finds no foe fit to battle.
He finds no stone fit to trample,

He finds no head fit to tear away,
His zeal like a sheer cliff's ridge,
Black-omened Külçoro,
Once kindled, fit to eat a man.
At Çoro's awful presence
Those cediger seem set to flee,
Came seven san, a hundred thousand foes,
He seems fit to crush them alone,
The breath that issues from his mouth
Seems fit to scorch the river-vale,
Should he but stir himself,
Seems fit to smash a century through.
Broad-hearted like a valley,
Handsome, his blaze-white teeth
Like steel well-tempered hard.
Look on his high-arched nose —
Like the scabbard of a broadsword.
His mustache springing in a twist,
Like the reed of a Bukharan.
The fire of his two eyes
Like flame struck on the river-vale,
Look on the wells of his eyes —
Like the bed of a dried-up well.
Should the black-omened stir,
Fit to sip and suck a century dry,

Gedilmişken yetkinleşip,
Hunhar Çoro olmuş,
Yeni baştan kuvveti
Gök kene gibi dolmuş,
Bozkurtluğu, arslanlığı
Eskisi gibi olmuş.
Heybetli alp doğan zavallının
Sivrisine süt dolup,
Eğrisine et dolup,
Kapışacak çağı gelmiş.
Bagış'ın oğlu Kıyaz'la
Yüzleşecek çağı gelmiş.
Endamı dağın dengi gibi,
Denk gelse canı yiyecek gibi,
Şah-ı Merdan koruduğu Külçoro,

Once notched, now made consummate,
Çoro has turned bloodfierce,
His power, new from the start,
Has swelled like a gray tick,
His gray-wolfhood, his lionhood
Have become as of old.
The awesome alp-born poor soul —
Milk filled his pointed parts,
Flesh filled his crooked parts,
His hour to grapple has come.
With Kıyaz, Bagış's son,
His hour has come to stand face to face.
His frame the equal of a mountain,
Meeting his match, fit to devour the life,
Külçoro whom Şah-ı Merdan guards —

Kavga salmadan durur mu,
Kavgalaşıp öç almadan,
Çoro'yu Tanrı mı çarpar?
Altın yanaklı demir gürz,
Zehrini görsen uzağa kaç.
Tutup elde evirip,
Çadır kadar kara taşı
Çift elle çekip fırlattı.
Topuzundan kor çıktı,
Çatırdayıp od yanıp,
Kara taştan od çıktı.
Vuruşundan toz çıktı,
Gören elden can çıktı.
Gücü Çoro başlattı,
Kastını diken çok düşman,
Malı şöyle dursun canından,
Tümden vazgeçip attı.
İşte o zaman er Seytek,
Ağasından söz sorup,
Kıra çıkıp almış,
İyileşmez bir ulu
Velveleye girip almış.
Dinmeyecek belaya,

Can he hold still and loose no war?
Without warring, without revenge,
Would Tanrı strike Çoro down?
The gold-cheeked iron mace —
See its venom — flee afar.
Gripping it, turning it in hand,
A black stone big as a tent
He heaved two-handed and let fly.
Embers leapt from off his cudgel,
Crackling, fire caught ablaze,
Fire leapt from the black stone.
Dust leapt up from his blow,
Life leapt from the folk who saw.
Çoro set his strength to work,
The many foes who aimed their malice,
Let wealth be — of life itself
They gave up hope entire.
It was then the man Seytek,
Asking word of his elder brother,
Went out onto the steppe,
Into a great one past all healing —
Into tumult he had plunged.
Into woe that will not cease,

Şamataya girip almış:
«Dayanağım ağam, hunhar arslan,
Türkü söyleyip de yırını söyle,
İman gibi söyle gerçeğini,
Söyleyiver, ağa, sırrını,
Devletin esen çağında,
Bozkurt ağan sağken,
Yetip vurdun Oogan'ı.
Senin elin dokunmadan,
"Ceyt-Kayt" nereden sağ kaldı?
Varıp bozdun Oogan'ı,
Basıp talan salmadığın,
Boyun eğdirip almadığın,
Bakün dahi nereden sağ kaldı?
Kabaran bozkurt sağken,
Keskin çeliği salladın,
Denk gelen yeri eyledin,

Into uproar he had plunged:
«My mainstay aga, bloodfierce lion,
Sing your song and speak your lay,
Speak your truth as you would your faith,
Tell it out, aga, your secret,
In the sound days of your fortune,
While your gray wolf aga lived,
You reached and struck the Oogan.
Untouched by any hand of yours,
How did "Ceyt-Kayt" stay unscathed?
You went and broke the Oogan,
That you did not raid and plunder,
That you did not bend and take —
How did even Bakün stay unscathed?
While the swelling gray wolf lived,
You swung the keen-edged steel,
You mastered every place you met,

Belleyip beli kuşandın,
Yüzleşene kavga saldın,
Kakan'ı kuşatıp yeri aldın,
Peygamber basıp giremez,
Başaluu Hıtay elini aldın.
Yetip bozup yeri aldın,
Bahadır, Cerken'i bozup el saldın.

Yetkin görünüşün varken,
Cet-Kayt'ı vurup ganimet aldın,
Tümen'i bozup düz kıldın,
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı,
Kuşatıp inip yol kıldın,
Solon'u, Şive'yi, Mançu'yu,
Yün gibi dövüp hor kıldın.
Sır mızrak uzatıp salladın,
Sırttanın sağken,
İnleterek eli eyledin,
Yaman olduğun bilindi.
Bir adınız Beecin'in
Yazıtına çizildi.

You girded up your loins with purpose,
You loosed war on all who faced you,
You besieged the Kakan and took his land,
Where the Prophet could not tread,
You took the land of Başaluu Hıtay.
You reached, you broke, you took the land,
Batyr, you broke Cerken and seized the land.
While your consummate presence held,
You struck Cet-Kayt and took the spoils,
You broke Tümen and leveled it flat,
Kara-Şaar and Kambıl too
You besieged, descended, made your road,
The Solon, the Şive, the Mançu
You beat like wool and brought to scorn.
You thrust and swung the lacquered lance,
While your sırttan yet lived,
You made the peoples groan and bow,
Your dreadfulness was known to all.
One name of yours in Beecin's
Inscription stands engraved.

Asilin, töre'n sağken,
Ak maralı sürüp inek kıldın,
Ay-âleme kavga saldın,
Sadağını okla donattın,
Yiğidin sağken,
Karşı gelen düşmanı koyağa sürdün.
Gökten inmiş altı keskini,

Atadan kalan miras diye,
Sımsıkı bele bağladın,
Yüzyılı tek başına yayladın.
Kaplan idin, başıboş kaldın,
Kıymetlinden ayrıldın.
Yandın, tutuştun, bu oldun,
Külüstön'den ayrılıp,
Yılkıcıya kul oldun.
Geçit idin, yol olup,
Ünlü arslandan ayrılıp,
Yüz tutup fena hor oldun.
Bugün eğip bükmeden hasını söyle,

Hızır'ın el sürdüğü kaplan,

Bugün o çetin, müşkül gerçeğini söyle!
Eyerlenip çıkılan terliği anlat,

O gün orduyu bozan erliği anlat!»

Seytek böyle sıkıştırınca,
Söylemese Çoro olur mu,
Söylemeden dursa Külçoro
Sözü hiç iki olur mu?
«Ah, yetim er Seytek,
Söyletmek oldun türkümü,
Sormak oldun kavgamı.
Başlatmak oldun savaşı,
Bahadır, büyütmek oldun belayı.
Dinlemek oldun sözümü,

While your noble one, your töre, lived,
You drove the white maral to a cow,
You loosed war on the moonlit world,
You stocked your quiver full of arrows,
While your brave one lived,
You drove the opposing foe into the vale.
The six keen blades come down from heaven,
As heritage left by the fathers,
You bound them tight about your waist,
You pastured a century all alone.
A tiger you were — left masterless,
You were parted from your precious one.
You burned, you kindled, you came to this,
Parted from Külüstön,
You became slave to the horse-herders.
A pass you were — become a road,
Parted from the famed lion,
You have sunk to bitter scorn.
Today, unbent, untwisted, speak the truth of it,
Tiger touched by Hızır's hand,

Today, tell of that hard, grievous truth!
Tell of the sweating ride you saddled up and rode,
Tell of the valor that broke the army that day!»
When Seytek pressed him so,
Could Çoro leave it unsaid,
If Külçoro held back from speaking,
Would his word ever fall in two?
«Ah, orphan hero Seytek,
You have made me sing my song,
You have come to ask of my battles.
You have set the war in motion,
Batyr, you have made the trouble grow.
You have come to hear my words,

	Bahadır, kabartmak oldun yelimi!	*Batyr, you have stirred my wind to swelling!*
	Kaygıya batan bu başı	*This head sunk deep in sorrow*
	Kapka-Taş'ta durdurdun,	*You halted at Kapka-Taş,*
	Nicedir sönmüş cinimi depreştirdin sen!	*You have roused my long-extinguished fury!*
	Eski günlerimi söylesem,	*If I speak of my old days,*
9270	Balam Seytek, dur hele,	*My child Seytek, wait a while,*
	Övünmüş gibi olurum.	*I shall seem to be boasting.*
	Yarınımı söylesem,	*If I speak of my tomorrow,*
	Coşmuş gibi olurum.	*I shall seem carried away.*
	Nice müşkül düşünce düşünüp,	*Pondering many a grievous thought,*
	Azmış gibi olurum,	*I shall seem to have run wild.*
	Yiğidim gök yeleli varken	*While my brave blue-maned one lived*
	Dar geçidi bozup yol açtık,	*We broke the narrow pass and opened a road,*
	El toplamadan, ordu dermeden	*Without gathering a people, without mustering a host,*
	Kakançın'a el saldık,	*We laid hands on Kakançın,*
9280	Beecin'i vurup yılkı aldık.	*We struck Beecin and took its herds.*
	Kızıl altın, yakut taş,	*Red gold and ruby stone,*
	Değerli cevher taş aldık,	*We took precious gemstones,*
	Minik ayaklıdan usta kızlar aldık,	*We took skilled girls of tiny feet,*
	Ölçüsüz güzel kız aldık.	*We took maidens beautiful beyond measure.*
	Mızraklayıp bozup malı aldık,	*Spearing and breaking, we took the wealth,*
	Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,	*Cotton-sashed and wide-booted,*
	Keçil'in hanı, büyük ulug,	*The khan of Keçil, the great lord,*
	Eskara gibi hanı tutsak aldık,	*A khan like Eskara we took captive,*
	Yaylasını bozup göç aldık,	*We broke his summer pasture and took the camp,*
9290	Haykırıp altı ay vuruşup,	*Shouting, fighting six months long,*
	Kaynaşıp duran Hıtay'ı	*The seething, swarming Hıtay*
	Kırıp geçirip bozup öç aldık.	*We crushed and broke and took our vengeance.*
	Altay'ını bozup vadi aldık,	*We broke their Altay and took the valley,*
	Kervancıyı bozup çay aldık,	*We broke the caravaneer and took the river,*
	Kaplan ağam varken	*While my tiger elder brother lived*
	Kana doyup katıklandık,	*We drank our fill of blood for curds,*

Âleme «hunhar» diye ün saldık,

Börk al dese baş kestik,
Su iç dese ağı içtik,
Kan dök dese cin döktük,
Irmağın suyunu yağladık,
Hınç hepimizi birden sarınca
Öz atayı bile öldürdük.
Cinimiz iyice tepince,
Han Manas'ın kırk çorosu,
Kırk çoro değil, kırk yâren,
Kırkının yolu kırk başka,
Kırkı — âlemi bozan seçkin kaşka.

At semirip kıvama gelmiş,
Manas'la iç içe konup
Ünü çıkıp kırk olmuş.

Pek mızrak sunsa ok etmiş,

Yöneldi mi canı yok etmiş,
Kırk çoroyu kırmışız,
Kendi ettiği yüzünden etmişiz.

Yalvarsa da can hiç komadan,
Hep birden yürüyen kırk çoro,
Canı çekince kesmeye.
Hazırlanıp giden kırk çoro,
Cinimiz iyice azınca
Kırk caysanı kırıp geçirdik,
Kızını gelinini ağlattık.
Kırk çoronun kırk ordası,
Yel gibi çıkıp sırtları aldık,
Kırgını hayli bol saldık.
Öfke iyice tutunca,
Abıke'yi devirdik,
Köböş'ü mezara sokup,
Cümle düşmanın hepsine

We spread the fame of «bloodthirsty» through the world,
Told to take a cap, we cut off heads,
Told to drink water, we drank poison,
Told to spill blood, we spilled fury,
We greased the river's water,
When wrath seized us all at once
We killed even our own father.
When our fury kicked up fierce,
Khan Manas's forty çoros,
Not forty çoros — forty companions,
The forty's ways were forty different ways,
The forty — chosen champions who broke the world.
The horses fattened, came to prime,
Camping close beside Manas
Their fame went forth, they became the Forty.
When he thrust his firm spear, it flew like an arrow,
Where he turned, he wiped out life,
We cut down the forty çoros,
We did it for what they themselves had done.
Sparing no life though they begged,
The forty çoros who marched as one,
Cutting down whenever the soul desired.
The forty çoros who rode out ready,
When our fury ran fully wild
We crushed the forty caysans,
We made their daughters and brides weep.
The forty çoros' forty camps,
Rising like wind we took the ridges,
We loosed slaughter in plenty.
When rage took full hold,
We toppled Abıke,
We put Köböş into the grave,
To every last one of the foes

Gök yelelilik nedir gösterdik.
We showed what it means to be blue-maned.

Ak çeliği yağladık,
We greased the white steel,

Öfke iyice tutunca,
When rage took full hold,
Adıbay'ı, Kölbay'ı öldürdük.
We killed Adıbay and Kölbay.
Gök çeliği yağladık,
We greased the blue steel,
Gerçek öfke tutunca
When true rage took hold
Çıybıl, Koçkor iki haram,
Çıybıl and Koçkor, two vile ones,
İki haramı öldürdük.
The two vile ones we killed.
Cinimiz amansız tepince,
When our fury kicked without mercy,
Onlardan topluca bezmişiz,
We wearied of them all together,
Altı haram şöyle dursun, kırk çoro,
Not just six vile ones — forty çoros,
Kılıçlayıp başını kesmişiz.
We put them to the sword and cut off their heads.

Koton'u kuşatıp orda aldık,
We besieged Koton and took the horde-camp,

Ulu yurda el saldık,
We laid hands on the great yurt-land,
İnleterek kuşatıp yeri alıp,
Besieging till it groaned, we took the land,
Küncüt'ü vurup eli aldık.
We struck Küncüt and took its people.
Ağam sultan varken,
While my sultan elder brother lived,
Ak maralı kovup sığır ettik,
We chased the white maral and made it cattle,

Ay-âlemi tarumar ettik,
We laid the moonlit world to waste,
Gök maralı kovup sığır edip,
Chasing the gray maral, making it cattle,
Göz gören yeri tarumar edip,
Laying waste all the eye could see,
Düşman dendi mi coştuk,
At the word «foe» we surged,
Ceyt-Kayt'ı bozup şahlandık.
We broke Ceyt-Kayt and reared high.
Yamacı bozup vadiyi aldık,
We broke the hillside and took the valley,
Kırıp geçirip nice hanı aldık.
Crushing through, we took many a khan.
Hani toyluk yüzünden kaygıya düşüp,
Then, fallen to grief over the feast-share,
Dönüp uçan kanadı
The wing that turned and flew
Taybuurul'dan ayrılıp,
Parted from Taybuurul,
Özden yanan yangın çıkıp,
A fire blazed up from within,
Öz kardeşten yad çıkıp,
From our own kin a stranger arose,
Tay ile kunan gibi tepişen,
Kicking like colt and yearling,
Yarışıp bir meme emişen
Racing, suckled at one breast,
Kançoro domuz, hasım çıkıp,
Kançoro the swine turned adversary,
Kırıp iki kolumu,
Breaking both my arms,

Bağrımı söke tekmeledi.	*He kicked my breast to tearing.*
Düşmandan beter kudurası,	*Madder-raging, worse than any foe,*
Kardeşten gördük görülmedik işi.	*From a brother we saw deeds unseen before.*
Kardeş olup düşmanım,	*My foe who was my brother*
İçimden gitmez dağ oldu.	*Became a brand within me that will not fade.*
Erimez benim tasam,	*My sorrow will not melt,*
9370 Kahrolası Kançoro	*Accursed Kançoro*
Baktıkça gördüğüm düşmanım.	*Is the foe I see whenever I look.*
Kırda boğazladı hanımı,	*He slaughtered my khan in the steppe,*
Paramparça etti canımı,	*He tore my soul to pieces,*
Sağ sağına etti bu zulmü,	*He wrought this cruelty on the living,*
Pazıdan kesip kolumu,	*Cutting my arm at the muscle,*
Su gibi akıttı kanımı,	*He made my blood flow like water,*
Kesti benim dermanımı,	*He cut away my strength,*
Su gibi döktü kanımı.	*He spilled my blood like water.*
Garibim ağam varken	*While my poor elder brother lived*
9380 Yöneldiğim yan kızıl yangın,	*Whatever way I turned was crimson fire,*
Kul katından aşkın arslan oldum,	*I was a lion beyond the rank of slaves,*
Yiğit dünyadan göçünce,	*When the brave one passed from the world,*
Arslan değil, kara yer oldum,	*No lion — I became black earth,*
Töre arslandan ayrılıp,	*Parted from the lordly lion,*
Tepesi çökmüş mezar oldum.	*I became a grave with sunken crown.*
Kahra fena kapıldım,	*I was seized hard by grief,*
Kara yerde çiğnendim,	*I was trampled on the black earth,*
Kıyaz'a ganimet mal oldum,	*I became booty-chattel for Kıyaz,*
Yılkıcıya kul oldum.	*I became slave to the herdsman.*
9390 On iki yıl dolunca dek	*Until twelve years came full*
Ham deri sepiledim.	*I tanned raw hides.*
Kalmuklar gibi raksettim,	*I danced like the Kalmuks,*
Kahrı katı gece gördüm,	*I saw nights of hardest grief,*
Ölmeden yitmeden gün gördüm.	*I saw days without dying, without perishing.*
Benim kök atam Hıtaylı Çılaba,	*My root-forefather, Çılaba of Hıtay,*
Bu horluğu hiç sorma.	*Do not even ask of this disgrace.*
Erenin gözü yitince,	*When the hero's eye was lost,*
İki kürek kemiğim oyuldu.	*Both my shoulder blades were gouged.*
Âlemin arslanı Kül ağan,	*Your elder Kül, lion of the world,*

Her müşkülü çekip ezildim.
Bastığım derin çukur olmuş,
Başbuğumuz Kıyaz kesilmiş.
Suçlu sayılıp hor olup,
Levent doğmuş Külçoro,
Ağanız böyle hor olmuş.
Yarınları biz sayıp
Kendimizden geçip yanarız,
Merhumdan yetim kaldı diye,
Onu kuvvet bilip yürürüz.
Babasına çeken arslan olsa,
Çarpışmayı bolca salar diye,

I bore every hardship and was crushed.
Where I stepped became a deep pit,
Kıyaz set himself up as our overlord.
Counted guilty, held in scorn,
Külçoro, born a stalwart,
Your elder was thus disgraced.
Counting the tomorrows
We burn beside ourselves,
Saying: an orphan is left of the departed,
We walk on, knowing him our strength.
If he takes after his father, a lion,
He will loose battle in plenty, we say,

Er çağına gelip vuruşup,
Dulu, yetimi, miskini
Kurtarıp alır diye,
Onu dileyip yürürüz.
Ganimet olup geldik avare,
Yaman arslandan ayrılıp,
Yakalanıp düştük, kuşatıldık,

Come to manhood's age, fighting,
The widow, the orphan, the wretched
He will rescue and redeem, we say,
Wishing for him we walk on.
As booty we came, castaways,
Parted from the fierce lion,
We were caught, we fell, we were surrounded,

Kahrı katı düşmana
Urgansız, ipsiz bağlandık,
Çare bulamayıp sürüklendik.
Kıyaz ferman kılar diye,
Çare bulamayıp dururuz.
Bahadırdan dayanak kaldı diye,
Seni kendimize penah kılarız.
Hıçkırıp sönüp kul gelip,
Ganimete düşüp cariye gelip,
Öleyim derim arımdan,
Ölmeyip dururum yavrum,
Ölçülü Seytek var diye.
Gideyim derim arımdan,
Gitmeden sağ durduğum,
Gereğim Seytek var diye.
Töre baban gök yeleli Semetey,
Kaplan babanın kendisinden,
Kapkara olan gözünden,

To the foe of hardest cruelty
We were bound without lasso, without rope,
Finding no remedy, we were dragged along.
Since Kıyaz gives the decree,
We stand finding no remedy.
Saying: a support is left of the batyr,
We make you our refuge.
Sobbing, snuffed out, come as a slave,
Fallen as booty, come as a bondmaid,
I say: let me die of my shame,
Yet I do not die, my child,
Because there is Seytek the measured.
I say: let me go, for my shame,
Yet I stay alive and do not go,
Because there is Seytek, my need.
Your lordly father, blue-maned Semetey,
From your tiger father himself,
From his eye of deepest black,

Ilgınlı Keñ-Kol yer kaldı,	*The tamarisk land of Keñ-Kol remained,*
Mutlu Kırgız eli kaldı.	*The happy Kırgız people remained.*
Kunan binip kuş salıp,	*Riding yearlings, loosing hawks,*
9440 Coşup safa süren	*Exulting, living in delight,*
Zavallı Kırgız eli kaldı,	*The poor Kırgız people remained,*
Kurulu Talas yeri kaldı.	*The settled land of Talas remained.*
Bitkin Argın eli kaldı.	*The worn-out Argın people remained.*
Kızıl altın, hayli mülk,	*Red gold, abundant wealth,*
Sayısız hazine olduğu gibi kaldı.	*Countless treasure remained just as it was.*
İnleyen nice er kaldı,	*Many a groaning man remained,*
Sakalı kuğu gibi ağarmışken,	*Though his beard had whitened like a swan,*
Seferi yakına gelmişken,	*Though his final journey had drawn near,*
Şimdi atlanıp öleceği demde,	*Now at the hour he should mount and die,*
9450 Geri dönülmez gerçek yurdu	*The true homeland of no return*
Kadir Mevlâ verirken,	*While the Almighty Lord was granting it,*
Halk toplanıp gömecekken,	*While the people should gather and bury him,*
Asilinin sırdaşı,	*Confidant of the noble one,*
Ulu atan Manas'ın yoldaşı,	*Companion of your great forefather Manas,*
Hasretli Bakay er kaldı.	*The yearning hero Bakay remained.*
Töre baban sultan varken	*While your lordly father the sultan lived*
İhtiyar Bakay ölmedi.	*Old Bakay did not die.*
Halk çığrışıp, yurt uğuldayıp,	*The people crying out, the yurt-land humming,*
Han ağamı gömmedik.	*We did not bury my khan elder brother.*
9460 Göğe uçup toprak,	*Earth flying to the sky,*
Padişah Bakay öldü diye,	*Saying: Padishah Bakay has died,*
Asker kaynaşıp üşüşerek,	*Soldiers swarming, thronging,*
Kısrak başta beş tümen mal,	*Five tümen of stock, mares at the head,*
Beyin aşına kesmedik,	*We did not slaughter for the bey's funeral feast,*
Yiğit Bakay'ın yoğ törenini	*Brave Bakay's memorial rite*
Kökötöy'ünki gibi yapmadık.	*We did not hold like Kökötöy's.*
Ak sakalını tarayıp,	*Combing his white beard,*
Aziz naaşını arıtıp,	*Cleansing his blessed body,*
Zemzem ile yıkatıp,	*Having it washed with Zemzem water,*

Zerbaft ile sardırıp,
Kımız ile yıkatıp,
Kemha ile sardırıp,
Geline kete giydirip,
Kete kürkün eteğini
Geniş kılıp yere değdirip,
Kıza kızıl giydirip,
Dar kaftanın eteğini
Verev kesip yola değdirip,
Kaplan Bakay ölmedi,
Öldüğünü halk görmedi.
Nar deve başta altı tümen,
Yarış ödülüne koydurup,
Rengârenk kırmızıyı
Ziynetine serdirip,
Sayısız kara mal, yığın yığın hayvanı
Hesabına kattırıp.
Atamız Bakay ölmedi,
Bahadır baban Semetey,
Bakay Han'ı gömmedi.
Töreyi toprağa koymadık,
Bahadır Bakay ağama

Having it wrapped in cloth-of-gold,
Having it washed with kumis,
Having it wrapped in brocade,
Dressing the bride in kete-cloth,
The hem of the kete fur-robe
Cut wide to touch the ground,
Dressing the maiden in scarlet,
The hem of the narrow kaftan
Cut on the bias to touch the road,
Tiger Bakay did not die,
The people never saw him die.
Six tümen of stock, dromedaries at the head,
Set up as prizes for the race,
Crimson of every hue
Spread out for his adornment,
Countless black cattle, beasts heap on heap
Added to his account.
Our father Bakay did not die,
Your batyr father Semetey
Did not bury Bakay Han.
We did not lay the lord in the earth,
For my batyr elder Bakay

Avuçlayıp toprak atmadık,
Bir şenliğini görmedik,
Hunhar Bakay ağamı
Derin kazıp sıkılayıp,
Yurt atası öldü diye,
Kendi elimizle gömmedik.
Elini ayağını düzleyip kalmadık,

Hunhar Bakay ağama
Bir avuç toprak atmadık.
Yavuz Bakay ağamın
Usulünce aşını vermedik.
Altı tulpar at ile,
Avuç içi kadar mektup ile,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört dönüp koşmadık.

We did not cast handfuls of earth,
We saw no festival for him,
My fierce elder Bakay —
Digging deep and tamping firm,
Saying: the father of the yurt-land has died,
We did not bury him with our own hands.
We did not stay to straighten his hands and feet,
On my fierce elder Bakay
We cast not one handful of earth.
For my stern elder Bakay
We did not give the funeral feast by rite.
With six tulpar steeds,
With letters the size of a palm,
The four corners of the earth
We did not race four times around.

Töreli yurdu çığrıştırıp,
Bakay Han'ın aşını vermedik.
Tuğunun bayrak flamasını
Rengârenk biçmedik,
Han atam Bakay öldü diye,
Kâfir ile Müslüman
Birini komadan toplamadık.
Heybetle Bakay aşına,
Kâfir ile Müslüman
Halk toplanmış önüne,
Han atam Bakay aşına,
Silahları kuşanıp,
Yalın kılıç bağlanıp,
Fitilli tüfeği bele asıp,
Aç arslan gibi atılıp,
Yurt çığrışıp yatışıp,
Sırtı dağ gibi Semetey
Ak keltesini kuşanıp,
Ak keltenin fitili
Türlü türlü renge bölünüp,
Dikkat kesilen düşmana
Alaskar dağı gibi görünüp,
Ejder gibi ağzını açınca,
Gök yelelinin ağzından
Gök alev çıkıp dökülüp,

Calling out the lordly yurt-land,
We did not give Bakay Han's feast.
The banner-pennant of his standard
We did not cut in every hue,
Saying: my khan father Bakay has died,
Infidel and Muslim
We did not gather, leaving out none.
In majesty, to Bakay's feast,
Infidel and Muslim,
The people gathered before him,
To my khan father Bakay's feast,
Girding on their weapons,
Bare swords bound at their sides,
Matchlock muskets slung at the waist,
Springing like famished lions,
The yurt-land crying out, then settling,
Semetey, his back like a mountain,
Girding on his white kelte-gun,
The white kelte's fuse
Split into every kind of color,
To the foe watching intent
Looming like Mount Alaskar,
When it opened its mouth like a dragon,
From the blue-maned one's muzzle
Blue flame poured forth,

Görene sureti bambaşka,
Yutacakmış gibi görünüp,
Yağız kesilen Buurul'un
Dizginini çekip çevirmedi,
«Han atam Bakay'ın aşı» diye,

Aş yönetip durmadı,
Sayısız hazine, tümen mülkün
Baltalayıp ağzını açmadık.
Han Bakay'ın aşına
Harcayıp saçmadık.
Alt yoldan katar katar yürütüp,

To the beholder its shape was uncanny,
Seeming as if it would swallow whole,
Of Buurul turned dark bay
He did not draw rein and turn him,
Saying, «the feast of my khan father Bakay»,
He did not stand directing the feast,
Of countless treasure, tümen-fold wealth
We did not hew open the mouth.
For Khan Bakay's feast
We did not spend and scatter it.
Marching train on train along the lower road,

Kâfir ile Müslümanı
Han Bakay deyip çığrıştırıp,
Saygıyla aşını vermedik,
Kâfir ile Müslümanı
Hepten toplayıp görmedik,
Padişah Bakay ağamın
İhtişamla aşını vermedik.
Düşmanın çelik oku altında,
Yabanın kötü tuzağında,
Kahrı çeken ihtiyarım
Kançoro'nun elinde.
Pehlivandan yağma çok görüp,

Arıklaşıp Bakay kalmıştır,
Akıl kaçıp us gidip,
Garip Bakay kalmıştır.
Ölecek kerteye
Varıp Bakay kalmıştır,
Yeleden kuyruktan ayrılıp,
Zavallı Bakay ihtiyar
Güdük olup kalmıştır,
Boynuzu kırılıp hor olup,
Boynuzsuz kalmıştır.
Halk uğuldayıp, el dalgalanıp,
Zavallı Bakay ağamın
Saygıyla aşını vermedi.
Yurt gürleyip, el çığrışıp,

Atam Bakay ihtiyar
Öyle şenlik görmedi.
Sönüp yanıp tutuşmuştur,

Pehlivanlara Bakay er
Gökbörü oğlağı olup sürülmüştür.

Yiğit anam Kanıkey
Gazaplı hanın oku altında
Ganimete düşüp cariye olup,
Tutuşup yanıp kül olup,

Infidel and Muslim,
Calling out «Khan Bakay»,
We did not give his feast with honor,
Infidel and Muslim
We did not gather all and see it done,
For my elder, Padishah Bakay,
We did not give his feast in splendor.
Under the foe's steel arrows,
In the stranger's evil snare,
My old one who bears the grief
Is in Kançoro's hands.
Suffering much plunder from the strongman,
Bakay is left grown gaunt,
His mind fled, his wits gone,
Poor Bakay is left.
To the very brink of death
Bakay is left, arrived there,
Parted from mane and tail,
Wretched old Bakay
Is left docked and stubbed,
His horn broken, held in scorn,
He is left hornless.
The people humming, the folk surging,
For my wretched elder Bakay
They gave no feast with honor.
The yurt-land thundering, the folk crying out,
My father, old Bakay,
Saw no such festival.
He has guttered, burned, and blazed,

Hero Bakay, for the strongmen,
Has been dragged like the goat-kid of gökbörü.

My brave mother Kanıkey,
Under the wrathful khan's arrows
Fallen as booty, made a bondmaid,
Catching fire, burning to ash,

Didilmiş eski yün gibi olup,
Kançoro'ya cariye olup,
Beli incinip kamburlaşıp,
Buzağı güdüp gözleri belerip,
Vakti gelmeden çöküp pişmiştir,
Horluğun altından kalkamayıp,
Sağ mı esen mi diye o zavallı,

Bizden haber alamayıp.
Hıçkırıp ağlayıp duramayıp,
Ölüp cana kıyamayıp,
Aklı hayran bölünüp,
Kararan gözü perde basıp,
Hayvan mal ile uğraşıp,
Zavallı yüzü buruşup,
Yanıp gezdiği çağdır.

Alevlenip yanıp kor olup,
Canı kavrulup yumak olup,
Sönüp yanıp ateş olup,
Kendisi böyle olmuştur.
«Balam Seytek, dinleyiver,
Zavallı ağan söyleyince,
Türlü türlü acısı var.
Söyleyene garip hüznü var,
Akrabadan gördük horluğu,
Yakınımızdan görüp hor olduk,
Cefalı müşkül zorbalığı.
Hani Kara-Buura'da, Çatkal'da
Hunhar atan baş olup,
Kırgız kurumlanıp yatarken
Kök atan köklü soy olmuş,
Bütün atan han olmuş,
Çarpışan adam yerle bir olmuş.

Ulu atanın adı Nogoy'dur,
Nogoy hiç kolay lokma mıdır.

Sombuk'un suyunu boylamış,

Become like old wool picked to shreds,
Made a bondmaid to Kançoro,
Her back strained and stooped,
Herding calves, her eyes glazed wide,
Before her time she has sunk and withered,
Unable to rise from beneath disgrace,
That poor one, wondering: are they alive and well,
Getting no word of us.
Sobbing, weeping without cease,
Unable to die, to end her own life,
Her mind dazed and divided,
A veil fallen over her darkened eyes,
Toiling with beasts and stock,
Her poor face wrinkled,
This is the season of her burning wandering.
Flaring, burning, become an ember,
Her soul scorched, curled to a ball,
Guttering, burning, become fire,
Such has she herself become.
«My child Seytek, only listen,
When your poor elder speaks,
He has pains of every kind.
The teller has his strange sorrow,
From kinsmen we suffered disgrace,
From our own close ones we were scorned,
The tormenting, grievous tyranny.
Once, in Kara-Buura and Çatkal,
Your fierce father at the head,
While the Kırgız lay in their pride,
Your root-father was of rooted stock,
All your fathers were khans,
Whoever fought them was leveled to the earth.
Your great forefather's name is Nogoy,
Was Nogoy ever an easy morsel?

He ranged the waters of Sombuk,

Savaşan adam yerde sürünmüş,
Karşısına çıkan sağ kalmamış.
Ulu atandan kök atan:

Rast geleni çiğneyip yutan,
Denk geleni dize getiren,

Yöneldiğini perişan eden,
Atışan adam kalmamış,
Atan böyle han olmuş,
O atanın küçüğü —
Namlı Şıgay var olmuş.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Azgınlaşıp eli bozmuş,
Ahaliyi çalkalayıp yurdu bozup,
Karaçam mızrak kuşanıp,
Han atanla düşmanlaşıp,
Kaçıp Toltoy'a sığınıp,
Boğazı geçip sırtlar aşıp,
Tutuşup ölesi o kudurmuş,
Halk toplayıp ordu derip,
Atacığına kavga açıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Kıyameti koparmaya,
Han Akun kızı ananı
Babandan çekip almaya,
Âlemi kaplayıp ordu dolup,
Kırılıp fitne büyüyüp,
Kırk gün dinmeden vuruşup,
Cediger ile Kırgız yüzleşip,
Şay'ın koruduğu arslan ölüp,
Çelik gibi gıcırdayan er ölüp,
Mızrakçı usta mahir ölüp,
Zorlusu Toltoy, pek yavuz, ölüp,
Akın salıp duruşup,
Tüfek atıp yay çekip,
Göğüs göğüse vuruştuk.

Whoever fought him crawled on the ground,
Whoever faced him did not live.
From your great forefather, your root-father:
Trampling and swallowing all he met,
Bringing to their knees all who matched him,
Ruining all he turned upon,
None who traded shots remained,
Such a khan was your father,
The youngest of that father —
Was the famed Şıgay.
Şıgay's son Çınkoco
Grew wild and broke the people,
Churning the folk, breaking the yurt-land,
Girding a black-pine spear,
Making enmity with your khan father,
Fleeing to shelter with Toltoy,
Crossing the gorge, topping the ridges,
That doomed one raged to grapple,
Gathering folk, mustering a host,
Opening war on your dear father,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
To raise the very doomsday,
Your mother, daughter of Khan Akun,
To wrest away from your father,
The host filling, covering the world,
Slaughter falling, discord growing,
Fighting forty days without cease,
Cediger and Kırgız face to face,
The Şay-protected lion died,
The man who creaked like steel died,
The master spearman, the deft one, died,
The mighty Toltoy, most fierce, died,
Loosing raids, standing firm,
Firing muskets, drawing bows,
We fought breast to breast.

Şıgay'ın oğlu Koco'yu,
Fitne saldı, biz kestik.
Hani kırgını şenlikçe başlattık,

Zorlusu Toltoy'u, Çınkoco'yu
Kırıp geçirip bıraktık.
Yüzleşip savaş kılınca,
Erenlerini kırınca,
Mızrağa usta mahir ölmüş,
Âlemde eşsiz yavuz ölmüş.
Gelen nice han ölüp,
Denk gelenin hepsi ölüp,
Çatal beli, yokuşu
Aşıp geçtiğimiz yoldu o,
Vuruşup geleni ağanın
Alıveren koldu o.
Hunharı sağ iken
Levent ağan arslandı,
Ay-âlemi tarumar eden
Arslan gök yeleli erdi.
Sataşanı çiğneyip yutan

O yaman Çoro bendim,
Bahtım kayıp belim gidip,
Kaplan gök yeleli arslan gidip,
Kullukla günler geçip,
Şimdi balam, er Seytek,
Böylece kuruyup duruyorum.
Kaplan varken
Kazıyı dilim dilim yerdim.
Hepsinden beter cehennem, büyük müşkül,
Bela nerede diye gezerdim.
Ayköl'üm varken
Âlemi bildim, gürledim,
Ayköl'ümden ayrılıp,
Azap çektim, kurudum.
Çarpışmaya çıksam kaygılanmadan,
Kazıyı kesip yerdim,

Şıgay's son Koco —
He sowed discord; we cut him down.
Then we began the slaughter like a festival,

The mighty Toltoy and Çınkoco
We crushed and left them broken.
When we made war face to face,
When we cut down their champions,
The deft master of the spear died,
The fierce one peerless in the world died.
Many a khan who came died,
All who matched us died,
The forked pass and the slope
Were the road we crossed over,
For all who came fighting, your elder's
Was the arm that seized them straight.
While the fierce one lived
Your stalwart elder was a lion,
Laying the moonlit world to waste,
He was the lion blue-maned hero.
Trampling and swallowing all who provoked,
That terrible Çoro was I,
My fortune slipped, my backbone gone,
The tiger blue-maned lion gone,
Days passing in servitude,
Now, my child, hero Seytek,
Thus I stand withering.
While the tiger lived
I ate the kazı sausage slice by slice.
Hell worse than all, great hardship,

I roamed asking: where is trouble?
While my Ayköl lived
I knew the world, I thundered,
Parted from my Ayköl,
I suffered torment, I dried up.
Riding to battle without a care,
I cut and ate the kazı,

Zorlum ağam varken
Kırgız şöyle dursun, âleme
Kırgın salarım derdim.
Bel bağladığım belim yok,
Yiğidim, ayköl arslanım yok,
Bugün görülen yarın yok.
Bir gün gelir örselenir,

While my mighty elder lived,
Let alone the Kırgız — on the world
I would loose slaughter, I said.
The backbone I leaned on is no more,
My brave one, my ayköl lion, is no more,
What is seen today has no tomorrow.
A day comes and it is battered,

Böyle olur, beş para etmez dünya», —
Deyip, böylece Külçoro
Kederlenip sözü bitirip,
İçi buram buram tütüp,
Bahadır gök yeleli atlanıp,
Aladoğan gibi o keskin göz
Kırpılmadan yaşla dolup,
Kaygılanıp ordu derip,
Boğuk boğuk ağlayıverdi.
Külçoro ağlayıp dururken
Kızılsart başta, yaşlılar ağlayıp,
Nice yurdun hepsi ağlayıp,
Coşup Seytek er ağlayıp,
Aklı erenin hepsi ağlayıp,
Erdeki müşkül, kara iş
Böyle olur diye ağlayıp,
İşte o zaman er Seytek
Arslan gibi gözü parlayıp,
Öfkelenip diş gıcırdatıp,
Kahırlanıp davranıp,
Öfkelenen Seytek'e
Gaipten akıl bulundu.
Olgun gök yeleli coşup,
Yetişmiş Seytek hızlanıp:
«Çekinmeden, koca başımla

Tayküröñ'ü dileyip binmezsem,
Bu yıl çekinmeden düşmana girmezsem!

Kastımı güden düşmanın

So it goes, this worthless world», —
Saying this, Külçoro thus
Sorrowing, ended his words,
His heart smoldering plume on plume,
The blue-maned batyr mounted,
That keen eye like a pied falcon's,
Unblinking, filled with tears,
Grieving, mustering the host,
He wept in hoarse sobs.
While Külçoro stood weeping
The elders wept, Kızılsart at their head,
All the many yurt-lands wept,
Hero Seytek wept, surging,
All men of understanding wept,
The hardship in a man, the black deed,
Weeping that so it comes to pass,
Then it was that hero Seytek,
His eye flashing like a lion's,
Enraged, grinding his teeth,
Grief-stricken, stirring to act,
To the enraged Seytek
Counsel came from the unseen.
The ripened blue-maned one surging,
Seytek, come of age, quickening:
«If, unflinching, with this grown head of mine
I do not ask for Tayküröñ and mount him,
If this year I do not go unflinching at the foe!
If, of the foe who plots against me,

9720	Cinini kudurta kudurta dökmezsem,	*I do not spill his fury, goading it to madness,*
	Kırgını şenlikçe salmazsam,	*If I do not loose slaughter like a festival,*
	Ahirete giden atamın	*For my father gone to the hereafter*
	Bu yıl öcünü almazsam,	*If I do not take vengeance this year,*
	Doğmadan öleyim,	*May I die unborn,*
	Doğmadan dibe çökeyim!	*May I sink to the depths unborn!*
	Hanzadenin oğlu	*The prince's son —*
	Yamacı bozup göçmeden,	*Without breaking the hillside and moving camp,*
	Âlemi bozup öç almadan,	*Without breaking the world and taking vengeance,*
	Kalday'ı devirip hanını almadan,	*Without toppling Kalday and taking his khan,*
9730	Çarpışıp can almadan,	*Without fighting and taking life,*
	Mızrak uzatıp alay bozmadan,	*Without couching the spear and breaking ranks,*
	Kader yetip okla uçmadan,	*Before fate arrives and I fly by the arrow,*
	Nasıl diri duralım!	*How can we stay alive!*
	Huyu kara Kıyaz'a	*With black-natured Kıyaz*
	Yüz yüze gelip vuruşmadan,	*Without meeting face to face and fighting,*
	Boğuşup yatıp kan almadan,	*Without grappling down and taking blood,*
	Boğuşup gidip can almadan,	*Without grappling on and taking life,*
	Diri kalmaktansa öleyim,	*Rather than stay alive, let me die,*
	Doğruca kavga salmazsam,	*If I do not loose battle outright,*
9740	Doğmadan dibe çökeyim.	*May I sink to the depths unborn.*
	Heveslenmiş demek er Kıyaz,	*So hero Kıyaz has grown eager,*
	Kırışıp bir göreyim!	*Let me clash with him and see!*
	Kudurmuş besbelli kurnaz Kıyaz,	*Plainly cunning Kıyaz has run mad,*
	Ben bir güzel savaş kılayım,	*Let me make one fine war,*
	Bileğimi sıvayıp saldırıp,	*Rolling up my sleeve, attacking,*
	Beecin'e kadar kovayım.	*Let me chase him all the way to Beecin.*
	Bırakmadan hanını keseyim,	*Let me cut down his khan without respite,*
	Kaburgasını sökeyim,	*Let me tear out his ribs,*
	Kanını tulum tulum dökeyim!	*Let me pour out his blood skin-bag by skin-bag!*
9750	Boğuşmayı bolca salmazsam,	*If I do not loose grappling in plenty,*
	Öbür dünyaya giden atamın	*For my father gone to the other world*

Bu yıl öcünü almazsam,
Yedi-Özön'de Cediger'i,
Yedi-Özön'ü tutup yer kılıp,

Cediger'i kendime el kılıp,
Yamacını yakıp kor kılıp,
Han Kıyaz'ını yok kılıp,
Irmağın suyunu çevirmezsem,
O koyu kara Cediger'i
Sönmüş yangın yerine çevirmezsem,

Bahadırlarını ezmezsem,
Karşı duranını öldürüp,
Kin güdüp öcümü çıkarmazsam,

Doğmamış gibi dibe çökeyim,
Düşman bellediğim Han Kıyaz,
Bir vuruşup görürüm,
Didişeceğim Kançoro,
Gerçek düşmanım işte bu!
Dayanak kıldığım han ağam,
Ata yerine atamsın,
Asilinden ayrılıp,

Hasretini söyleyip duruyorsun.
Karşılık veren düşmanı
Nişanlayıp durduğun çağında,
Ay-âlemi tarumar edip,
Egemen olup durduğun çağında,
Çıkmazı bozup yol açıp,
Rast gelene el salıp,
Egemen olup durduğun çağında,
İç etinden ok geçmez zırhı

Giyinip durduğun çağında,
Kara-Şaar'a, Kambıl'a, Beecin'e
Saldırıp durduğun çağında,
Gök kunduzdan, samurdan börkü
Giyip durduğun çağında,

If I do not take vengeance this year,
The Cediger at Yedi-Özön —
If I do not seize Yedi-Özön and make it my land,
Make the Cediger my own people,
Burn their hillside to embers,
Bring their Khan Kıyaz to nothing,
If I do not turn the river's water,
That deep-black Cediger —
If I do not turn it into a burnt-out fire-field,
If I do not crush their batyrs,
Killing all who stand against me,
If I do not nurse my grudge and wreak my vengeance,
May I sink to the depths as one unborn.
Khan Kıyaz, whom I mark as foe,
I will trade one blow and see,
Kançoro, with whom I will grapple,
This is my true enemy!
My khan elder whom I make my stay,
You are my father in my father's stead,
Parted from your noble one,

You keep speaking your longing.
The foe who gave answer —
In the season you kept taking aim at him,
Laying the moonlit world to waste,
In the season you stood sovereign,
Breaking the impasse, opening a road,
Laying hands on all you met,
In the season you stood sovereign,
The armor no arrow pierces to the inner flesh —
In the season you kept wearing it,
On Kara-Şaar, Kambıl, Beecin
In the season you kept attacking,
The cap of gray beaver and sable —
In the season you kept wearing it,

Ay-âlemi tarumar edip,
Vurup durduğun çağında,
Ay-âlemi hamur gibi
Yoğurup durduğun çağında,
Koca dünyayı sinek gibi
Kavurup durduğun çağında,
Sayısız orduyu yarıp mızrak alıp,
Önüne katıp sürdüğün çağında,
Âlemi çöle çevirip
Hükmedip durduğun çağında,
Tulpar binip mızrak alıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kanatlı kuşun eremeyeceği

Kakan'ın şehrini dolanıp,
Kuşatıp durduğun çağında,
Kalday ile Şive'yi
Dövüp durduğun çağında,
Kuvvetiniz, gücünüz,
Çarpışmaya giren dermanınız,
Nasıldı çareniz?
Kuvvetin dermanın tamdı,
Yoldaşın ağan varken,
Nasıldı gücünüz?
Dermanınızı sınayın,
Gücünüzü bilin,
Eskisi gibi güç varsa,

Ondan sonra düşmana girin.
Halin dermanın tamamsa,
Ondan sonra düşmana saldırın,
Ondan sonra çapınızı bilin.
Dermanınızı da gücünüzü de,
Erlik gücünü ortaya koyun.
Kuvvet ile dermanını
Şimdi sınayıverin.
Erlik edip güç sına,
Önceki dermanını hep sına.»
İşte o zaman Külçoro:

Laying the moonlit world to waste,
In the season you kept striking,
The moonlit world like dough —
In the season you kept kneading it,
The great world like a fly —
In the season you kept scorching it,
Cleaving countless hosts, taking up the spear,
In the season you drove them before you,
Turning the world to desert,
In the season you kept ruling,
Riding a tulpar, taking up the spear,
Girding a sword without sheath,
Which even the winged bird cannot reach
—
Circling the city of Kakan,
In the season you kept it besieged,
Kalday and Şive —
In the season you kept battering them,
Your might, your strength,
Your vigor that entered battle,
How was your resource?
Your might, your vigor was whole,
While your comrade, your elder, lived,
How was your strength?
Test your vigor,
Know your strength,
If the strength is there as of old,

Then after that go at the foe.
If your state and vigor are whole,
Then after that attack the foe,
Then after that know your measure.
Both your vigor and your strength —
Set forth the strength of your manhood.
Your might and your vigor,
Test them here and now.
Play the man and test your strength,
Test all your former vigor.»
Then it was that Külçoro:

«Bahadır sağ iken,
Bütün gücüm çağındayken,
Kumu kavurup taşı yakıp,
Kudurup durduğum çağımda,
Can kırıp kan döküp,
Yutunup durduğum çağımda,
Kılıç tutup mızrak alıp,
Öldürüp durduğum çağımda.
Yöneldiğimi tarumar edip,
Sürüp gittiğim çağımda,
Kızıl kılıç Zülfikar'ı
Bileyip durduğum çağımda,
Has düşmanı parçalayıp,
Çiğneyip durduğum çağımda.
Vardığım yeri velveleye verip,
Çekişen canı çığlığa boğup,
İç etimden ateş geçmez zırhı

Giyip durduğum çağımda,
Atışan düşmanı tarumar edip,
Önüme katıp sürdüğüm çağımda.
Ağan arslan güçlüydü,
Ağacığın, bahtsız Çoro'nun
Güreşecek dermanı tamdı.
Levent ağam varken
Aybalta tutup bükerdik,
Güç sınaşıp dururduk,
Boğuşmaktan ne zaman geri durduk!

Cazayıl yayını ele alıp,
Sırayla güç sınayıp,

Doksan ketmeni dizerdik,
Güç sınaşıp gümbürdeyip,
Curcunaya dalardık,
Dinmek bilmeyen en tatlı
Şamataya dalardık.
O yaman yiğidin varken
Oyuna kanıp doyardık,

«While the batyr lived,
While all my strength was in its season,
Scorching the sand, burning the stone,
In my season when I raged,
Breaking lives, spilling blood,
In my season when I gulped it down,
Gripping the sword, taking up the spear,
In my season when I kept killing.
Laying waste all I turned upon,
In my season when I drove ahead,
The red sword Zülfikar —
In my season when I kept it whetted,
Tearing the sworn foe to pieces,
In my season when I kept trampling.
Throwing into uproar every place I reached,
Drowning contending souls in screams,
The armor no fire pierces to my inner flesh —
In my season when I kept wearing it,
Laying waste the foe who traded shots,
In my season when I drove them before me.
Your elder the lion was strong,
Your dear elder, the luckless Çoro,
Had vigor whole for wrestling.
While my stalwart elder lived
We gripped the moon-axe and bent it,
We would stand testing strength,
When did we ever hold back from grappling!
Taking the cazayıl bow in hand,
Testing strength in turn,

We would line up ninety hoes,
Testing strength, thundering,
We would plunge into the tumult,
Into sweetest revelry that knew
No ceasing we would plunge.
While that terrible brave of yours lived
We had our fill of games,

	Düzlükte biten kayını	*The birch that grew on the flat*
9860	Köküyle sökerdik.	*We would tear up by the root.*
	Deveyle gökbörü çekerdik,	*We would play gökbörü with camels,*
	Töre gök yeleli varken,	*While the lordly blue-maned one lived,*
	Coştuk mu düşmana varırdık,	*When we surged we went at the foe,*
	Gücü sınayıverirdik.	*We would put strength to the test.*
	Dañduu-Baş'ın dağ tekesini,	*The mountain ibex of Dañduu-Baş,*
	Derisi kalın kaya tekesini	*The thick-hided ibex of the crags,*
	Sepi çukuruna yatırırdık.	*We would lay in the tanning pit.*
	Talihli anamın önünde,	*Before my fortunate mother,*
	Taban tabana çekişip,	*Straining sole against sole,*
9870	Kopara kopara atardık,	*We would hurl, tearing loose again and again,*
	Kas etleri yumruk gibi,	*Muscles like fists,*
	Önceki güç işte böyleydi.	*Such was the strength of old.*
	Şenlik şamata salardık,	*We would loose festival and revel,*
	Kımız içip kızla oynayıp,	*Drinking kumis, sporting with girls,*
	Orompoy tepip ödül alıp,	*Stamping the orompoy dance, taking prizes,*
	Ölçüsüz oyun kurardık.	*We would set up games beyond measure.*
	Sefanın esen çağında,	*In the hale season of delight,*
	Mutlu gök yeleli varken,	*While the happy blue-maned one lived,*
	Kalabalık yurt sefa sürüp murat alıp	*The thronging yurt-land taking pleasure, gaining its wish,*
9880	Konup oturduğu demde,	*In the hour it camped and settled,*
	Gündüzü sefa, gecesi oyun	*Days of delight, nights of play,*
	Olup durduğu demde.	*In the hour it stood so.*
	Kımız içip kanınca,	*When we drank kumis to the full,*
	Kızıl gömlekli, kayış belli,	*Red-shirted, leather-belted,*
	Salınan en güzel	*The loveliest, swaying,*
	Kızlar gelinler hani bakıp dururken,	*While girls and brides stood watching,*
	İçimiz sıkıldı mı karaca vururduk,	*When we grew restless we shot roe deer,*
	Doksan sıra ketmeni	*Ninety hoes in a row*
	Yay okuyla delerdik,	*We would pierce with a bow's arrow,*
9890	Keyfe böyle dalardık.	*Thus we plunged into pleasure.*
	Kuvvetin esen çağında,	*In the hale season of might,*
	Garip ağam varken,	*While my poor elder lived,*
	Gülüşsüz hiç durmayan,	*Never once without laughter,*
	Yanıp düşmana girmek için	*To go blazing at the foe*

Güç kuvveti sınardı.
Arslan ağam yiğitti,
Ağam gibi bir kulu
Can yaratan var edip,
Yakın zamanda bir daha hiç vermez.
Heybetli ağam ulu arslan,
Ah gidi kahpe dünya,
İnsandan çıkmaz öyle er.
Her yanı denkti, kusursuzdu,
İçini görsen bahadırın
Yeryüzünden genişti.
Koruyucusu boz kaplan,
Öylesi bir can bir daha çıkmaz.
Ardınca gelen ejderha,
Yanı sıra giden kaplan,
Yöneldi mi kul yenmemiş,

Yüzleşmeye düşman gelmemiş.
Çarpışmaya insan varmamış,
Ciddiye aldığı sağ kalmamış,
Yöneldi mi yer önünden çekilmiş,

Yüzleşen sağ gitmemiş.
Kahırlanıp saldırdı mı,
Boğuştu mu canı yakmış,
Önü heybetli törenin,
Önden atılıverdiğinde
Ejderhanın suretiydi.
Sırtını dönse bahadırda
Altı bin erin heybeti vardı.
Aman, gök yeleli varken
Yay çekerdik güç sınayıp,
Hal dermanı hep sınayıp.
Cazayıl atıp yay çekip,
Cehennemi kırıp geçirip,
Sahiden gürleyip dururduk,
Karşı koyanı kırardık.
Vazgeçmeyene horluk salardık,
Vuruşmaya duran düşman olursa,

He would test strength and might.
My lion elder was brave,
A servant of God like my elder
The Giver of life created once,
And will not soon give such again.
My majestic elder, the great lion,
Ah, this treacherous world,
From mankind comes no such hero.
Every side of him was matched, flawless,
If you saw the batyr's heart within,
It was wider than the earth.
His guardian the gray tiger,
Such a soul will not come forth again.
Behind him came the dragon,
Beside him went the tiger,
Where he turned, no servant of God prevailed,
No foe came to face him.
No man went to fight him,
None he took in earnest stayed alive,
Where he turned, the very ground drew back,
None who faced him went away alive.
When he attacked in wrath,
When he grappled, he seared the soul,
The lordly one, majestic in front,
When he sprang out foremost
He was the image of the dragon.
When the batyr turned his back,
He bore the majesty of six thousand men.
Ah me, while the blue-maned one lived
We drew bows, testing strength,
Always testing state and vigor.
Firing the cazayıl, drawing the bow,
Crushing through very hell,
Truly we stood thundering,
We cut down all who resisted.
On the unyielding we loosed disgrace,
If a foe stood up to fight,

Komadan tek tek alırdık.
Kaplan ağam varken,
Halkı koruyan bizdik,
Hanzadenin suretiydik,
Kaynağın kara gözüydük,
Kaplan erin ta kendisiydik.
Kıymetli gök yeleli varken
Kızıl işli çelik börktük,
Haykırdığı yere kavga salan,
Kızarıp yanan yangındık.
Kaplan varken
Kara sert çelik börküydük,
Saldırdı mı savaşın görküydük,
Ansızın basılıp söndürülmez,
Kararak yanan yangındık.
Hunharım varken
Boğazından yel esen beldik.

Çarpışana boyun eğmez,
Aç arslan kesilmiş erdik,
Gök yelelinin öz gözüydük,
Seçkin kaşkanın ta kendisiydik.
Çıkmazı bozup yol açan,
Denk düşse düşmana el salan,
Ala-Too boyunca yurt tutan

Hunharımı, esen çağında,
Kakan'dan gelen Koñurbay
Boğuşup durup yenememiş.
Han, bey, Mançu kırılmış,
Yöneldiğim andaki suretimi görünce,
Kuldan başkaymış bu diye,
Beecin'den sınçılar ağlamış.
Savaşa çıkıp koca kalday
Koñurbay da birlikte kırılmış,
Hunharıma can dayanmayıp,
Kakan'ın yurdu ağlamış.
Çevrilen suyu çevirince,

We took them one by one, sparing none.
While my tiger elder lived,
We were the guardians of the people,
We were the image of the prince,
We were the spring's dark eye,
We were the tiger hero's very self.
While the precious blue-maned one lived
We were the steel cap worked in red,
Loosing battle wherever he shouted,
We were the fire blazing red.
While the tiger lived
We were his cap of hard black steel,
When he attacked we were the war's glory,
Not to be stamped out at a stroke,
We were the fire that burned black.
While my fierce one lived
We were the pass where wind blew through the gorge.
Bowing to none who fought,
We were men turned famished lions,
We were the blue-maned one's own eye,
We were the chosen champion's very self.
Breaking the impasse, opening the road,
Laying hands on the foe when matched,
Holding yurt-lands all along the Ala-Too
—
My fierce one, in his hale season,
Koñurbay who came from Kakan
Grappled long and could not beat him.
Khan, bey, and Mançu were cut down,
Seeing my shape in the moment I charged,
Saying: this is other than a slave,
The seers of Beecin wept.
The great kalday went out to war
And Koñurbay was cut down with him,
No soul withstanding my fierce one,
The land of Kakan wept.
When he turned the water that was turned,

Müslüman yurdunu susatıp,
Kara Mançu, kalabalık Şibe,
Kalday sıkıştırıp dururken,
Enlemesine aşıp yol kıldım,

Karşımdakini kırıp hor kıldım,

Mançularını çığrıştırdım,
Cepken giyen Hıtay'ın
Güçlülerini kırıp geçirdim.
Tahta çıkan han ölmüş,
Seçkinlerinin hepsi ölmüş,
Namlı yürük Buurul'u
Yiğitten isteyip binmişim,
Yöneldiğimi tarumar edip,
Beecin'e kadar sürüp girmişim.
Yiğit göçüp giden atanı,
Balam Seytek, dinleyiver,
Ardınca gidip er oldum,
Er oğluyla denk oldum.
Yetim kalıp yetiştim,
Yurda güç bela katıldım,
Kene kadarken ulu oldum,
Âlemden büyük Çoro oldum.
Duyarsan halim işte böyle:
Kanadımdan kırıldım,
Karaltısı dağ gibi kaplan

Hunharımdan ayrıldım.
Ciğerim ağzımdan düşüp,
Öksüremeden duruyorum.
Göğsüme saplanıp ok değip,
On iki fişek, seksen oku
Kaldıramadan duruyorum.
Bel bağlayacak belim yok,
Saklanıp yatacak yerim yok,
Dayanacağım yüce dağım yok,
Dayanak edinip oturduğum
Hunhar ağam, ulum yok.

Leaving the Muslim land athirst,
Black Mançu, thronging Şibe,
While the kalday pressed hard,
I crossed broadside and made a road,

I cut down those before me and disgraced them,
I set their Mançus screaming,
Of the jacket-wearing Hıtay
I crushed their strongest through.
The khan on the throne died,
All their chosen ones died,
The famed swift Buurul
I asked of the brave one and mounted,
Laying waste all I turned upon,
I drove on and entered as far as Beecin.
Your brave father who passed away —
My child Seytek, only listen,
Following after him I became a man,
I stood equal with the hero's son.
Left an orphan, I grew up,
I joined the yurt-land with great pain,
From tick-small I became great,
I became a Çoro greater than the world.
If you would hear it, such is my state:
I was broken at the wing,
The tiger whose shadow loomed like a mountain,
My fierce one — from him I was parted.
My lungs dropping from my mouth,
I stand unable even to cough.
An arrow struck and lodged in my chest,
Twelve cartridges, eighty arrows,
I stand unable to lift them.
I have no backbone to lean on,
I have no place to lie hidden,
I have no high mountain to lean upon,
The one I sat making my support,
My fierce elder, my great one, is no more.

Hizmet edip taş yaran,
Canla bir iki kolum yok.

Kulluktan ağan kaygılanmış,
Dayanak edinip oturduğu
Hunharından ayrılmış.
Ayrılınca yanmışım,
Balam Seytek, koçağım,
Merhumdan soy kaldı diye,

Seni bekleyip durmuşum.
Sözü dikkatle dinledim,
Asilden kalan miras diye,
Seni kendime penah kıldım.
İsteyerek dinledim sözünü,
Hunhardan kalan miras diye,
Seni kendime dayanak kıldım.
Seni gözleyip gördüm,
Pek arslandan kalan biriciği
Belime kuşak kılayım diye,
Yiğit ağam gök yelelinin
Karşı varıp kan bedelini kovalayayım diye,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın
Tepesine basayım diye,
Dört tür malını saçayım diye,
Baş köşesine kuyu kazayım diye,
Çatışmayı bolca salmaya,
Devirip savursam, kanından
Avuçlayıp yutayım diye,
Aklımdaki düşmanım Kançoro'nun
İki gözünü oyayım diye,
Kökümüz kardeşti, birdik,
Etine bir doyayım diye.
Kaşık kadar kanını sömürüp,
İçimi yakan derdi gidereyim diye,
Kavgayı fena salmakta,
Yatsam kalksam dileğim —
Gök yeleli ağamın öcünü almakta.

Serving, splitting stone,
My two arms, one with my soul, are no more.
Your elder grieved in servitude,
The one he sat making his support,
From his fierce one he was parted.
Parted, I burned,
My child Seytek, my valiant one,
Saying: seed is left of the departed,

I have stood waiting for you.
I listened to the word with care,
Saying: the heirloom left of the noble one,
I made you my refuge.
Gladly I listened to your word,
Saying: the heirloom left of the fierce one,
I made you my support.
I watched for you and saw you,
The only one left of the mighty lion,
To make you the sash at my waist,
For my brave elder, the blue-maned one,
To go against them and pursue the blood-price,
On Kıyaz, son of Bagış,
To stamp upon his crown,
To scatter his four kinds of stock,
To dig a pit at his seat of honor,
To loose combat in plenty,
If I topple and fling him, of his blood
To gulp down handfuls,
Of Kançoro, the foe fixed in my mind,
To gouge out both his eyes,
Our roots were brothers, we were one,
To eat my fill of his flesh.
Sucking a spoonful of his blood,
To drive out the grief that burns within me,
In loosing battle terribly,
Lying down or rising, my wish —
Is in avenging my blue-maned elder.

Ovaya dolan kalabalık mal,
Doğan ağam Semetey
Dosdoğru aklıma düşünce,
Tutuşup yanıp yangın olup,
Canımız yerinde durmaz olur.
Yar gibi gök yeleli varken

Işıl ışıl kızıl kordum,
Cehennemde bile eşim yoktu,
Atışılsa çelik oktum,
Ay-âlemi tarumar eden,
Kul katından aşkın yamandım.
Yiğidim yok, düşkün oldum,

Kımız içmez bu zavallı baş,
Bulanık suya muhtaç oldum,
Ayköl'ün gözü göçünce,
Derman tükenip düşkün oldum,
Asil gök yeleli varken
Rakı içmez bu baş,
Ekşi suya muhtaç oldum.
Gök yelelim ağam varken,
Gök yeleli ağam baht verdi.
Darı sığmaz ağzıma
Dananın başı denk geldi.
Küheylan ağam kaplandı,
Buhara'yı bozup baht verdi.
Küheylan ağam göçtükten sonra,
Buğday sığmaz ağzıma
Boğanın başı denk geldi.
Gördüğüm dayak ağı olup,
Yediğim kemik nimet sayılıp,
Derman yorulup güç gitmiş,
Güleç levent ağandan sonra,
Takat düşüp kan gitmiş,
Düştüğü demir kafes olmuş,
Çektiği mihnet, kara baht olmuş,
Düştüğü derin çukur olmuş,
Yiğit yetimim geldikten sonra,

The thronging herds that fill the plain,
My born elder Semetey —
When he comes straight into my mind,
Catching, burning, becoming fire,
Our soul will not stay in its place.
While the blue-maned one, dear as a beloved, lived,
I was a red ember gleaming bright,
Even in hell I had no equal,
In a shooting match I was the steel arrow,
Laying the moonlit world to waste,
I was a terror beyond the rank of slaves.
My brave one is gone; I am fallen low,

This poor head that once scorned kumis —
I came to crave muddy water,
When Ayköl's eye passed away,
My vigor spent, I fell low.
While the noble blue-maned one lived,
This head that would not drink rakı —
I came to crave sour water.
While my blue-maned elder lived,
My blue-maned elder gave me fortune.
Into my mouth that millet could not fit
Came a calf's whole head.
My thoroughbred elder was a tiger,
He broke Buhara and gave me fortune.
After my thoroughbred elder passed,
Into my mouth that wheat could not fit
Came a bull's whole head.
The beatings I got became my poison,
The bones I ate were counted bounty,
Vigor wearied, strength gone,
After your smiling stalwart elder,
Stamina fallen, blood gone,
Where he fell became an iron cage,
What he bore became toil and black fate,
Where he fell became a deep pit,
But since my brave orphan came,

Ezelî derdim depreşti.
Sönmüş ateşim tutuşunca,
Nasibimi Hüda verince,
Dilediğim gelince,
Kederi aydınlığa açayım,
Coşan yüreği yatıştırayım,
Umaç açar gibi gözümü açayım.

Kazanın kestiği erenim,
Kıymetliden kalan yiğidim,
Asilden kalan heybetim,
Önüme düşen gayretim,
Susadımsa suyumu kandıran,
Yamaçtan akan pınarım,
Tuğ dikilen yavrucuğum,

Boz alaya çalan tombulum,

My age-old grief has stirred anew.
When my dead fire caught again,
When God granted my portion,
When my wished-for one came,
Let me open sorrow into light,
Let me still the surging heart,
Let me open my eyes as one opens umaç dough.
My champion decreed by fate,
My brave one left of the precious one,
My majesty left of the noble one,
My zeal that walks before me,
Quenching my thirst when I thirsted,
My spring flowing from the hillside,
My little one for whom the standard is raised,
My plump one shading to roan-gray,

Namlı ayköl gök yeleliden
Armağan kalan Çolpan'ım,
Üstüne titrediğim desteğim,
Belime kuşak dayanağım.
Öbür dünyaya giden asilden
Apaçık kalan bebeğim.
Kara-Kıya boğazında
Kalabalık düşman ok atıp,
Ayköl'ü kuşatıp yatarken,
Ağamın söylediği sözdü:
Ölmeden yitmeden yetimi
Arka edin — demişti.
Ilgınlı Keñ-Kol'u, geniş Talas'ı
Sığınak edin — demişti,
Kalan Seytek çocuğu
Evlat edin — demişti.
Ağam böyle deyip gidince
Tutuşup yanıp kavrulmuşum,
Önceden göçen ağamdan
Mirasa kalan er Seytek,
Senin için yanıp durmuşum.

From the famed ayköl blue-maned one
My Çolpan left as a gift,
My prop over whom I tremble,
My support, the sash at my waist.
From the noble one gone to the other world
My babe left plain to see.
In the gorge of Kara-Kıya
The thronging foe loosing arrows,
While they lay besieging Ayköl,
This was the word my elder spoke:
The orphan, ere he die or perish,
Make him your backing — he had said.
Tamarisk Keñ-Kol and broad Talas
Make your refuge — he had said,
The child Seytek who remains
Make your own son — he had said.
When my elder spoke so and went,
I caught fire, burned, and was scorched,
From my elder who passed before,
Hero Seytek, left as the heirloom,
For you I have stood burning.

Hani kaplan yok olduğunda,
Sızlayıp bozlayıp yanmışım,
Gözbebeğim Seytek gelir diye,
Vadiden akan ırmak pınarım,
Ölümlük günümde kavuştuğum yavrum,
Seni dileyip durmuşum,
Sırf horluk ile müşküle
On iki yıl yanmışım.
Düşünüp tek başına gelir diye,
Gelirse yetimim,
Yöneldiğini ezer diye,
Pek müşkül çeken bu garibin
Bir köstek bağını çözer diye.
Kahırlıyı bezdirir diye,
Düşman başını keser diye,
Kırgını şenlikçe salar diye,
Zorlu düşman zalimden
Kırıp geçirip öcünü alır diye,

Seni bekleyip durmuşum.

When the tiger was no more,
I ached, I keened, I burned,
Saying: Seytek, apple of my eye, will come,
My river-spring flowing from the valley,
My child met on my dying day,
I have stood wishing for you,
In sheer disgrace and hardship
Twelve years I have burned.
Thinking: he will come all alone,
If my orphan comes,
He will crush all he turns upon,
For this poor one who bore such hardship
He will loose one hobble-bond, I said.
He will wear down the cruel one,
He will cut off the foe's head,
He will loose slaughter like a festival,
From the mighty tyrant foe
He will crush through and take his vengeance,
I have stood waiting for you.

On iki yıl dolana dek
Odun alıp sırtlayıp,
Elin adamından dayak yiyip,
Dinsiz itten söz işitip,
Tutuşup pişip yanmışım.
Ölmezse dayanak olur diye,
Cümle düşmanı boğazlar diye,
Kırgını şenlikçe salar diye,
Düşmandan öç alır diye,
Senin için yanıp durmuşum.»
Kırılan kanat yetişip,
Sevinci, biriciği karşısına çıkıp,
Kaygılı düşünce dağılıp,
Kuyruğu kucak dolusu gürleşip,
Değeri yerine gelince,
Felaketin hepsi kesilip,
Kaygısı kaçıp düzelip,
Yeni baştan ulu olup,

Until twelve years came full,
Gathering firewood, bearing it on my back,
Taking beatings from strangers' men,
Hearing insults from the faithless dog,
I caught fire, seethed, and burned.
If he lives he will be my support,
He will slaughter every foe,
He will loose slaughter like a festival,
He will take vengeance on the foe,
For you I have stood burning.»
The broken wing grew whole,
His joy, his only one, come before him,
The sorrowful thoughts scattering,
His tail thickening to an armful,
When his worth was restored,
All calamity cut short,
His sorrow fled, he mended,
Becoming great anew,

Kızılsart'tan mektup alıp,
Hızır'dan birlikte dua alıp,
Kıymetli yengesi Çürök'ten
Ok yetişmez at alıp,
Kirini pasını yıkayıp sessiz durup,

Yaman yengesinden, o çetinden,

Ok geçmez kaftan giyip,
Zayıflayan gücü semirip,
Aç karnı doyup,
Yemesine kısır kısrak,
Yetimi gelince, kesilip.
Ayaş ata Kızılsart
Kırk kervanla bulunup,
İnleyen dertli Çoro'nun
Onuru şimdi örtülüp,
Önüne katsa yolu ak,
Ardına düşse sayısız ordu,
Vasiyetteki yetim bulunup,
Kedere doğan Çoro'nun
Onuru böylece örtülüp.
Sapı çelik, ucu keskin,
Kovuk gövdeli sır mızrağa

Taking a letter from Kızılsart,
Taking with it a blessing from Hızır,
From his precious sister-in-law Çürök
Taking a horse no arrow overtakes,
Washing off grime and rust, standing quiet,
From his formidable sister-in-law, that stern one,
Donning a kaftan no arrow pierces,
His weakened strength fattening,
His hungry belly filled,
For his eating, barren mares
Slaughtered when his orphan came.
Ayaş-father Kızılsart
Was there with forty caravans,
Of the groaning, grieving Çoro
The honor now was mantled,
Driving forward, his road is white,
Following behind, a countless host,
The orphan of the testament was found,
Of Çoro, born to sorrow,
The honor thus was mantled.
Steel-hafted, keen-tipped,
To the hollow-shafted lacquered lance

Karadan püskül taktırıp,
Küçük çocuk gibi Çoro'yu
Kazıya sarıp besletip,
Türlü türlü emden ilaçtan
Tekrar tekrar sardırıp,
Bedenin hepsi kımıldayıp,
Derman gelivermiş.
Öncekinden yüz kat
Güce gelivermiş,
Öncekinden beş beter,
Şay'ın koruduğu Külçoro
Cana girivermiş.
Yeniden gücü yerleşip,
Çarpışacak düşman kalmayıp,

He had a black tassel hung,
And Çoro, like a little child,
Was wrapped in kazı and nourished,
With every kind of salve and remedy
Bound up again and again,
All his body stirring,
Vigor came flooding back.
A hundredfold beyond before
Strength came upon him,
Five times fiercer than before,
Şay-protected Külçoro
Came surging back to life.
His strength settled in anew,
No foe left fit to fight him,

Yarıp deşip coşarak,
Arslanın Çoro şahlanıp,
Güce gelivermiş.
Gerinip bileğini sıvayıp,
Beriye vurur gibi salınıp,
Semizliği fil gövdesi gibi,
Dalgası selin çağıltısı gibi,
Gayretine göz atsan
Vadili dağın yalımı gibi,
Ok geçmez, düğmesi yumruk gibi,
Şay'ın koruduğu Külçoro,
Görsen sureti işte böyle.
Başa giyilen samur börkü
Kimler sallanıp giymemiş,
Devlet yâr olup dururken
Kim gürleyip yürümemiş,
Kaplan arslanı görünce
Düşman kaçışıp ürkmüştür.
Gök demirden kaftan giymiş,
Gök yelelin düşmana bir vurmuş,
Kılıcını kına yerleştirmiş,
Bu Hızır değmiş koçağa
Rastlayan düşman devrilmiş.
Yürüyüp gitse toz çıkmış,
Çarpışmaya girse kan çıkmış,
Bu belalı Çoro'nun

Cleaving, piercing, surging,
Your lion Çoro reared high,
Strength came upon him.
Stretching, rolling up his sleeve,
Swaying as if to strike this way,
His fatness like an elephant's body,
His wave like the roar of the flood,
If you glanced at his zeal —
Like the blaze of the valleyed mountain,
Arrow-proof, his buttons like fists,
Şay-protected Külçoro,
Such was his shape if you saw him.
The sable cap worn on the head —
Who has not worn it, swaggering,
While fortune stood their friend,
Who has not marched thundering?
Seeing the tiger-lion,
The foe scattered in fright.
He donned a kaftan of blue iron,
Your blue-maned one struck the foe once,
He set his sword back in its sheath,
Before this valiant one touched by Hızır
Every foe he met was toppled.
Where he marched, dust rose,
Where he entered battle, blood flowed,
Of this formidable Çoro

Bir kanırtışında can çıkmış,
Yavuzluğu işte böyle —
Sır mızrak alıp oynamış,
Denk gelen düşman yerde sürünmüş,

Endamı üstün arslan olmuş,
Kaplan gök yeleli er olmuş,
Külçoro'nun hali işte böyle.
Güce dolup kabarıp,
Şay'ın yoldaşı arslan Çoro'n,
Âlemi aşan er Çoro'n,
Altı ay binilecek küheylanı,

One wrench took a life,
Such was his fierceness —
He took the lacquered lance and played,
The foe who matched him crawled on the ground,
He was a lion of surpassing frame,
He was a tiger blue-maned hero,
Such was Külçoro's state.
Filling with strength, swelling,
Your lion Çoro, Şay's companion,
Your hero Çoro who surpasses the world,
His thoroughbred fit to ride six months,

Ayköl hanın hısımı,
Üstünlerin biridir bu dahi.
Arslan gök yeleli durur mu,
Kızılsart'ı, Seytek'i, Kara devi,
Üçünü keyifle çağırıp,
Kıyamet salmadan durur mu,
Eski gücünü pekiştirdi:
«Bileğime Zülfikar'ı
Asıp durduğum çağımda,
Ok geçmez kandagayı
Giyip durduğum çağımda,
Ay-âlemi avucumda ufalayıp,
Hükmedip durduğum çağımda,
Bileğime aç elmas kılıcı
Çalıp durduğum çağımda,
Ay-âlemi avucumda ufalayıp,
Alıp durduğum çağımda,
Rast gelirse düşmana felaketi
Salıp durduğum çağımda,
Rast geleni yok edip,
Alıp durduğum çağımda,
On iki uzvum tamdı,
Bileğim kalın, taş yürek,
Fil gövdeli koçaktım,
Kırlara akan nice kan,
Taş gayretti bizim güç.
Padişahım esen çağında,
Benim eski gücüm varken,
Âdemoğlu kullardan

Kinsman of the ayköl khan,
He too is one of the foremost.
Would the blue-maned lion hold still,
Kızılsart, Seytek, and the Black giant —
Calling the three in high spirits,
Would he hold still and not loose doomsday,
He made firm his strength of old:
«Zülfikar upon my wrist —
In my season when I kept it hung,
The kandagay no arrow pierces —
In my season when I kept it on,
Crumbling the moonlit world in my palm,
In my season when I kept ruling,
The keen diamond blade at my wrist —
In my season when I kept swinging it,
Crumbling the moonlit world in my palm,
In my season when I kept taking it,
Calamity on whatever foe I met —
In my season when I kept loosing it,
Wiping out all I met,
In my season when I kept taking,
My twelve limbs were whole,
My wrist was thick, my heart of stone,
I was a valiant with an elephant's body,
So much blood flowing over the steppes,
Our strength was zeal of stone.
In my padishah's hale season,
While my old strength was mine,
Among the sons of Adam

Her hünerim üstün gelirdi,
Sıraya koyup ketmeni
Yay ile vururdum.
Attığım ok körelip,
Ketmenin yüzü oyulup,
Kızıl çelik gibi bilenmiş,
Âleme gücü yeter diye,
Kıymetli Han Bakay sınamış.
Birinin nazarı değer diye,

My every skill came out supreme,
Setting the hoes in a row,
I would strike them with the bow.
The arrow I loosed grew blunt,
The hoe's face was gouged,
Whetted like red steel —
Saying: his strength suffices for the world,
Precious Khan Bakay tested me.
Lest someone's evil eye should strike,

Canım anam Kanıkey
Türlü ırım yaptırıp baktırmış,

Pehlivanlığı bambaşka diye,
Halka baş olan evliya,
Kıymetli kaftanın yakası,
Cümle yurdun atası,
Şay'ın koruduğu ihtiyar,
Çok yer görmüş evliya,
Ağam Koşoy beğenmiş.
«Erliği büyük, gücü üstün,
Eşsizmiş Çoro» diye,
Er Koşoy görüp beğenmiş.
Bahadırlığım bilinmiş,
«Eşsiz bahadırmış» diye,
Erliğimi görünce
Nice er canından ümit kesmiş.
Daha mı büyük bahadır diye,
Büyük atamız Çılaba
Büyücüden sormuş,
Er olduğumu duyunca
Hayran kalıp şaşırmış,
Beecin'in hanı Lo ma.
Bahadırlığım bambaşka,
Pehlivanlığım bir hayli,
Almambet Han'ın oğlu diye,
Ünüm yurda bilinmiş.
Cazayılı doldurunca,
Kımıldamadan kara yer
En yavuzuna dayanıp durmuş.
Diktiğim yer siper olmuş,
Denk gelen düşman perişan olmuş.

My dear mother Kanıkey
Had charms of every kind worked and read,
Saying: his prowess is like no other,
The saint who heads the people,
The collar of the precious kaftan,
Father of the whole yurt-land,
The Şay-protected elder,
The saint who has seen many lands,
My elder Koşoy approved me.
«Great in valor, supreme in strength,
A peerless Çoro,» he said,
Hero Koşoy saw and approved.
My prowess as a batyr was known,
«A peerless batyr,» they said,
Seeing my valor,
Many a man despaired of his life.
Asking: is there a greater batyr,
Our great forefather Çılaba
Inquired of the sorcerer,
Hearing I was a hero,
He marveled and was amazed,
Lo ma, the khan of Beecin.
My batyr-might is like no other,
My prowess is great indeed,
As the son of Almambet Han,
My fame was known through the land.
When I loaded the cazayıl,
The black earth, unmoving,
Stood braced against its fiercest blast.
Where I planted it became a rampart,
The foe who matched me was undone.

Birinci cildin sonu.

İkinci cilt, kuğunun fendi ve Kıyaz'ın sonuyla sürer.

SEYTEK

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT I
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME I

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin üçüncü ve son parçası olan «Seytek» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Birinci cilt, ustura gölgesinde doğan Seytek'in kurtuluşundan Hızır'ın ad koyuşuna; bozkırda soyunu öğrenen yetim arslandan kürek kemikleri oyulmuş Külçoro'nun kavuşmasına ve ilk öce uzanır.

SEYTEK · KARALAEV VARYANTI · CİLT I